DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS SECVNDA,

A LIBRO V. VSQVE AD LIBRVM XII.

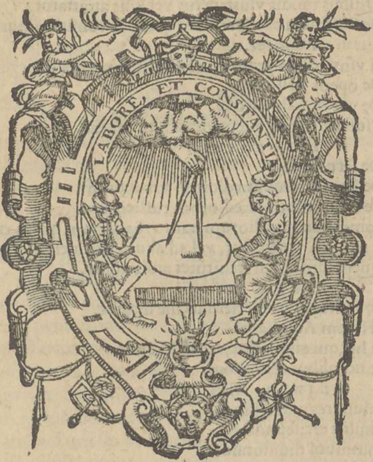

ANTVERPIAE.

cIↄ. Iↄ. LXVII.

DIGE-

Biblioteka Uniwersytecka Toruń

08.6.II.3976/2

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS SECVNDA.

LIBER QVINTVS.

DE IVDICIIS ET VBI QVISQVE[a] AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT. a quis

Iurisdictio inter consentientes.

VLPIANVS libro secundo ad Edictum

SI SE SVBICIANT aliqui iurisdictioni, & consentiant, inter consentientes cuiusuis iudicis qui tribunali præest vel aliam iurisdictionē habet, est iurisdictio.

Consentire quid.

II. IDEM libro tertio ad Edictum

COnsensisse[b] autem videntur qui sciant se non esse subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiant. Ceterum si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum, vt Iulianus quoque libro primo digestorum scribit, non habet consensum. aut[c] si putauerunt aliū esse prætorem pro[d] alio, æquè error non dedit iurisdictionem: aut[e] si cum restitisset quiuis ex litigatoribus viribus pręturæ[f] compulsus est, nulla iurisdictio est. Cōuenire autem vtrum inter priuatos sufficit, an verò etiam ipsius prætoris cōsensus necessarius ‖est? ‖lex Iulia iudiciorum ait, QVO MINVS INTER PRIVATOS CONVENIAT. sufficit ergo priuatorum consensus. Proinde si priuati cōsentiant, prætor autem ignoret consentire, & † putat suam iurisdictionē, an legi satisfactum sit videndum est. & puto posse defendi eius esse iurisdictionem.

b Hæc sumptæ sunt ex tractatu de iurisdictione. Duar.
c vt si
d præ alio
e ac si
1 f præfecturæ
†putet

Prorogatio temporis.

2 Si & iudex ad tempus datus & omnes litigatores consentiant, nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora intra quæ iussus est litem dirimere prorogari.

Qui habeant ius reuocandi domum.

3 Legatis in eo quod ante legationem contraxerunt, item his qui testimonij causa euocati sunt, vel si quid[g] iudicandi causa arcessiti‖sunt, ‖vel in prouinciam destinati, reuocandi domum suam ius datur. Eo[h] quoque qui‖ipse‖prouocauit,

g si qui
h Ei quoque

 non

non imponitur necessitas intra[a] tempora prouocationis ex-
ercendæ, Romæ, vel alio loco vbi prouocatio exercetur,
aliis pulsantibus respondere: nam Celsus huic etiam do-
mus[b] reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam cau-
sam venerit. hæc Celsi sententia,[c] & rationabilis est. Nam &
Diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum qui tutelæ ‖ red-
dendæ‖ causa Romã erat à[d] se euocatus, alterius tutelę‖causa‖
cuius causa non erat euocatus, nõ debere cõpelli iudiciũ susci-
pere. Idem Claudio Flauiano rescripsit, minorem viginti-
quinque annis qui deside R At in integrum restitui aduersus
Asinianum[e] qui alterius negotij causa venerat, non esse Ro-
mæ audiendum. Omnes autem isti domum reuocãt, si non 4
ibi contraxerunt vbi conueniuntur. Ceterum si contraxerunt
ibi, reuocandi ius non habent: exceptis legatis, qui licet ibi
contraxerunt, dummodo ante legationem cõtraxerunt, non
compelluntur se Romæ defendere quamdiu legationis causa
hic[f] demorantur. quod & Iulianus scribit, & Diuus Pius re-
scripsit. Planè si perfecta legatione subsistant, conueniendos
eos Diuus Pius rescripsit. Itẽ si extra prouinciam suã con- 5
traxerunt, licet non in Italia, quæstionis est an Romæ conue-
niri possint. & Marcellus, in eo solo, priuilegio eos vti domũ
reuocandi, quod in ciuitate sua vel certè intra prouinciam[g]
contraxerunt. quod est verum. Sed‖&‖si agant, compellũtur
se aduersus omnes defendere. Non tamen si iniuriam suam
persequantur vel furtum vel damnum quod nunc passi sunt.
alioquin vt‖&‖Iulianus eleganter ait, aut impune contume-
liis & damnis adficientur, aut erit in potestate cuiusque pul-
sando eos subiicere ipsos iurisdictioni dum se vindicãt. Sed 6
si dubitetur vtrum in ea quis causa sit vt domũ[h] reuocare pos-
sit necne, ipse prætor debet causa cognita statuere. Quòd si
constiterit in ea eum esse causa vt domum reuocet, debebit ca-
uere in iudicio sisti, statuente prætore in quem diem promit-
tat. Sed vtrum nuda cautione an satisdato, Marcellus dubi-
tat. mihi videtur sola promissione. quod & Mela scribit. a-
lioquin[i] compelletur iudicium accipere, quàm inuenire eos 7
qui satis pro eo dent. In omnibus[k] autẽ in quibus protela-
tur admonitio, hoc procedere sine temporali damno credi-
torum oportet. *Quis possit multam dicere.*

His datur multæ dicendæ ius, quibus publicè[l] iudiciũ est, 8
& non aliis: nisi hoc specialiter eis permissum est.

III. IDEM libro quarto ad Edictum

NOn videtur frustrandæ actionis causa latitare qui præ-
sens suscipere iudicium non compellitur.

IIII. GAIVS libro primo ad Edictum Prouinciale

LIs[m] nulla nobis esse potest cum eo quem in potestate ha-
bemus,

a inter

b domum. *al.* Celsus licẽtiam demũ reuocationis ei dãdam ait. *hæc lectio reiicienda est.*

c hæc sentẽtia vera & rationabilis est. hæc Celsi sententia rationabilis est.

d ad se

e Asianum

f ibi

g prouinciam suam

h vt demum

i alioquin magis compelletur *additum est* magis *ab iis, qui ignorant hoc modo sæpe loqui iurisconsultos. August. 2. emend. c. 8. hoc autẽ significat compelletur potius iudicium accipere, aut leuius erit iudicium accipere, quam inuenire, qui pro eo satisdent.*

k In omnibus autẽ causis

l publicum

m *Ex tit. de iurisdict. Duar.*

bemus, nisi ex castrensi peculio.

V. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

SI[a] quis ex aliena iurisdictione ad prætorem vocetur, debet venire, vt & Pomponius & Vindius scripserunt.[b] pretoris est enim æstimare[c] an sua sit iurisdictio. vocati autem, non contemnere auctoritatem prætoris. nam & legati ceterique qui reuocandi domum ius habent, in ea sunt causa vt in ius vocati veniant, priuilegia sua allegaturi.[d]

a *Ex tit. de in ius voc. Duar.*
b respponderunt
c existimare
d *Quæ vbi allegauerint extra territoriũ, ius dicenti impunè non paretur. lib. vlt. supr. de iurisd.*

VI. IDEM libro sexto ad Edictum

CAEcus[e] iudicandi[f] officio fungitur.

e *Sumptum ex l. 1. de postu. Dua.*
f iudicantis

Præuentio.

VII. IDEM libro septimo ad Edictum

SI quis[g] posteaquam in ius vocatus est, miles vel alterius fori esse cœperit, in ea causa ius reuocandi forum non habebit, quasi præuentus.

g *Ex tit. si ex noxa. caus. agat. Duar.*

VIII. GAIVS libro secundo ad Edictum Prouinciale

SI quis in legatione constituerit quod ante legationem debuerit, non cogi[h] eum ibi iudicium pati vbi constituerit.

h non cogitur

VIIII. VLPIANVS libro nono ad Edictum

INsulæ Italiæ pars Italiæ sunt: & cuiusque prouinciæ.[i]

i *Sic Aristoteles in libro de mundo.*

X. IDEM libro decimo ad Edictum

DEstitisse[k] *is* videtur non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum. desistere enim est de[l] negotio abstinere quod calumniandi animo instituerat. Planè si quis cognita rei veritate suum negotium deseruerit nolens in lite improba perseuerare, quam calumniæ causa non instituerat, is destitisse non videtur.

k Ex *tit. de calũniato. Coniunge l. destitisse. de minorib. Duar.*
l à negotio in totum abstinere

Casus in quo soluitur iudicium.

XI. IDEM libro duodecimo ad Edictum

SI[m] à me fuerit adrogatus qui mecum erat litem contestatus, vel cum quo ego solui iudicium, Marcellus libro tertio Digestorum scribit: quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.

m Ex *tit. de cap. minut. Duar.*

De iudicibus datis.

XII. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum

CVm prætor vnum ex pluribus iudicare vetat, ceteris id cõmittere videtur.
1 Iudicẽ[n] dare possunt quibus ‖hoc‖ lege vel constitutione vel senatusconsulto conceditur. Lege, sicut proconsuli. is quoque cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest: vt sunt legati proconsulũ. item hi quibus id ‖more‖ concessum est propter vim imperij: sicut præfectus vrbi, ceterique Romæ magistratus.
2 Nõ autem omnes iudices dari possunt ab his qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes:

n Iudicem autem

pubes: quia iudicio carent. Lege‖impeditur,‖qui ſenatu motus eſt. Moribus,feminæ[a] & ſerui: non quia non habent iudicium, ſed quia receptum eſt vt ciuilibus officiis non fungantur. Qui poſſunt eſſe iudices, nihil intereſt in poteſtate an ſui iuris ſint. 3

a Ariſt.1. Poli.ca.8. Inde factum eſt, vt vetuerit Iuſtinianus mulieres cuiuſquam negotij arbitras conſtitui.l.vlt.C.de arb. Innocentius tamen tertius cõtra ſcripſit, cap.dilecti.de arb.

XIII. GAIVS libro ſeptimo ad edictum Prouinciale

IN[b] tribus‖iſtis‖iudiciis,familiæ erciſcundæ,communi diuidundo, & finium regundorum,quæritur quis actor intellegatur: quia par cauſa omnium videtur. ſed magis placuit eum videri actorem qui ad iudicium prouocaſſet.

b Ex tit.fami.erciſc. Duar.

XIIII. VLPIANVS libro ſecundo Diſputationum

SEd cum ambo ad iudicium prouocant, ſorte res diſcerni ſolet.

Actio aduerſus iudicem malè iudicantem.

XV. IDEM libro vicenſimo primo ad edictum

FIliusfamilias iudex ſi litem[c] ſuam faciat,in tantam quantitatem tenetur, quæ tunc in peculio fuit cum ſententiam dicebat. Iudex tunc litem ſuam facere intellegitur,cum do- 1
lo malo in fraudem legis ſententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, ſi euidens arguatur eius vel gratia vel inimicitia vel etiam ſordes: vt veram æſtimationem litis præſtare cogatur.

c Id eſt, perinde faueat litigatori ac ſi res ſua iudicaretur: ita vt ius ſibi dicere videatur non litigatori.

XVI. IDEM libro quinto ad Edictum

IVlianus[d] autem in heredem iudicis qui litem ſuam fecit, putat actionem competere. quæ ſententia vera non eſt, & à multis notata eſt.

d Iulianus etiam

Cauſa iuſta mutandi iudicis.

XVII. IDEM libro vicenſimo ſecundo ad Edictum

IVlianus ait, ſi alter ex litigatoribus iudicẽ ſolum heredem vel ex parte fecerit, alius iudex neceſſariò ſumẽdus eſt: quia iniquum eſt aliquem ſuæ rei iudicem fieri.

XVIII. IDEM libro vicenſimo tertio ad Edictum

SI longius[e] ſpatium interceſſurum erit quo minus iudex datus operam poſsit darè, mutari eum iubet prætor. hoc ‖eſt‖ ſi fortè occupatio aliqua iudicem non patiatur operam iudicio dare, incidente infirmitate vel neceſſaria profectione vel rei ſuæ familiaris periculo.

e Coniunge l.penult. de vacat.mun. Dua.

An filiusfamilias poſſit agere.

Si filiusfamilias ex aliqua noxa[f] ex qua patri actio com- 1
petit velit experiri,ita demum permittimus‖ei‖agere, (ſi) non ſit qui patris nomine agat. Nam & Iuliano placet ſi filiusfamilias legationis vel ſtudiorum gratia aberit,[g] & vel furtum vel damnum iniuria paſſus ſit:poſſe eum vtili iudicio agere: ne dum pater exſpectatur,impunita ſint maleficia quia pater venturus non eſt,vel dum venit,ſe ſubtrahit is qui noxã commiſit.

f aliqua cauſſa

g abierit

misit. Vnde ego ſemper probaui vt ſi res[a] non ex maleficio veniat ſed ex contractu, debeat[b] filius[c] agere vtili iudicio, fortè depoſitum repetens vel mãdati agens vel pecuniam quam credidit petens: ſi fortè pater in prouincia ſit, ipſe autem fortè Romæ vel ſtudiorum cauſa vel alia iuſta ex cauſa agat.[d] ne[e] ſi ei non dederimus actionem, futurum ſit vt impune fraudem patiatur, & egeſtate Romæ laboret viaticulo ſuo non recepto quod ad ſumptum pater ei deſtinauerat. Et finge ſenatorem eſſe filiumfamilias qui patrem habet in prouincia, nónne augetur vtilitas per dignitatem?

a vt ſi res moneat, nec ex
b debeatur
c filius poſsit agere
d degat
e nam ſi

Hæres ſequitur forum defuncti.

XVIIII. IDEM libro ſexagenſimo ad Edictum

HEres[f] abſens ibi defendendus eſt vbi defunctus debuit, & conueniendus, ſi ibi inueniatur nulloque ſuo proprio priuilegio excuſatur.

f *Ex tit. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.* Duar.

Vbi quis contraxit, ibi conuenitur.

1 Si quis tutelam vel curam vel negotia vel argentariam vel quid aliud vnde obligatio oritur, certo loci[g] adminiſtrauit: & ſi ibi domicilium non habuit, ibi ſe debebit defendere. & ſi non defendat neque ibi domicilium habeat, bona poſsideri

2 patietur. Proinde & ſi merces vendidit certo loci[h] vel diſpoſuit vel comparauit: videtur, niſi alio loci[i] vt defenderet conuenit, ibidẽ ſe defendere. Num[k] quid dicimus, eum[l] qui à mercatore quid comparauit aduena,[m] vel ei vendidit quem ſcit inde confeſtim profecturum, non oportet ibi bona poſsiderI,[n] ſed domicilium ſequi eius? at ſi quis ab eo[o] qui tabernam vel officinam certo loci cõductam habuit, in ea cauſa eſt vt illic conueniatur? quod magis habet rationem. Nam vbi ſic venit vt confeſtim diſcedat, quaſi[p] à viatore emptis,[q] ‖vel eo qui tranſuehebatur,‖ vel eo qui ΠΑΡΑΠΛΕΙ, emit: duriſsimum eſt quotquot locis quis nauigans[r] vel iter faciẽs delatus eſt, tot locis ſe defendi.[s] At ſi quo conſtitit, non dico iure domicilij, ſed tabernulam, pergulam, horreum, armarium,[t] officinam conduxit, ibique diſtraxit, egit:[v] defendere ſe eo loci debebit.

g certo loco
h loco
i loco
k Nam
l cum quis
m ſcilicet aduena
n poſsidere,
o ab eo comparauit
p & quaſi
q emit,
r nauigat
s defendere
t armarium, ſeu officinam conducẽs,
v vel egit:

3 Apud Labeonem quæritur, ſi homo[x] prouincialis ſeruum inſtitorem vendendarum mercium gratia Romæ habeat,[y] quod cum eo ſeruo contractum eſt, ita habendum atque ſi cum domino contractum ſit. quare ibi ſe debebit defendere.

x quid ſi homo
y habeat, & ait

Domicilium.

4 Illud ſciendum eſt, eum qui ita fuit obligatus vt in Italia ſolueret,[z] ſi in prouincia habuit domicilium, vtrubique poſſe conueniri & hic & ibi. & ita & Iuliano & multis aliis videtur.

z ſolueretur.

Verbum contrahere, accipitur late.

XX. PAVLVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum

OMnem[a] obligationem pro contractu habendam existimandum est: vt vbicunque aliquis[b] obligetur, ||&|| cõtrahi videatur: quamuis||non||[c] ex crediti causa debeatur.

Confesso tempus ad soluendum datur sicut iudicato.

XXI. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum

SI debitori meo velim actionem edere, probandum erit si fateatur se debere, paratumque dicat soluere, audiendum eum: dandumque diem cum competenti cautela ad soluendã pecuniam. neque enim magnum damnum est in mora modici temporis. Modicum autem tempus hic intellegẽdum est quod post condemnationem reis indultum est.

XXII. PAVLVS libro tertio ad Plautium

QVi non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones, & ad eundem iudicem mitti.

XXIII. IDEM libro septimo ad Plautium

NOn potest videri in iudicium venisse id quod post iudicium acceptum accEdisset. ideoque alia interpellatione opus est.

Qui possint Romæ conueniri.

XXIIII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium

NOn alias in eos quos princeps euocauit, Romæ competit actio, quàm si hoc tempore contraxerint. Legati[d] ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romæ pati: siue ipsi admiserũt siue serui eorum. Sed si postulatur in rem actio aduersus legatum, nunquid danda sit? quoniam ex præsenti possessione hæc actio est. Cassius respondit sic seruandum, vt si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: si verò ex multis seruis de vno agatur, non sit inhibenda. Iulianus sine distinctione denegandam actionem: meritò. ideò enim non datur actio ne ab officio suscepto legationis auocetur.

XXV. IVLIANVS libro primo Digestorum

SI legationis tempore quis seruum vel aliam rem emerit aut ex alia causa possidere cœperit, non iniquè cogetur eius nomine iudicium accipere: aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.[e]

XXVI. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

DE eo autẽ qui adiit hereditatẽ, Cassius scribit quãuis Romæ adierit hereditatẽ, non cõpetere in eum actionem, ne impediatur legatio. & hoc verum est. Sed nec legatariis datur actio: sed[f] nisi satisdet,[g] mittũtur in possessionẽ rerũ hereditariarum. quod & in hereditariis creditoribus dicendum est.

XXVII

[a] *Ex titul. de reb. auth. iud. possid.* Duar.
[b] alius
[c] *Haloander negationem hanc temere sustulit.* August. 2. *emend. cap.* 17.
[d] *Imponunt qui in Flor. legi* Delegati, *adnotant.*
[e] offerendi. *melior est Floren. lectio.*
[f] licet
[g] satisdetur

XXVII. IVLIANVS libro primo Digestorum

QVid enim prohibet legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa in possessione rerum hereditariarum esse?

XXVIII. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

SEd[a] & si restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur, siue sponte siue coactus heres eam adierit: commodius enim est reddi quidem ei hereditatem, perinde autem habendum ac si ipse adisset hereditatem. Contra si legatus tempore legationis adierit & restituerit, datur in fideicommissarium actio: nec exceptio Trebelliani obstat ex
1 persona legati: quia hoc legati personale beneficium est. Ex quibus autem causis non cogitur legatus iudicium accipere, nec iurare cogendus est se dare non oportere: quia hoc iusiu-
2 randum in locum litis contestatæ succedit. Aedium nomine legatus damni infecti promittere debet aut vicinum ad-
3 mittere in possessionem. Sed & si dies actionis exitura erit, causa cognita aduersus eum iudicium prætor dare debet, vt lis contestetur ita[b] vt in prouincia transferatur.

a Coniunge l. 3. §. pars hæred. Duar.

b & ita in prouincia.

Vnus ex hæredibus totam rem in iudicium non deducit: vnde nascitur hæc quæstio, de qua cap. 3. Si pars hæreditatis.

4 Si paterfamilias mortuus esset relicto vno filio & vxore prægnate, non rectè filius à debitoribus partem dimidiam crediti petere potest quãuis postea vnus filius natus sit, quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit vnum nasci. Sed Sabinus, Cassius, partem quartam peti debuisse, quia incertum esset an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent cum futura vtique fierent: sed nostram inscientiam[c] aspici debere.

c inscitiam

XXVIIII. IDEM libro octauo ad Plautium

QVi appellat[d] prior, agit.

d qui prior appellat. *Rectior est Floren. quæ ita distingui debet*, qui appellat prior, agit.

XXX. MARCELLVS libro primo Digestorum

VBi acceptum[e] est semel iudicium, ibi & finem accipere debet.

e cœptum

XXXI. CELSVS libro vicensimo septimo Digestorum

SI petitor plures heredes reliquerit, vnusque eorum iudicio egerit, nõ erit verum totam rem quæ in priore iudicio fuerit deductam esse: nec enim quisquam alienam actionem in iudicium inuito coherede perducere potest.

Tacita repetitio temporis.

XXXII. VLPIANVS libro primo de Officio Consulis[f]

SI iudex cui certa tempora præstita erant decesserit, & alius in locum eius datus fuerit, tanta[g] ex integro tẽpora in persona eius præstituta intellegemus, quamuis magistratus nominatim hoc in sequentis datione non expresserit: ita tamen

f proconsulis

g tantundem ex integro temporis

vt legitimum tempus non excedat.

XXXIII. MODESTINVS libro tertio Regularum

NOn videtur in iudicem cōsensisse qui edi sibi genus apud eundem[a] iudicem desiderat actionis.

Hæres defenditur vbi defunctus.

XXXIIII. IAVOLENVS libro quintodecimo ex Cassio

SI is qui Romæ iudicium acceperat decessit, heres eius quāuis domicilium trans mare habet, Romæ tamē defendi debet: quia succedit in eius locum à quo heres relictus est.

Quod nondum debetur non venit in iudicium.

XXXV. IDEM libro decimo Epistularum

NOn quemadmodum fideiussoris obligatio in pēdenti potest esse, ||&|| vel in futurum concipi, ita iudicium in pendenti potest esse vel de his rebus quæ postea in obligationem aduenturæ sunt. Nam neminem puto dubitaturum quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit: iudicium verò antequam aliquid debeatur, non posse[b].

Quibus ex causis differtur cognitio.

XXXVI. CALLISTRATVS libro primo Cognitionum

INterdum ex iustis causis & ex certis personis sustinendæ sunt cognitiones: veluti si instrumenta litis apud eos esse dicantur qui reipublicæ causa aberunt. idq́;[c] Diui fratres in hæc verba rescripserunt. Humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi: veluti quòd[d] pater litigator filium vel filiam vel vxor virum vel filius parentem amisit: & in similibus causis cognitionem ad aliquem modum sustineri.

Vbi quis gessit negotium, ibi debet se defendere.

Senator si negotijs alienis se optulerit in prouincia, nō de- 1
bet iudicium recusare negotiorum gestorum: sed actionē eum excipere[e] oportere Iulianus respondit, cum sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

XXXVII. IDEM libro quinto Cognitionum

SI de vi & possessione quæratur, prius cognoscendum de vi quàm de proprietate rei Diuus Hadrianus ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ[f] ||græce|| rescripsit.

Vbi legatum solui debeat.

XXXVIII. LICINNIVS RVFINVS lib. quarto Regularū

QVod legatur, si quidem per personalem[g] actionem exigetur, ibi dari debet vbi est: nisi ||si|| dolo malo heredis subductum fuerit: tunc enim ibi dari debet vbi petitur. Præterea quod pondere aut numero aut mensura continetur, ibi dari debet vbi petitur: nisi ||si|| adiectum fuerit, CENTVM MODIOS EX ILLO HOREO, aut VINI AMPHORAS[h] EX ILLO DOLIO.[i] Si autem per in rem actionem legatū petetur, etiam ibi peti debet vbi res est. Et si mobilis sit res, ad exhiben-

a eum
b posse
c idque
d cum
e recipere
f Haloander τῶν συγχωρίων. verùm cōfirmatur lectio Florentina ex simili prorsus loco l. qui cœtu. ad leg. Iul. de vi publ. vbi tamen hoc rescriptum tribuitur Diuo Pio Adriani successori. fortè quia idem, quod Adrianus Pius rescripsit, qui Adriano plurimū detulit. Idem autem ab vtraque interdum rescriptum esse apparet ex l. Papinianus. in §. infrà de inoff. Nā cur à Pio potius, quā ab Adriano hoc rescriptum esse putemus, nihil video.
g personali actione
h amphoras cētum
i dolio dari volo

exhibẽdum agi cum herede poterit vt exhibeat rem: ſic enim vindicari à legatario poterit.

De iudice furioſo.

XXXVIIII. PAPINIANVS libro tertio Quæſtionum

CVm furioſus iudex addicitur,[a] non ideo minus iudicium erit, quòd hodie non poteſt iudicare: vt ſcilicet ſuæ mentis effectus quod ſententię[b] dixerit ratum ſit. neque enim in addicendo[c] præſentia vel ſcientia iudicis neceſſaria eſt.

a additur, adiicitur
b ſententia
c adiiciendo

Fideiuſſor idoneus.

Qui legationis cauſa Romam venit, ex qualibet cauſa fideiubere poteſt: cum[d] priuilegio ſuo, cum ſit in Italia contractum, vti non poteſt.

d quanquam priuilegio ſuo, cùm in alia ſit contractum, vti non poſsit.

XL. IDEM libro quarto Quæſtionum

NOn quidquid iudicis poteſtati permittitur, id ſubIcitur iuris neceſsitati. Iudex ſi quid aduerſus legis præceptum in iudicando dolo malo prætermiſerit, legem offendit.

Cautio ante diem ſolutionis.

XLI. IDEM libro vndecimo Quæſtionum

IN omnibus bonæ fidei iudicIs, cum nondum dies pręſtandæ pecunię venit, ſi agat aliquis ad interponendam cautionem, ex iuſta cauſa condęmnatio fit.

XLII. IDEM libro vicenſimo quarto Quæſtionum

SI vxor à legato Romæ diuerterit, dotis nomine defendendum Romæ virum, reſponſum[e] eſt.

e iure reſponſum

Actio arbitraria.

XLIII. IDEM libro vicenſimo ſeptimo Quæſtionum

EVm[f] qui inſulam Capuæ || fieri || certo tempore ſtipulatus eſt, eo finito quocunque loco agere poſſe in id quod intereſt conſtat.

f Sumptum ex l. ſi teſtamento. de fideiuſſo. Duar.

De lite contra plures inchoata.

XLIIII. IDEM libro ſecundo Reſponſorum

NOn idcirco iudicis officium impeditur, quòd quidam ex tutoribus poſt litem aduerſus omnes inchoatam reipublicæ cauſa abeſſe cœperunt: cum præſentium & eorum qui non defenduntur adminiſtratio diſcerni & æſtimari poſsit.

Seruus in iudicio.

1 Cum poſtea ſeruus apparuit cuius nomine per procuratorem fuerat actum, abſolui debitorem oportet. quæ res domino quandoque propriam litem inferenti non obſtabit.

XLV. IDEM libro tertio Reſponſorum

ARgentarium vbi contractum eſt conueniri oportet: nec in hoc dilationem niſi ex iuſta cauſa dari, vt[g] ex prouincia codices adferantur. Idem in actione tutelæ placuit. Nomine puellæ[h] tutoribus in prouincia cõdemnatis, curatores || puellæ || iudicatum Romæ facere cogũtur, vbi mutuam pecuniam

g vt ſcilicet ex
h pupillæ

mater

mater accepit cui filia heres extitit.

De iudice furioso.

XLVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum

IVdex datus in eodem officio permanet, licet furere cœperit: quia rectè ab initio iudex addictus[a] est. sed[b] iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit: ergo mutari debet.

a additus, aditus.
b sed quia

De iudice dando.

XLVII. CALLISTRATVS libro primo Quæstionum

OBseruandum est ne is iudex detur quem altera pars nominatim petat: id enim iniqui exempli esse Diuus Hadrianus rescripsit: nisi hoc specialiter à principe ad verecundiam petiti iudicis respiciente permittetur.

Lis nulla cum magistratu.

XLVIII. PAVLVS libro secundo Responsorum

PArs litterarum Diui Hadriani: ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ[c] ΕΝ Ω ΑΡΧΟΥΣΙΝ ΕΝΙΑΥΤΩ ΜΗ‖ΤΕ‖ΕΙΣΙΕΝΑΙ ΔΙΚΗΝ ΙΔΙΑΝ ΜΗΤΕ ΔΙΩΚΟΝΤΩΝ ΜΗΤΕ ΦΕΥΓΟΝΤΩΝ: ΜΗΤΕ ΠΕΡΙ ΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ ΕΙΕΝ ‖ΚΡΙΝΕΤΩΣΑΝ.‖ ΕΠΕΙΔΑΝ‖ΔΕ‖ΕΞΗΚΗ Η ΑΡΧΗ, ΚΑΙ ΑΥΤΟΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ, ΚΑΙ‖ΤΟΙΣ‖ ΦΕΥΓΟΥΣΙ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΜΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑΣ ΔΙΚΑΣ.

c Pretores Haloander vertit. Alc. magistratus Athenienses fuisse existimat lib. dispunc. 4. c. 6. Augustin. ad Modest. de magistratibus omnibus prouincialibus accipit, cui potius assentior.

Venditor sequitur forum emptoris.

XLVIIII. IDEM libro tertio Responsorum

VEnditor[d] ab emptore denuntiatus vt eum euictionis nomine defenderet, dicit se priuilegium habere sui iudicis. queritur an posit litem ab eo iudice apud quem res inter petitorem & emptorem cœpta est, ad suum iudicem reuocare. Paulus respondit, venditorem emptoris iudicem sequi sole-
re. Iudices à præside dati solent etiã in tempus successorum 1
eius[e] durare & cogi pronunciare, easque sententias seruari. in eundem sensum etiam Scæuola respondit.

d Idē Const. 1. C. vbi in rem act.
e eis

Vbi fideicommissum peti debeat.

L. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

SI fideicommissum ab aliquo petatur, isque dicat alibi esse maiorem partem hereditatis, non erit ad præstationem compellendus. & ita multis constitutionibus cauetur, vt ibi petatur fideicommissum vbi maior pars hereditatis est: nisi ‖si‖probetur, eo loco voluisse testatorem fideicõmissum præ-
stari vbi petitur. Tractatum est de ære alieno: si in ea pro- 1
uincia vbi fideicommissum petitur plus esset æris alieni, an quasi maior pars alibi esset, præscriptio locum haberet. Sed ‖&‖hic placuit nihil facere æris alieni nomen: cum non loci sit æs alienum sed vniuersarũ facultatium. æs enim alienum patri-

patrimonium totum imminuere constitit non certi loci facultates. Quid tamen si fortè certis oneribus destinatum sit id patrimonium? vtputa alimentis præstandis quæ Romæ præstari paterfamilias iusserat, vel tributis vel quibusdã aliis inexcusabilibus oneribus, an posit præscriptio locum habe-
2 re? hic[a] putem iustius dici locum habere. Sed & rescriptum est vt illic fideicommissum petatur vbi domicilium heres habet. Quotiens autem cœpit quis fideicommissum soluere, nõ potest hac præscriptione vti:

a &

LI. MARCIANVS libro octauo Institutionum

QVamuis ad eum hereditas fuerit deuoluta qui domiciliũ in prouincia habet. Sed & Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius alio loco dare, necesse habere secundũ consensum dare[b] vbi cõsenserit.

b dari

LII. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum

SEd[c] & si suscepit actionem fideicommissi, & aliis defensionibus vsus hanc omisit: postea quamuis ante sentẽtiam,
1 reuerti ad hanc defensionem nõ potest. Si libertis suis tesseras frumentarias emi voluerit, quamuis maior pars hereditatis in prouincia sit, tamen Romæ debere fideicommissum solui dicendum est: cum apparet id testatorem sensisse ex ge-
2 nere comparationis. Sed & si proponas quibusdã clarissimis viris argenti vel auri pondo relicta, & sit sufficiens ad huiusmodi fideicommissa Romæ patrimonium: licet maior pars totius patrimonij in prouincia sit, dici oportet Romæ esse præstandum: nec enim verisimile est testatorem, qui honorem habitum voluit his quibus reliquit, tam modica fideicommissa in prouincia præstari voluisse. Si ea res quæ per fideicommissum relicta est, eo loci sit: dicendum est non debere præscribi ei qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit. Sed si non fideicommissum petatur[d] eo loci, sed fideicommisso satis: videndum est an hæc præscriptio locum habeat. & non puto habere. quinimmo & si nihil sit eo loci, attamen iubendum satisdare. quid enim veretur, cum si satis non dederit mittatur aduersarius in possessionem fideicommissi seruandi causa?

c Coniunge l. fœmina de Senator. quæ hoc exemplo de fideicommisso relicto clarißimis illustratur.

d eo loco petatur, sed de fideicommisso satis.

De iudicio inter dominum, & seruum.

LIII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris Epitomarum

VIx[e] certis ex causis aduersus dominos seruis cõsistere permissum est: id est si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseuerant. Item artioris[f] annonæ populi Romani, census etiam & falsæ monetæ criminis reos dominos detegere seruis permissum est. Præterea fideicommissam[g] libertatem ab his petent. Sed[h] &[i] si qui

e Haloander in certis caussis. lectio Florentina melior, & habet nescio quid modestiæ & elegantiæ, negareque videtur, alia verò concedere. August. 2. emend. c. 9.

f arctioris

g si fideicommissariam

si qui suis nūmis redēptos se & nō manumissos cōtra placiti fidem adseuerent. Liber etiam ||esse|| iussus si rationes reddiderit, arbitrum contra dominum rationibus[a] excutiendis rectè petet. Sed & si quis fidē alicuius elegerit vt nummis eius redimatur atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat, contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

a de rationibus

De praeiudicio.

LIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

PEr minorem causam maiori cognitioni praeiudicium fieri non oportet: maior enim quaestio minorem causam ad se trahit.

De edictis quibus vocantur absentes.

LV. IDEM libro singulari de Officio adsessorum

EDictum quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum cōnumerari debet. Planè licet ||omnis|| ab antecessore numerus finitus sit, solet[b] successor vnū edictū dare.

b tamen

Ratihabitione confirmatur gestum à falso procuratore.

LVI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

LIcet[c] verum procuratorem in iudicio rem deducere verissimum est, tamen & si quis cum procurator non esset litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, videtur retro res in iudicium rectè deducta.

c *Coniunge l. verò. de solutio. Duar.*

Actio contra filiumfamilias.

LVII. IDEM libro quadragensimo primo ad Sabinum

TAm[d] ex contractibus quàm ex delictis in filiumfamilias competit actio: sed mortuo filio post litis cōtestationem, transfertur iudicium in patrem duntaxat de peculio & quod in rem eius versum est. Certè si quasi procurator alicuius filiusfamilias iudicium acceperit, mortuo eo in eum quem defenderit, transactio, [e] vel iudicati datur.

d *Coniunge l. 35. de noxal. Duar.*

e iudicij translatio datur. *legendum puto* translatio vel iudicati datur.

Quibus modis iudicium soluitur.

LVIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

IVdicium soluitur vetante eo qui iudicare iusserat: vel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habet: vel etiam si ipse iudex eiusdem imperij esse coeperit cuius erat qui iudicare iussit.

LVIIII. VLPIANVS libro quinquagensimo primo ad Sabinum

SI[f] locus in iubendo iudicare non est comprehensus, videtur eo loco iudicare iussisse quo solet iudicari sine incommodo litigantium.

f *Coniunge l. eum, qui de iurisdictione. l. iudex. de re iudi. l. nemo. 38. de regul. iur. Duar.*

LX. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

MOrtuo iudice, quod eum iudicare oportuerat idem eum qui subditus est sequi oportet.

Petitio

Petitio generaliter concepta ad omnia pertinet, quæ nominatim excepta non sunt.

LXI. VLPIANVS libro vicensimo sexto ad Edictum

SOlemus quidem dicere id venire in iudiciũ, de quo actum est inter litigantes. sed Celsus ait periculosè[a] ‖esse‖ ex persona rei hoc metiri: qui semper ne condemnetur hoc dicet nõ conuenisse. Quid ergo? melius est dicere id venire in iudiciũ non de quo[b] actum est vt veniret, sed id non venire de quo nominatim actum est ne veniret. Latrũculator de re pecuniaria iudicare non potest.

a al. periculosum esse

b de quo vel actum non est

LXII. IDEM libro trigensimo nono ad Edictum

INter[c] litigantes non aliter lis expediri potest quàm si alter petitor alter possessor sit: esse enim debet qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur.

c Ex tractatu de bon. pos. Dua.

LXIII. IDEM libro quadragensimo nono ad Edictum

REcte[d] defendi hoc est, iudicium accipere vel per se vel per alium, sed cum satisdatione. nec ille videtur defendi qui quod iudicatum est non soluit.

d Ex tit. de success. edi. Duar.

LXIIII. IDEM libro primo Disputationum

NOn ab iudice doli æstimatio ex eo quod interest fit, sed ex eo quod in litem iuratur. denique & prædoni depositi & commodati ob eam causam competere actionem non dubitatur. Si quis alio iudicio acturus iudicatum solui satis acceperit, deinde ‖in‖ alio iudicio agat, non committetur stipulatio: quia de alia re cautum videtur.

Vbi de dote agatur.

LXV. IDEM libro trigensimo quarto ad Edictum

EXigere[e] dotem mulier debet illic vbi maritus domicilium habuit, non vbi instrumentum dotale conscriptum est: nec enim id genus contractus est, vt[f] & eum locum spectari oporteat in quo instrumentum dotis factum est quàm eum in cuius domicilium & ipsa mulier per condicionem matrimonij erat reditura.

e Ex tit. de iur. dot. Duar.

f vt potius eum

Interpretatio ambiguitatis.

LXVI. IDEM libro secundo Disputationum

SI quis intentione ambigua vel oratione vsus sit, id quod vtilius ei est accipiendum est.

LXVII. IDEM libro sexto Disputationum

QVi[g] se dicit suis nummis redemptum, si hoc probauerit, exinde liber erit ex[h] quo redemptus est: quia constitutio[i] non liberum pronuntiari præcipit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellendus erit manumittere eum qui se suis nummis redemit. Sed ‖&‖ si latitet, exempla senatusconsultorum ad fideicommissam[k] libertatem pertinentium ‖debere‖ induci oportet.

g Coniunge l. 4. de manumissio. Duar.

h ex quo sententia

i constitutio diuorum fratrum

k fideicommissariam

De edictis propositis quibus vocantur absentes.

LXVIII. IDEM libro octauo Disputationum

AD peremptorium[a] edictum hoc ordine venitur, vt primò quis petat post absentiam aduersarij edictum primum, mox alterum.

LXVIIII. IDEM libro quarto de Omnibus tribunalibus

PEr[b] interuallum non minus decem dierum:

LXX. IDEM libro octauo Disputationum

ET tertium. quibus propositis, tūc peremptoriū impetret. quod inde hoc nomē sumpsit quòd peremeret disceptationem, hoc est vltra non pateretur aduersarium tergiuersari.

LXXI. IDEM libro quarto de Omnibus tribunalibus

IN peremptorio autem comminatur is qui edictum dedit,[c] etiam absente diuersa parte cogniturū se & pronuntiaturū.

LXXII. IDEM libro octauo Disputationum

NOnnumquam autem hoc edictum post tot numero edicta quæ præcesserint, datur: nonnumquam post vnum vel alterum: nonnūquam statim: quod appellatur VNVM PRO OMNIBVS. Hoc autem æstimare oportet eum qui ius dixit, ‖&‖ pro conditione causæ vel personæ vel temporis ita[d] ordinem edictorum vel compendium moderare.[e]

LXXIII. IDEM libro quarto de Omnibus tribunalibus

ET post edictum peremptoriū impetratum, cum dies eius superuenerit, tunc absens citari[f] debet: & siue responderit
siue non responderit, agetur causa & pronuntiabitur: nō vti-
que secundum præsentem, sed interdum vel absens si bonam
causam habuit vincet. Quòd si is qui edictum perēptorium 1
impetrauit absit die cognitionis, is verò aduersus quem im-
petratum est adsit, tum circumducendum erit edictum perē-
ptorium: neque[g] causa cognoscetur nec secūdum præsentem
pronūtiabitur. Circumducto edicto videamus an amplius 2
reus conueniri possit, an verò salua quidem lis est, verùm in-
stantia tantùm edicti periit. & magis est vt instantia tantùm
perierit: ex integro autem litigari possit.

Contumax non appellat.

Sciendum ‖est‖ ex peremptorio absentem condemnatum 3
si appellet non esse audiendum: si modò per contumaciam
defuit. si minus, audietur.

LXXIIII. IVLIANVS libro quinto Digestorum

DE qua re cognouerit iudex, pronuntiare[h] quoque cogen-
dus erit. Iudex qui vsq; ad certam summā iudicare ius- 1
sus est, etiam de re maiori iudicare potest si inter litigatores
conueniat.

Iudicium quo defensus est mortuus debitor.

Cum absentem defendere vellem, iudicium mortuo iam 2
co

a *Peremptorium dicitur, quod perimat disceptationem, nec vltrà patiatur aduersarium tergiuersari. Dua.2.disp.c.7.*

b *Coniunge l.59. de re iud. Duar.*

c edictum edit

d & ita

e moderari:

f *In foro, ac tribunali per præconem euocari, vt præsens sit néc-ne appareat. Fab. lib. 6. c. 5. In publicis certè iudiciis vox illa præconis præter patronos ipsum qui egerit, citat. Ascon. 3. act. in Ver. apud veteres, & iudices & rei, & accusatores citabantur à præcone prætorio & l. Diuus supr. de rest. in inte. Itaque falluntur, qui hinc colligūt post edictum perēptorium impetratum denuo absentem in ius vocandum esse. Itaq; quarto opus esse edicto, quod repugnat capiti 70. supr. eod. Duar. 1. disp. c. 7.*

g neque de causa

h de ea quoq; pronunciare

eo accepi, & condemnatus solui. quæsitum est an heres liberaretur. item quæ actio ‖mihi‖ aduersus eum competeret. Respondi iudicium quod iam mortuo debitore per defensorem eius accipitur, nullum esse: & ideo heredem non liberari. Defensorem autem si ex causa iudicati soluerit, repetere quidem non posse, negotiorum tamen gestorum ei actionem competere aduersus heredem: qui[a] ‖sanè‖ exceptione doli mali tueri se posit si ab actore conueniatur. a quia

An executor debeat de sententia cognoscere.

LXXV. IDEM libro trigensimo sexto Digestorum

SI prætor iusserit eum à quo debitum petebatur adesse & ordine edictorum peracto pronuntiauerit absentem debere, non vtique iudex qui de iudicato cognoscit, debet de prætoris sententia cognoscere: alioquin lusoria erunt huiusmodi edicta & decreta prætorum. Marcellus notat: si per dolum sciens falsò aliquid allegaBit, & hoc ‖modo‖ cõsecutum ‖eum‖ sententia prætoris liquidò fuerit adprobatum: existimo debere iudicem querellam rei admittere. Paulus notat: si autem[b] morbo impeditus aut reipublicæ causa auocatus adesse non potuit reus, puto vel actionem iudicati eo casu in eum † denegandum vel exsequi prætorem ita iudicatum non debere. b si aut †denegandam

Mutatione iudicis non mutatur iudicium.

LXXVI. ALFENVS libro sexto Digestorum

PRoponebatur ex his iudicibus qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse, inque eorum locum alios esse sumptos: & quærebatur singulorũ iudicum mutatio eandem[c] rem an aliud iudicium fecisset. Respondi non modò si vnus aut alter sed & si omnes iudices mutati essent, tamẽ & rem eandem & iudicium idem quod antea fuisset perman[illegible]e. neque in hoc solùm euenire vt partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed & in multis ceteris rebus. Nam & legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent quorum in locum alij subiecti essent: & populum eundem hoc tempore putari qui abhinc centum annis fuissent,[d] cum ex illis nemo nunc viueret. Itemque nauem, si adeo sæpe refecta esset vt nulla tabula eadem permaneret quæ non noua fuisset, nihilo minus eãdem nauem esse existimari. Quòd si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri: fore vt ‖ex‖ eius ratione nosipsi non Idem essemus qui ab hinc anno fuissemus: propterea[e] quòd, vt philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiteremus, hæ cottidie ex nostro corpore decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

c In hũc locum Arist. li. 3. Poli. c. 2. Cic. lib. 2. Acad. quæst. Plut. de sera numinis vindicta, & in Theseo, & Alc. lib. 6. parer. c. 17.

d fuisset

e Imponunt qui notant in Flor. legi præterea

[library stamp]

De iudice dato.

LXXVII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum

IN priuatis[a] negotiis pater filium vel filius patrem iudicem habere potest:

LXXVIII. PAVLVS libro sextodecimo ad Plautium

QVippe[b] iudicare munus publicum est.

Sumptus litis.

LXXVIIII. VLPIANVS libro quinto de Officio Proconsulis

EVm quem temere aduersarium ‖suum‖ in iudicium vocasse constitit, viatica litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit.

Differentia quæstionum iuris & facti.

Iudicibus de iure dubitantibus præsides respondere solēt: 1
de[c] facto consulentibus non debent præsides consilium impertire, verùm iubere eos prout religio suggerit sententiam proferre. hæc enim res nonnumquam infamat & materiam gratiæ vel ambitionis tribuit.

Error in nomine.

LXXX. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum

SI in iudicis nomine, prænomine[d] erratum est, Seruius respondit si ex conuentione litigatorum is iudex addictus[e] esset, eum esse iudicem de quo litigatores sensissent.

Iudex quis.

LXXXI. VLPIANVS libro quinto Opinionum

QVi neque iurisdictioni præest, neque à principe potestate aliqua præditus ‖est,‖ neque ab eo qui ius dādorum iudicum habet datus est, nec ex compromisso sumptus vel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit.

LXXXII. IDEM libro primo de Officio Consulis

NOnnumquam solent magistratus populi Romani viatorem nominatim vice arbitri dare. quod rarò & non nisi re vrguente faciendum est.

DE[f] INOFFICIOSO TESTAMENTO TIT. II.

Cui competit querela.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

SCIENDVM est frequentes esse inofficiosi querellas: omnibus enim tam parentibus quàm liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim proprij[g] qui sunt vltra fratrem, melius facerent si se sumptibus inanibus non vexarent, cum optinere spem non haberent.[h]

a Conciliani hanc l. cum l. qui iurisdictioni. supr. de iuris. ex sent. Dua. 1. li. disput. c. 5.

b Coniūge l. apud filiū. de manum. vind.

c sed de

d vel prænomine

e aditus

f In hunc tractatum vide insignia exēpla apud Valer. Maxi. li. 7. c. 7. de testamentis quæ rescissa sunt.

g proximi

h non valerent. rectior est Florent.

Causa huius querelæ.

II. MARCIANVS libro quarto Institutionum

HOc colore inofficioso testamento agitur, quasi non sanæ mentis fuerunt[a] vt testamentum ordinarent. & hoc dicitur non quasi verè furiosus vel demens testatus sit, sed rectè quidem fecit testamentum sed non ex officio pietatis: nam si verè furiosus esset vel demens, nullum est testamentum.

a fuerit qui testamentum ordinarit.

III. MARCELLVS libro tertio Digestorum

INofficiosum testamentum dicere hoc est, allegare quare exheredari vel præteriri non debuerit. quod plerumque accidit cum falsò parentes instimulati liberos suos[b] vel exheredant vel prætereunt.

b suos testamento vel

IIII. GAIVS[c] libro singulari ad legem Glitiam[d]

NOn est enim consentiendum[e] parentibus ‖qui‖ iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt.[f] quod plerumque faciunt, malignè circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delenimentis instigationibúsve corrupti.

c Gallus, *vel* Maximus

d In *Epitome lib. 19. Titi Liuij mentio est Claudij Glicia dictatoris, à quo hac lex fortè Glicia dicta est: vt Hortensia ab Hortensio in epitome lib. 2. eiusdem Liuij.*

e *Præclarè in hanc sententiam Pla. dial. 11. de legi.*

f inducere.

V. MARCELLVS libro tertio Digestorum

NAm & his qui non ex masculis descendunt, facultas est agendi: cum & de matris testamento agant, & optinere adsiduè soleant. Huius autem verbi DE INOFFICIOSO vis illa vt dixi est, docere immerentem[g] se & ideo & indignè præteritum vel etiam exheredatione summotum. resque illo colore defenditur apud iudicem, vt videatur ille quasi non sanæ mentis fuisse cum testamentum iniquè ordinaret.

g Ergo *probatio incumbebat exheredato. l. liberi. C. de inof. test. quod est correctũ Nou. 115. vt cùm de appellatione.*

An posthumo competat querela.

VI. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

POstumus inofficiosum testamentum potest dicere eorum quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri, si in vtero[h] fuerit mortis eorum tempore. Sed & cognatorum: quia & horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo? eis imputatur cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare: non enim interdicitur testamenti factione.[i] Hoc plane ei[k] imputare potest, cur eum heredem non scripserit:[l] potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO. item natus SECVNDVM TABVLAS haberet.[m] Similimodo & eum qui post testamentum matris factum exsecto vẽtre extractus est, posse queri dico.

h Haloan. *malè addidit negationem non fuerit. Augustin. 4. emen. cap. 17.*

i factio.

k eis imputari

l scripserint:

m haberet bonorũ possessionem

Res inter alios iudicata.

1 Si quis ex his personis quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit, nemo[n] enim eum repellit, & casu optinuerit, non ei prosit[o] victoria, sed his qui

n si nemo

o proficit

habent[a] ab intestato successionem. nam intestatum patrem familias facit.[b]

a habebant
b fecit

An querela transeat ad hæredem.

Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad 2
heredem suum querellam transferat? Papinianus respondit,
quòd & quibusdam rescriptis significatur, si post adgnitam
bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusa-
tionis. Et[c] si non sit petita bonorum possesio, iam tamẽ cœ-
pta controuersia vel præparata, vel si cum venit ad mouẽdam
inofficiosi querellam decessit, puto ad heredem transire.

c Sed & si

VII. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus[d] iudiciis.

d Centumuiralibus

QVemadmodum præparasse litem quis videatur vt[e] pos-sit transmittere actionem, videamus. & ponamus in potestate fuisse eum, vt neque bonorum possesio ei necessaria & aditio hereditatis superuacua sit: is si comminatus tantùm accusationem fuerit, vel vsque ad denũtiationem vel libelli dationem præcesserit,[f] ad heredem suum accusationem transmittet. idque Diuus Pius de libelli datione & denũtiatione rescripsit. Quid ergo si in potestate non fuerit an ad heredem[g] actionem transmittat? & recte videtur litem præparasse si ea fecerit quorum supra mentionem habuimus.

e & possit
f processerat
g hæredem suum

Singulare ius.

VIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

PApinianus libro quinto quæstionum[h] rectè scribit inoffi-
ciosi querellam patrem filij sui nomine instituere nõ pos-
se inuito eo: ipsius enim iniuria est. Sequenti loco scribit, si fi-
lius[i] post adgnitam litis ordinandę[k] gratia bonorum posses-
sionem decesserit, finitam esse inofficiosi querellam: quę non
patri, sed nomine dabatur filij. Si quis post rem inofficiosi 1
ordinatam, litem dereliquerit, postea non audietur.

h quæstionem. *melior est Florẽ. lectio.*
i si filiusfamilias
k *Quemadmodũ ad ordinãdum iudicium petitionis hæreditatis aditio, & bonorum possesio ad bonorum possessorum actionẽ præcedere debet, ita & ad querelam inofficiosi ordinandam inuenta est hæc bonorũ possesio, quæ ob id gratia ordinandæ litis impetra vt dicitur, græci interpretes ad l. posthumus. § vlt. & l. sequ. supr. eod. Vigl. ad tit. de inoffic. Instit.*

Contra testamentum veterani.

Si Imperator sit heres institutus, posse inofficiosum dici 2
testamentum sæpissime rescriptum est. Papinianus libro 3
secundo responsorum ait contra veterani patrisfamilias te-
stamentum esse inofficiosi querellã, & si ea sola bona habuit
quæ in castris quæsierat. Si quis in militia fecerit testamẽ- 4
tum, & intra annum post militiam decesserit, dubito an
quia ad hoc vsque temporis[l] iure militari testamentum eius
valet, querella inofficiosi cesset: & potest dici querellam in-
officiosi cessare.[m]

l tempus
m & placet cessare

De tabulis pupillaribus.

Sed nec impuberis filij mater inofficiosum testamentum 5
dicit: quia pater ei hoc fecit. & ita Papinianus respondit. nec
patris frater: quia filij testamentum est. ergo nec frater im-
puberis,

puberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit nisi ‖si‖ pro parte patris rescissum est: tunc enim pupillare valet.

Quarta pars donata excludit querelam.

6 Si quis mortis causa filio donauerit, quartam partem eius quod ad eum esset peruenturum si intestatus paterfamilias

7 decessisset, puto securè[a] eum testari. Si quis impuberi filio substituit secundas tabulas[b] faciendo, non ob hoc admitte-

8 mus ipsum impuberē ad inofficiosi querellam. Quoniam autem quarta debitæ portionis sufficit ad excludendam querellam, videndum erit an exheredatus partem faciat qui non queritur. vtputa sumus duo filij exheredati. & vtique faciet vt Papinianus respondit. & si dicam inofficiosum, nō totam hereditatem debeo sed dimidiam petere. Proinde si[c] sint ex duobus filiis nepotes, ex vno plures[d] tres puta, ex vno vnus: vnicum[e] sescuncia, vnum[f] ex illis semuncia[g] querella exclu-

9 dit. Quarta autem accipietur scilicet deducto ære alieno, & funeris impensa. Sed an & libertates quartam minuāt videndum ‖est: & nunquid minuant.‖ nam si cum quis ex asse heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum quia habet Falcidiam, Falcidia autem libertates non minuit, potest dici deductis libertatibus quartam ineundam. Cum igitur placet quartam minui per libertates, eueniet vt qui seruos tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertatem inofficiosi querellam excludat: nisi fortè hic filius si non fuit in potestate,[h] à patre heres institutus meritò omittit hereditatem, & ad substitutum transmittēs, querellam inofficiosi instituet: vel ab intestato citra edicti pœnā habeat[i] hereditatē.

Ei qui agnouit iudicium defuncti non competit querela.

10 Si condicioni parere testator heredem iussit in persona filij vel alterius qui eandem querellā mouere potest, &[k] sciens is[l] accepit, videndum ne ab inofficiosi querella excludatur: adgnouit enim iudicium. idem est & si legatarius ei vel statuliber dedit. Et potest dici excludi eum: maximè si heredem ei iusserat dare. ceterum si legatariū, numquid semel natam inofficiosi querellam nō peremat legatarij oblatio? Cur ergo in herede absolutè diximus? quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querella. Ego euentum puto sequendum in hac re: vt si fortè antequam iudiciū moueatur, oblatio ei fiat eius quod relictum est, quasi ex voluntate testatoris oblato[m]

11 eo satis ei factum videatur. Vnde si quis fuit institutus fortè ex semisse cum *ei* sextans ex substantia testatoris deberetur, &[n] rogatus esset post certum temporis[o] restituere hereditatem, meritò dicendum est nullum iudicium mouere, cum debitam portionem & eius fructus habere possit: fructus

a *Necèsse est præterea, vt tanquam ingratū filiū pater exheredet & ingratitudinis causam exprimat probetque. Nou. 115.*
b tabulas ei
c & si sint
d ex vno tres puta pluresve
e vnius
f vnius
g semiuncia
h potestate patris
i habebit
k cùm sciens
l id
m oblatione satis
n quod rogatus
o tempus

enim ſolere in Falcidiam imputari non eſt incognitum. Ergo
& ſi ab initio ex ſemiſſe heres inſtitutus rogetur poſt decen-
nium reſtituere hereditatem, nihil habet quod queratur; quo-
niam facilè poteſt debitam portionem eiusque[a] fructus me-
dio tempore cogere.[b] Si quis‖&‖irritum dicat teſtamētum 12
vel ruptum, &[c] inofficioſum, condicio ei deferri debet vtrum
prius mouere volet. Si filius exheredatus in poſſeſsione ſit 13
hereditatis, ſcriptus quidē heres petet hereditatem, filius verò
in modum contradictionis querellam inducat:[d] quemadmo-
dum ageret ſi non poſsideret, ſed peteret.

Pœna eius qui non obtinuit in querela.

Meminiſſe autem oportebit eum qui teſtamentum inoffi- 14
cioſum improbè dixit &[e] non optinuit, id quod in teſta-
mento accepit perdere: & id fiſco vindicari quaſi indigno ab-
latum. Sed ei demum aufertur quod teſtamento datum eſt,
qui vſque ad ſententiam iudicum[f] lite improba perſeuerauе-
rit. Ceterum ſi ante ſententiam deſtitit vel deceſsit, non ei au-
fertur quod datum eſt. proinde & ſi abſente eo ſecundū præ-
ſentem pronuncietur, poteſt dici conſeruandum ei quod ac-
cepit. Eo autem ſolo carere quis debet, cuius emolumentum
ad eum pertinet. Ceterum ſi id rogatus fuit reſtituere, nō de-
bet iniuria fieri. Vnde non [g]male Papinianus libro ſecundo
reſponſorum refert, ſi heres fuit inſtitutus & rogatus reſti-
tuere hereditatem, deinde in querella inofficioſi nō optinuit,
id quod iure Falcidiæ potuit habere ſolum perdere.

De quarta debita arrogato.

Si quis impubes adrogatus ſit ex his perſonis quæ & citra 15
adoptionem & emancipationem queri de inofficioſo poſ-
ſunt, hunc puto remouendum à querella, cum habeat quar-
tam ex conſtitutione Diui Pij. Quòd ſi egit nec optinuit, an
quartam perdat? & puto aut non admittendum ad inoffi-
cioſum, aut ſi admittatur, etſi non optinuerit, quartam ei
quaſi æs alienum concedendam.

Sententia inter alios dicta aliis nocet contra regulam.

Si ex cauſa de inofficioſi[h] cognouerit iudex & pronuntia- 16
uerit contra teſtamentum, nec fuerit prouocatum, ipſo iure
reſciſſum eſt: & ſuus heres erit ſecundum quem iudicatum
eſt, & bonorum poſſeſſor ſi hoc ‖ſe‖ contendit. & libertates
ipſo iure[i] non valent nec legata debentur: ſed ſoluta repetun-
tur aut ab eo qui ſoluit, aut ab eo qui optinuit. & hæc vtili
actione repetūtur. Ferè autem ſi ante controuerſiam motam,
ſoluta ſunt, qui optinuit repetit. & ita Diuus Hadrianus &
Diuus Pius reſcripſerunt. Planè ſi poſt quinquēnium in- 17
officioſum dici cœptum eſt ex magna & iuſta cauſa, liberta-
tes

a vel ex fructibus eius

b colligere *gloſſema eſt.*

c vel inofficioſum

d inducet:

e ſi non

f in iudicium

g nunc malè

h de inofficioſo. *forſè*, ſi de inofficioſi cauſa. *ſic tamē infrà legitur l.15. §.2. vt in hoc genere loquendi intelligendum videatur querela, aut aliquid ſimile.*

i Hoc *emēdatur. nou.* 115. *vt cùm de appellat. §. ſi hæc ita. In qua ſancitur, vt teſtamentum inofficioſum fiat irritum, quantum ad inſtitutionē hæredis, cætera autem firma permaneant.*

tes non esse reuocandas quæ competierunt vel prestitæ sunt: sed viginti aureos à singulis præstandos victori.

VIIII. MODESTINVS libro singulari de Inofficioso testamento

SI autem intra quinquennium egerit, libertates nõ competunt. Sed Paulus ait prestaturum[a] fideicõmissas libertates, scilicet[b] viginti aureis & in hoc casu à singulis præstandis.

a præstaturum victorem
b solum

Fauor testamenti.

X. MARCELLVS libro tertio Digestorum

SI[c] pars iudicantium[d] de inofficioso testamento contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius erit sequi eius partis sententiam quæ secundum testamentum spectauit:[e] nisi ||si|| apertè iudices iniquè secundum scriptum heredem pronuntiasse ap-
1 parebit. Illud notissimum est, eum qui legatum perceperit, non rectè de inofficioso testamento dicturum: nisi id totum alij administrauit.

c *Coniunge l.37.de re iud.*
d *Vide in hunc locum Problema. Aristo. Sectione.17.*
e pronuntiauit:

XI. MODESTINVS libro tertio Responsorum

ETiam si[f] querella inofficiosi testamenti optinuerit, non ideo tamen donationes quas viuus ei perfecisse proponitur, infirmari, neque in dotem datorum partem vindicari posse respondi.[g]

f etiam si in querela.
g *Hoc ita intelligendum est, vt si contra eam, cui res à viuo illius patre, qui posteà in querela obtinuit, in dotem datæ sunt, agatur, quasi omnia perditura sit, quæ ab illo accepit, Modestini respõso se tueri possit. Augu. li.4. emend. ca. 17. Haloander corrupit locum, legens* non obtinuit.

Querela denegatur ei qui quo quo modo agnouit iudicium defuncti.

XII. IDEM libro singulari de Præscriptionibus

NIhil interest sibi relictum legatum filius exheredatus adgnouerit, an filio seruóve relictum consecutus sit: vtrubique enim præscriptione submouebitur. Quinetiam si idem institutum seruum prius quàm adire hereditatẽ iuberet manumiserit vt ille suo arbitrio adeat hereditatem, idque frau-
1 dulento consilio fecerit, summouebitur ab actione.[h] Si à statulibero exheredatus pecuniam petere cœperit, videri[i] ad-
2 gnouisse parentis iudiciũ. Si cum filius adẽptum[k] legatum instituerit[l] petere, summotus[m] repetat inofficiosi querellam præscriptione remouendus nõ est: quamuis enim agendo testamentum comprobauerit,[n] tamen est aliquid quod testa-
3 toris vitio reputetur, vt meritò repellendus nõ sit. Filius testatoris qui cum Titio eiusdem pecuniæ reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titij liberatus, ab actione inofficiosi non summouebitur.

h ab hac actione
i videri potest
k ademptum sibi
l institerit
m summotus est
repetita inofficiosi querela
n approbauerit,

Resciβo testamento, non debentur fideicommiβa nec ab intestato quidem.

XIII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum

TItia[o] filiam heredem instituit: filio legatum dedit: eodem testamento *ita*[p] cauit: EA OMNIA QVAE SVPRA DARI FIERI IVSSI, EA DARI FIERI VOLO

o Coniunge *l. 88. §. vlt. de leg. 2. Duar.*
p & ita

AB OMNI HEREDE BONORVMVE POSSESSORE QVI MIHI ERIT ETIAM IVRE INTESTATO.[a] ITEM QVAE DARI[b] IVSSERO, EA VTI DENTVR FIANT ‖QVE‖ FIDEI EIVS COMMITTO. Quæſitum eſt, ſi ſoror centumuirali[c] iudicio optinuerit, an fideicommiſſa ex capite ſupraſcripto debeantur. [Reſpondi] ſi hoc quęratur, an iure eorum quos quis ſibi ab inteſtato heredes bonorúmve poſſeſſores ſucceſſuros[d] credat, fideicommittere[e] poſsit, reſpondi poſſe, Paulus notat: probat[f] autem nec fideicōmiſſa ab inteſtato data deberi, quaſi à demente.

Cui competat querela.

XIIII. PAPINIANVS libro quinto Quæſtionum

PAter filium emancipauit & nepotem ex eo retinuit. emãcipatus ſuſcepto poſtea filio duobus[g] exheredatis patre præterito, vita deceſsit. in quæſtione de inofficioſi[h] teſtamẽti præcedente cauſa filiorum, patris intentio adhuc pendet. quòd ſi contra filios iudicetur, pater ad querellam vocatur, & ſuam intentionem implere poteſt.

XV. IDEM libro quartodecimo Quæſtionum

NAm & ſi parentibus nõ debetur filiorum hereditas propter votum parentium & naturalem erga filios caritatẽ, turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus quàm liberis piè relinqui debet. Heredi eius qui poſt litem 1
de inofficioſo præparatã mutata voluntate deceſsit non datur de inofficioſo querella: non enim ſufficit litem inſtituere ſi non in ea perſeueret.[i]

Caſus in quo teſtamentum pro parte reſcinditur.

Filius qui ‖de‖ inofficioſi actione aduerſus duos heredes ex- 2
pertus diuerſas ſententias iudicum tulit, & vnum vicit, ab altero ſuperatus eſt: & debitores conuenire, & ipſe à creditoribus conueniri pro parte poteſt, & corpora[k] vindicare, & hereditatem diuidere. verum enim eſt familiæ erciſcundæ iudicium competere, quia credimus eum legitimum heredẽ pro parte eſſe factum: & ideo pars hereditatis in teſtamento remanſit. nec abſurdum videtur pro parte inteſtatum videri.

XVI. IDEM libro ſecundo Reſponſorum

FIlio qui de inofficioſo matris teſtamento contra fratrem inſtitutum de[l] parte ante egit & optinuit, filia quæ non egit aut non optinuit, in hereditate legitima[m] fratri non cõcurrit. Contra tabulas filij poſſeſsionem[n] iure manumiſ- 1
ſionis pater accepit ‖& bonorum poſſeſsionem adeptus eſt:‖ poſtea filia defuncti, quam ipſe exheredauerat, quæſtionem inofficioſi teſtamenti rectè pertulit: poſſeſsio[o] quam pater accepit, ad irritum reccidit: nam priore iudicio de iure patris non de iure teſtamenti quæſitum eſt. & ideo vniuerſam hereditatem

a inteſtati, inteſtinati, Robertus Stephan. ſed mendum eſſe puto.
b dari fieri
c Apud centumviros de hoc iudicio ſolitum fuiſſe agi apparet ex l. qui repudiantis. inf. ex l. vlt. C. de lib. præter. ex Cicerone, I. de Oratore. cum ait in centumuiralibus iudiciis teſtamentorum ruptorum aut ratorũ iura verſari. Ex Valer. lib. 7. c. 7. & 8. ex Plin. lib. 5. epiſt. & 6. vnde Duar. explicans hunc titul. anno 1553, meritò emẽdabat inſcriptionem l. 7. 28. & 31. huius tit. legebatque non Septemuiralibus, Sed cẽtumuiralibus. eodẽ quoque modo indicẽ iurisconſultorum emendandum puto.
d futuros
e fideicommitti
f ac probat
g ambobus
h de inofficioſo teſtamento
i perſeueres, perſeueretur
k ſed & corpora
l pro parte
m hereditatem legitimam
n poſſeſsionem bonorum
o & poſſeſsio

ditatem filiæ cum fructibus reſtitui neceſſe eſt.

Non prodeſt victoria ei, qui repudiauit.

XVII. PAVLVS libro ſecundo Quæſtionum

QVi repudiantis animo non venit ad accuſationem inofficioſi teſtamenti, partem non facit his qui eandem querellam mouere volunt. Vnde ſi de inofficioſo teſtamento patris alter ex liberis exheredatis ageret, quia reſciſſo teſtamento alter quoque ad ſucceſsionem ab inteſtato vocatur, & ideo vniuerſam hereditatem nõ rectè vindicaſſet: hic ſi optinuerit, vteretur[a] rei iudicatæ auctoritate: quaſi centumuiri hunc ſolum filium in rebus humanis eſſe nunc[b] cum faceret inteſtatum crediderint.

Sententia hic ius facit.

1 Cum contra teſtamentum vt inofficioſum iudicatur, teſtamenti[c] factionem habuiſſe defunctus non creditur. non idem probandum eſt ſi herede non reſpondente, ſecundum præſentem iudicatum ſit: hoc enim caſu non creditur ius ex ſententia iudicis fieri. & ideo libertates competunt & legata petuntur.

XVIII. IDEM libro ſingulari de Inofficioſo teſtamento

DE qua re etiam conſtitutio extat Diuorum fratrum quæ huiuſmodi diſtinctionem admittit.

XVIIII. IDEM libro ſecundo Quæſtionum

MAter decedens extraneum ex dodrãte heredem inſtituit, filiam vnam ex quadrante, alteram præteriit. hæc de inofficioſo egit & optinuit. quæro ſcriptæ filiæ quomodo ſuccurrendũ ſit. Reſpondi, filia præterita id vindicare debet quod inteſtata matre habitura eſſet. Itaque[d] dici poteſt eam quæ omiſſa eſt, etiam ſi totam hereditatem ‖ab inteſtato‖ petat & optineat, ſolam habituram[e] vniuerſam ſucceſsionem, quemadmodum[f] ſi altera omiſiſſet legitimam hereditatem. ſed[g] non eſt admittendum vt aduerſus ſororem audiatur agendo de inofficioſo. Præterea dicendum eſt nõ eſſe ſimilem omittenti eam quę ex teſtamento adiit: & ideo ab extraneo ſemiſſem vindicandum, & defendendum totum ſemiſſem eſſe auferendum,[h] quaſi ſemis totus ad hanc pertineat. ſecundùm quod non in totum teſtamentum infirmatur, ſed pro parte inteſtata efficitur: licet quaſi furioſæ iudicium vltimum eius damnetur. Ceterum ſi quis putauerit filia optinente totum teſtamentum infirmari, dicendum eſt etiam inſtitutam ab inteſtato poſſe adire hereditatem: nec enim quæ ex teſtamẽto adiit quod putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam ‖quidẽ‖ neſcit ſibi deferri: cum & hi qui ſciant ius ſuum, eligentes id quod putant ſibi competere, nõ amittant. quod euenit in patrono qui iudiciũ defuncti falſa opi-

a vtetur

b tunc

c quia teſtamenti

d & quanquam

e ſolam ab inteſtato habituram

f *Quaſi filia inſtituta adeundo ex teſtamẽto, repudiarit ab inteſtato: & ſic, ſola relinquatur præterita, quæ egit, quæ ab inteſtato venire poſſit.*

g *Oſtendit iniquum eſſe eam, quæ de inofficioſo obtinuit plus petere, quàm eſſet habitura ab inteſtato, non enim alia ratione teſtamentũ impugnat, quàm quòd non ſibi data eſt ſua pars legitima. ſatis ergo ei debet eſſe, ſi eam accipiat: ea autẽ eſt ſemis hereditatis: alterum autem ſemiſſem habere debet filia inſtituta, quæ & ipſa pro ſuo iure debet inteſtato patri in ſemiſſem ſuccedere. quem ſemiſſem videtur ex cauſa inteſtati nõ repudiaſſe, quum non habeat repudiandi animum, qui adit ex teſtamento.*

h afferendum

nione motus amplexus est: is enim non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. Ex quibus apparet non rectè totam hereditatem præteritam vindicare: cum rescisso testamento etiam institutæ saluum ius sit adeundæ hereditatis.

Exhæredato non datur Carboniana bonorum possessio.

XX. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

a si & — QVi de inofficioso vult dicere licet[a] negetur filius, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere: totiens enim ea indulgenda est quotiens si verè filius esset, heres esset aut bonorum possessor: vt interim & possideat & alatur &[b] actionibus præiudicium non patiatur. qui verò de inofficioso dicit, nec actiones mouere debet nec aliam vllam quàm hereditatis petitionem exercere, nec[c] aliâ ne vmquam melioris sit condicionis[d] quàm si confitetur aduersarius.

b & in actionibus

c nec alias vnquam melior est Flor. vt superiora indicant.

d conditionis, cùm fili⁹ negatur quàm

Qui fraude hæredis scripti destitisse non videtur.

XXI. PAVLVS libro tertio Responsorum

EVm qui inofficiosi testamēti querellam instituit, & fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacitè rogatus esset ei restituere, reliquit eam actionem, non videri deseruisse querellam: & ideo non prohiberi eum repetere inchoatam ||actionem.||

Qui sciens indebitum soluit, non repetit.

Item quæsitum est an heres audiendus est ante||de||inofficiosi querellam actam, desiderans restitui sibi ea quæ soluit. 1 respondit, ei qui sciens indebitum fideicommissum soluit, nullam repetitionem ex ea causa competere. Idem respondit, euicta hereditate per inofficiosi querellam ab eo qui heres institutus esset, perinde omnia obseruari oportere ac si hereditas adita non fuisset: & ideo & petitionem integram debiti heredi instituto aduersus eum qui superauit competere, & compensationem debiti.

Factum patris non tollit querelam filio competentem.

XXII. TRYPHONINVS libro septimodecimo Disputationum

FIlius non impeditur quo minus inofficiosum testamētum matris accusaret si pater eius legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem, quamquam in eius esset potestate: nec prohiberi patrem dixi[e] iure filij accusare. nam indignatio filij est.

e didici

Locus de pœna eius qui succubuit in querela.

Et[f] quærebatur si non optinuisset in accusando, an quod patri datum est publicaretur, quoniam alij commodum victoriæ parat: & in hac causa nihil ex officio patris sed totum de me-

f Item quærebatur

de meritis filij agitur. & inclinādum eſt, non perdere patrem ſibi datum ſi ſecundum teſtamentum pronuntiatum fuiſſet. Multo magis ſi mihi legatum teſtator dedit, cuius de inofficioſo teſtamēto filius agens deceſsit me herede relicto, egoq; hereditariam cauſam peregi & victus ſum, id quod mihi eo[a] teſtamento relictum eſt non perdam : vtique ſi iam defunctus agere cœperat. Item ſi adrogaui eum qui inſtituerat litem de inofficioſo teſtamento eius qui mihi legatum dedit, litemque peregero nomine filij nec optinuero, perdere me legatum nō oportet: quia[b] nō ſum indignus, vt auferatur mihi à fiſco id quod derelictum eſt: cùm non proprio nomine ſed iure cuiuſdam ſucceſsionis egi.

a ex eo

b quoniam indignum eſt

Si teſtamentum rumpitur per contra tabulas ſiue per querelam nepos in poteſtate retentus filio emancipato coniungitur.

XXIII. PAVLVS libro ſingulari de Inofficioſo teſtamento

SI ponas[c] filium emancipatum præteritum, & ex eo nepotem in poteſtate retentum heredem inſtitutum eſſe, filius poteſt contra filium ſuum teſtatoris nepotē petere bonorum poſſeſsionem: queri autem de inofficioſo teſtamēto non poterit. Quòd ſi exheredatus ſit filius emācipatus, poterit queri, & ita iūgetur filio ſuo, & ſimul cum eo hereditatem optinebit.

c proponas

1 Si hereditatem ab heredibus inſtitutis exheredati emerunt vel res ſingulas, ſcientes eos heredes ‖ eſſe: ‖ aut conduxerunt prædia, aliúdve quid ſimile fecerunt: vel ſoluerunt heredi quod teſtatori debebant: iudicium defuncti adgnoſcere videntur, & à querella excluduntur.

Ius accreſcendi.

2 Si[d] duo ſint filij exheredati & ambo de inofficioſo teſtamento egerunt, & vnus poſtea conſtituit non agere, pars eius alteri adcreſcit. Idemque erit & ſi tempore excluſus ſit.

d Si cum duo

Ex poſtfacto poteſt quis decedere pro parte teſtatus & pro parte inteſtatus.

XXIIII. VLPIANVS libro quadragenſimo octauo ad Sabinum

CIrca inofficioſi querellam euenire plerumque adſolet vt in vna atque eadem cauſa diuerſæ ſententiæ proferantur. quid[e] enim ſi fratre agēte heredes ſcripti diuerſi iuris fuerūt? quod ſi fuerit, pro parte teſtatus pro parte inteſtatus deceſsiſſe videbitur.

e *Vnus fortè erat honeſtus, alter verò infamiæ nota aſperſus l. fratres. C. de inoffic. teſtam. vnde pro parte huius reſcinditur teſtamentum.*

Datum inter viuos vt computetur in quartam querelam excludit.

XXV. IDEM libro ſecundo Diſputationum

SI non mortis cauſa fuerit donatum ſed inter viuos, hac tamen contemplatione vt in quartā habeatur, poteſt dici inofficioſi querellam ceſſare ſi quartā in donatione habet: aut

ſi mi-

si minus habeat, quod deest viri boni arbitratu repleatur: aut certè conferri oportere id quod donatum est.

Etiam eo cuius non interest agente testamentum rumpitur.

Si quis cum non possit de inofficioso queri, ad querellam admissus pro parte rescindere testamẽtum temptet, & vnum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querellam instituat, dicendum est quia testamentum pro parte valet, & præcedẽtes eum personæ exclusæ sunt, cum effectu eum querellam instituisse.

Casus in quo sententia contra testamentum non nocet libertati.

XXVI. IDEM libro octauo Disputationum

SI sub hac cõdicione fuerit heres institutus, SI STICHVM MANVMISERIT: & manumisisset, & posteaquam manumisit inofficiosum vel iniustum testamentum pronuntietur, æquum est huic quoque succurri vt serui pretium à manumisso accipiat: ne frustra seruum perdat.

Transactio de querela.

XXVII. IDEM libro sexto Opinionum

SI instituta de inofficioso testamẽto accusatione, de lite pacto transactum est nec fides ab herede transactioni præstatur, inofficiosi causam integram esse placuit. Ei qui se fi- 1
lium eius esse adfirmat qui testamẽto[a] id denegaBit,[b] tamen eum exheredaBit, de inofficioso testamento causa superest.

a in testamento
b negauit

Pendente appellatione victori decernuntur alimenta ex causa.

De inofficioso testamento militis dicere nec miles potest. 2
De inofficioso testamento nepos contra patruum suũ vel 3
alium scriptum heredem pro portione egerat & optinuerat, sed[c] scriptus heres appellauerat: placuit interim propter inopiam pupilli alimenta pro modo facultatium quæ per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei vindicabantur decerni: eaque aduersarium ei subministrare necesse habere vsque ad finem litis.

c sed quia scriptus

Præteritio matris.

De testamento matris, quæ existimans periisse filium aliũ 4
heredem instituit, de inofficioso quæri potest.

XXVIII. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus iudiciis

CVm mater militem filium falsò audisset decessisse, & testamento heredes alios instituisset, Diuus Hadrianus decreuit hereditatem ad filium pertinere, ita vt libertates & legata præstentur. hic[d] illud adnotatum[e] quod de libertatibus & legatis adIcitur: nam cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet.

d hinc
e Non reprehensum: ne pugnet cum l. 8. §. vlt. supr. eo. sed obseruatum: quo modo vsur patur. l. debitor. in fi. de le. 2. inf.

XXVIIII. VLPIANVS libro quinto Opinionum

SI suspecta collusio sit legatariis inter scriptos heredes & eum

eum qui de inofficioso testamento agit, adesse etiam legatarios & voluntatem defuncti tueri constitutum est. eisdemq;[a] permissum est etiam appellare, si contra testamentum pronuntiatum fuerit. a eisque

Spurius.

1 De officioso testamento matris spurij quoque filij dicere possunt.

Transactio.

2 Quamuis instituta inofficiosi testamenti accusatione res transactione decisa sit, tamen testamẽtum in suo iure manet: & ideo datæ in eo libertates atque legata vsque quo Falcidia permittit suam habent potestatem.

Adoptio.

3 Quoniam femina nullum adoptare filiũ sine iussu[b] principis potest, nec de inofficioso testamẽto eius quam quis sibi matrem adoptiuam falso‖esse‖existimabat, agere potest. b i. permissu, vt Instit. de nupt. in princ.

Vbi agi oporteat.

4 In ea prouincia de inofficioso testamento agi oportet in qua scripti heredes domicilium habent.

XXX. MARCIANVS libro quarto Institutionum

1 ADuersus testamentum filij in adoptionem dati pater naturalis rectè de inofficioso testamẽto agere potest. Tutoribus pupilli nomine sine periculo eius quod[c] testamento datum est agere‖posse‖de inofficioso vel falso testamento Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.[d] c quod eis d permiserunt

XXXI. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus iudiciis

SI is qui admittitur ad accusationem, nolit aut non possit accusare, an sequens admittatur videndum est. & placuit
1 posse, vt fiat successioni locus. Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentiũ querellam pertinet, nihil interest quis sit heres scriptus, ex liberis an extraneis vel[e] municipibus. e an

De eo qui iudicium defuncti agnouit.

2 Si heres extiterim ei qui eo testamento institutus est quod de inofficioso arguere volo, nõ mihi nocebit: maximè si eam
3 portionem non possideam, vel iure suo possideam. Diuersum dicemus si legauerit mihi eam rem quam quis ex eo testamento acceperat: nam si eam adgnoscam, repellar ab accusatione. Quid ergo si aliàs volũtatem testatoris probauerim? puta in testamento adscripserim, post mortem patris cõsentire me? repellendus sum ab accusatione.

Species in quibus agnoscitur iudicium defuncti.

XXXII. IDEM libro singulari de Inofficioso testamento

SI exheredatus petenti legatum ex testamento aduocationem præbuit, procurationémve susceperit, remouetur ab accusatione: adgnouisse enim videtur qui qualequale[f] iudicium f qui tale

cium defuncti comprobauit. Si legatario heres extiterit exheredatus petieritque legatum, videbimus an sit summouendus ab ||hac|| accusatione. certum est enim iudicium defuncti: & rursus nihil ei ex testamẽto relictum verum est. tutius tamen fecerit si se abstinuerit à petitione legati.

DE HEREDITATIS PETITIONE TIT. III.

GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

HEREDITAS ad nos pertinet aut vetere iure aut nouo. Vetere, è lege duodecim tabularum, vel ex testamento quod iure factum est.

II. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

Siue suo nomine[a] ||siue per se|| siue per alios[b] effecti sumus.

a nostro nomine hæredes
b alium

III. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

VEluti si eam personam quæ in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hereditatem. Sed & si Titio qui Seio heres extitit nos heredes facti sumus, sicuti Titij hereditatem nostram ||esse|| intendere possumus, ita & Seij. Vel ab intestato, fortè quòd sui heredes defuncto sumus, vel adgnati, vel quòd manumisimus defunctum, quódve parẽs noster manumiserit. Nouo iure fiunt heredes omnes qui ||ex|| senatusconsultis aut ex constitutionibus ad hereditatem vocantur.

IIII. PAVLVS libro primo ad Edictum

SI hereditatem petam ab eo qui vnam rem posidebat de qua sola cõtrouersia erat, etiam id quod postea cœpit possidere, restituet.

Res hæreditariæ, de quibus est controuersia, an interim posint alienari.

V. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

DIuus Pius rescripsit prohibendum possessorem hereditatis de qua cõtrouersia erit, antequam lis inchoaretur aliquid ex ea distrahere: nisi maluerit pro omni quãtitate hereditatis vel rerũ eius restitutione[c] satisdare. Causa aũt cognita & si non talis data sit satisdatio sed solita[d] cautio, etiam post litem cœptã deminutionẽ se cõcessurũ prætor edixit: ne in totum deminutio impedita in aliquo etiã vtilitates alias impediat. vtputa si ad funus sit aliquid necessarium: nam funeris gratia deminutionẽ permittit. item si futurum est vt nisi pecunia[e] intra diem soluatur, pignus distrahatur. ||sed|| & propter familiæ ciVaria, necessaria erit deminutio. sed & res tẽpore perituras permittere debet prætor distrahere.

c æstimatione
d sola
e creditorũ

Satisdare debet etiam is qui falsum dicit testamentum.

1 Diuus Hadrianus Trebio[f] Sergiano rescripsit vt Aelius Asiati-

f Trebatio Serutiano

Asiaticus daret satis de hereditate quæ ab eo petitur: &[a] sic falsum dicat. hoc ideo quia sustinetur hereditatis petitionis iudicium donec falsi causa agatur. Eorum[b] iudiciorum quæ de hereditatis petitione sunt, ea auctoritas est, vt nihil in præiudicium eius ||iudicij|| fieri debeat.

a & si
b *Plura iudicia sunt petitionis hæreditatis ex causarum diuersitate, Viglius ad titu. de inoff. testam. Instit. Sunt qui legant,* quorum.

VI. IDEM libro septuagensimo quinto ad Edictum

SI[c] testamentum falsum esse dicatur, & ex eo legatum petatur, vel præstandum est oblata cautione vel quærendum an debeatur. Et si testamentum falsum esse dicatur, ei tamen qui falsi[d] accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum.

c *Ex tractatu de except. Duar.*
d qui falsum

Differri debet cognitio de libertate donec pronunciatum fuerit de testamento ex quo libertas petitur, sed secundum distinctionem hic traditam.

VII. IDEM libro quartodecimo ad Edictum

SI quis libertatem ex testamento sibi competisse dicat, non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium de testamento cognituro[e] faciat.[f] & ita senatus cēsuit. Sed & Diuus Traianus rescripsit differendum de libertate[g] iudicium donec de inofficioso iudicium aut inducatur aut finem accipiat.

1 Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium cōtestatum est. ceterum si non contestetur, non exspectantur[h] ||liberalia iudicia.|| & ita Diuus Pius rescripsit. ||Nam|| cum quidam Licinnianus de statu suo quæstionem patiebatur, & ne[i] maturius pronūtiaretur de condicione sua nolebat ad liberale iudicium ire,[k] dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudicium & petiturum hereditatem, quia libertatem & hereditatem ex testamento sibi defendebat, Diuus Pius ait, si quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum: quoniam esset hereditatis nomine iudicium suscepturus, & erat[l] in arbitrio eius qui se dominum esse dicit, agere de inofficioso testamento iudicium. nunc[m] verò sub obtentu iudicij de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non suscepti per quinquennium, non[n] debere morā fieri seruituti. Planè summatim æstimandum[o] iudici concessit, an[p] ||fortè|| bona fide imploretur iudicium de testamento[q]: &[r] si id deprehenderit, præstituendum[s] modicum tempus: intra quod si non fuerit contestatum, iubeat iudicem libertatis partibus suis fungi.

2 Quotiens autē quis patitur cōtrouersiam libertatis & hereditatis, sed se non ex testamento liberum dicit sed aliàs ||vel|| à viuo testatore manumissum, non debere impediri liberalem causam licet iudicium de testamēto[t] moueri speretur, Diuus Pius rescripsit. adiecit planè in rescripto, dummodo prædicatur iudici liberalis causæ ne vllum adminiculum libertatis[v] ex testamento admittat.

e cognitionē
f fiat.
g libertatis
h exspectant
i ne quod durius. *huic disputationi magis congruit lectio Florentina.*
k venire
l essetque
m non verò
n *Dempta est hinc negatio & translata in principium clausulæ suprà.*
o existimandum
p *Imponunt qui in Florentinis notant legi* an fortè. *vel,* si fortè
q de inofficioso testamento
r si id ipse
s præstituendum est
t de inofficioso testamento
v libertati

VIII.

VIII. PAVLVS libro ſextodecimo ad Edictum

LEgitimam hereditatem vindicare non prohibetur is qui cum ignorabat vires teſtamenti, iudicium defuncti ſecutus eſt.

Contra quem detur hæc actio.

VIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

REgulariter definiendum eſt eum demum teneri petitione hereditatis, qui vel ius pro herede vel pro poſſeſſore poſſidet vel rem hereditariam,

X. GAIVS libro ſexto ad Edictum prouinciale

LIcet minimam. Itaque qui ex aſſe vel ex parte heres eſt, intendit quidem hereditatem ſuam eſſe totam vel pro parte, ſed hoc ſolum ei officio iudicis reſtituitur quod aduerſarius poſsidet: aut totum ſi ex aſſe ſit heres, aut pro parte ex qua heres eſt.

XI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

PRo herede poſsidet qui putat ſe heredem eſſe. Sed an ‖ & ‖ is qui ſcit ſe heredem non eſſe, pro herede poſsideat quæritur. & Arrianus libro ſecũdo de interdictis putat teneri. quo iure nos vti Proculus ſcribit. Sed enim & bonorum poſſeſſor pro herede videtur poſsidere. ‖Pro poſſeſſore[a] verò poſsidet prædo.‖

XII. IDEM libro ſexageſſimoſeptimo ad Edictum

QVi interrogatus[b] cur poſsideat, reſponſurus ſit quia poſſideo: nec contendet ſe heredem vel per mendacium:

XIII. IDEM libro quintodecimo ad Edictum

NEc vllam[c] cauſam poſſeſsionis poſsit dicere. & ideo fur
& raptor petitione hereditatis tenentur. Omnibus etiã 1
titulis hic PRO POSSESSORE heret: & quaſi iniunctus
eſt. denique & PRO EMPTORE titulo hæret: nam[d] ſi à furioſo emero ſciẽs, pro poſſeſſore poſsideo. Item in titulo PRO DONATO quæritur an quis pro poſſeſſore poſsideat: vtputa vxor vel maritus. & placet nobis Iuliani ſentẽtia, pro poſſeſſore poſsidere eum: & ideo petitione hereditatis tenebitur. Item PRO DOTE titulus recipit pro poſſeſſore poſſeſsionem: vtputa ſi à minore duodecim annis nupta mihi quaſi dotem ſciens accepi. Et ſi legatum mihi ſolutum eſt ex falſa
cauſa ſcienti, vtique pro poſſeſſore poſsidebo. Is autem qui 2
reſtituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non poteſt niſi dolo fecit: id eſt ſi ſcit[e] & reſtituit. nam & dolus præteritus venit in hereditatis petitione, quaſi dolo deſierit poſſi-
dere. Neratius libro ſexto membranarum ſcribit ab[f] herede 3
peti hereditatem poſſe, etiã ſi ignoret pro herede vel pro poſſeſſore defunctũ poſſediſſe. Idem eſſe libro ſeptimo ait etiã ſi putauit heres eas res ex ‖hac‖ hereditate eſſe quę ſibi delata eſt.

a *Modò contendat ſe heredem eſſe & cauſam aliquam ſuæ poſſeſſionis afferat: alioqui, ſi nullã aliã rationẽ proferat, quàm quia poßidet, prædo eſt, & pro poſſeſſore, non pro hærede poßidet. l. 25. §. quod autẽ, infrà eo. & hic.*

b *Ex interdicto quo. bon.*

c vllam aliam,

d nam &

e ſi ſciens reſtituit

f vel ab hærede eius peti

Species

Species in quibus tenetur is qui titulum habet.

4 Quid[a] si quis hereditatem emerit, an vtilis in eum petitio
hereditatis deberet dari ne singulis [b] iudicijs vexaretur? ven-
ditorem ‖ enim ‖ teneri certum est. Sed finge non extare vendi-
torem, vel modico vendidisse & bonæ fidei possessorem fu-
isse: an porrigi manus ad emptorē debeant? Et putat Gaius
Cassius dandam vtilem actionem. Idem erit dicendum & si
paruo ‖ pretio ‖ iussus vendere heres Titio hereditatem vendi-
dit: nam putat dicendum Papinianus aduersus fideicommis-
sarium dari actionē. ab herede enim peti nō expedit perexi-
5 guum pretium habente. Sed & si retenta certa quantitate
restituere rogatus sit, idem erit dicendum. Planè si accepta
certa quantitate restituere rogatus est, non putat Papinianus
ab herede petendam hereditatem: quoniam pro herede quod
condicionis implendæ gratia accepit non posſidetur[c]. Sed Sa
binus in statulibero contra. & id verius[d] est: quia pecunia he
reditaria est. Idem & in eo qui solos fructus ex hereditate re-
tinet dicendum erit: tenetur enim & is hereditatis petitione.
6 Si quis[e] sciens alienam emit hereditatem, quasi pro posses-
sore posſidet: & sic peti ab eo hereditatem quidam putant.
quam [f] sententiam non puto veram: nemo enim prædo est
qui pretium numerauit: sed vt emptor vniuersitatis vtili te-
7 netur. Item si quis à fisco hereditatem quasi vacantem
emerit, æquissimum erit vtilem[g] ‖ actionem ‖ aduersus eum
8 dari. Apud Marcellum libro quarto digestorum relatum
est, si mulier hereditatem in dotem dedit, maritum pro dote
quidem posſidere hereditatem, sed petitione hereditatis vtili
teneri. sed & ipsam mulierem directa teneri Marcellus scri-
9 bit: maximè si iam factum diuortium est. Heredem au-
tem etiam earum rerum nomine quas defunctus pro em-
ptore possedit, hereditatis petitione teneri constat, quasi pro
herede posſideat. quamuis ‖ etiam ‖ earum rerum nomine
quas pro herede vel pro possessore defunctus possedit, vti-
10 que teneatur. Si quis absentis nomine posſideat heredita-
tem, cum sit incertum an ille ratum habeat, puto absentis no
mine petendam hereditatem, ipsius verò nequaquam: quia
non videtur pro herede vel pro possessore posſidere qui con-
templatione alterius posſidet. nisi fortè quis dixit, cum ra-
tum non habet, iam procuratorem quasi prædonem esse:
tunc enim suo nomine teneri potest.

Qui se offert petitioni, vt possessor tenetur.

11 Non solùm autem ab eo peti hereditas potest qui corpus
hereditarium posſidet, sed & si nihil. & videndum si non
posſidens[h] optulerit tamen se petitioni, an teneatur. Et Cel-
2 c sus libro

a Quod si
b *Id est, singularum rerum vindicatione quam heres (in quem omnium rerum dominium à defuncto transit. l. cùm heredes. de adqui. poss.) intendere potest. l. in rem. infrà de rei vind.*
c non posſidet.
d & verius
e Sed si quis
f *Ca. 168. de reg. iur.*
g *Quo casu fiscus nō tenetur nec conueniri potest, puta si procurator fisci hac lege vendiderit, ne fiscus teneatur. Ita nihil repugnabit. l. 2. & 3. C. de quadrien. præscript.*
h non posſideat.

sus libro quarto[a] digestorum scribit ex dolo eum teneri: dolo enim facere eum qui se offert petitioni. quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat: omnem qui se offert[b] petitioni quasi possidentem teneri.

a lib. 1.

b Id est, qui se oppo-
nit actioni.

De eo qui dolo desijt possidere.

Item si quis dolo fecerit quo minus possideat, hereditatis 12
petitione tenebitur. Sed si alius nanctus possessionē quā ego dolo malo amiseram, paratus sit iudicium pati, Marcellus libro quarto digestorum tractat [ne] fortè[c] euanescit aduersus eum qui desijt, litis æstimatio. & magis euanescere ait nisi petentis intersit. Certè, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit euanescere. sed si is qui dolo desiit[d], ante cōueniatur, eum qui possidet non liberabit.

c num fortè eua-
nescat.

d dolo desijt pos-
sidere,

De debitore hæreditario.

Item à debitore hereditario quasi à iuris possessore: nam 13
& à iuris possessoribus posse hereditatem peti constat.

XIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

SEd[e] vtrum ex delicto an ex contractu debitor sit, nihil refert. Debitor autem hereditarius intellegitur is quoque qui seruo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem damnum dedit,

e Et

XV. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

VEl aliquam rem hereditariam[f] subripuerit.

f de hereditate

XVI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

QVod si in diem sit debitor vel sub condicione à quo petita est hereditas, non debere eum damnari. rei planè iudicatæ tempus spectandum esse secundum Octaueni sententiam, ‖ vt ‖ apud Pomponium scriptum est, an dies venerit. quod & in stipulatione condicionali erit dicendum. Si autem non venerit, cauere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito cum dies venerit vel condicio extiterit. Sed & 1
is qui pretia rerum hereditariarum possidet, item qui à debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. Vnde Iulianus libro sexto digestorum ait ab[g] eo qui petit hereditatem & litis æstimationem consecutus est, hereditatem peti posse. Non solùm autem à debitore defuncti sed etiam à debitore hereditario peti hereditas potest. Denique ab eo qui negotia hereditaria gessit, & Celso & Iuliano videtur peti hereditatem posse. sed si heredis negotium gessit, nequaquam. ab heredis enim debitore peti hereditas non potest.

g & ab eo

Iulianus scribit si is qui pro herede possidebat, vi fuerit de- 2
iectus: peti ab eo hereditatem posse, quasi à iuris possessore: quia habet interdictum VNDE VI, quo victus cedere[h] debet. Sed & eum qui[i] deiecit, petitione hereditatis teneri: quia res hereditarias pro possessore possidet. Idem Iulianus 3
ait siue

h *Interdictum vnde vi cedit, quia hæreditatem cum actionibus restituit: pœnam verò ratione interdicti vnde vi exactam non restituit: quia extrinsecus proficiscitur. l. at vbi infrà, & l. item veniunt. § non solùm. infrà, eo.*

i qui vi

ait siue quis possidens siue non, rem vendiderit, petitione hereditatis eum teneri, siue iam pretium recepit siue petere
4 possit, vt & hic actionibus cedat. Idem scribit patronum hereditatem petere non posse ab eo cui libertus[a] in fraudem alienauit: quia Caluisiana actione ei tenetur. patroni enim iste debitor est non hereditarius. Ergo nec ab eo cui mortis
5 causa donatum est peti hereditas potest. Idem[b] Iulianus scribit si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem, vel singulas res præstiterit, peti ab eo hereditatem posse: quia habet condictionem earum[c] quæ sunt ex ea causa solutę, &[d]
6 veluti iuris possessor est. Sed & si pretia rerum quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit, peti hereditatem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas duntaxat eum præstaturum, cum & res extant, & potest petitor ‖etiam‖ per in rem actionem eas vindicare.

a libertus hæreditatem in
b Item
c eorum
d etenim velut

Retentio rerum hæreditariarum.

XVII. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

QVod si possessor hereditatis ob id quòd ex testamento heredem se ‖esse‖ putaret, legatorum nomine de suo soluit, si quis[e] ab intestato[f] eam hereditatem euincat, licet damnum videtur esse possessoris[g] quòd sibi non prospexerit stipulatione EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI, attamen quia fieri potest vt eo tempore soluerit legata quo adhuc nulla controuersia mota[h] sit, & ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu euicta hereditate dandam ei esse repetitionem. Sed cum[i] cessante cautione repetitio datur, periculum est ne propter inopiam eius cui solutum est legatum, nihil repeti possit. ‖&‖ ideo secundum senatusconsulti sententiam subueniendum ei est vt ipse ‖quidem‖ ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, cedat autem actionibus petitori vt suo[k] periculo eas exerceat.

e & quis
f ab eo ab intestato
g possessori
h nata sit
i Sed quia cum
k qui suo

Pecuniæ perditæ periculum.

XVIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ITem videndum si possessor hereditatis venditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia[l] nihil habet nec consequi potest. sed Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit. sed Octauenus ait nihil eum præter actiones præstaturum. ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. Mihi autem in eo qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero verò qui bona fide possessor est, Octaueni sententia sequenda esse videtur.

l qui nihil

Sufficit post litem motam possedisse.

1 Si quis cum peteretur ab eo hereditas, neque rei neque

iuris velut possessor erat, verùm postea aliquid adeptus est, an petitione hereditatis videatur teneri? & Celsus libro quarto digestorum rectè scribit hunc condemnandum, licet initio nihil possedit.

Quid veniat in hanc actionem.

Nunc videamus quæ veniant in hereditatis petitione. Et placuit vniuersas res hereditarias in hoc iudicium[a] venire: siue iura siue corpora sint. 2

a in hoc iudicio

XVIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

ET non tantum hereditaria corpora, sed & quæ non sunt hereditaria, quorum tamen periculum ad heredem pertinet: vt res pignori datæ defuncto vel commodatæ depositæve. Et quidem rei pignori datæ etiam specialis petitio est, vt[b] & hereditatis petitione contineatur: sicut illæ quarum nomine publiciana competit. Sed licet earum nomine quæ commodatæ vel depositæ sunt, nulla sit facilè actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, æquum est eas restitui.

b vt vt, vel, vt

1 Quòd si PRO EMPTORE vsucapio ab herede impleta sit, non veniet in hereditatis petitione: quia heres id[c] est petitor eam vindicare potest: nec vlla exceptio datur possessori.

c idémque

2 Veniunt & hæ res in hereditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit non etiam petitionem: veluti si iurauerat defunctus petitoris rem non esse, & decesserit: debent hæ quoque restitui. Immo & si possessor sua culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idémque erit & in prædone, licet hic propter[d] culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere. 3 Seruitutes in restitutionem[e] hereditatis non venire ego didici: cum nihil eo nomine possit restitui, sicut est in corporibus & fructibus. sed si non patiatur ire & agere, propria actione conuenietur.

d pro culpa
e in petitionem

XX. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ITem veniunt in hereditatem ‖ etiam ‖ ea quæ hereditatis causa comparata sunt: vtputa mancipia, ‖ pecoráque ‖ & si qua alia ‖ quæ ‖ necessariò hereditati sunt comparata. & si quidem pecunia hereditaria sint comparata, sine dubio venient: si verò non pecunia hereditaria, videndum erit[f], & puto etiam hæc venire si magna vtilitas hereditatis versetur: pretium scilicet restituturo herede.

f erit, an veniant

1 Sed non omnia quæ ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionem veniunt. Denique scribit Iulianus libro sexto digestorũ, si possessor ex pecunia hereditaria hominem emerit, & ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitionem[g], si hereditatis interfuit eum emi. at si sui causa emit, pretium venire. 2 Similiter modo & si fundum hereditarium † distraxit, si quidem sine causa, & ipsum fundum & fructus in hereditatis pe-

g petitione
† distraxerit,

tis petitionem venire. quod si æris[a] exsoluendi gratia hereditarij id fecit, non amplius venire quàm pretium[b].

a æris alieni
b pretium iustum

Hereditas augetur.

3 Item non solum ea quæ mortis tempore fuerunt, sed[c] si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitionem: nam hereditas & augmentum recipit & deminutionem. Sed ea quæ post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non: quia personæ possessoris accedunt. Fructus autem omnes augent hereditatem, siue ante aditam siue post aditam hereditatem accesserint. Sed & partus ancillarum sine dubio augent hereditatem.

c sed & si

Naturam suam non retinent vsquequaque actiones, quæ deuoluuntur in hanc actionem.

4 Cum prædiximus omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, quæritur vtrum cum sua natura veniant an contra. vtputa ‖est‖ quædam actio ‖quæ‖ infitiatione crescit: vtrum cum suo incremento an verò in simplum venit? vt legis Aquiliæ. Et Iulianus libro sexto digestorum scribit, simplum soluturum.

Quandiu competit noxæ dedendi facultas.

5 Idem rectè ait, si noxali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, non posse eum dedentem noxæ officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxæ dedendæ facultatem, quamdiu iudicati conueniatur[d]: post susceptum iudicium non potest noxæ dedendo se liberare: suscepit autem per pe-
6 titionem hereditatis. Præter hæc[e] multa repperimus tractata & de petitione hereditatis, de distractis rebus hereditarijs, de dolo præterito, & de fructibus. ‖de‖ quibus cum forma senatusconsulto sit data, optimum est ipsius senatusconsulti interpretationem facere verbis eius relatis.

d *Accursius legit* nô conueniatur. *quā de re Aug. 1. emend. c. 3.*
e Præter hæc autem

Senatusconsultum & eius interpretatio.

PRIDIE IDVS MARTIAS QVINTVS[f] IVLIVS BALBVS ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS TITIVS[g] AVFIDIVS OENVS[h] SEVERIANVS CONSVLES VERBA FECERVNT DE HIS QVAE ‖IMPERATOR‖ CAESAR TRAIANI PARTHICI FILIVS DIVI NERVAE NEPOS HADRIANVS AVGVSTVS ‖IMPERATOR‖ MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT QVINTO NONAS[i] MARTIAS QVAE PROXIMAE FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS [ESSET] QVID FIERI PLACEAT: DE[k] QVA RE ITA CENSVERVNT. CVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI

f *Qui Calendis Ianuarijs consulatum inierant bimestrem, & quorum nomine annus inscribebatur. Sequentes duo minores consules erant & Calend. Martijs consulatum inibant. Alc. 5. parer. cap. 10.*
g Titus
h Onerius, Arrius
i Nonis
k déque ea re

QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT, HEREDITATEM † DISTRAXERINT, PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQVE IN [a] SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM[b]. ITEM PLACERE A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA[c] QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ET SI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT. EOS AVTEM QVI IVSTAS CAVSAS HABVISSENT QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT[d] QVISQVE EAM A SE PETI; ID EST CVM PRIMVM AVT DENVNTIATVM ESSET EI AVT LITTERIS VEL EDICTO[e] EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT. Aptanda est igitur nobis singulis verbis senatusconsulti congruens interpretatio.

† distraxerunt
a & in similibus
b esse
c pretiáque
d sciret
e edictis

Extensio verborum propter similitudinem.

Ait senatus, CVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE FISCO PETERENTVR. hoc euenerat ‖ vt partes caducæ fisco peterentur. ‖ sed etsi ex asse fiat, senatusconsultum locum habebit. idem & si vacantia bona fisco vindicentur vel si ex alia quacumque causa bona ad eum peruenerunt. Senatusconsultum hoc locum habebit & si ciuitati peteretur[f]. In priuatorum quoque petitionibus senatusconsultum locum habere nemo est qui ambigit: licet in publica causa factum sit. Nō solùm autem in hereditate vtimur[g] senatusconsulto, sed & in peculio castrensi vel alia vniuersitate. 7 8

f peterentur.
g hoc vtimur

Denuntiatio.

PETITAM autem[h] HEREDITATEM, & cetera. ‖ id est ex ‖ quo [i] quis scit à se peti. nam vbi scit, incipit esse malæ fidei possessor. ID EST CVM PRIMVM[k] AVT DENVNTIATVM ESSET[l]. Quid ergo si scit quidem, nemo autem ei denun- 9

h autem fisco
i quo quisque primum sciret eam
k primum ei
l esset &c.

ei denunciauit, an incipiat vsuras debere pecuniæ redactæ? &
puto ‖debere‖: cœpit enim malæ fidei possessor esse. ‖Sed‖ po-
namus denuntiatum esse, non tamen scit[a]: quia non ipsi sed a non tamen scire
procuratori eius denuntiatum est. senatus ipsi denuntiari
exigit & ideo non nocebit: nisi forte is cui denuntiatum est,
eum certiorauerit. sed non si certiorare potuit nec fecit. A
quo denuntiatum est senatus non exigit. quicumque ergo
fuit qui denuntiauit, nocebit. Hæc aduersus bonæ fidei pos-
sessores: nam ita senatus locutus est, EOS QVI SE HE-
10 REDES EXISTIMASSENT. Ceterum si quis sciens ad
se hereditatem non pertinere distraxit, sine dubio non pretia
rerum sed ipsæ res veniunt in petitionem hereditatis & fru-
ctus earum. Sed imperator Seuerus epistula[b] ad Celerem b in epistula
idem videtur fecisse & in malæ fidei possessoribus. Atquin
senatus de his est locutus qui se heredes existimant. Nisi for-
te ad eas res referemus quas distrahi expedierat, quæ onera-
bant magis hereditatem quàm fructui erant: vt sit in arbitrio
petitoris qualem computationem faciat aduersus malæ fi-
dei possessorem: vtrum ipsius rei & fructuum, an pretij &
11 vsurarum post motam controuersiam. Licet autem sena-
tus de his locutus sit, qui se heredes existiment, tamen & si
bonorum possessores[c] se existiment ‖vel alios successores iu- c possessores iustos
stos‖ vel sibi restitutam hereditatem, in eadem erunt condi-
12 cione. Papinianus autem libro tertio quæstionum, si pos-
sessor hereditatis pecuniam inuentam in hereditate non at-
13 tingat, negat eum omnino in vsuras conueniendum. RE-
DACTAE inquit PECVNIAE EX PRETIO RERVM
VENDITARVM. redactam sic accipiemus, non solum iam
exactam, verùm & si exigi potuit nec exacta est. Quid si
post petitam hereditatem res distraxerit? hic ipsæ res venient
fructúsque earum. Sed si forte tales fuerunt quæ vel steriles
erant vel tempore perituræ[d], & hæ distractæ sunt ‖vero pre- d pariturae
tio‖, fortassis possit petitor eligere vt sibi pretia & vsuræ
præstentur.

Altera pars senatusconsulti.

14 Ait senatus, PLACERE A QVIBVS PETITA HE-
REDITAS FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICA-
TVM ESSET, PRETIA QVAE AD EOS RERVM EX
HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT,
ET SI[e] ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPE- e siue
RISSENT DEMINVTAEVE ESSENT, RESTITVERE
DEBERE. Bonæ fidei possessor si vendiderit res hereditarias,
siue exegit pretiũ siue non, quia habet actionẽ debebit pretiũ
præstare. Sed vbi habet actionem, sufficiet eũ actiones præ-
stare. Sed si vendidit, & euicta re restituit quod accepit, non

videbitur ad eum perueniſſe. quamquam poſsit dici nec ab initio pretium venire: quia non fuit res hereditaria quæ diſtracta eſt. Sed & ſi ſenatus rerum ex hereditate diſtractarum, non hereditariarum fecit mentionem: reſtitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet. Nam ‖&‖ Iulianus libro ſexto digeſtorum ſcribit, quod indebitum exegit, reſtituere eum non debere: nec imputaturum quod non debitum ſoluit. Sed[a] ſi res ſit redhibita, hic[b] vtique ‖&‖ hereditaria 15
eſt & pretium non veniet quod refuſum eſt. Sed & ſi ob venditionem obſtrictus ſit emptori poſſeſſor hereditatis, dicendum erit proſpici ei cautione.

a Sed & ſi
b hæc

Iuſiurandum in litem.

Reſtituere autem pretia debebit poſſeſſor & ſi deperditæ 16
ſunt res vel deminutæ. Sed vtrum ita demum reſtituat, ſi bonæ fidei poſſeſſor eſt an & ſi malæ fidei? Et ſi quidē res apud emptorem extent, nec deperditæ nec deminutæ ſunt, ſine dubio ipſas res debet præſtare malæ fidei poſſeſſor: aut ſi recipere eas ab emptore nullo modo poſsit, tantum quantum in litem eſſet iuratum. At vbi deperditæ ſunt &[c] deminutæ, verum pretium debet præſtari: quia ſi petitor rem conſecutus eſſet, diſtraxiſſet & verum pretium rei non perderet.

c aut deminutæ

XXI. GAIVS libro ſexto ad Edictum prouinciale

DEperditum intellegitur quod in rerum naturą eſſe deſijt. deminutum verò quod vſucaptum eſſet, & ob id de hereditate exijt.

Hic poſſeſſor reſtituit rem, & quod lucratus eſt ex eius venditione.

XXII. PAVLVS libro vicenſimo ad Edictum

SI & rem & pretium habeat bonæ fidei poſſeſſor, puta quod eandem † rem emerit, an audiendus ſit ſi velit rem dare non pretium? In prædone dicimus electionem eſſe debere actoris. an[d] hic magis poſſeſſor audiendus ſit ſi velit rem tradere licet deteriorem factam, non petitor ſi pretium deſideret, quòd inuerecundum ſit tale deſiderium: an verò quia ex re hereditaria locupletior ſit, & id quod amplius habet ex pretio reſtituere debeat: videndum. Nam ‖&‖ in oratione Diui Hadriani ita eſt. Diſpicite patres conſcripti nunquid ſit » æquius poſſeſſorem non facere lucrum, & pretium quod ex » aliena re perceperit reddere: quia poteſt exiſtimari in locum » hereditariæ rei venditę pretium eius[e] ſucceſsiſſe, & quodam- » modo ipſum hereditarium factum. Oportet igitur poſſeſſo- » rem & rem reſtituere petitori & quod ex venditione eius rei » lucratus eſt.

† redemerit,

d an autem

e *In hereditatis petitione non res hereditaria vendita petitur: ſed hereditas, quæ eſt vniuerſitas, & complectitur prædiā rei venditæ. Idem eſt in alijs rebus vniuerſalibus. In rebus autem ſingularibus ſola res debetur, quæ cum abeſt, aut perempta eſt, iam nihil debetur, itaque pretium non ſuccedit in locum rei. l. qui vis. §. vlt de furt. & l. venditor. de hered. vel act. vend.*

Verbum

Verbum peruenisse in senatusconsulto.

XXIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

VTrum autem omne pretium restituere debebit bonæ fidei possessor, an verò ita demum si factus sit locupletior, videndum. finge pretium acceptum vel perdidisse vel consumpsisse vel donasse. Et verbum quidem PERVENISSE ambiguum est solúmne hoc contineret quod prima ratione fuerit, an verò & id quod durat. & puto sequentē clausulam senatusconsulti[a], & si hæc sit ambigua, vt ita demum computet si factus sit locupletior.

a Senatusconsulti sequendam

De pœna.

Proinde si non solū pretium sed etiam pœna tardius pretio soluto peruenerit, poterit dici quia locupletior in totum factus est, debere venire: licet de pretio solummodo senatus sit locutus.

XXIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

AT vbi vi deiectus fuit, non debet restituere pœnam ex eo commissam. quòd[b] eam actor habere non potest. Sic nec pœna[c] restitui debet, quam aduersarius ei promisit si ad iudicium non venerit.

b quando eam

c Sicut nec pœnam restituere

XXV. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

SEd & si lege commissoria vendidit, idem erit dicendum, lucrum quod sensit lege commissoria, præstaturum. Item si rem distraxit & ex pretio aliam rem comparauit, veniet pretium in petitionem hereditatis non res quam in patrimonium suum conuertit. Sed[d] si res minoris valet quàm comparata est, hactenus locupletior factus videbitur quatenus res valet: quemadmodum si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur.

d Sed & si

De prædone.

1 Quod ait senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT QVAE SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT, ita intellegendum est vt & dolus præteritus in petitionem hereditatis deduceretur: sed & culpa. & ideo ab eo qui ab alio non exegit vel à semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatem posse. hoc vtique si exigere potuit.
2 Quod autem ait senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT, loquitur de prædonibus: id est de his qui cum scirent ad se nō pertinere hereditatem, inuaserunt bona: scilicet cum nullā causam haberent possidendi. Sed & fructus non quos perceperunt inquit[e], sed quos percipere debuerunt, eos præstaturos.

e inquam

3 De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mente prędo-

 donis

nis res hereditarias adprehendit. Quòd si ab initio quidem iustam causam habuit apiscendæ[a] possessionis, posteà verò conscius ad se nihil hereditatem pertinere, prædonio[b] more versari cœpit, nihil[c] senatus[d] loqui videtur. puto tamen & ad eum[e] mentem senatusconsulti pertinere: parui etenim refert ab initio quis dolosè in hereditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit.

a adipiscendæ
b prædonis
c quamuis nihil
d senatus de eo
e eam mentem

Error iuris excusat à dolo.

Scire[f] ad se non pertinere vtrum is tantummodo videtur 4
qui factum scit, an & is qui in iure errauit? putauit[g] enim rectè factum testamētum, cum inutile erat: vel cum ‖eum‖ alius præcederet adgnatus, sibi potius deferri. Et non puto hunc esse prædonem qui dolo caret, quamuis in iure erret[h].

f Scire autem
g putauerit fortè
h *Error iuris in damnis rei suæ amittendæ non nocet. Itaque non nocere debebit huic bonæ fidei possessori, qui damnum tantum vitare studet, non lucrum consequi: nec enim eo quòd bonæ fidei possessor est, fructus suos facit. l. 20. Item non solùm. supr. eo.*

Post motam litem omnes possessores sunt pares.

SI[i] ANTE LITEM CONTESTATAM inquit FECE- 5
RINT. hoc ideo adiectum, quoniam post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse: quinimmo post controuersiam motam. quamquã enim litis contestatæ mētio fiat in senatusconsulto, tamen & post motam controuersiam omnes possessores pares fiunt, & quasi prædones tenētur. & hoc iure hodie vtimur. cœpit enim scire rem ad se nõ pertinentem posſidere[k] se is qui interpellatur. qui verò prædo est & ante litem cõtestatam doli[l] nomine tenebitur[m]: hic est enim dolus præteritus.

i Etiam si ante
k possideri is
l doli mali
m tenetur, continetur.

PERINDE inquit CONDEMNANDOS QVASI 6
POSSIDERENT: meritò. nam[n] is qui dolo fecit quo minus posſideret, vt possessor condemnatur. accipies, siue dolo desierit posſidere, siue dolo possessionem noluerit admittere. Siue autem ab alio res posſideatur siue in totum non extet, locum habebit hæc clausula. Vnde si sit alius possessor, ab vtroque hereditas peti posſit: & si per multos ambulauerit possessio omnes tenebuntur. ‖Sed‖ vtrum is solus qui posſidet fructus prestabit, an etiã is qui dolo fecit quo minus posſideret? & dicēdum erit post senatuscõsultum[o] ambo teneri.

n Nam & is
o posse senatusconsulto ambos

Iusiurandum in litem.

Hæc verba senatusconsulti etiam aduersus eum qui non 7
posſidet, iusiurãdum inducunt: tam enim aduersus eum qui dolo fecit quo minus posſideat, quàm aduersus posſidentem in litem iuratur.

De bonæ fidei possessore, qui factus est locupletior.

Consuluit senatus bonæ fidei possessoribus ne in totum 8
damno adficiantur, sed in id dumtaxat teneantur in quo locupletiores facti sunt. Quemcũque igitur sumptũ fecerint ex hereditate, si[p] quid dilapidauerunt perdiderunt[q] dum re sua se abuti putant, non præstabunt. nec si donauerint, locupletiores

p siue quid
q siue perdiderunt

tiores facti videbuntur: quāuis ad remunerandū ſibi aliquē
naturaliter obligauerunt. Planè ſi ANTI AΩPA acceperunt:
dicendum eſt eatenus locupletiores factos quatenus accepe-
9 runt:velut[a] genus quoddā hoc eſt permutationis. Si quis
re ſua lautius[b] vſus ſit cōtemplatione delatæ ſibi hereditatis,
Marcellus libro quinto[c] digeſtorū putat nihil eū ex heredi-
tate deducturū ſi eam nō†attingit. Simili modo & ſi mutuā
pecuniā accepit quaſi diues ſe deceperit[d]. Si tamen pignori res
hereditarias dedit, videndum an vel ſic attingatur hereditas.
10 quod eſt difficile, cū ipſe ſit obligatus. Adeo autē qui locu-
pletior factus nō eſt nō tenetur, vt ſi quis putās ſe ex aſſe here
dem partē dimidiā hereditatis ſine dolo malo conſumpſerit,
Marcellus libro quarto digeſtorū tractat num‖nō‖teneatur,
quaſi id quod erogauerit, ex eo fuerit quod ad eū non perti-
nebat ſed ad coheredes: nam[e] & ſi is qui heres nō erat, totum
quidquid apud ſe fuit conſumpſiſſet. ſine dubio non tenetur,
quaſi locupletior nō factus. Sed in propoſita quæſtione tri-
bus viſionibus[f] relatis, vna prima, deinde alia, poſſe dici totū
quod ſupereſt reſtituere eū debere, quaſi ſuā parte cōſumpſe-
rit: tertia, vtrique quod conſumptū eſt decedere: ait vtiq; non-
nihil reſtituendū. de[g] illo dubitat, vtrū totum an partē reſti-
tuendam dicat. puto tamē reſiduum integrū nō eſſe reſtituē-
11 dum, ſed partē eius dimidiā. Quod autē quis ex hereditate
erogauit, vtrū totū decedat an verò pro rata patrimonij eius?
vtputa penum hereditariū ebibit: vtrum totum hereditati ex-
penſum feratur an aliquid & patrimonio eius? vt in id factus
locupletior videatur, quod ſolebat ipſe erogare ante delatam
hereditatē? vt[h] ſi quid lautius contēplatione hereditatis im-
pēdit, in hoc nō videatur factus locupletior: in ſtatutis verò[i]
ſuis ſumptibus videatur factus locupletior: vtique enim & ſi
non tā lautè erogaſſet, aliquid tamē ad victū cottidianū ero-
gaſſet. Nam & Diuus Marcus in cauſa Pythodori, qui roga-
tus erat quod ſibi ſuperfuiſſet ex hereditate reddere, decreuit
ea quæ alienata erant nō minuendi fideicommiſſi[k], nec pre-
tium in corpus patrimonij Pythodori rediſſe[l], ‖&‖ ex pro-
prio Pythodori patrimonio & ex hereditate decedere, nō tan
tùm ex hereditate[m]. Et nunc igitur ſtatuti ſumptus vtrum ex
hereditate decedent exemplo reſcripti Diui Marci, an ex ſolo
patrimonio videndū erit. Et verius eſt vt ex ſuo[n] patrimonio
12 decedant ea quæ & ſi nō heres fuiſſet erogaſſet. Item ſi rem
diſtraxit bonæ fidei poſſeſſor, nec pretio factus ſit locuple-
tior, an ſingulas res ſi nondum vſucaptæ ſint vindicare peti-
tor ab emptore poſſit? & ſi vindicet, an exceptione non re-
pellatur, QVOD PRAEIVDICIVM HEREDITATI
NON FIAT INTER ACTOREM ET EVM QVI
VENVM

a & velut
b *Legi quoque pete* latius, *Idque multis exemplis ex Latinis authoribus desumptis ostendit Du.*. 1. *diss. c* 5.
c lib. 4.
† attigit
d eſſe cœperit
e an ſicut is
f *Vide ſuprà conſtitutionem cuius initium eſt tanta.*
g ſed de illo
h & quidem vt ſi quid
i verò eius
k *Verbum* gratia, *aut* cauſſa, *aut* nomine, *hic deſyderatur græco dicendi genere. Aug.* 2. *emend. c.* 1.
l rediſſet
m ex hæreditate quoque
n ex ſolo

a vendidit
b quoniam

VENVM[a] DEDIT: quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum. quamquam[b] victi emptores reuersuri sunt ad eum qui distraxit? Et puto posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorem habēt. Quid tamen si is qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatem, vt perinde atque si possideret conueniatur? incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. ‖Certè‖ si minori pretio res venierint, & pretium quodcūque[c] illud actor sit cōsecutus, multo magis poterit dici exceptione eum summoueri. Nam[d] & si id quod à debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis soluit, liberari debitores Iulianus libro quarto digestorum scribit, siue[e] bonę fidei possessor siue prędo fuit qui debitum ab his exegerat: ‖&‖ ipso iure eos liberari. Petitio hereditatis & si in rem actio sit, habet tamē præ- 13 stationes quasdam personales: vtputa eorum quæ à debitoribus sunt exacta: item pretiorum. Hoc senatusconsultum 14 ad petitionem hereditatis factum etiam in familiæ herciscūdæ ‖iudicio‖ locum habere placet: ne res absurda sit vt quæ peti possint diuidi non possint. Augent hereditatem gregum 15 & pecorum partus.

c quodcumque illud sit actor
d Sed & si
e siue etiam

Quæ augeant hæreditatem.

XXVI. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

QVod si oues natæ sunt, deinde ex his aliæ, hæ quoq; quasi[f] augmentum restitui debent.

f quoad augmentum

XXVII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ANcillarum etiam partus: & partuum partus quamquam fructus esse non existimantur, quia nō temere ancillę eius rei causa comparantur vt pariant, augent tamē hereditatem. quippe cum ea omnia fiunt hereditaria, dubium nō est quin ea possessor si aut[g] possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit quo minus possideret, debeat restituere. Sed & pensiones quæ ex locationibus prædiorum vrbanorum perceptæ sunt venient, licet à lupanario perceptæ[h] sint: nam ‖&‖ in multorum honestorum virorum prædiis lupanaria exercentur.

g si ea

h *Ne honesta interpretatio non honesti quæstus lucrum possessori faciat. l. Si possessor. infr. eo. percipiendæ antē ex inhonesto quæstu nō veniens. l. generaliter. infra. de vsur.*

XXVIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

POst senatusconsultum enim omne lucrum auferendū esse tam bonæ fidei possessori quàm prædoni, dicendum est.

XXVIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

MErcedes planè à colonis acceptę loco sunt fructuū. operæ quoque seruorum in eadem erunt causa qua sunt pēsiones. item vecturæ nauium & iumentorum.

XXX. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

IVlianus scribit, actorem eligere debere vtrum sortem tantum an & vsuras velit cum periculo nominum agnoscere.

Atquin

Atquin secundum hoc non obseruabimus[a] quod senatus voluit, bonæ fidei possessorem teneri quatenus locupletior sit. quid enim si pecuniam eligat actor quæ seruari non potest? Dicendum itaque est in bonæ fidei possessore hæc tantummodo eum præstare debere: id est vel sortem & vsuras eius si ‖&‖ eas percepit: vel nomina cum eorū cessione in id faciēda, quod ex his adhuc deberetur: periculo scilicet petitoris.

a seruabimus

Possessor an imputet, quod soluit creditoribus hæreditariis.

XXXI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

SI quid possessor soluit creditoribus, reputabit: quamquam ipso iure nō liberauerit petitorem hereditatis. nam quod quis[b] suo nomine soluit nō debitoris, debitorē nō liberat. Et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit, ita id imputaturum possessorem, si cauerit se petitorem defensum iri[c]. Sed an & bonæ fidei possessor debeat defendendum[d] cauere, videndum erit: quia in eo quod soluit non videtur locupletior factus: nisi forte habeat condictionē, & hoc nomine videtur locupletior quia potest repetere. finge enim eū dū se heredē putat soluisse suo nomine. Et videtur mihi Iulianus de solo prædone vt caueat sensisse, non etiā de bonæ fidei possessore. condictionē tamē præstare debebit. Sed & petitor si à creditoribus cōueniatur, exceptione vti debebit. Sed[e] si ipsi aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maximè si id fuit debitū quod natura debebatur. Quid tamē si expediebat petitori id debitum esse dissolutū propter pœnā vel aliā causam? potest dici ipsum sibi vel soluisse vel debuisse soluere.

b quod quisque

c defensum ire, defensurum

d ad defendendum

e Sed & si

1 Iustus autē possessor dubio procul debebit deducere quod sibi debetur. Sicut autē sumptū quē fecit deducit, ita si facere debuit nec fecit, culpe huius[f] reddat rationem, nisi bonę fidei possessor est: tunc enim quia quasi suam rem neglexit, nulli querellæ subiectus est ante petitam hereditatem. postea verò & ipse prædo est. Illud planè prædoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari & pauperiores fieri[g] & non eos conuenit: cum[h] actionem non habuerit.

f eius

g esse

h quando actionem

2 Quod autem possessori solutum est, an restituere debeat videamus. & si[i] bonæ fidei possessor fuit siue non, debere restituere placet. & quidem si restituerit, vt Cassius scribit & Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.

i siue bonæ

XXXII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

PEr seruum adquisitæ res heredi restituendæ sunt. quod procedit in hereditate ‖liberti‖ & cum de inofficioso agitur, cum interim in bonis esset[k] heredis:

k Veteres legerunt esse fecit, quæ lectio magnam opinionum vicißitudinem peperit.

XXXIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

NIsi ex re heredis scripti stipulatus sit. Iulianus scribit, si hominem possessor distraxerit, si quidē non necessarium hereditati-

hereditati, petitione hereditatis pretium præstaturum: imputaretur enim ||ei|| si non distraxisset. quòd si necessarium hereditati, si quidem viuit, ipsum præstandum: si decesserit, fortassis nec pretium. sed non passurum iudicem qui cognoscit, possessorem pretium lucrari scribit. & verius est.

XXXIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

FIliifamilias militis puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obuenientem. Si seruus vel filiusfamilias res hereditarias teneat, à patre dominóve peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certè si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio serui habeat, ||&|| Iulianus existimat posse à domino quasi à iuris possessore hereditatem peti.

XXXV. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

a & si IDem Iulianus ait, etiam[a] si nondum pretia rerum cõsecutus sit seruus, posse à domino quasi à iuris possessore hereditatem peti: quia habet actionem qua eam pecuniam cõsequatur. quæ quidem actio etiam ignoranti adquireretur.

Petitio hæreditatis, quæ datur contra patrem, vel dominum non habet naturam actionis de peculio, nisi quatenus datur ad personales præstationes.

XXXVI. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

SI à domino vel à patre qui pretia possidet, hereditas petatur, an filio vel seruo mortuo vel seruo manumisso vel emãcipato filio, intra annũ agi debeat? & an debitũ sibi dominus

b & id vel pater deducere potest? Iulianus verius esse ait id[b] ||quod|| Proculus quoque respondit, perpetuò actionem dandã: nec deduci oportere id quod ipsi debetur: quia nõ de peculio agatur, sed hereditas petatur. hæc rectè, si pretia habeat seruus vel filiusfamilias. quòd si propterea hereditas petatur à domino quòd seruus debitor fuit, perinde haberi debebit atq; si

c Martianus de peculio ageretur. Idẽ dicendũ Mauricianus[c] ait, etiã si pe-

d sed si aliàs cuniam ex pretio perceptã seruus vel filius consumpserit: sed[d] aliàs ex peculio eius solui potest. Sed & à filiofamilias peti 1

hereditatem posse non est dubiũ: quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. Multo magis dicimus posse peti

e ad adrogandum hereditatem à filiofamilias, qui cũ paterfamilias esset & pos-

f præbuit sideret hereditatẽ, adrogandum[e] se præstabit[f]. Si possessor 2

hereditariũ seruũ occiderit, id quoq; in hereditatis petitione veniet. Sed Põponius ait actorẽ debere eligere vtrum velit sibi eum condẽnari vt caueat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse actionẽ legis Aquiliæ omissa eius rei æstimatione à iudice. Quæ electio locum habet si ante aditam hereditatem occisus sit seruus: nam si postea, ipsius actio propria effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem.

Re

Re à prædone vendita perempta, est electio actoris, vtrum pretium iustum, vel conuentum exigat.

3 Si prædo dolo desisset possidere, res autem eo modo interierit quo esset interitura & si eadem causa possessionis mansisset, quantum ad verba senatusconsulti, melior est causa prædonis quàm bonæ fidei possessoris: quia prædo si dolo desierit possidere, ita condemnatur atque si possideret, nec adiectum esset SI RES INTERIERIT. Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse concicionis quàm bonæ fidei possessor. Itaque & si pluris venierit res, electio debebit esse actoris, vt pretium consequatur: alioquin lucretur
4 aliquid prædo. Quo tempore locupletior esse debeat bonæ fidei possessor dubitatur. sed magis est rei iudicatæ tempus spectandum esse.

An sumptus deducendi sunt.

5 Fructus intellegũtur deductis impensis quæ quærẽdorum cogendorũ[a] conseruãdorum‖que‖eorũ gratia fiunt. Quod nõ solum in bonæ fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verumetiam in prædonibus: sicut Sabino quoque placuit. a colligendorum

XXXVII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

QVod si sumptum quidem fecit, nihil autem fructuũ perceperit, æquissimum erit rationem horum quoq; in bonæ fidei possessoribus haberi.

XXXVIII. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

PLane in ceteris necessariis & vtilibus impensis posse[b] separari, vt bonæ fidei quidem possessores has quoque imputent, prædo autem de se queri debeat, qui sciẽs in rem alienam impendit. Sed benignius[c] est in huius[d] quoque persona haberi rationem impensarum: nõ enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere. & idipsum officio iudicis continebitur. ‖nam‖ nec exceptio doli mali desideratur. Planè[e] potest in eo differentia esse, vt bonæ fidei quidem possessor omnimodo[f] impensas deducEt[g], licet res non extet in quam fecit: sicut tutor vel curator consequuntur: prædo autem non aliter quàm si res melior sit[h].

b possumus

c Propter naturã iudicij bonæ fidei: nam in stricti iuris iudicio aliud obseruatur. l. domnam. C. de rei vin. dic.
d huiusmodi quidẽ
e sic potest
f omnino
g deducat.
h sit facta.

XXXVIIII. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

VTiles autem necessariæque sunt veluti quæ fiunt reficiẽdorum ædificiorum gratia, aut in nouelleta[i], aut cum seruorum gratia litis æstimatio soluitur, cum id vtilius sit quàm ipsos dedi. Denique alias complures eiusdem generis esse impensas manifestum est. Videamus tamen ne ‖&‖ ad picturarum quoque & marmorum & ceterarum voluptariarum rerum impensas æque proficiat nobis doli exceptio, si[k] modò bonæ fidei possessores simus. nam prædoni[l] probè dicetur, non debuisse in alienam rem superuacuas impensas facere:

i in nouales
k vtique, si modo
l prædonem

facere:vt tamen potestas ei fieret tollēdorum eorum quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt.

Si res naturaliter interierit cuius sit periculum.

XL. PAVLVS libro vicesimo ad Edictum

ILlud ‖quoque‖ quod in oratione Diui Hadriani est,vt post acceptum iudicium id actori præstetur, quod habiturus esset si eo tempore quo petit[a] restituta esset hereditas, interdum durum est. quid enim si post litem contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari debebit secundum verba orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet. Cassius cōtra sensit. In prædonis persona Proculus rectè existimat: in bonæ fidei possessoribus Cassius. Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare, aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum[b] relinquere. Prædo fructus suos nō facit, sed augent 1
hereditatem: ideoque eorum quoque fructus præstabit. In bonæ fidei autem possessore hi tātum veniunt in restitutione quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est. Actiones si quas possessor nanctus est, euicta heredi- 2
tate restituere debet: veluti ‖si‖ interdictum vnde vi, aut quod precario ‖concessit‖. Contra quoque si possessor cauerit dāni infecti, cauendū est possessori. Ad officium iudicis per- 3
tinebunt & noxales actiones, vt si paratus sit possessor noxæ dedere seruum qui damnū dederit in (re) hereditaria vel furtum fecerit, absoluatur: sicut fit in interdicto quod vi aut clā.

a petiit

b Bonæ fidei possessor moram non facit, ius suum defendēdo. Itaque nō tenetur ob interitum rei etiam post litem contestatam. l. sciendum. & l. sed & si. de vsur. infr. quēadmodum malæ fidei possessor qui morā fecit. l. item si. in fin. de rei vind. infra. & hoc inter se differunt hi possessores.

Inspicitur, quantùm possideatur tempore rei iudicandæ.

XLI. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

SI quo tempore conueniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit, eas[c] quoq; victus restituere debeVit[d]: siue ante acceptum iudicium siue postea adquisierit possessionem. Et si fideiussores quos dederat ad litē non sufficiant, iubere eum debebit proconsul vt idoneè caueat. Ex diuerso quoque, si pauciores postea possidebit quàm initio possidebat, si modò id sine dolo eius acciderit absolui debet, quod[e] ad eas res quas desiit possidere. Fructus computandos etiam 1
earum rerum quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait.

c etiam

d Imponunt, qui notant in Floren. legi, debebat:

e quoad

Causa huius actionis.

XLII. VLPIANVS libro sexagensimo septimo ad Edictum

SI debitor hereditarius non ideo nolit soluere quòd se dicat heredem, sed ideo quòd neget aut dubitet an hereditas pertineat ad eum qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

An

An ei, qui legatum accepit detur hæc actio.

XLIII. PAVLVS libro secundo[a] ad Plautium a lib. 20. ad edictũ.

POstquam legatum à te accepi, hereditatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi aduersus te dandam petitionem quàm si legatum redderem. Videamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quàm ||vt ei ||caueatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatũ: cum sit iniquum, eo casu possessorem hereditatis legatum quod soluerit retinere: & maximè si non per calumniam sed per errorem hereditatem petierit aduersarius. idque & Lælius[b] probat. Imperator autem Antoninus rescripsit, ei qui legatum ex testamento abstuliSet, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet si manifesta calumnia sit. b & Aelius

XLIIII. IAVOLENVS libro primo ex Plautio

CVm is qui legatum ex testamento percepit, hereditatem petit, si legatum quocumque modo redditum non sit, iudicis officio continetur vt victori deducto eo quod accepit, restituatur hereditas.

Qui se liti obtulit, vt possessor condemnabitur, licet non possideat.

XLV. CELSVS libro quarto Digestorum

QVi se liti optulit cum rem non possideret, condemnatur: nisi ||si|| euidentissimis probationibus possit ostendere actorem ab initio litis scire eum non possidere. quippe isto modo non est deceptus. & qui se hereditatis petitioni optulit, ex doli clausula tenetur. æstimari[c] ||scilicet|| oportebit quanti eius interfuit non decipi. c æstimarique

XLVI. MODESTINVS libro sexto Differentiarum

PRædonis loco intellegendus est[d] is qui tacitam fidem interposuerit vt non capienti restitueret hereditatem. d & is

Qui perdit in actione falsi, non prohibetur dicere nullum.

XLVII. IDEM libro octauo Responsorum

LVcius Titius cum in falsi testamẽti propinqui accusatione non optinuerit, quero an de non iure facto nec signato testamento querella illi competere possit. Respondit, non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti, quòd in falsi accusatione non optinuerit.

Differentia venditionis voluntariæ & necessariæ.

XLVIII. IAVOLENVS libro tertio ex Casio

IN æstimationibus hereditatis[e] ita venit pretium venditæ hereditatis, vt id quoque accedat quod plus fuit in hereditate, si ea[f] negotiationis causa veniit: sin autem ex fideicommissi causa, nihil amplius, quàm quod bona fide accepit. e hæreditariis f si ex

Casus in quo alia iudicia non differuntur ob petitionem hæreditatis.

XLVIIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum

SI bonæ fidei possessor ||hereditatis|| velit cum debitoribus hereditariis aut[a] qui res hereditarias occupauerint consistere, audietur vtique si periculum erit ne inter moras actiones intercidant. Petitor autem hereditatis citra[b] metum exceptionis in rem agere poterit. quid enim si possessor hereditatis negligat? quid[c] si nihil iuris habere se sciat?

a aut his qui
b citra impedimentum
c quod si

Sumptuum deductio factorum in monumentum.

L. IDEM libro sexto Quæstionum

HEreditas etiam sine vllo corpore iuris intellectum habet. Si defuncto monumentum condicionis implendæ gratia bonæ fidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti ||vel|| in hoc seruanda est, vtique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus vel quantum testator[d] iusserit non excedat, eum cui aufertur hereditas, impensas ||ratione|| doli exceptione aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum[e], veluti hereditario negotio gesto: quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentũ faciendum, tamen principali vel pontificali auctoritate compellũtur ad obsequium supremæ voluntatis. 1

d Si modò facultates testatoris fuerint soluendo. l. 1. in fi. & 2. ad legem Falcid.
e petiturum.

LI. IDEM libro secundo Responsorum

HEres furiosi substituto[f] vel sequentis[g] gradus cognato fructus medij temporis, quibus per curatorem furiosus locupletior factus videtur, præstabit: exceptis videlicet impensis quæ circa eandem substantiam tam necessariè[h] quàm vtiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessariè fuerit expensum, & hoc excipiatur: nisi alia sufficiens substantia est[i] furioso ex qua sustẽtari potest. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum vsuræ non præstantur. Diuersa ratio est eorum qui ante actionẽ hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt. 1

f si substituto
g consequentis
h necessario
i erat

LII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris Epitomarum

SI possessor ex hereditate inhonestos[k] habuerit quæstus, hos etiam restituere cogetur: ne honesta interpretatio non honesto[l] quæstui lucrum possessori faciat.

k Qui liberales aut inhonesti quæstus, Cic. lib. 1. offic.
l honesti quæstus

Casus in quo alienantur res hæreditariæ.

LIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

NOn solum ad æs alienum hereditarium exsoluendũ neceSaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariæ in rem hereditariam factæ sunt à possessore, vel si mora perituræ deterioresve futuræ erant.

Cui

Cui detur hæc actio.

LIIII. IVLIANVS libro sexto Digestorum

EI qui partes[a] hereditarias vel totam à fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem per quam vniuersa bona persequatur: quemadmodum ei[b] cui ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis
1 datur. Heres debitoris id quod defunctus[c] pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi posit dubium non
2 est. Cum prædia vrbana & rustica neglegentia possessorum peiora sint facta, veluti quia[d] vineæ, pomaria, horti extra consuetudinem patrisfamilias defuncti culta sunt: litis æstimationem earum rerum quanto peiores sint factæ, possessores pati debent.

a partem hæreditariam
b & cui
c defuncti
d quod

Etiam bonæ fidei possessor tenetur restituere totum, quod nomine pœnæ exegit.

LV. IDEM libro sexagesimo Digestorum

EVicta hereditate, bonæ fidei possessor quod lege Aquilia exegisset, non simplum sed duplum restituet: lucrum enim ex eo quod propter[e] hereditatem acceperit facere non debet.

e *Quod igitur propter vim sibi illatam exegerit, lucrabitur: nec restituet. l. at vbi. supra. eod.*

Fructuum restitutio.

LVI. AFRICANVS libro quarto Quæstionum

CVm hereditas petita sit, eos fructus quos possessor percepit[f], omnimodo restituendos[g], & si petitor eos percepturus non fuerat.

f accepit, *imponunt, qui notant in Flor. legi* præcepit.
g restituendos ait

Quod sit officium iudicis cùm duo hæreditatem petunt ab eodem &c.

LVII. NERATIVS libro septimo Membranarum

CVm idem eandem hereditatem aduersus duos defendit, & secundum alterum ex his iudicatum est, quæri solet vtrum perinde ei hereditatem restitui oporteat atque oporteret si aduersus alium defensa non esset: vt scilicet si mox[h] &[i] secundum alium fuerit iudicatum, absoluatur is cũ quo actum est, quia neque posideat neque dolo malo fecerit quo minus posideret quod iudicio retictus[k] restituerit. an quia posit & secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat quàm si cautum ei fuerit, quòd aduersus alium eandem hereditatem defendit. Sed melius est, officio iudicis cautione vel satisdatione victo mederi: cum & res salua sit ei qui in exsecutione tardior venit aduersus priorem victorem.

h simul
i ac
k victus

Pater filio restituit hæreditatem, deducto eo quod impendit in eius honorem.

LVIII. SCAEVOLA libro tertio Digestorum

FIlius à patre emancipatus secundum condicionem testamenti matris adiit hereditatem: quã pater antequã filium emanciparet possedit[l], fructusque ex ea possedit: sed eratio-

l percepit

gationem in honorē filij cum esset senator fecit [ex ea]. quæsitum est, cum paratus sit pater restituere hereditatem habita ratione eorum quæ in eum erogauit, an filius nihilo minus perseuerans petere hereditatem doli mali exceptione summoueri poßsit. Respondi, & si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli.

SI PARS HEREDITATIS PETATVR TIT. IIII.

VLPIANVS libro quinto ad Edictum

POST actionem quam proposuit prætor ei qui ad se solum hereditatem pertinere contendit, consequens fuit & ei proponere qui partem hereditatis petit.

Variæ species quibus ratio petendi ostenditur.

a is qui totam hæreditatem
b ius non

Qui[a] hereditatem vel partem hereditatis petit, is[b] non ex 1
eo metitur quod poßessor occupauit, sed ex suo iure. & ideo siue ex asse heres sit, totam hereditatē vindicauit, licet tu vnā rem poßsideas: siue ex parte, partem, licet tu totam hereditatem poßsideas. Quinimmo si duo poßsideant hereditatem, 2
& duo sint qui ad se partes pertinere dicant, nō singuli à singulis petere contenti esse debent, puta primus à primo [vel] secundus à secundo: sed ambo à primo, & ambo à secūdo: neque enim alter primi alter secundi partem poßsidet, sed ambo vtriusque[c] pro herede. Et si poßessor & petitor poßsideant hereditatem, cum vnusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi † adserat, inuicem petere debebant, vt partes rerum consequantur: aut si controuersiam sibi non faciunt hereditatis, familiæ herciscūdæ experiri eos oportebit. Si ego 3
ex parte me dicam heredem, coheres autem meus poßsideat hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte, vtrum à solo extraneo an verò &[d] à coherede deberem petere hereditatem, quæritur. Et Pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me petere debere: eumq; restituturum quidquid poßsidet. & fortaßis hoc officio iudicis debeat fieri. Ceterum ratio facit[e] vt à duobus petam hereditatem, hoc est & à coherede meo: & ille quoque dirigat actionē aduersus exterum poßessorem. Sed Pegasi sententia vtilior[f] est[g].

c vtriusque, Proinde & si pro hærede poßessor
† adserant

d etiam

e Sūmo iure cū vtroq; experiri debeo: cùm vterque partem meam poßideat, suprà, §. quinimmo.
f Verior. Florent. lectio melior est. superior enim sententia summo iure nō minus vera est. Sed hæc benignior est, & vtilior.
g Vt perplexitas & ambages (bis enim ageretur eadem de re) vitentur.

Qui partem poßsidet pro indiuiso, à cohærede & extraneo poßsidentibus residuam partem petet, vel inter eum & cohæredem compensatio fiet.

Item si cum me ex parte dimidia heredem dicerē, trientem 4
hereditatis poßsiderem, deinde residuum sextantē velim persequi, qualiter agam videamus. Et Labeo scribit, vtique partem dimidiam me petere debere à singulis. sic fieri vt à singulis sextantem consequar, & habebo bessem. quod verum puto. sed

to. sed[a] ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente quē possidebam. & ideo officio iudicis inuicem compēsatio erit admittenda eius quod possideo, si forte coheredes sint à quibus hereditatem peto.

Incertæ partis petitio.

§ Interdum prætor incertæ partis hereditatis petitionem indulget idoneis causis interuenientibus. vtputa est defuncti fratris filius, sunt & vxores defunctorum fratrum prægnantes[b]: quam partem fratris filius hereditatis vindicet incertum est: quia quot edantur fratrum defuncti[c] filij incertum est. Aequissimum igitur est incertæ partis vindicationem ei cōcedi. Non audenter itaque[d] dicitur, vbicumque meritò quis incertus est quam partem vindicet, debere ||ei|| incertæ partis vindicationem concedi.

Qui speratur admitti ad partem, facit partem.

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

SI ex pluribus ad quos eadem hereditas pertinet, quidam adierint quidam adhuc deliberent, eos[e] qui adierint, si petant hereditatem, non maiorem partem petere debere quàm habituri essent ceteris adeuntibus: nec eis proderit, si ceteri nō adierint. Non adeuntibus autem ceteris poterunt tunc partes eorum petere, si modò ad eos pertinerent.

Vxore prægnante relicta an filius iam natus interim petere, & quam partem possit.

III. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium

ANtiqui[f] libero ventri ita prospexerunt, vt in tempus nascendi omnia ei iura integra reseruarent: sicut apparet in iure hereditatium, in quibus qui post eum gradum sunt adgnationis, quo est id quod in vtero est, nō admittuntur dum incertum est an nasci possit. vbi autē eodem gradu sunt ceteri quo & venter, tunc quæ portio in suspēso esse debeat, quæsierunt: ideo quia[g] nō poterant scire quot nasci possunt: ideo[h] ||nam|| multa de huiusmodi re tam varia[i] & incredibilia creduntur[k], vt fabulis adnumerentur. Nam traditum est, ||&|| quattuor pariter puellas à matrefamilias natas esse. alioquin tradidere non leues auctores quinquies quaternos enixam. Peloponensi[l], multas[m] Aegypti[n] vno vtero septenos. Sed & tregeminos senatores cinctos[o] vidimus Horatios. Sed & Lelius[p] scribit, se vidisse in palatio mulierē liberam quæ ab Alexandria perducta est vt Hadriano ostēderetur cum quinque liberis, ex quibus quatuor eodem tempore enixa, inquit, dicebatur, quintum post diē quadragensimum. Quid ||est|| ergo? prudentissimè[q] iuris auctores medietatem quandam secuti sunt, vt quod fieri non rarum[r] admodum potest intuerentur: id est quia fieri poterat vt tregemini nascerentur, quartam

a sed & ipse
b prægnantes:
c defunctorum
d tamen
e placuit eos
f *Coniunge l.6 de legib. l. Sed & si restituatur. de iudi. Duar.*
g & quia
h ideo quod
i *In hunc locum Gel. lib. 10 cap. 2.*
k tradiderunt,
l Peloponēsem, Peloponesiam,
m & multas
n Aegyptias
o *Vt milites essent expeditiores, succincti in prælium ibāt. vnde cincti vocantur. Plin. libr. 7. epist. ad Rufum. Sūt in castris, sic & in literis nostris plures cultu pagano: quos cinctos, & armatos inuenies.*
p Sed & Aelius
q prudentissimi
r rarò

a Alc. lectio quã lib. 2. præterm. annotauit est repudianda.

partem ſuperſtiti filio adſignauerint. ΤΟ[a] ΓΑΡ ΑΠΑΞ ΗΔΙΣ, vt ait Theophraſtus, ΠΑΡΑΒΑΙΝΟΥΣΙΝ ΟΙ ΝΟΜΟΘΕΤΑΙ. Ideoq́ue & ſi vnũ paritura ſit, non ex parte dimidia ſed ex quarta interim heres erit.

IIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ET ſi pauciores fuerint nati, reſiduum ei pro rata adcreſcere: ſi plures quàm tres, decreſcere de ea parte ex qua heres factus eſt.

V. PAVLVS libro ſeptimodecimo ad Plautium

ILlud ſciendum eſt, ſi mulier prægnans non ſit, exiſtimetur autem prægnans eſſe, interim filium heredem eſſe ex aſſe, quamquam ignoret ſe ex aſſe heredem eſſe. Idem eſt in extraneo ſi ex certa portione heres inſtitutus ſit, ex reliqua poſtumi[b]. Quòd ſi fortè ita inſtitutio facta eſt, QVOTCVMQVE MIHI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES MIHI SVNTO: habebit hæſitationẽ numquid adire non poſſit, atque qui in teſtamento portionem ſuam neſcit. Sed vtilius eſt poſſe eum adire qui neſcit portionem, ſi cetera quæ oportet eum ſcire non ignoret.

b poſthumus

VI. VLPIANVS libro ſexto Opinionum

SOrori quam coheredem fratribus quattuor in bonis matris eſſe placuit, quinta portio pro portionibus quæ ad eos pertinuit cedet: ita vt ſinguli in quarta[c] quam antehac habere credebantur, non amplius ei quintam[d] conferant. Sum- 1
ptus qui propter onera totius hereditatis iuſti fiunt, ei qui patroni iure portionem euicerit, pro rata computentur.

c in quartam

d quinta

Pars hic petitur non certa ſed pro indiuiſo.

VII. IVLIANVS libro octauo Digeſtorum

NOn poſſumus conſequi per hereditatis petitionem id quod familiæ herciſcundæ iudicio conſequimur, vt à cõmunione diſcedamus: cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat quàm vt partem hereditatis pro indiuiſo reſtitui mihi iubeat.

VIII. IDEM libro quadrageſimo octauo *Digeſtorum*

PErmittẽdum[e] erit poſſeſſori hereditatis partẽ quidẽ hereditatis defendere, parte[f] verò cedere. nec enim prohibet[g], aliquem totã hereditatẽ poſſidere, & partẽ ſcire dimidiã ad ſe pertinere, de altera parte controuerſiam non facere.

e Coniunge l. quidã. de re. cre. Duar.
f partem verò
g prohibet ius, *dictio ius ex glossa. Accursii in contextũ irrepsit.*

Qui vt procurator alterius adminiſtrat, petitione hæreditatis non tenetur: niſi illius hæres extiterit in totum vel in partem.

VIIII. PAVLVS libro tertio Epitomarum Alfeni Digeſtorum

CVm multi heredes inſtituti eſſent, ex his vnus in Aſia erat: eius procurator venditionẽ fecit[h], & pecuniam pro parte

h fecerat

parte eius abstulerat: postea apparuerit[a] eum qui in Asia erat antea decessisse instituto ex parte dimidia herede procuratore suo & ex parte alio. Quæsitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset. Responsum est, ab eo qui procurator eius fuisset totam hereditatem, quia ex hereditate ea pecunia fuisset quæ ad procuratorem ex venditione peruenisset, petere eos oportere: & nihilo minus partem dimidiam hereditatis à coheredibus[b] eius. Ita fore, siue omnis ea pecunia penes eum qui procurator fuisset resideret, vt omnem per iudicem ab eodem recuperarent, siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte ||&|| ex dimidia coheredes eius condemnarent.

a apparuerat

b cohærede

Qui negotia hæreditatis absentis nomine gerit, ab his ad quos negotium in veritate pertinet poterit conueniri actione negotiorum gestorum, & petitione hæreditatis si se hæredem contendat.

X. PAPINIANVS libro sexto Quæstionum

CVm heredis ex parte instituti filius, qui patrem suũ ignorabat viuo testatore decessisset, partem hereditatis nomine patris ||vt|| absentis administrauerit, & pecunias distractis rebus acceperit, hereditas ab eo peti non potest: quia neque pro herede neque pro possessore pretia possidet, sed vt filius patris negotiũ curauit. Negotiorũ autẽ gestorũ actio ceteris coheredibus ad quos portio defuncti pertinet dabitur. Illud ||enim|| vtique non est metuendũ, ne etiã patris à quo fortè exheredatus est teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit: cum id quod administrauit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorũ gestorũ actio sit ei cuius nomine perceptum[c] est, ei cuius nomine, restitui æquũ est. Sed in proposito neq; patris negotia fuerunt, qui esse desierat: neq; paterne successionis quæ fuerũt alterius hereditatis. Quòd si filius iste patri suo heres extitit, & mouet controuersiã quòd pater eius postquã heres extitit mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam possessionis mutare videatur. Quoniam tamẽ qui negotia hereditaria gessit & debitor esse cœpit, postea faciens controuersiã hereditatis vt iuris possessor conuenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit.

c ei cuius nomine restitui æquum est, cuius suo nomine debitum exactũ est, hoc tamen quod alieno nomine perceptum est, restitui æquum est.

DE POSSESSORIA[d] HEREDITATIS PETITIONE TIT. V.

Bonorum possessor loco hæredis est.

VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum

ORDINARIVM fuit, post ciuiles actiones heredibus propositas rationem habere prætorem etiam eorum quos ipse velut heredes facit, hoc est eorum quibus bonorum possesio data est.

d *Hactenus dictũ est, de directa hæreditatis petitione: deinceps de vtili differetur: cum enim bonorum possessores, & fideicommissarij summo iure non essent hæredes: re tamen ipsa essent, & in locum hæredũ in omnibus succederent. tit. de bon, poss. §. quæ autem. Instit. & l. 1. in prin. ad S.C. Treb. æquum fuit dari illis vtilem hæreditatis petitionem.*

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

PEr quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor quātum superioribus ciuilibus actionibus heres consequi potest.

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE TIT. VI.

Fideicommissarius habetur pro hærede.

VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

† suſceperit

a fideicommissoria

EX ordine occurrit actio quæ proponitur his quibus restituta est hereditas. Nam quisquis † suscepit restitutā hereditatē ex senatuscōsulto ex quo actiones transeunt, fideicommissaria[a] hereditatis petitione vti poterit.

II. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum

QVæ actio eadem recipit quæ hereditatis petitio ciuilis.

III. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

† ei cui hæres extiti. Sed etsi

b potero

c Competit autē aduersus fideicommissarium. l.1. in princip. ad S.C. Trebel.

NEc interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an † heres cui extitisset. ||Et|| si bonorum possessor sim eius cui fideicommissaria hereditas relicta est, vel alius successor per hanc actionem experiri poterim[b]. Hanc actionem sciendum est aduersus eum qui restituit hereditatem non competere[c]. Hæ autem actiones mihi dantur, quæ heredi & in heredem competunt.

LIBER SEXTVS.

DE REI VINDICATIONE[d].

d Rei vindicationis formulam Cice. explicat in oratione pro Murena, & Gell. lib. 20. cap. 9.

Quæ res vindicentur.

VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

e singularium

POST actiones quæ de vniuersitate propositæ sunt, subIcitur actio singularum[e] rerum petitionis. Quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus moVilibus, tam animalibus quàm his quæ anima carent: & in his quæ solo continentur.

Gregis vindicatio.

f in potestate nostra

g lib. 36.

h Vnde si quis

Per hanc autem actionem liberæ personæ quæ sunt iuris 1
nostri, vtputa liberi qui sunt in potestate[f], nō petuntur. ||Petuntur|| igitur aut præiudiciis aut interdictis aut cognitione prætoria. & ita Pomponius libro trigensimo septimo[g]. Nisi fortè, inquit, adiecta causa quis vindicet. Si[h] quis ita petit filium suū † vel ||in potestate, EX IVRE ROMANO, videtur mihi

mihi ||&|| Pomponius consentire, rectè eum egisse: ait enim
2 adiecta causa, ex lege Quiritium, vindicare posse. Per hanc autem actionem non solùm singulæ res vindicabuntur, sed posse etiã greCem[a] vindicari Pomponius libro lectionum[b] vicensimo quinto scribit. idem & de armento & de equitio ceterísque quæ gregatim habentur dicendum est. Sed[c] enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim non singula corpora[d] vindicabuntur.

a gregem
b lectionum variarum
c Sed &
d capita vel corpora

II. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

SEd si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne[e] partem dimidiam totius eius vindicabit. Sed si maiorem numerum alter habeat, vt detracto alieno nihilo minus gregem vindicaturus sit, in restitutionem[f] non veniunt aliena capita.

e sed nec
f in restitutionem tamen

III. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

MArcellus libro quarto digestorum scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita[g] aliena ab eo qui dominium eorum habebat. vel ||aliena ab eo|| qui bona fide ea possidebat. & hæc vtique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. Sed & si ea sola supersint capita quæ redempta sunt, adhuc eum posse gre-
1 gem vindicare. Armamenta nauis singula erunt vindicanda. scapha quoque separatim vindicabitur.

g alia capita

De rebus confusis, & commixtis.

2 Pomponius scribit, si quid quod eiusdem naturæ est, ita confusum est atque commixtum vt deduci[h] & separari non possint, non totum sed pro parte esse vindicandum: vtputa meum & tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune: & vnusquisque pro rata ponderis quod in massa habemus vindicabimus: & si incertum sit quantum quisque ponderis in massa habet.

h diduci

IIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

QVo quidem casu etiam communi diuidundo agi poterit. sed & furti & ad exhibendum tenebitur qui dolo malo confundendum id argentum curauit[i]: ita vt in ad exhibendum actione pretij ratio haberi debeat, in vindicatione vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat cuius argentum pretiosius fuerat.

i procurauit

V. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

||IDem Pomponius scribit,|| si frumentum duorum non voluntate eorũ coMfusum sit, competit singulis in rem actio in id ||in|| quantum paret[k] in illo aceruo suum cuiusque esse. quòd si voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata
1 videbuntur: & erit communi diuidundo actio. Idem scribit, si ex melle meo, vino[l] tuo factum sit mulsum, quosdam

k appareat
l & ex vino

existimasse id quoque communicari, sed puto verius, vt & ipse significat, eius potius esse qui fecit: quoniam ‖suam‖ speciem pristinam non continet[a]. Sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci [b] possit, nec communicabitur nec communi diuidundo agetur, ‖quia separari potest: ‖ agetur autem in rem ‖actio. ‖ Sed si deduci, inquit, non possit, ‖vt‖ puta si æs[c] & aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum. Nec[d] quaquam erit dicendum quod in[e] mulso dictum est: quia vtraque materia etsi confusa, manet tamen.

Idem scribit, si equam meam equus tuus prægnatem fecerit, non esse tuũ sed meum quod natum est. 2
De arbore quę in alienũ agrũ translata coaluit & radices immisit, Varus & Nerua vtilẽ in rem actionẽ dabant[f]. nam si nondum coaluit, mea esse non desinet. 3
Cum in rem agatur, si de corpore conueniat, error autẽ sit in vocabulo, rectè actum esse videtur. Si plures sint eiusdẽ nominis serui, puta plures Erotes, nec appareat de quo actũ sit, Põponius dicit nullã fieri condẽnationẽ. 4

Quomodo res designanda sit, quæ vindicatur.

VI. PAVLVS libro sexto ad Edictum

SI in rem aliquis agat, debet designare rem, & vtrum totam an partem, & quotam petat: appellatio enim rei non genus sed speciem significat. Octauenus ita definit, quòd infectæ quidem materiæ pondus, signatæ verò numerum, factę autem speciem dici oportet. Sed & mensura dicenda erit cum res mensura continebitur. Et si vestimenta nostra esse vel dari oportere nobis petamus[g], vtrum numerum eorum dicere debebimus an & colorem? & magis est vt vtrumque. nam illud inhumanum est, cogi nos dicere trita[h] sint an noua. Quamuis & in vasis occurrat difficultas, vtrum lancem dumtaxat dici oporteat: an etiam quadrata[i] vel rVtunda, vel pura an cælata sint. quæ ipsa in petitionibus quoque adIcere difficile est: nec ita coartanda res est, licet in petendo homine nomen eius dici debeat: & vtrum puer an adulescens sit. vtique si plures sint: sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius vtendum erit: veluti QVI EX ILLA HEREDITATE EST. QVI EX ILLA NATVS EST. Item fundum petiturus, nomen eius & quo loci sit dicere debebit.

VII. IDEM libro vndecimo ad Edictum

SI is qui optulit se fundi vindicationi damnatus est, nihilo minus à possessore rectè petitur, sicut Pedius ait.

Si res pro indiuiso possideatur à socio meo, & ab alio alium tantum conueniam pro diuiso, vtrumque pro rata conueniam.

VIII. IDEM libro duodecimo ad Edictum

POmponius libro trigensimosexto[k] probat, si ex æquis partibus fundum mihi tecum communẽ tu & Lucius Titius possidea-

a retinet.
b diduci
c *Hodie inuenta est ars, qua chrysulcæ aquæ vi aurũ à quocumque alio metallo* [s]*eparari potest. Itaq; cum Vlpiani rationi non sit locus, de hac specie idem est iudicandum quod de superiore. Alc. li. 6. ca. 11. præter.*
d nequaquam
e de mulso
f *Vtilis in rem actio datur, directa non datur l. adeò. §. vlt. & l. sed si ex meis. de acquir. rer. dom. quæ competit ei, in cuius fundo coaluit. arg. §. si quis ex aliena: de rer. diuis. Instit.*
g dicamus.
h attrita
i quadratam vel rotundam,
k lib. 37.

possideatis, nō ab vtrisque quadrātes,[a] petere me debere, sed à Titio qui non sit dominus, totum semissem. Aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio & à te & à Titio partes fundi petere me debere. quotiens enim certa loca possidebūtur, necessariò in his aliquam partem meam esse. & ideo te[b] quoque à Titio quadrantem petere debere. Quæ distinctio neque in re mobili neque in hereditatis[c] petitionI locum habet: numquam enim pro diuiso possideri potest.

Hac actione damnatur is qui possidet, id est, detinet.

VIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

OFficium autem iudicis in hac actione ||in|| hoc erit, vt iudex inspiciat an reus possideat. nec ad rem pertinebit ex qua causa possideat: vbi enim probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere qui non obiecit aliquam exceptionem. Quidam tamen, vt Pegasus, eam solam possessionem putauerunt hanc actionem complecti, quæ locum habet *in* interdicto vti possidetis vel vtrubi[d]. Denique ||ait|| ab eo apud quem deposita est vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum causa vel dotis vētrísve[e] nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse. Puto autem ab omnibus qui tenent & habent restituendi facultatem, peti[f] posse.

Res petita vbi restitui debeat.

X. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

SI res mobilis petita sit, vbi restitui debeat, ||scilicet|| si præsens non sit? & *non* malum est (si) bonæ fidei possessor sit is cum quo agitur, aut ibi restitui vbi res sit, aut vbi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra ciVaria in iter[g] vel nauigationem faciendi sunt.

XI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

NIsi ||si|| malit petitor suis impensis & periculo ibi vbi iudicatur[h], rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur.

XII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

SI verò malæ fidei sit possessor qui in alio loco eam rem nāctus sit, idem statui debet. Si verò ab eo loco vbi lis contestata est, eam subtractam aliò transtulerit, illic restituere debet vnde subtraxit, sumptibus suis.

Habetur ratio damni dati in hac actione.

XIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

NOn solum autem ||rem|| restitui, verùm & si deterior res sit facta, rationē[i] iudex habere[k] debebit. finge enim debilitatum hominem ||vel verberatum|| vel vulneratū restitui.

vtique

a quadrantem

b Et ideo à te quoque & à Titio quadrantem me

c Id est iuris ipsius, quod est incorporale, nec possideri potest pro diuiso. Nam si hæreditas pro rebus hæreditariis accipiatur, pro diuiso potest possideri. l. 1. § si ego. si pars hæred. pet.

d vtrobique. Rectior est Floren.

e vel ventris, vel rei seruandæ nomine

f *Additur negatio in aliquibus.*

g itinere vel nauigatione

h vindicatur

i eius rationem

k habebit

vtique ratio per iudicem habebitur quanto deterior sit ‖facτus:‖ quamquam & legis Aquiliæ actione conueniri possessor posit. Vnde quæritur an non aliàs iudex æstimare damnum debeat quàm si remittatur actio legis Aquilię. Et Labeo putat cauere petitorem oportere lege Aquilia[a] non acturum. quæ sententia vera est.

a Aquilia se non

XIIII. PAVLVS libro vicensimo * primo * ad Edictum

QVod si malit actor potius legis Aquiliæ actione vti, absoluendus est possessor. Itaque electio actori danda est, non vt triplum sed duplum consequatur.

Interdum rei pretium venit in hac actione.

XV. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

ITem si verberatum tradidit, Labeo ait etiam iniuriarum competere ‖actionem petitori.‖ Si quis rem ex necessitate distraxit, fortasis huic officio iudicis succurretur, vt pretium duntaxat debeat restituere. Nam & si fructus perceptos distraxit ne corrumpantur[b], æquè non amplius quàm pretium præstabit. Item si fortè ager fuit qui petitus est, & militibus adsignatus est modico honoris[c] gratia possessori dato, an hoc restituere debeat? & puto præstaturum. Si seruus petitus vel animal aliud demortuum sit sine dolo malo & culpa possessoris, pretium non esse præstandum plerique[d] aiunt. sed est verius, si fortè distracturus erat petitor si accepisset, moram passo debere præstari: nam si ei restituisset, distraxisset & pretium esset lucratus.

b corrumperentur.

c Eodem modo l. cutus est Apul. in Apol. 2. ad Claud. Max. Rumpi inquit, tabulas istas iube Maxime: inuenies filium hæredem, mihi verò tenue nescio quid honoris gratia legatum: ne si quid ei humanitus accidisset, nomen, maritus, in vxoris tabulis non haberem. Duar. 2. dispu. ca. 35.

d plerisque placuit

XVI. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

VTique autem etiam mortuo homine necessaria est sententia propter fructus & partus & stipulationem de euictione: non enim post litem contestatam vtique & factum[e] possessor præstare debet.

e fatum

De culpa.

Culpa non intellegitur si nauem petitam tempore[f] nauigationis[g] trans mare misit, licet ea perierit: nisi ‖si‖ minus idoneis hominibus eam commisit.

f tempore congruo

g De quo vide Vege. lib. 4. cap. 39.

Possessor tenetur de facto eius cui vendidit, sicut de suo facto.

XVII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

IVlianus libro sexto[h] digestorum scribit, si hominem qui Mæuij erat emero à Titio. deinde cum eum Mæuius à me peteret, eundem vēdidero, eúmque emptor occiderit: æquum esse me pretium Mæuio restituere.

h Iulianus lib. 7.

Fructuum restitutio, & aliarum accessionum.

Idem Iulianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine reddēdo possessor & homo mortuus sit, &[i] fructuum ratio-

i etiam fructuum

rationem vſque ad rei iudicatæ tempus ſpectandam eſſe. Idem Iulianus ait, non ſolùm fructus ſed etiam omnē cauſam præſtandam: & ideo & partum venire in reſtitutionem & partuum fructus. Vſque adeo autem & [a] cauſæ veniunt, vt Iulianus libro ſeptimo ſcribIt, ſi per eum ſeruum poſſeſſor adquiſierit actionem legis Aquiliæ, reſtituere cogendum. Quòd ſi dolo malo ipſe poſſeſſor deſierit poſsidere, & aliquis hominem iniuria occiderit, aut pretium hominis aut actiones ſuas præſtare cogetur: vtrum eorum voluerit actor. Sed & fructus quos ab alio poſſeſſore percepit, reſtituere eum oportet: lucrum enim ex eo homine qui in lite eſſe cœperit, facere non debet. Sed fructus eius temporis, quo ‖tempore‖ poſſeſſus eſt ab eo qui euicerit, reſtituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquilię, procedit ſi poſt litē conteſtatā vſucepit poſſeſſor: quia plenū ius incipit habere.

a hæ cauſæ

De re interim vſucapta.

XVIII. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum prouinciale

SI poſt acceptum iudicium poſſeſſor vſu hominem cepit [b], debet eum tradere, eoque nomine de dolo cauere: periculum eſt enim ne eum vel pignerauerit vel manumiſerit.

b *Quæ tamen vſucapio nihil ei prodeſt: cùm eum reddere debeat. l. moræ. C. de rei vindic. & l. nec bona. C. de præſc. long. temp.*

XVIIII. VLPIANVS libro ſextodecimo ad Edictum

IPſi quoque reo cauendum eſſe Labeo dicit HIS REBVS RECTE PRAESTARI; ſi fortè fundi nomine damni infecti cauit.

Cauſa omnis reſtituitur.

XX. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum prouinciale

PRæterea reſtituere debet poſſeſſor & quæ poſt acceptum iudicium per eum non ex re ſua adquiſiuit. in quo hereditates quoque legataque quæ per eum ſeruum obuenerunt, continentur. nec enim ſufficit corpus ipſum reſtitui ſed opus eſt vt & cauſa rei reſtituatur: id eſt vt omne habeat petitor quod habiturus foret ſi eo tempore quo iudicium accipiebatur reſtitutus illi homo fuiſſet. Itaque partus [c] ancillæ reſtitui debet, quamuis poſtea editus ſit quàm matrem eius, poſt acceptum ſcilicet iudicium, poſſeſſor vſuceperit. quo caſu etiam de partu, ſicut de matre, & traditio & cautio de dolo neceſſaria eſt.

c & partus

De ſeruo qui in fuga eſt.

XXI. PAVLVS libro viceſimo primo ad Edictum

SI à bonæ fidei poſſeſſore fugerit ſeruus, requiremus an talis fuerit vt & cuſtodiri debuerit: nam ſi integræ opinionis videbatur vt non debuerit cuſtodiri, abſoluendus eſt poſſeſſor: vt tamen ſi interea [d] eum vſuceperat, actionibus ſuis cedat petitori, & fructus eius temporis quo poſſedit præſtet. quòd ſi nondum eum vſucepit abſoluendum eum ſine cautionibus,

d interim

tionibus, vt nihil caueat petitori de persequenda ea re: quo minus[a] enim petitor eam rem persequi potest, quamuis interim dum in fuga sit vsucapiat: nec iniquum id esse Pomponius libro trigesimo nono[b] ad edictũ scribit. Si verò[c] custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debebit: vt tamen si vsu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem in his casibus vbi propter fugam serui possessor absoluitur, & si non cogitur cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem si rem nanctus fuerit vt eam restituat: idque Pomponius libro trigensimo[d] quarto ||variarum|| lectionum probat. quod verius est.

a nihilominus. *forte legendum* com minus
b Lib.30. Digest.
c *Imponunt qui notant nouum caput hic esse in Florent.*
d lib. 14. al. 24.

XXII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

QVod si dolo possessoris fugerit, damnandum eum quasi posideret.

Hæc actio competit domino: Hinc variæ species, in quibus quæritur de dominio rei.

XXIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

IN rem actio competit ei qui aut iure gentium aut iure ciuili dominium adquisijt. Loca sacra item religiosa, quasi 1
nostra in rem actione peti non possunt. Si quis rei suæ 2
alienam rem ita adiecerit vt pars eius fieret, veluti si quis statuæ suæ brachium aut pedem alienum adiecerit aut scypho ansam vel fundum vel candelabro sigillum aut mensæ pedem, dominum eius totius rei effici[e], vereque statuam suam dicturũ & scyphum plerique rectè dicunt. Sed & id quod 3
in charta mea scribitur, aut in tabula[f] pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint, propter pretium picturæ. sed necesse est ei rei cedi[g] quod sine illa esse non potest. In omnibus igitur istis in quibus[h] mea res per prævalentiam alienam rem trahit meámque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli ||mali|| cogar pretium eius quod accesserit dare. Item quæcumque alijs iuncta siue adiecta 4
accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohærent, dominus vindicare non potest: sed ad exhibendum agere potest vt separentur & tunc vindicentur: scilicet excepto eo quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuæ suæ ferruminationI[i] iunctũ bracchium sit, vnitate[k] maioris partis coMsumi: & quod semel alienum ||factum|| sit etiam si inde abruptum sit redire ad priorem dominũ non posse. Non idem[l] in eo quod adplumbatum sit: quia ferruminatio per eandẽ materiam facit confusionẽ: plũbatura[m] non idẽ efficit. Ideóque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est. At in his ||corporibus|| quæ ex distantibus corporibus[n] essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem: vt singuli

e cum effici
f *Iamdudum emendatam Pauli sententiam de pictura, non alia de causa hic poni contingit, quam quòd vna cum alijs locis Pauli, à quibus non potuit facilè separari, obiter irrepserit in contextum.*
g id cedere
h istis causis ex quibus. istis casibus.
i ferruminatione iniunctum
k vnitate id
l idem est
m plumbatura verò
n capitibus

singuli homines, singulæ oues. ideoque posse me gregem vindicare, quamuis aries tuus sit immixtus. sed & te arietem vindicare posse. Quod non idem in cohærētibus corporibus eueniret: nam si statuæ meæ bracchium alienæ statuæ addideris, non posse dici bracchium tuum esse: quia tota statua vno spiritu continetur.

De tigno iuncto.

5 Tignum alienum ædibus iunctū nec vindicari potest propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exibendum agi, nisi aduersus eum qui sciens alienum iunxit ædibus: sed est actio antiqua de tigno iuncto, quæ in duplum ex
6 lege duodecim tabularum descendit. Item si quis ex alienis cementis in solo suo ædificauerit, domum quidem vindicare poterit, cementa autem resoluta prior dominus vindicaVit, etiam si post tempus vsucapionis dissolutum sit ædificium postquam [a] à bonæ fidei emptore possessum sit: nec enim singula cementa vsucapiuntur, si domus [b] per temporis spatium nostra fiat.

a quam
b & si domus

Consultius est agere possessorio quàm petitorio.

XXIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

IS qui destinauit rem petere, animaduertere debet an aliquo interdicto possit nancisci possessionem: quia longè commodius est ipsum possidere & aduersarium ad onera petitoris compellere, quàm alio possidente petere.

De eo qui se obtulit liti

XXV. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum

IS qui se optulit rei defensioni sine causa, cum non possideret nec dolo fecisset quo minus possideret, si actor ignoret, non est absoluendus, vt Marcellus ait. quæ sententia vera est. sed ‖hoc‖ post litem contestatam. ceterum ante iudicium acceptum non decipit actorem qui se negat possidere, cùm verè non possideret. nec videtur se liti optulisse qui discesit.

XXVI. PAVLVS libro secundo ad Plautium

NAm si actor scit, tunc is non ab alio sed à se decipitur: & ideo reus absoluitur.

XXVII. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum

SIn autem cum à Titio petere vellem, aliquis dixerit se possidere, & ideo liti se optulit, & hoc ipsum in re agenda testatione [c] probauero: omnimodo condemnandus est.

c attestatione. Verbum tamē testatio in frequentiore vsu est apud iurisconsultos, quod alibi interpretamur.

Quo tempore possidere debeat reus vt condemnetur.

1 Possidere autem aliquis debet vtique & litis contestatæ tempore & quo res iudicatur. Quòd si litis contestationis [d] tempore possedit, cum autem res iudicatur, sine dolo malo amisit possessionē, absoluēdus est possessor. Item si litis cōtestatę tempore nō possedit, quo autē [e] iudicatur possidet, probanda

d contestatæ

e quo autem tempore

banda est Proculi sententia vt omnimodo cōdemnetur. Ergo & fructuum nomine ex quo cœpit possidere damnabitur.

Casus superueniens excusat possessorem à præcedente culpa.

Si homo petitus dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, æstimatio non fiet eius quod deteriorem eum fecerat: quia nihil interest petitoris. sed hæc quantum ad in rem actionem. legis autem Aquiliæ actio durat. Sed & is qui ante litem cōtestatam dolo desijt rem possidere, tenetur in rem actione. idque ex senatusconsulto colligi potest, quo cautum est, vt diximus, vt dolus præteritus in hereditatis petitionem veniat. cum enim in hereditatis petitione[a], quæ & ipsa in rem est, dolus præteritus fertur[b], non est absurdum per consequentias & in speciali in rem actione dolum præteritum deduci. Si per filium aut per seruum pater vel dominus possideat, & is sine culpa patris dominíve rei iudicandæ[c] tempore absit: vel tempus dandum vel cauendum est de possessione restituenda. 2 3

a petitionē quæ & b infertur,

c vindicandæ

An sumptuum ratio habeatur.

In rem[d] petitam si possessor ante litem contestatam sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseueret actor petere rem suam non redditis sumptibus. Idem est etiam si noxali iudicio seruum defendit, & damnatus præstitit pecuniam: aut in area quæ fuit petitoris, per errorem insulam ædificauit: nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eum ædificium. Quod & in area vxori donata per iudicem qui de dote cognoscit faciendum dixerunt. Sed si puerum meum cum possideres erudisses, non idem obseruandum Proculus existimat: quia neque carere seruo meo debeam, nec potest remedium idem adhiberi quod in area diximus. 4

d in re petita

XXVIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

FOrte quòd pictorem aut librarium[e] docueris, dicitur non aliter officio iudicis æstimationem haberi posse.

e librarium esse

XXVIIII. POMPONIVS libro vicensimo primo ad Quintum Mucium

NIsi si venalem eum habeas, & plus ex[f] pretio[g] eius[g] consecuturus sis propter artificium:

XXX. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

AVt[g] si ante denuntiatum sit actori vt impensam solueret, & eo dissimulante posita[h] sit doli mali exceptio.

f plus pretij

g *Ita distingue hanc l.* dissimulante posita sit. *vt* posita *ad impensam referatur. deinde* lege, exceptione. *Repetendum autem est ex superioribus haberi æstimationem exceptione doli mali. quæ scilicet competit pro impensa actore sciente posita.*

h opposita

XXXI. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

CEterum cum de fructibus serui petiti quæritur, non tantùm pubertas eius spectanda est: quia etiam impuberis aliquæ

aliquæ operæ esse possunt. Improbè tamen desiderabit petitor fructus æstimari qui ex artificio eius percipi potuerunt, quod artificium sumptibus possessoris didicit.

XXXII. MODESTINVS libro octauo Differentiarum

QVod[a] si artificem fecerit, post vicensimum quintum annum eius qui artificium consecutus est, impensæ factę poterunt pensari. a qui si

Quorum fructuum restitutio fiat.

XXXIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

FRuctus non modò percepti sed & qui percipi ‖honestè‖ potuerunt æstimandi sunt. & ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatij opinionem putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur si non perisset: id est ad rei iudicandæ tempus. quod & Iuliano placet. Hac ratione si nudæ proprietatis dominus petierit, & inter moras vsusfructus amissus sit, ex eo tempore quo ad proprietatem vsusfructus reuersus est, ratio fructuum habetur.

XXXIIII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

IDem est & si per alluBionem pars fundo accesserit.

XXXV. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

‖ET‖ ex diuerso, si petitor lite contestata vsumfructum legauerit, ex eo tempore ex quo discessit à proprietate fru-
1 ctuum rationem non habendā quidam rectè putant. Vbi ‖autem‖ alienum fundum petij & iudex sententia declarauit meum esse, debet etiam de fructibus possessorem[b] condemnare: eodē enim errore & de fructibus condemnaturum[c]. non debere[d] enim lucro possessoris[e] cedere fructus, cum victus sit. alioquin, vt Mauricianus[f] ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui. & quare habeat quod non esset habitu-
2 rus possessor si statim possessionem restituisset? Petitor possessori de euictione cauere non cogitur rei[g] nomine, cuius æstimationem accepit: sibi enim possessor imputare debet
3 qui non restituit rem. Eorum quoque quæ sine interitu diuidi non possunt, partem petere posse constat.

b possessor condemnari
c condemnatur
d non debet
e possessori
f Martianus
g eius rei

XXXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

QVi petitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur requirere debet, an is cum quo instituat actionem possessor sit, vel dolo desijt possidere.

De culpa possessoris.

1 Qui in rem conuenitur, etiam culpæ nomine condemnatur. Culpæ autem reus est possessor qui[h] per insidiosa loca seruum misit, si is perijt: & qui seruum à se petitū in harena esse concessit &[i] is mortuus sit: sed & qui fugitiuum[k] à se petitum non custodit, si is fugit: & qui nauem à se petitam ad-

h & qui per
i si is mortuus
k seruum fugitiuum

uerso tempore nauigatū misit, si ea naufragio perempta est.

De eo qui ædificat in area aliena.

XXXVII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

IVlianus libro octauo [a] digestorum scribit, Si in alienArea ædificassem, cuius bonæ fidei quidem emptor fui, verùm [b] eo tempore ædificaui quo iam sciebam alienam, videamus an nihil mihi exceptio prosit: nisi fortè quis dicat prodesse de damno sollicito. Puto autem huic exceptionem nō prodesse: nec enim debuit iam [c] alienam certus ædificium ponere. Sed hoc ei concedendum est, vt sine dispendio domini areæ tollat ædificium quod posuit.

a lib. 7. Digest.
b eo autem tempore
c in alienam, iam in alienam

De sumptibus reddendis.

XXXVIII. CELSVS libro tertio Digestorum

IN fundo alieno quem imprudens emeras, ædificasti aut conseruisti [d]: deinde euincitur: bonus iudex variè ex personis causisque constituet. finge & dominum eadem facturum fuisse: reddat [e] impensam, vt fundum recipiat vsque eo dumtaxat quo pretiosior factus est. ‖& si plus pretio [f] fundi accessit, solum quod impensum est.‖ finge pauperem, qui si [g] reddere id cogatur, laribus, sepulchris auitis carendum habeat [h]: sufficit tibi permitti tollere ex his rebus quæ possis: dum ita ne deterior sit fundus quàm si initio non foret ædificatum. Constituimus [i] verò, vt si paratus est dominus tantum dare quantum habiturus est possessor his rebus ablatis [k], fiat ei potestas. neque malitijs indulgendum est: si tectorium puta quod induxeris, picturásque corradere velis, nihil laturus nisi vt officias. Finge eam personam esse domini, quæ receptum fundum mox venditura sit, nisi reddit quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto tu condemnandus [l] es.

d consæuisti:
e & reddet
f pretij fundo
g cui si reddere
h carendum sit
i Censuimus
k oblatis,
l condēnandus est.

XXXVIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

REdemptores qui suis cementis ædificant, statim cementa faciunt eorum in quorum solo ædificant.

De pignore vendito.

Iulianus rectè scribit libro duodecimo [m] digestorum, mulierem quæ intercedens fundum pignori dedit, quamuis à creditore distractum, posse in rem actione petere:

m lib. 7.

XL. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

QVia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

Hic emptor ipso iure dominium amittit.

XLI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

SI quis hac lege emerit vt si alius meliorem condicionem attulerit recedatur ab emptione post allatam condicionem iam non potest in rem actione vti. Sed ‖ & ‖ si cui in diem

addictus

addictus sit fundus, antequam adiectio sit facta vti in rem actione potest: postea non poterit. Si seruus mihi vel filiusfamilias fundum vendidit & tradidit[a] habens liberam peculij administrationem, in rem actione vti potero. Sed etsi domini voluntate ||domini|| rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum[b] cum procurator voluntate domini vēdidit vel tradidit, in rem actionem mihi præstabit[c].

a *Ridiculi ergo sunt qui notant in Floret. legi*, vel tradidit.

b & cum

c præstabitur, præstauit

De hærede.

XLII. PAVLVS libro vicensimo sexto ad Edictum

SI in rem actum sit, quamuis heres possessoris si non (possideat absoluatur, tamen si quid ex) persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

De rebus religiosis.

XLIII. IDEM libro vicensimo septimo ad Edictum

QVæ religiosis adhærent, religiosa sunt. & idcirco nec lapides inædificati postquam remoti sunt vindicari possunt. in factum autem actione petitori extra ordinem subuenitur: vt is qui hoc fecit, restituere eos compellatur. Sed[d] si alieni sine voluntate domini inædificati fuerint, & nondum functo[e] monumento in hoc detracti[f] erunt vt alibi reponerentur, poterunt à domino vindicari. Quòd si in hoc detracti erunt vt reponerentur, similiter dominum eos repetere posse constat.

d Sed & si

e finito, destructo. *forte* facto, *vel* structo

f disiecti

XLIIII. GAIVS libro vicensimo nono ad Edictum prouinciale

FRuctus pendentes pars fundi videntur.

XLV. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum

SI homo sit qui post conuentionem restituitur, si quidem à bonæ fidei possessore, puto cauendum[g] esse de dolo solo debere: ceteros[h] etiam de culpa sua. inter quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

g cauere eum de

h cæteros autē &

Aestimatio litis.

XLVI. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

EIus rei quæ per in rem actionem petita ||tanti|| æstimata est quanti in litem actor iurauerit, dominium statim ad possessorem pertinet: transegisse enim cum eo & decidisse videor[i] eo pretio quod ipse constituit.

i videbitur

XLVII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium

HAec[k] si res præsens sit. si[l] absens, tunc cum possessionem eius possessor nanctus sit ex voluntate actoris. & ideo non est alienum non aliter ||litem|| æstimari à iudice quàm si cauerit actor quòd per se non fiat possessionem eius rei non traditum[m] iri.

k Hoc si

l si verò absens

m *Etsi cauere nō debeat actiones suas se ci præstaturum. cautiones autem sunt diuersæ: Itaque magis diuersa est hæc. l. ia qui infr. eo. quàm contraria.*

Sumptuum deductio.

XLVIII. PAPINIANVS libro ſecundo Reſponſorum

SVmptus in prædium, quod alienum eſſe apparuit, à bona fide poſſeſſore facti neque ab eo qui prædium donauit neque à domino peti poſſunt: verùm exceptione doli poſita[a], per officium iudicis æquitatis ratione ſeruantur: ‖ ſcilicet ‖ ſi fructuum ante [b] litem conteſtatam perceptorum ſummam excedant: etenim admiſſa compenſatione ſuperfluum ſumptum meliore prædio facto dominus reſtituere cogitur.

a oppoſita,

b à lite

XLVIIII. CELSVS libro octauodecimo Digeſtorum

SOlum partem eſſe ædium exiſtimo: nec alioquin ſubiacere vti mare nauibus. Meum eſt quod ex re mea ſupereſt, cuius vindicandi ius habeo.

Quomodo acquiratur dominium.

L. CALLISTRATVS libro ſecundo Edicti monitorij

SI ager ex emptionis cauſa ad aliquem pertineat, non rectè hac actione agi poterit antequã traditus ſit ager, túncque poſſeſsio amiſſa ſit. Sed heres de eo quod hereditati obuenerit rectè aget, etiam[c] ſi poſſeſsionẽ eius adhuc non habuerit.

c & ſi poſſeſsionem

De hærede poſſeſſoris.

LI. POMPONIVS libro ſextodecimo ad Sabinum

SI in rem actum ſit, & in heredem poſſeſſoris iudicium datum ‖ ſit, ‖ culpa quoque & dolus malus heredis in hoc iudicium venit.

LII. IVLIANVS libro quinquageſſimo quinto Digeſtorũ

CVm autem fundi poſſeſſor ante litem conteſtatam dolo malo fundũ poſsidere deſijt, heredes eius in rem quidem actionem ſuſcipere cogendi non ſunt: ſed in factum actio aduerſus eos reddi debebit: per quam reſtituere cogantur quanto[d] locupletes[e] ex ea re facti fuerunt.

d in quantum
e locupletiores

LIII. POMPONIVS libro trigenſimo primo ad Sabinũ

SI [f] fundi poſſeſſor eum excoluiſſet ſeuiſſétve, ‖ & poſtea ‖ fundus euincatur, conſita tollere non poteſt.

f ſi poſteà, quàm

Sententia non nocet aduocato.

LIIII. VLPIANVS libro ſexto Opinionum

INter officium aduocationis & rei ſuæ defenſionem multum[g] eſt. nec propterea quis, ſi poſtea cognouerit rem ad ſe pertinere, quòd alij eam vindicanti tunc ignorans ſuam eſſe adſiſtebat, dominium ſuum amiſit[h].

g multùm intereſt
h *Itaque rem vindicare non prohibetur, nec officium adiudicationis ei nocet, vt ei qui exhæredatus petenti legatum ex teſtamento adſtitit, quod receptum eſt in gratiam teſtamentorum, quæ ne facilè irritentur, ſedulò ſemper cautum eſt.*

De hærede poſſeſſoris.

LV. IVLIANVS libro quinquagenſimo quinto Digeſtorum

SI poſſeſſor fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis deceſſerit, & ab altero ex his qui totum fundum poſsidebat, totus petitus fuerit, quin inſolidum condemnari debeat dubitari non oportet.

Pecu-

Peculium.

LVI. IDEM libro ſeptuageſimo octauo Digeſtorum

VIndicatio non vt gregis ita & peculij recepta eſt: ſed res ſingulas is cui legatum peculium eſt petet.

LVII. ALFENVS libro ſexto Digeſtorum

IS à quo fundus petitus erat, ab alio eiuſdem fundi nomine conuentus eſt. quærebatur, ſi alterutri eorum iuſſu iudicis fundum reſtituiſſet & poſtea ſecundum alterum petitorem ‖res‖ iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. Reſpondi, vter[a] prior iudex iudicaret, eum oportere ita fundum petitori reſtitui iubere, vt poſſeſſori caueret vel ſatiſdaret, ſi alter fundum euiciſſet, eum præſtare. a vt priori iudex adiudicaret

Si ſeruus vindicetur & eiuſdem nomine agatur ex cauſa noxali.

LVIII. PAVLVS libro tertio Epitomarum Alfeni Digeſtorum

A Quo ſeruus petebatur & eiuſdem[b] ſerui nomine cum eo furti agebatur, quærebat, ſi vtroq;[c] iudicio condemnatus eſſet, quid ſe facere oporteret ſi prius ſeruus ab eo euictus eſſet. Reſpondit nõ[d] oportere iudicẽ cogere vt eũ traderet, niſi ei ſatiſdatum eſſet, quòd pro eo homine iudicium accepiſſet, ſi quid[e] ob eam rem datum eſſet, id rectè præſtari. Sed ſi prius de furto iudicium factum eſſet & hominem noxæ dediſſet, deinde de ipſo homine ſecundum petitorem iudicium factum eſſet, non debere ob eam rem iudicem quòd hominem non traderet litem æſtimare: quoniam nihil eius culpa neque dolo contigiſſet quo minus hominem traderet.

b cùm eiuſdem
c in vtroque
d *Alij præponunt negationẽ dictioni niſi.*
e & ſi quid

Connexa alienis ædibus.

LVIIII. IVLIANVS libro ſexto ex Minicio[f]

HAbitator in aliena ædificia feneſtras & oſtia impoſuit: eadem poſt annum dominus ædificiorum dempſit. quæro, is qui impoſuerat, poſſet ne ea vindicare. Reſpondit, poſſe: nam quæ alienis ædificijs conexa eſſent, ea quamdiu iuncta[g] manerent, eorundem ædificiorum eſſe: ſimul atque inde dempta eſſent, continuò in priſtinam cauſam reuerti.

f *Quæ differentia ſit, cùm ſcribitur, ex Minicio & ad Minicium, Anton. Aug. lib. 1. ca. 6. quod & ſupr. eſt cap. 59.*
g coniuncta

De infante & furioſo.

LX. POMPONIVS libro viceſimo nono ad Sabinum

QVod infans vel furioſus poſſeſſor perdidit vel corrupit, impunitum eſt.

Nauis refectio, & ædificatio.

LXI. IVLIANVS libro ſexto ex Minicio

MInicius interrogatus, ſi quis nauem ſuam aliena materia refeciſſet, num nihilo minus eiuſdem nauis maneret, reſpondit manere. ſed ſi in ædificanda ea[h] idem feciſſet, h eadem

a *manere eius, qui fecit ex aliena materia. Itaq; pertinet ad dominum materiæ, iuxta sententiam Sabinianorum. §. cum ex aliena. de re. diu. Instit. quod tamen ex emendatione Iustiniani profectũ est.*
b etiam fructus
c prouenit,

non posse[a]. Iulianus notat: nam proprietas totius nauis carinæ causam sequitur.

Fructus nauis qui natura non peruenit.

LXII. PAPINIANVS libro sexto Quæstionum

SI nauis à malæ fidei possessore petatur, &[b] fructus æstimandi sunt: vt in taberna & area quæ locari solent. Quod non est ei contrarium quòd de pecunia deposita quam heres non attingit vsuras præstare non cogitur. nam etsi maximè vectura sicut vsura non natura peruenit[c], sed iure percipitur, tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum nauis possessor petitori præstare non debet, cùm pecunia periculo dantis fæneretur.

Fructuum æstimatio.

d *Negationem alij præponunt verbo debere.*

Generaliter autem, cum de fructibus æstimandis quæritur, 1 constat animaduerti debere, non[d] an malæ fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit si ei possidere licuisset. quam sententiam Iulianus quoque probat.

De eo qui litis æstimationem soluit ob culpam suam.

LXIII. IDEM libro duodecimo Quæstionum

e actiones suas
f vt tamen
g *extraordinariũ, id est, actionem in factum, cum hic non sit dominus.*
h ei laturus
i vt nulla

SI culpa non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet æstimationem, audiendus erit à iudice, si desideret vt aduersarius actione[e] sua cedat. cum[f] tamen prætor auxilium[g] quandoque laturus,[h] sit quolibet alio possidente, nulla[i] captione adficietur. Ipso quoque qui litis æstimationem perceperit possidente, debet adiuuari. nec facilè audiendus erit ille si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.

LXIIII. IDEM libro vicensimo Quæstionum

CVm in rem agitur, eorum quoque ‖nomine‖ quę vsui non fructui sunt, restitui fructus certum est.

Possessori debet restitui pretium à domino quod est in eius vtilitatem versum cum vsuris, habita tamen fructuum compensatione.

k definitionum

LXV. IDEM libro secundo Responsorum[k]

l opposita,
m à lite contestata

EMptor prædium quod à non domino emit, exceptione doli posita[l], non aliter restituere domino cogetur quàm si pecuniam creditori eius solutam qui pignori datum prædium habuit, vsurarúmque medij temporis superfluum reciperauerit: scilicet si minus in fructibus ante litem[m] perceptis fuit. nam eos vsuris noBis dumtaxat compensari sumptuum in prædium factorum exemplo æquum est.

Species, in qua quæritur de dominio propter vindicationem.

n Ancilla

Ancillam[n] quæ non in dotem data sed in peculium ‖filiæ‖ concessa est, peculio filiæ non legato mancipium hereditarium

rium esse conuenit. Si tamen pater dotis ac peculij contemplatione filiam exheredauit, & ea ratione reddita nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legauit: filiam defensio tuebitur voluntatis.

LXVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum

NOn ideo minus rectè quid nostrum esse vindicabimus[a], quòd abire à nobis dominium speratur si condicio legati vel libertatis extiterit.

Pecunia inuenta in domo aliena cuius sit.

LXVII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

A Tutore pupilli domum mercatus ad eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam inuenit. quæritur ad quem pertineat. Respondi, si non thensauri[b] fuerunt, sed pecunia fortè perdita vel per errorem ab eo ad quem pertinebat non ablata: nihilo minus eius eam esse cuius fuerat.

De eo, qui non restituit arbitrio iudicis.

LXVIII. VLPIANVS libro quinquagensimo primo ad Edictum

QVi restituere iussus iudici non paret contendens non posse restituere, si[c] quidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur, & fructuum dumtaxat omnísque causæ nomine condemnatio fit. Si verò non potest restituere, si quidem dolo fecit quo minus possit, is quantum aduersarius in litem sine vlla taxatione in infinitum iurauerit damnandus est. Si verò nec potest restituere nec dolo fecit quo minus possit, nō pluris quàm ‖quanti‖ res est, id est quanti aduersarij interfuit condemnandus est. Hæc[d] sententia generalis ‖est: & ad omnia‖ siue interdicta siue actiones in rem[e] siue in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur, locum habet.

Pœna eius, qui dolo fecit.

LXVIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

IS qui dolo fecit quo minus possideret: hoc quoque nomine punitur quòd actor cauere ei non debet actiones quas eius rei nomine habeat se ei præstaturum.

LXX. POMPONIVS libro vicensimo nono ad Sabinum

NEc quasi Publicianam quidem actionem ei dandam placuit: ne in potestate cuiusque sit, per rapinam ab inuito domino rem iusto[f] pretio comparare.

LXXI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum

QVod si possessor quidem dolo fecit, actor verò iurare non vult, sed quanti res sit aduersarium condemnari maluit, mos ei gerendus est.

a vindicamus

b thesauri

c & siquidem

d His verbis significat præcedentem sententiā de executione militari manu facienda, ac de in litem iurando generalē esse & ad omnes actiones pertinere ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur. Cum enim generali verbo vsus fuerit, qui restituere, merito adiecit se non rei vindicationem modo, sed plerumq; alias actiones quibus ad restituendum agitur complecti voluisse. Duar. de in lit. iur.

e siue in rem

f iniusto

Species in qua is qui à non domino emit, potior est ipso domino.

LXXII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SI à Titio fundum emeris Sempronij, & tibi traditus sit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem alij vendiderit & tradiderit, æquius est vt tu potior sis. Nam & si ipse venditor eam rem à te peteret, exceptione eum summoueres. Sed & si ipse possideret & tu peteres, aduersus exceptionem dominij replicatione vtereris.

Conuentus rei vindicatione non cogitur respondere, sit dominus in totum vel pro parte necne.

LXXIII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

IN speciali actione non cogitur possessor dicere pro qua parte eius sit: hoc enim petitoris munus est non possessoris. quod & in Publiciana obseruatur. Superficiario[a], 1

a *Alij initium capitis hic constituunt & ex duobus sequētibus vnum efficiunt.*

De superficie.

LXXIIII. PAVLVS libro vicensimoprimo ad Edictum

ID est qui in alieno solo superficiem ita habet vt certam pensionem præstet,

LXXV. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

PRætor causa cognita in rem actionem pollicetur.

Vindicatio partis.

LXXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

QVæ de tota re vindicanda dicta sunt, eadem & de parte intellegenda sunt. officioque iudicis continetur pro modo partis ea quoque restitui iubere, quæ simul cum ipsa parte restitui debent.

Petitio incertæ partis.

Incertæ partis vindicatio datur si iusta causa interueniat. 1
Iusta autem causa esse potest si fortè legi Falcidiæ locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis quæ vix apud iudicem examinatur: iustam enim habet ignorantiam legatarius cui homo legatus est, quotam[b] partem vindicare debeat: itaque talis[c] dabitur actio. eadem & de ceteris rebus intellegemus.

b ff hæsitet quotam
c tali

Species, in qua transfertur dominium, & possessio sine traditione.

LXXVII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

QVædam mulier fundum ‖ita‖ non marito donauit per epistulam, & eundem fundum ab eo conduxit. posse[d] defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem veluti per colonam. Proponebatur quod etiam in eo agro qui donabatur fuisset cum epistula emitteretur[a]:

d dixi posse

retur[a]: quæ res sufficiebat ad traditam possessionem, licet cõductio non interuenisset. a ei mitteretur

Fructus percepti qui dicantur.

LXXVIII. LABEO libro quarto Pithanon à Paulo epitomatorum

SI eius fundi quem alienum possideres fructum non coëgisti, nihil eius fundi fructuum[b] nomine te dare oportet. Paulus[c]: immò quæritur, huius[d] fructus idcirco factus est, quòd is eum suo nomine perceperit. Perceptionẽ fructus accipere debemus, non[e] si perfecti[f] collecti, sed etiam cœpti[g] ita percipi vt terra[h] continere se fructus desierint, veluti si oliuæ, vuæ[i] lectæ[k], nondum autem vinum, oleum ab aliquo factum sit, statim enim ipse accepisse fructum existimandus est. b fructus c Paulus notat: d si huius, si eius e non tantùm f perfectè g ita percepti h terram i vel vuæ k collectæ,

Ad quod tempus præstantur fructus.

LXXVIIII. IDEM libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum

SI hominem à me petieris, & is post litem cõtestatam mortuus sit, fructus quoad ||is|| vixerit æstimari oportet. Paulus[l]: ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operæ eius inutiles factæ sunt: nam ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus eius temporis nomine æstimari conueniret. l Paulus notat: Paulus ait:

Pœna eius, qui se negat possidere.

LXXX. FVRIVS ANTHIANVS libro primo ad Edictum

IN rem actionem pati non compellimur, quia licet alicui dicere se non possidere. ita[m] vt si possit aduersarius cõuincere rem ab aduersario possideri, transferat ad se possessionẽ per iudicem, licet suam esse non adprobauerit[n]. m ita tamen vt n probauerit

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE TIT. II.

Causa actionis Publicianæ.

VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

AIT prætor, SI QVIS ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAVSA NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM PETET, IVDICIVM DABO. Meritò prætor ait NONDVM VSVCAPTVM, nam si vsucaptum est, habet ciuilem actionem, nec desiderat honorariam. Sed cur traditionis dumtaxat & vsucapionis fecit mentionem, cum satis[o] multæ sunt iuris partes, quibus dominium quis nancisceretur? vtputa legatum, o sanè multæ

II. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VEl mortis causa donationes factæ: nã[p] amissa possessione cõpetit Publiciana, quia ad exẽplum legatorũ capiũtur. p nam & hic

III. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

a qui ex iusta

‖SVnt‖ & aliæ pleræque. Ait prætor, EX[a] IVSTA CAVSA PETET. qui igitur iustam causam traditionis habet, vtitur Publiciana. Et non solùm emptori bonæ fidei competit Publiciana, sed & alijs: vtputa ei cui dotis nomine tradita res est, nedum vsucapta: est enim iustissima causa siue æsti mata res in dotem[b] data sit, siue non. Item si res ex causa iudicati sit tradita,

b dote data

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VEl soluendi causa,

V. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

VEl ex causa noxæ deditionis, siue vera causa sit siue falsa.

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem si seruum ex causa noxali quia non defendebatur, iussu prætoris duxero & amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

Res iudicata.

VII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

c Sed si res

d lib. 27.

SEd[c] & si res adiudicata sit, Publiciana actio competit.
1 Si lis fuerit æstimata, similis est venditioni. & ait Iulianus libro vicensimosecundo[d] digestorum, si optulit reus æstimationem litis, Publicianam competere.

De furioso.

e Non est initium capitis in Flor. vt quidam notant.

f ex liberalitate

Marcellus libro septimodecimo digestorum scribit, eum[e] qui à furioso ignorans eum furere emit, posse vsucapere. ergo & Publicianam habebit. Sed & si quis ex lucratiuis causis rem accepit, habet Publicianam: quæ etiam aduersus donatorem competit. est enim iustus possessor & petitor qui liberalitatem[f] accepit. Si à minore quis emerit ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. Sed & si permutatio facta sit, eadem actio competit. 2 Publiciana actio ad instar proprietatis non ‖ad‖ instar possessionis respicit.

De iureiurando.

g vt etiam habeat

h Quòd si rem suam esse iurauerit, actione in factum experietur, si qui detulit iusiurandum, rem possideat l. sed & si possessori, in prin. §. proinde. infra. de iureiur.

3 Si petenti mihi rem iusiurandum detuleris, egoque iurauero rem meam esse, competit Publiciana mihi, sed aduersus te dumtaxat: ei enim soli nocere debet iusiurandum qui detulit. Sed si possessori delatum erit iusiurandum & iurauerit rem petitoris non esse, aduersus eum solum petentem exceptione vtetur, non vt &[g] habeat[h] actionem. 4 In Publiciana actione omnia eadem erunt quæ & in rei vindicatione diximus. Hæc actio & heredi, & ‖in‖ honorarijs successoribus competit. 5 Si ego non emero sed seruus meus, habebo Publicianam. Idem est & si procurator meus vel tutor vel curator vel quis alius negotium meum gerens emerit.

De

De bona fide.

6 Prætor ait, QVI BONA FIDE EMIT. Nō igitur omnis emptio proderit, sed ea quæ bonam fidem habet. proinde hoc[a] sufficit, me bonæ fidei emptorem fuisse, quamuis nō à domino emerim, licet[b] ille callido consilio vendiderit: ne-
7 que enim dolus venditoris mihi nocebit. In hac actione non oberit mihi si successor sum, & dolo feci, cum is in cuius locum successi, bona fide emisset. nec proderit si[c] dolo careo, cū emptor cui successi, dolo fecisset. Sed enim si seruus meus
8 emit, dolus eius erit spectandus non meus: vel contra. Publiciana tempus emptionis continet, & ideo neque quod ante emptionem neque quod postea dolo malo factum est, in hac[d] actione deduci Pomponio videtur. Bonā autem fidem solius emptoris continet. Vt igitur Publiciana competat, hęc debent cōcurrere: vt & bona fide quis emerit, & ei res empta eo nomine sit tradita. Ceterum ante traditionem, quamuis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit.
9 Iulianus libro septimo digestorum scripsit, traditionem[e] rei emptæ oportere bona fide fieri. ideoque si sciens alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri nō posse: quia vsucapere non poterit. Nec quisquam putet hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, vti[f] quis possit Publiciana experiri: sed oportere & tūc[g] bona fide emptorem esse.

a hic sufficit

b & illi callido

c & si dolo

d in hanc actionem

e Initium est capitis

f vt quis possit

g Monuit me Duar. legēdum esse, & hūc, vt sensus sit, oportere hunc cui res bona fide tradita est, bona fide quoque emisse: quæ emēdatio eo mihi magis placet, quòd tollit difficultatē quæ oritur ex verbo tunc, apud Accurs. & breuiter complectitur vtrūque tēpus quod in eo desideratur qui acturus est Publiciana.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

DE pretio verò soluto nihil exprimitur. vnde potest coniectura capi, quasi nec sententia prætoris ea sit, vt requiratur an solutum sit pretium.

De traditione.

VIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SIue autem emptori res tradita est siue heredi emptoris,
1 Publiciana competit actio. Si quis rem apud se depositam vel sibi commodatam emerit vel pignori sibi datam, pro tradita erit accipienda, si post emptionem apud eum remansit. Sed & si præcessit traditio emptionem, idem erit dicendū. Item si hereditatem emero, & traditam mihi rem hereditariā petere velim, Neratius esse scribit Publicianam.

De re à pluribus empta.

2 Si duobus quis separatim vendiderit bona fide emētibus, videamus quis magis Publiciana vti possit: vtrum is cui priori res tradita est, an is[h] qui tantùm emit. Et Iulianus libro septimo digestorum scripsit, vt si quidē ab eodem non domino emerint, potior sit cui priori res tradita est. quòd si à diuersis non dominis, melior causa sit possidentis quàm petentis.
3 quæ sententia vera est. Hæc actio in his quæ vsucapi non possunt,

h an etiam is

possunt, puta furtiuis vel ||in|| seruo fugitiuo, locum non habet. Si seruus hereditarius ante aditam hereditatē aliquam rem emerit, & traditam sibi possessionem amiserit, rectè heres Publiciana vtitur, quasi ipse possedisset. Municipes quoq; quorum seruo res tradita est, in eadem erunt condicione: 4

X. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SIue peculiari nomine seruus emerit siue non.

XI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

SI ego emi & mea voluntate alij res sit tradita, Imperator Seuerus rescripsit, Publicianam ||illi|| dandam.

Traditio seruitutum.

1 Si de vsufructu agatur tradito, Publiciana datur. Itemq; seruitutibus vrbanorum prædiorum per traditionem constitutis vel per patientiam: fortè si per domum quis suam passus est aquæductum transduci. item rusticorum: nam & hic traditionem & patientiam tuendam constat.

De re furtiua.

2 Partus ancillæ furtiuæ qui apud bonæ fidei emptorē conceptus est, per hanc actionem petendus est, etiam si ab eo qui emit possessus non est. Sed heres furis hanc actionem nō habet: quia vitiorum defuncti successor est. Interdum tamen, licet furtiua mater distracta nō sit sed donata ignoranti mihi, & apud me conceperit & pepererit, competit mihi in partu[a] Publiciana vt Iulianus ait: si modò eo tēpore quo[b] experiar furtiuam matrem ignorem. 3 Idem Iulianus generaliter dicit, ex qua causa matrem vsucapere possem si furtiua non esset, ex ea causa partum me vsucapere si furtiuam esse matrem ignorabam. Ex omnibus igitur casibus[c] Publicianam habebo. Idem est & si ex partu partus est, & si non natus sed post mortem matris exsecto ventre eius extractus est, vt ||& ||Pomponius[d] ||libro quadragensimo|| scripsit.

De eo quod accedit rei emptæ.

4 Idem ait, ædibus emptis, si fuerint dirutæ, ea quæ ædificio accesserunt huiusmodi actione petenda. Quod tamen per alluuionem fundo accessit, simile fit ei cui accedit. & ideo si ipse fundus Publiciana peti non potest, non hoc petetur. si autem potest, & ad partem,[e] quæ per alluuionem accessit. & ita Pōponius scribit. Item adicit, & si statuæ emptæ partes recisæ petantur, similem actionem proficere. Idem scribit, si aream emero & insulam in ea ædificauero, rectè me Publiciana vsurum. Item inquit, si insulam emi & ad aream ea peruenit, æquè potero vti ||Publiciana.||

Iusta caussa traditionis.

XII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

CVm sponsus sponsæ seruum donasset, eumque in dotem accepisset

a in partum

b *Ergo in donatario desideratur bona fides, quo tempore experitur. In emptione autem, quo tēpore res emitur ac traditur. Ab hoc autem minus exigitur, quod ex causa onerosa possideat. Et quod generaliter traditur l. non sol. em. de vsucap. infr. tēpus conceptionis & editionis inspici restringendum est, cùm agitur de donatario vt & tempus actionis propositæ spectetur: quod non necesse fuit illic exprimi vbi de vsucapione tantùm, & de actione instituta erat disputatio.*

c causis

d ita Pomponius

e & pars, quæ

accepisset ante vsucapionem, rescriptum est à Diuo Pio, diuortio facto restituendum esse seruum: nam valuisse donationem inter sponsum & sponsam.[a] dabitur ergo & possidenti exceptio, & amissa possessione Publiciana: siue extraneus siue donator possideat.
1 Is cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiam si non fuerit nanctus possessionem vti potest Publiciana.

a sponsam constat

Vectigalia prædia.

In vectigalibus & in aliis prædiis quę[b] vsucapi non possunt, Publiciana competit, si fortè bona fide mihi tradita sunt. Idē est & si superficiariā insulā à non domino bona fide emero.

b *Nisi dominus etiā missio in possessionem adversario, dum ei infecti cavere noluerit, & per contumaciam suam passus sit iuberi à pretore eū possidere. l. si finita. §. si de vectigalibus. de da. infe.*

Prætor non facit contra leges.

2 Si res talis sit vt eam lex aut cōstitutio alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem
3 prætor tuetur, ne contra leges faciat. Publiciana actione etiam de infante seruo nondum anniculo vti possumus. Si[c] pro parte quis rem petere[d] vult, Publiciana actione vti potest. Sed etiam is qui momento possedit, rectè hac actione experiretur.

c & si pro

d repetere

Causa Publicianæ actionis.

XIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVæcumque sunt iustæ causæ adquirēdarum rerum, si ex his causis nancti res amiserim⁹, dabitur nobis earū rerū
1 persequendarum[e] gratia hæc actio. Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus cōpetit Publicianum iudicium. namq; pigneraticiæ & precariæ possessiones iustæ sunt, sed ex his non solet competere tale iudicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor neque is qui precario rogauit, eo animo
2 nanscisitur possessionem vt credat se dominum esse. Qui à pupillo emit, probare debet tutore auctore, lege[f] non prohibente, se emisse. Sed ‖ & ‖ si deceptus falso tutore ‖ auctore ‖ emerit, bona fide emisse videtur.

e prosequendarum

f & lege non

Frustrà prohibet dominus procuratori, ne rem tradat: cùm res non sit integra.

XIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

PApinianus libro sexto quæstionum scribit, si quis prohibuit vel denuntiauit ex causa venditionis tradi rem quæ ipsius voluntate à procuratore fuerat distracta, & is nihilo minus tradiderit: emptorem tuebitur prætor, siue possideat siue petat[g] rem. Sed quod iudicio empti procurator emptori præstiterit, contrario iudicio mandati consequetur. potest enim fieri vt emptori res auferatur ab eo qui venire mandauit, quia per ignorantiam non est vsus exceptione quam debuit opponere: veluti SI NON[h] AVCTOR MEVS EX VOLVNTATE TVA VENDIDIT.

g *Petit tamen si- lu...*

h non ex voluntate

De seruo

De seruo fugitiuo.

XV. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

SI seruus meus cum in fuga sit, rem à non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionē rei traditæ per eum nanctus non sim.

Exceptio dominij.

XVI. PAPINIANI libro decimo Quæstionum Paulus[a] notat

EXceptio[b] iusti dominij Publicianæ obiicienda est.

XVII. NERATIVS libro tertio Membranarum

PVbliciana actio nō ideo comparata est vt res domino auferatur: eiusque rei argumentum est primò[c] æquitas, deinde exceptio SI EA RES POSSESSORIS NON SIT. sed vt is qui bona fide emit, possessionemque ||eius|| ex ea causa nanctus est, potius rem habeat.

SI AGER VECTIGALIS ID EST[d] EMPHYTEVTICARIVS[e] PETATVR
TIT. III.

Vtilis in rem actio emphyteutæ.

PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

AGRI ciuitatium[f] alij vectigales vocantur, alij non. Vectigales vocantur[g] qui in perpetuum locantur: id est hac lege vt tamdiu pro his vectigal pēdatur, quamdiu[h] neque ipsis qui conduxerint, neque his qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. Non vectigales sunt qui ita colendi dantur vt priuatim[i] agros nostros colendos dare solemus. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamē placuit competere eis in rem actionem aduersus quemuis possessorem: sed & aduersus ipsos municipes:

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

ITa tamen si vectigal soluant.

III. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

IDem[k] est & si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

LIBER

a Initium capitis est in vulg.
b Exceptio est edicti, Publiciana datur præter quā aduersus dominum rei, & huic exceptio meritò cōpetit cū etiā actio cōpetat. l. 1 de superficieb.
c prima
d vel emphyteuticarius
e De his agris Higinus lib. de limitibus agrorum.
f ciuitatum secundum Iuliani sententiam
g §. adeò. instit. de locat. & conduct. vnde emphyteutæ perpetuarij vocantur l. 1. C. de locat. præd. ciuil. & eorum ius perpetuariū. l. 2. C. de off. com. re. priuata. Potest tamen fundus dari in emphyteusim. ad tēpus, si non contrahendo hoc exprimatur, no. 7. §. alienationis. & §. emphyteusim & Nou. 120. §. licentiā.
h Quandiu, in priore membro ponitur: & tandiu, in posteriore.
i priuati, priuatis
k Hoc caput est cōiungendum cum fine primi, & intelligendū est de iis qui conduxerūt à municipio aliquo et ciuitate, qui tametsi non sint emphyteutæ nec habeāt omnia iura emphyteutica, hoc tamen habēt, vt in rē agere possint, arg. l. 1. de loco publ. fruen. Id quod vtilitatis publicæ causa comparatum est. Quod si quis à priuato quid conduxerit, sed nō ad modicum tēpus, eadē actione experietur causa cognita. l. 1. §. quod ait prætor. de superficieb.

LIBER SEPTIMVS.

DE VSVFRVCTV ET QVEMADMODVM QVIS VTATVR FRVATVR.

Vsusfructus quid sit.

PAVLVS libro tertio ad Vitellium

VSVSFRVCTVS est ius alienis rebus vtendi fruendi salua rerum substantia.

II. CELSVS libro octauodecimo Digestorũ

EST enim vsusfructus ius in corpore,[a] quo sublato & ipsum tolli necesse est.

Constitutio vsusfructus.

III. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum vel aureorum

OMnium prædiorum iure legati potest constitui vsusfructus, vt heres iubeatur dare alicui vsumfructum. Dare autem intellegitur, si induxerit in fundum legatarium, eúmve patiatur vtifrui. Et sine testamento ||autem|| si quis velit vsumfructum constituere, pactionibus & stipulationibus
1 id efficere potest. Constitit[b] autem vsusfructus non tãtùm in fundo & ædibus, verumetiam in seruis & iumentis cete-
2 risque rebus. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates semper abscedente vsufructu, placuit certis modis extingui vsumfructum, & (ad) proprietatem reuerti. Quibus autem modis vsusfructus ||&|| constitit & finitur, isdem modis etiam nudus vsus solet & constitui & finiri.

IIII. PAVLVS libro secundo ad Edictum

VSusfructus in multis casibus[c] pars dominij est. & exstat[d] quòd vel præsens vel ex die dari potest.

Vsusfructus diuisio.

V. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

VSusfructus ||&|| ab initio pro parte indiuisa vel diuisa constitui, & legitimo tempore similiter amitti, eademque ratione per legem Falcidiam minui potest. Reo quoque promittendi defuncto in partes hereditarias vsusfructus obligatio diuiditur. & si ex communi prædio debeatur, vno ex sociis defendente, pro parte defendentis fiet restitutio.

Quid iuris habeat fructuarius.

VI. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

VSusfructus pluribus modis constituitur: vt ecce, si legatus fuerit. Sed & proprietas deducto vsufructu legari potest,
1 vt apud heredem maneat vsusfructus. Constituitur adhuc[e] vsusfructus & in iudicio familiæ herciscundæ, & communi diuidundo, si iudex alij proprietatem adiudicauerit alij vsum-

[a] nominis quidem, quod incorporale videtur, vsusfructus relinquitur. l. 3 de vsuf. ear. rer. Sed hoc idcirco fit, vt ex eo pecunia redigatur: in qua consistat vsusfructus.

[b] constituitur

[c] Iuxta hoc est quod Cic. ad Curium li. 7. epi. censet, id cuiusque esse proprium, quo quisque vtitur, & fruitur.

[d] & constat. extat i. scriptum reperitur.

[e] ad hoc

vſumfructum. Adquiritur autem nobis vſusfructus non ſolùm per noſmetipſos, ſed etiam per eas quoq; perſonas quas iure[a] noſtro ſubiectas habemus. Nihil autẽ vetat ſeruo meo herede inſtituto, legari proprietatem deducto vſufructu.

VII. VLPIANVS libro ſeptimodecimo ad Sabinum

VSufructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut ‖rei‖ ſoli aut rei mobilis vſusfructus legatur. ‖Rei‖ ſoli, vtputa ædium vſufructu legato, quicumque reditus[b] eſt ad vſufructuarium pertinet: quæque[c] obuentiones ſunt ex ædificiis ex areis & ceteris quæcumque ædium ſunt. Vnde etiam mitti eum in poſſeſsionem vicinarum ædiũ cauſa damni infecti placuit: & iure dominij poſſeſſurum eas ædes, ſi perſeueretur non caueri: nec quicquam amittere finito vſufructu. Hac ratione Labeo ſcribit, nec ædificium licere domino te inuito altius tollere: ſicut nec areæ vſufructu legato poteſt in area ædificium poni. quam ſententiam puto veram.

Onus fructuarij.

Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoq; eum ædes per arbitrum cogi Celſus ſcribit. ‖Celſus‖ libro octauodecimo digeſtorũ: hactenus tamen, vt ſarta tecta[d] habeat. ſi qua tamen vetuſtate corruiſſent, neutrum[e] cogi reficere. ſed ſi heres refecerit, paſſurũ fructuarium vti. Vnde Celſus de modo ſarta tecta habendi quærit, ſi quæ vetuſtate corruerunt reficere non cogitur. modica igitur refectio ad eum † pertineat, quoniam & alia onera adgnoſcit vſufructu legato: vtputa ſtipendium vel tributum vel ſalarium[f] vel alimẽta ab ea[g] re relicta. & ita Marcellus libro tertiodecimo[h] ſcribit. Caſsius quoque ſcribit libro octauo iuris ciuilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quẽadmodum adſerere[i] cogitur arbores. & Ariſto notat hæc vera eſſe. Neratius autem libro quarto[k] membranarum ait, non poſſe fructuariũ prohiberi quo minus reficiat: quia nec arare prohiberi poteſt aut colere. nec ſolùm neceſſarias refectiones facturum, ſed etiam voluptatis cauſa, ‖vt‖ tectoria & pauimenta & ſimilia ‖facere.‖ neque autem ampliare, nec vtile[l] detrahere poſſe,

1

2

VIII. IDEM libro quadrageſimo ad Edictum

QVamuis melius repoſiturus ſit. quæ ſententia vera eſt.

Quid ad fructuarium pertineat.

VIIII. IDEM libro ſeptimodecimo ad Sabinum

‖ITem‖ ſi fundi vſusfructus ſit legatus, quidquid in fundo naſcitur, quidquid inde percipi poteſt, ipſius fructus[m] eſt: ſic tamen vt boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celſus libro octauodecimo[n] digeſtorum ſcribit, cogi eum poſſe rectè colere.

a iuri
b rei reditus
c & quæcumque
d *i. vt incorrupta ac integra ſeruet ac tueatur, quod vulgò dicunt intertencat.* Bud. *hic.*
e neutiquam
† pertinet
f ſolarium, *fortè melius: eſt autem vectigal. quod pro ſolo penditur. l. 2. infr. ne quid in loco pub.*
g ab eo, *lectio* Flo. *tollit* Acc. *dubitationem, hæſitat enim an, ab eo, refertur ad fundum: an ad fructuarium.*
h lib. 14.
i ſubſerere
k lib. 3.
l inutile
m fructuarii
n lib. 16.

1 lere. Et si apes[a] in eo fundo sint, earum[b] quoque vsusfru-
2 ctus ad eum pertinet. Sed si lapidicinas habeat, & lapidem
cædere velit, vel cretifodinas[c] habeat vel harenas, omnibus
his vsurum Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias. quam
sententiam puto veram. Sed[d] si hæc metalla post vsumfructũ
legatum sint inuẽta, cum totius agri relinquatur vsusfructus
3 non partium contineantur legato. Huic vicinus tractatus
est qui solet in eo quod accessit tractari. & placuit alluBio-
nis quoque vsumfructum ad fructuariũ pertinere. Sed si in-
sula iuxta fundum in flumine nata sit, eius vsumfructum ad
fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati
accedat: esse enim veluti proprium fundũ, cuius vsusfructus
ad te non pertineat. quæ sententia non est sine ratione. Nam
vbi latitet incrementum, & vsusfructus augetur: vbi autẽ ap-
4 paret separatum, fructuario nõ accedit. Aucupiorum quo-
que & venationum reditũ Cassius ait libro octauo iuris ci-
5 uilis ad fructuarium pertinere. ergo & piscationum. Se-
minarij[e] autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita
tamen vt & vendere ei & seminare liceat. debet tamen con-
serendi agri causa seminarium paratũ semper renouare qua-
si[f] instrumentum agri: vt finito vsufructu domino restitua-
6 tur. Instrumenti autem fructum habere debet: vendendi[g]
tamen facultatem[h] non habet. Nam & si fundi vsusfructus
fuerit legatus, & sit ager vnde palo in fundum cuius vsusfru-
ctus legatus est solebat paterfamilias vti, vel salice vel harun-
dine, puto fructuarium hactenus vti posse, ne ex eo vendat:
nisi fortè salicti ei[i] vel siluæ palaris vel arundineti vsusfru-
ctus sit legatus. tunc enim & vendere potest. Nam & Tre-
batius scribit, siluam cæduam & arũdinetum posse fructua-
rium cædere sicut paterfamilias cædebat: & vendere, licet pa-
terfamilias non solebat vẽdere, sed ipse vti. ad modum enim
referendum est non ad qualitatem vtendi.

X. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

EX silua cædua[k] pedamenta[l] & ramos ex arbore vsufru-
ctuarium sumpturum. ex non cædua in vineam sumptu-
rum, dum ne fundum deteriorem faciat.

XI. PAVLVS libro secundo Epitomatorum Alfeni Digestorum

SEd[m] si grandes arbores essent,[n] non posse eas cædere.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum[o]

ARboribus euulsis vel vi ventorum deiectis vsque ad vsum
suum & villæ posse vsufructuarium ferre Labeo ait: nec
materia eum pro ligno vsurum si habeat vnde vtatur ligno.
quam sententiam puto veram. alioquin & si totus ager sit
hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius. ma-

a si lapidibus
b eorum
c cretæfodinas
d Sed si & Florentina lectio deterior est: cum nulla legatorum mẽtio præcesserit.
e Seminarios quomodo legisse videtur Bud. sed malè.
f Quemadmodũ enim instrumentum dicitur id sine quo vti re aliqua commodè nõ possumus: ita sine seminario vtilis satis arboratori aut vinitori ager esse non potest. Bud. hic.
g vt vendendi
h ius non habeat
i salicti eius
k Cæduus à cædendo, i. scindendo ducitur, vnde sylua cædua dicta, quòd illius arbores licitum est scindere, vel lignorum vel materiæ causa.
l Vitis est fulcimentũ, Varro lib. 1. c. 8. de re rustica.
m sed & si, & si
n Huc pertinent, quæ Varro lib. 2. de re rust. ca. 4.
o ad edictum

teriam tamen ipsum succidere, quantum ad villæ refectionem,[a] putat posse: quemadmodum calcē inquit coquere vel harenam fodere aliúdve quid ædificio necessarium sumere.[b]

Nauis vsufructu legato nauigandum[c] mittendam puto, 1
licet naufragij periculum immineat: nauis etenim ad hoc
paratur vt nauiget.[d] Vsufructuarius vel ipse frui ea re, vel 2
alij fruendam concedere vel locare vel vendere potest: nam & qui locat vtitur, & qui vendit ‖vtitur.‖ sed & si alij precario concedat vel donet, puto eum vti: atque ideo retineri vsumfructum. & hoc Cassius & Pegasus responderunt, & Pomponius libro quinto ex Sabino[e] probat. Non solum autem si ego locauero, retineo vsumfructum, sed & si alius negotium meum gerens locauerit vsumfructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me vsumfructum. Quid tamen si non locauero, sed absente & ignorante me negotium meū gerens vtatur quis & fruatur? nihilo minus retineo vsumfructum. quod & Pōponius libro quinto probat per hoc quòd negotiorum gestorum actionem adquisiui.

Per vnum actum singularem retinetur quasi possessio totius iuris in vniuerso.

De illo Pomponius dubitat, si fugitiuus[f] in quo meVSus- 3
fructus[g] est, stipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionem accipiat, an per hoc ipsum quasi vtar retineā vsumfructum. magisque admittit retinere. nam sæpe etiam[h] ‖si‖ præsentibus seruis non[i] vtamur, tamen vsumfructum retinemus: vtputa ægrotanti seruo vel infanti[k] cuius operæ nullæ sunt vel defectæ senectutis homin I.[l] nam & si agrum aremus, licet tam[m] sterilis sit vt nullus fructus nascatur, retinemus[n] vsumfructum. Iulianus tamen libro trigensimo quinto digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid seruus fugitiuus, retineri ‖tamen‖ vsumfructum. nam qua ratione inquit retinetur à proprietario possessio etiam si in fuga seruus sit, pari ratione
etiam vsusfructus retinetur. Idē tractat, quid si quis posses- 4
sionem eius nanctus sit, an quemadmodum à proprietario possideri desinit, ita etiam vsusfructus amittatur. Et primò[o] quidem ait, posse dici amitti vsumfructum: sed licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarij stipulatus est, fructuario adquiri ‖potest.‖ Per quod colligi, posse dici[p] ne quidē si possideatur ab alio amitti vsumfructum, si modò mihi aliquid stipuletur. paruique referre, ab[q] herede possideatur vel ab alio cui hereditas vendita ‖sit‖ vel cui proprietas legata sit, an à prædone: sufficere enim ad retinendum vsumfructum, ‖esse‖ affectum retinere volentis, & seruum nomine fructuarij aliquid facere. quæ sententia habet rationem.

a satis sit, putat
b sumere potest
c nauigatum
d nauigetur.
e & Sabinus probant.

f si fugitiuus nondum ab aliquo possessus *Interpretatio est contextui inserta, ne hic locus pugnaret cum l. 1. §. per seruū. de acquir. possess. verisimilius enim est compositores Pandectarum huc tantùm cōgerere voluisse quæ pertinent ad institutā disputationem de vsufructu. Quæ autē ad possessionem acquirēdam vel dominiū, suis locis reseruasse: nā illis quoque verbis alia addenda fuissent, vt omnis difficultas tolleretur, vt apparet ex l. per eū. de acq. poss.*
g mihi vsusfructus
h & præsentibus
i licet non vtantur,
k infante, cuius
l homine *Hi omnes obliqui leguntur in genitiuo in aliis quibusdam codicib.*
m ita sterilis
n retinemus tamen
o Et Pomponius
p dicit, didici
q an ab hærede

Fructus

Fructus non efficiuntur fructuarij nisi ab eo vel ab alio eius nomine separentur à terra, & ideo actiones competentes domino ei non competunt.

5 Iulianus libro trigensimo quinto ‖digestorum‖ tractat, si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario. & putat quoniam fructus non fiunt fructuarij nisi ab eo percipiatur, licet[a] ab alio terra†separantur, magis proprietario cōdictionem competere: fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo quòd si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius. nam si fiunt, qua ratione hoc euenit, nisi ea vt interim fierent proprietarij? mox adprehensi fructuarij efficientur: exemplo rei sub condicione legatæ, quæ interim heredis est: existente autem cōdicione ad legatarium transit: verum est enim condictionē competere proprietario. Cum autem in pendenti est dominium, vt ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur, & in eo quod seruus fructuarius per traditionem accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto, dicendum est condictionem pendere, magisque[b] in pendenti esse dominium.[c]

a si ab alio terra † separentur.

b magis quàm melior est Florēt. quam sic interpretor, quia dominium pendet cōdictio quoque, quæ ex dominio proficiscitur, pendet: ac proinde nō est affirmandum statim, cui competat.

c vt dominium.

Satisdatio.

XIII. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SI cuius rei vsusfructus legatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare, vt officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius vtifrui, ita & proprietatis dominus securus esse ‖debet‖ de proprietate. Hæc aūt ad omnē vsumfructū pertinere Iulianus libro trigensimo octauo[d] digestorum probat. ‖Si vsusfructus legatus sit, ‖non prius dandam actionem vsufructuario quàm satisdederit, se boni viri arbitratu vsurumfruiturum. sed & si plures sint à quibus vsus-

d lib. 35. Digest.

1 fructus relictus est, singulis satisdari oportet. Cum igitur de vsufructu agitur, non solum quod factum est arbitratur,

2 sed etiam in futurum quemadmodum vtifrui debet. De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur, & interdicto quod vi aut clam, vt Iulianus ait. nam fructuarium quoque teneri his actionibus, necnon furti, certum est: sicut quemlibet alium qui in aliena re tale quid commiserit.

Actio legis Aquiliæ.

Denique consultus, quo[e] bonum fuit actionem polliceri prætorem, cum competat legis[f] Aquiliæ actio, respondit, quia sunt casus quibus[g] cessat Aquiliæ actio, ideo[h] iudicem dari vt eius arbitratu vtatur.[i] nam[k] qui agrum non proscindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus coNrumpi

e quod bonum fuit

f ex lege Aquilia

g in quibus

h & ideo iudicium

i vtatur, fruatur.

k nam quia, qui. vitiosa est hæc lectio.

patitur, lege Aquilia non tenetur. Eadem & in vſuario dicẽda ſunt. Sed ſi inter duos fructuarios ſit controuerſia, Iu- 3
lianus libro trigenſimo octauo[a] digeſtorum ſcribit, æquiſsimum eſſe quaſi communi diuidundo[b] iudicium dari: vel ſtipulatione inter ſe eos cauere, qualiter fruantur. Cur enim inquiD Iulianus, ad arma & rixam procedere patiatur prætor quos poteſt iuriſdictione ſua componere? quam ſententiam Celſus quoque libro vicenſimo[c] digeſtorum probat, & ego puto veram. Fructuarius cauſam proprietatis deteriorẽ fa- 4
cere non debet: meliorem facere poteſt. Et[d] aut fundi eſt vſus fructus legatus, [e] & non debet neque arbores frugiferas excidere neque villam diruere nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et ſi fortè voluptate[f] fuit prædium virdiaria[g] vel geſtationes vel deambulationes arboribus infructuoſis opacas atque amœnas, habens, non debebit deiEcere, vt fortè hortos olitorios faciat vel aliud quid quod ad reditum ſpectat. Inde eſt quæſitum, an lapidicinas vel cretifodinas 5
vel harenifodinas ipſe inſtituere poſsit. Et ‖ego‖ puto etiam ipſum inſtituere poſſe, ſi non agri partem neceſſariam huic rei occupaturus[h] eſt. Proinde venas[i] quoque lapidicinarum, & huiuſmodi metallorum inquirere poterit. ergo & auri & argenti & ſulpuris & æris & ferri & ceterorum fodinas vel quas paterfamilias inſtituit exercere poterit, vel ipſe inſtituere, ſi nihil agriculturæ nocebit. Et ſi fortè in hoc quod inſtituit, plus reditus ſit quàm in vineis vel arbuſtis vel oliuetis quæ fuerunt, forſitan etiam hæc deiEcere poterit: ſiquidem ei permittitur meliorare proprietatem. Si tamen quæ in- 6
ſtituit vſufructuarius, aut cælum corrumpant agri, aut magnum apparatum ſint deſideratura opificum fortè vel legulorum,[k] quæ[l] non poteſt ſuſtinere proprietarius, non videbitur viri boni arbitratu frui. ſed nec ædificium quidem poſiturum in fundo, niſi quod ad fructum percipiẽdum neceſſarium ſit. Sed ſi ædium vſusfructus legatus ſit, Nerua fi- 7
lius & lumina immittere eum poſſe ait. ſed & colores & picturas & marmora poterit & ſigilla & ſi quid ad domus ornatum.[m] Sed neque diætas trãsformare vel coniungere aut ſeparare ei permittetur: vel aditus poſticáſve vertere, vel refugia aperire, vel atrium mutare, vel virdiaria ad alium modum conuertere: excolere enim quod inuenit poteſt qualitate ædium non immutata. [n] Item[o] Nerua eum cui ædium vſusfructus legatus ſit, altius tollere non poſſe, quamuis lumina non obſcurentur: [p] quia tectum magis turbatur. quod Labeo etiam in proprietatis domino ſcribit. idem Nerua nec obſtruere eum poſſe. Item ſi domus vſusfructus lega- 8
tus ſit, meritoria illic facere fructuarius non debet: nec per cenacu-

a lib. 35. Dige.
b iudicio iudicium
c lib. 18. 30. Digeſt.
d ita ſi, & is cui
e legatus eſt, aut alterius rei, &
f voluptarium, *fortè* voluptare
g viridiaria, viridaria,
h occuper.
i ſi venas lapidicinarum
k figulorum, *Cato de re ruſt. agens de oleæ legendæ legulos eos vocat, qui oleã legunt. Sic & Varro. li. 5. de ling. Lat. pro quo homines linguæ Latinæ imperiti malè ſubſtituerunt* figulorũ.
l quem non
m ornatũ pertinet.
n non mutata.
o inde Nerua
p obſtruantur

cenacula[a] diuidere domũ. atquin locare poteſt: ſed oportebit
quaſi domũ locare: nec Valineum ibi faciendũ eſt. Quod au-
tem dicit[b] meritoria non facturum, ‖ita‖ accipe, quæ vOlgo
dEuerſoria vel fullonica appellant. Ego quidem & ſi Vali-
neum ſit in domo vſibus dominicis ſolitũ vacare in intima[c]
parte domus,[d] vel inter diætas amoenas, non rectè nec ex bo-
ni viri arbitratu facturum, ſi id locare cœperit vt publicè la-
uet: non magis quàm ſi domum ad ſtationem iumentorum
locauerit: aut ſi ſtabulum quod erat domus iumentis & car-
ruchis vacans, priſtino locauerit.

L XIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum
Icet multo minus ex ea re fructum[e] percipiat.

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum
SEd[f] ſi quid inædificauerit, poſtea eum neque tollere hoc
1 neque refigere[g] poſſe. refixa planè poſſe vindicare.[h] Mã-
cipiorum quoque vſusfructus[i] legato non debet abuti, ſed
ſecundum condicionem [k] eorum vti. Nam ſi librarium
rus mittat, & qualum & calcem portare cogat, hiſtrionem
balnIatorem faciat, vel de ſymphonia[l] atrienſem, vel de pa-
læſtra ſtercorandis[m] latrinis præponat, abuti videbitur pro-
2 prietate. Sufficienter autem alere & veſtire debet ſecundum
ordinem & dignitatem mancipiorum. Et generaliter La-
beo ait, in omnibus rebus moVilibus modum eum tenere
debere ne ſua feritate vel ſæuitia ea corrumpat. alioquin e-
3 tiam lege Aquilia eum conueniri. Et ſi veſtimentorum
vſusfructus legatus ſit, non[n] ſicut quantitatis vſusfructus
legetur, dicendum eſt ita vti eum debere, ne abutatur. nec
tamen locaturum, quia vir bonus ita non vteretur. Proin-
de & ſi ſcænicæ veſtis vſusfructus legetur vel aulæi[o] vel alte-
rius apparatus, alibi quàm in ſcæna non vtetur. Sed an & lo-
care poſsit, videndum eſt. & puto locaturum. & licet teſta-
tor commodare non locare fuerit ſolitus, tamen ipſum fru-
ctuarium locaturum tam ſcænicam quàm funebrem ve-
4 ſtem. Proprietatis dominus non debebit impedire fructua-
rium ‖ita‖ vtentem, ne deteriorem eius condicionem faciat.
De quibuſdam planè dubitatur, ſi eum vti prohibeat, an iu-
re id faciat. vtputa dolEis,[p] ſi fortè fundi vſusfructus ſit le-
gatus. & putant quidam & ſi defoſſa ſint vti prohibendum.
idem & in ſeriis & ‖in‖ cuppis & ‖in‖ cadis & amphoris pu-
tant. idem & in ſpecularibus[q] ſi domus vſusfructus legetur.
Sed[r] ego puto, niſi ſit contraria voluntas, etiam inſtrumen-
5 tum fundi vel domus contineri. Sed nec ſeruitutem impo-
nere fundo poteſt proprietarius, nec amittere ſeruitutem.
Adquirere planè ſeruitutem eum poſſe etiam inuito fru ctua-
rio, Iulianus ſcripſit. Quibus conſequenter fructuarius qui-

a *Loca altiora domus ſunt, ad quæ ſcalis, aut cochleis aſcenditur: quæ incolebant tenuiores & inquilini: ſenſus igitur eſt, vſufructuarium vt locare poſſe vniuerſam domum, ita diſtrahere diuellereq́; locationibus cœnaculatim cubiculatimq; non poſſe: quod ſine domus incommodo fieri non poteſt, quæ à domus vniuerſæ forma ad cœnacula transfertur. Bud. hic.*
b dicitur
c vltima
d domi,
e fructuum
f Sed & ſi
g refringere
h eum vindicare
i vſufructu
k *Eandem cõdicionis ſeruorum differentiam tradit Ariſto. lib. 1. politic. c. 4.*
l ſymphoniaco
m extergendis, ſtercorandis agris, *certè Florent. lectio corrupta eſt.*
n non quemadmodum ſi
o velut aulei, vel anuli aurei
p doliis
q *A lapide ſpeculari: dicuntur autem ſpecularia, quibus feneſtrarũ hiatus cõſtruebantur ad transmittendam lucem, quæ tamen exemptilia erant, vt, cum liberet, auferrentur, aut quibus pars quædam domus ad voluptatem operiebatur. Varium enim vſum ſpecularia præſtabant. Bud. hic Accur. verò ineptit.*
r ſed & ego

 dem

dem adquirere fundo seruitutẽ non potest: retinere autẽ potest. & si fortè fuerint nõ vtente fructuario amissæ, hoc quoque nomine tenebitur. Proprietatis dominus ne quidem cõsentiente fructuario seruitutem imponere potest: [a]

XVI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

NIsi[b] qua deterior fructuarij condicio non fiat: veluti si talem seruitutem vicino concesserit, ius sibi non esse altius tollere.

XVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

LOcum autem religiosum facere potest consentiente vsufructuario. & hoc verum est fauore[c] religionis. sed interdum & solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest. finge enim eum testatorem inferre, cum non esset
tam oportune vbi sepeliretur. Ex eo ne deteriorem condi- 1
cionem fructuarij faciat proprietarius, solet quæri an seruum dominus coërcere posit. Et Aristo apuT Cassium notat, [d] plenissimam eum coërcitionem habere, si modò sine dolo malo faciat: quamuis vsufructuarius nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis artificium eius corrumpere posit:
nec seruum cicatricibus deformare. Proprietarius autem 2
& seruum noxæ dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat: quoniam noxæ deditio iure non peremit vsumfructum: non magis quàm vsucapio proprietatis quæ post constitutum vsumfructum contingit. Debebit planè denegari vsusfructus persecutio, si ei qui noxæ accepit litis æstimatio non
offeratur à fructuario. Si quis seruum occiderit, vtilem 3
actionem exemplo Aquiliæ fructuario dandam numquam dubitaBi.

XVIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

AGri vsufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ substituendæ sunt: & priores ad fructuarium pertinent.

XVIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

PRoculus putat insulam posse ‖ita‖ legari, vt ei seruitus imponatur quæ alteri insulæ hereditariæ debeatur, hoc modo: SI ILLE HEREDI MEO PROMISERIT PER SE NON FORE QVO ALTIVS EAE DIFICIA TOLLANTVR, TVM ‖EI‖ EORVM AEDIFICIORVM VSVMFRVCTVM DO LEGO. vel sic, AEDIVM ILLARVM, QVO AD ALTIVS QVAM ‖VTI‖ NVNC SVNT AEDIFICATAE NON ERVNT, ILLIe VSVMFRVCTVM DO LEGO. Si arbores vento deiectas dominus nõ tollat, per quod incommodior ‖is‖ sit vsusfructus, vel iter: suis actionibus vsufructuario cum eo experiundum.

a Quia nõ habet totum ius ea de re statuendi, vsusfructus enim illi deest: nemo autem potest fundo seruitutem imponere, nisi qui dominus omnino est l. 1. commun. prædior. infr. nec quidquã refert quod est dominus proprietarius. l. 25. de verbo signi. & fructuarij causa deterior non fit qui consentit. supr. §. proprietatis. & huic quoque pacisci licet l. pacisci. supr. de pact. ius suum vel totũ vel pro parte remittere l. pen. C. de pact. hac enim omnia dominiũ plenum non transferunt. sanè obligatio personalis cõtra vtrũque hinc nascetur, & si fundus alienatus sit, seruitus eum non sequetur.

b nisi per quam

c sed fauore

d probat,

e illius

Quomodo

Quomodo legetur vsusfructus.

XX. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI quis ita legauerit, FRVCTVS ANNOS FVNDI CORNELIANI GAIO MAEVIO DO LEGO: perinde accipi debet hic sermo ac si vsusfructus fundi esset legatus.

De seruo fructuario.

XXI. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum[a] — a ad edictum

SI serui vsusfructus sit legatus, quidquid ||is ex|| opera sua adquirit vel ex re fructuarij, ad eũ pertinet: siue stipuletur siue ei possessio fuerit tradita. Si verò heres institutus sit vel legatum acceperit, Labeo distinguit cuius gratia vel heres instituitur vel legatum acceperit.

XXII. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SEd & si quid donetur seruo in quo vsusfructus alterius est, quæritur quid fieri oporteat. Et in omnibus istis, si quidem[b] contemplatione fructuarij ||aliquid|| ei relictum vel donatum est, ipsi adquiret:[c] sin verò proprietarij, ||proprietario:|| si ipsius[d] serui, adquiretur domino. nec distinguimus vnde cognitum eum & cuius merito habuit qui donauit vel reliquit. Sed & si condicionis implendæ causa quid seruus fructuarius consequatur, & constiterit cõtemplatione fructuarij eam condicionem adscriptam, dicendum est ipsi adquiri: nam & in mortis causa donatione idem dicendum est.

b si quid
c adquiretur
d siue ipsius

XXIII. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum[e] — e ad edictum

SEd[f] sicuti stipulãdo fructuario adquirit, ita etiã paciscẽdo eũ adquirere exceptionẽ fructuario, Iulianus libro trigẽsimo[g] digestorũ scribit. Idemq; & si acceptũ rogauerit, liberationẽ ei parere.

1 Quoniã aũt dixim⁹, quod ex operis adquiritur ad fructuarium pertinere, sciendũ est etiã cogendũ eum operari: etenim modicam quoq; castigationẽ fructuario cõpetere Sabinus respondit, & Cassius libro octauo[h] iuris ciuilis scripsit. vt[i] neque torqueat, neque flagellis cædat.

f sed & sicuti
g lib. 35. Digest.
h lib. 7. iuris
i vt neque torqueat,

XXIIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SI quis donatur VSufructuario, spopõderit seruo in quem vsumfructum habet stipulanti, ipsi vsufructuario obligabitur: quia vt ei seruus talis stipulari possit, visitatum est.

XXV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SEd & si quid[k] stipuletur sibi aut Sticho seruo fructuario[l] donandi causa, dum vult fructuario prestitum, dicendum, si ei soluatur, fructuario adquiri.

k si quis stipuletur
l fructuarijs

Acquisitio in pendenti.

1 Interdũ tamen in pendẽti est, cui adquirat iste fructuarius seruus: vtputa ||si|| seruũ emit, & per traditionẽ accepit nec dũ pretium nu̇merauit, sed tantummodo pro eo fecit satis: interim cuius sit quæritur. Et Iulianus libro trigensimoquinto di-

to digeſtorum ſcripſit, in pendēti eſſe dominium eius & numerationem pretij declaraturam cuius ſit. Nam ſi ex re fructuarij, retro fructuarij fuiſſe. Idemque ||eſt|| & ſi fortè ſtipulatus ſit ſeruus, numeraturus pecuniam: nam numeratio declaraVit cui ſit adquiſita ſtipulatio. ergo oſtendimus in pendenti eſſe dominium donec pretium numeretur. Quid ergo
a Iulianúſque ſi amiſſo vſufructu tunc pretium numeretur? Iulianus[a] quidem libro trigenſimo quinto digeſtorum ſcripſit, adhuc intereſſe vnde ſit pretium numeratum. Marcellus verò & Mau
b Martianus, ricianus,[b] amiſſo vſufructu iam putant dominium adquiſitum proprietatis domino. ſed Iuliani ſententia humanior eſt. Quòd ſi ex re vtriuſque pretium fuerit ſolutum, ad vtrūque dominium pertinere Iulianus ſcripſit: ſcilicet pro rata pretij ſoluti. Quid tamen ſi fortè ſimul ſoluerit ex re vtriuſque? vtputa decē||milia||pretij nomine debebat, & dena ſoluit ex re ſingulorum: cui magis ſeruus adquirat? Si numeratione ſoluit, intererit cuius priores nūmos ſoluat: nam quos poſtea ſoluerit, aut vindicaVit, aut, ſi fuerint nummi conſumpti, ad condictionem pertinent. ſi verò ſimul in ſacculo ſoluit, nihil fecit accipientis. & ideo nondum adquiſiſſe quiſquam domi-
c pretio pluſ nium videtur: quia cum plus pretium[c] ſoluit ſeruus, non faciet nummos accipientis. Si operas ſuas iſte ſeruus locaue- 2
rit, & in annos ſingulos certum aliquid ſtipuletur, eorū quidem annorum ſtipulatio quibus vſusfructus manſit, adquiretur fructuario: ſequentiū verò ſtipulatio ad proprietarium
d vel ſemel tranſit ſemel[d] adquiſita fructuario: quamuis non ſoleat ſtipulatio ſemel cui quæſita ad alium tranſire, niſi ad heredem vel adrogatorem. Proinde ſi fortè vſusfructus in annos ſingulos fuerit legatus, & iſte ſeruus operas ſuas locauit, & ſtipula-
e deminutione tus eſt vt ſupra ſcriptum eſt, prout capitis minutione[e] amiſ-
f reſtituitur, & ambulabit ſus ||fuerit|| vſusfructus, mox reſtitutus,[f] ambulabit ſtipulatio. profectaq; ad heredem redibit ad fructuarium. Quæ- 3
ſtionis eſt, an id quod adquiri fructuario nō poteſt, proprietario adquiratur. Et Iulianus quidem libro trigenſimo quin-
g lib. 25. Digeſt. to[g] digeſtorum ſcripſit, quod fructuario adquiri non poteſt, proprietario quæri. Deniq; ſcribit eum qui ex re fructuarij ſtipuletur nominatim proprietario, vel iuſſu eius, ipſi adquirere. Contra autem nihil agit ſi nō ex re fructuarij nec ex operis ſuis fructuario ſtipuletur. Seruus fructuarius ſi vſum- 4
fructum in ſe dari ſtipuletur, aut ſine nomine, aut nominatim proprietario, ||ipſi proprietario|| adquirit exēplo ſerui cōmunis: qui ſtipulādo rē alteri ex dominis cuius res eſt, nihil agit, quoniam rem ſuam ſtipulando quis nihil agit: alteri ſtipulādo adquirit ſolidum. Idem Iulianus eodē libro ſcripſit, ſi 5
ſeruo fructuarius operas eius locauerat, nihil agit. nā & ſi ex

re mea

re mea inquit à me ſtipulatus ſit, nihil agit: non magis quàm ſeruus alienus bona fide mihi ſeruiens, idem agendo, domino quicquam adquirit. Simili modo ait, ne quidem ſi rem meam à me fructuario conducat, me ‖non‖ obligauit. Et regulariter definijt, quod quis ab alio ſtipulando mihi adquirit, id à me ſtipulando nihil agit. niſi fortè inquit nominatim domino
6 ſuo ſtipuletur à me, vel conducat. Si duos fructuarios proponas,[a] & ex alterius re ſeruus ſit ſtipulatus, queritur, vtrum totũ an pro parte qua habet vſumfructum, ei quæratur. nam & in duobus bonæ fidei poſſeſſoribus hoc idem eſt apud Scæuolam agitatum libro ſecũdo quæſtionum. Et ait vulgo creditum, rationémque hoc facere ‖vt‖ ſi ex re alterius ſtipuletur, partem ei dumtaxat quæri, partem domino. quòd ſi nominatim ſit ſtipulatus, nec dubitari debere quin adiecto nomine ſolidum ei quæratur. Idémque ait, & ſi iuſſu eius ſtipuletur: quoniam iuſſum pro nomine accipimus. Idem & in fructuarijs erit dicendum, vt quo caſu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quæſitum: quo-
7 niam ex re fructuarij queri ei poſſe oſtendimus. Quod autem diximus, ex re fructuarij vel ‖ex‖ operis poſſe adquirere:[b] vtrum tunc locum habeat, quotiens iure legati vſusfructus ſit conſtitutus, an & ſi per traditionem vel ſtipulationem vel alium quemcumque[c] modum, videndum. Et vera eſt Pegaſi ſententia, quam & Iulianus libro ſextodecimo[d] ſecutus eſt, omnia fructuario adquiri.

a ponas, & ex
b adquirit
c quem modum
d li. 17. ſecutus eſt.

XXVI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI operas ſuas locauerit ſeruus fructuarius, & in perfecto tempore locationis vſusfructus interierit, quod ſupereſt, ad proprietarium pertinebit. Sed etſi ab initio certam ſummam propter operas[e] certas ſtipulatus fuerit, capite deminuto eo, idem dicendum eſt.

e operas ſuas certas

Fructus pendentes.

XXVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI pendentes fructus iam maturos reliquiſſet teſtator, fructuarius eos feret, ſi die legati cedente adhuc pendentes deprehendiſſet: nam ‖ & ‖ ſtantes[f] fructus ad fructuarium
1 pertinent. Si dominus ſolitus fuit tabernis ad merces ſuas vti vel ad negotiationem, vtique permittetur fructuario locare eas &[g] ad alias merces. & illud[h] ſolum obſeruandum, ne vel abutatur vſufructuarius,[i] vel contumelioſe iniurioſéve
2 vtatur ‖vſufructu.‖ Si ſerui vſusfructus legatus eſt cuius teſtator quaſi miniſterio[k] vacuo vtebatur, ſi eum diſciplinis vel arte inſtituerit vſufructuarius, arte eius vel peritia vtetur.

f extantes fructus
g vel ad alias
h iſtud
i vſufructu
k *Intelligit miniſterium mediaſtini, quod nihil præcipuum haberet, in quo operam ſuam nauare poſſet. verſabatur autem in verrendo, tergendo, vngendo, ligna deferendo, & alijs eius generis officijs.*

Quæ onera ſubit fructuarius.

3 Si quid cloacarii[l] nomine debeatur, vel ſi quid ob formam

l cloacarum

a qui per agrum

aquæductus quæ[a] per agrum transit pendatur, ad onus fructuarij pertinebit. sed & si quid ad collationem vię, puto hoc quoque fructuarium subiturum. ergo & quod ob transitum exercitus, confertur ex fructibus: sed & si quid municipio,[b] nam solent possessores certam partem fructuum municipio viliori pretio addicere, solent & fisco fusiones[c] præstare: hæc onera ad fructuarium pertinebunt. Si qua seruitus impo- 4
sita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere. vnde & si per stipulationem seruitus debeatur, idem puto dicendum. Sed etsi seruus sub pœna emptus sit interdictis certis quibusdam, an si vsusfructus eius fuerit legatus, obseruare hæc fructuarius debeat? & puto debere eum obseruare. alioquin non Voni viri arbitratu vtitur ‖&‖ fruitur.

b municipio, debetur

c functiones

In numismatibus potest constitui verus vsusfructus: quia vsu non consumuntur.

XXVIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

NOmismatum aureorum vel argenteorum veterum quibus pro gemmis vti solent, vsusfructus[d] legari potest.

d *Qui inutilis non est, si quo opportuno loco ponantur. arg. l. statuas. inf. hoc titulo.*

XXVIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

OMnium bonorum vsumfructum posse legari nisi excedat dodrantis æstimationem Celsus[e] libro trigensimo secundo digestorum, & Iulianus libro sexagensimo primo scribit. & est verius.

e Celsus lib. 2. Digest. & Iulia. lib. 10.

XXX. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI is qui binas ædes habeat, aliarum[f] vsumfructum legauerit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tollendo obscurare[g] luminibus: quoniam habitari potest etiam obscuratis ædibus. quod vsque adeo temperandum est, vt nõ in totum ædes obscurentur: sed modicum lumen quod habitantibus sufficit habeant.

f alterarum

g Bud. mauult legi obstruere, *cui suffragantur nonnulli codices.*

XXXI. IDEM libro decimo ad Sabinum

EX[h] re fructuarij etiam id intellegitur, quod ei fructuarius donauerit concesseritve, vel ex administratione rerum eius compendij seruus fecerit.

h *Cap. 9. de ser. vrban. præd.*

XXXII. POMPONIVS libro trigensimotertio ad Sabinum

SI quis vnas[i] ædes quas solas habet vel fundum tradit, excipere potest id quod personæ non prædij est: veluti vsum & vsumfructum. Sed & si excipiat vt pascere sibi vel inhabitare liceat, valet exceptio: cũ ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. Et habitationis exceptione siue temporali[k] siue vsque ad mortem eius qui excepit, vsus videtur exceptus.

i binas. *ita sequere potius Florent.*

k temporalis

XXXIII.

XXXIII. PAPINIANVS libro septimo *decimo* Quæstionum

SI[a] Titio fructus, Mæuio proprietas legata sit, & viuo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur. & id Neratius quoque respondit.

Ius accrescendi.

1 Vsumfructum in quibusdam casibus non partis[b] effectum optinere conuenit. vnde si fundi vel fructus portio petatur, & absolutione secuta postea pars altera quæ adcreuit vindicetur, in lite[c] quidem proprietatis[d] iudicatæ rei exceptionem obstare, in fructus verò non obstare, scribit Iulianus: quoniam portio fundi velut alluBio portioni, personæ fructus[e] adcresceret.

a Coniunge *l. Mæuius. §. fundo de leg.2.*
b proprietatis
c in litem
d partis
e vsusfructus

XXXIIII. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

QVotiens duobus vsusfructus legatur ita vt alternis annis vtantur fruantur, si quidem ita legatus fuerit, TITIO ET MAEVIO: potest dici priori[f] Titio, deinde Mæuio legatum datum. Si verò duo eiusdem nominis fuerint, & ita scriptum fuerit, TITIIS[g] VSVMFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO:[h] nisi consenserint vter eorum prior vtatur, inuicem sibi[i] impedient. Quòd si Titius eo anno quo frueretur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit: sed ad Mæuium alternis annis vsusfructus pertinebit. & si Titius proprietatem alienasset, habebit eum vsumfructum. quia & si sub condicione vsusfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem condicione eandem alienauero, ad legatum admittar.

f prius *priori, scilicet, anno. Itaque planior est lectio Flor. nõ enim æquè faciè prius ad annũ refertur.*
g Titius *integrior est Florent.*
h *Imponunt qui notant Florentiæ legi* do sibi
i se impedient.

1 Si colono tuo vsumfructum fundi legaueris, vsumfructum vindicaVit, & cum herede tuo aget ex conducto. & consequetur vt neque mercedes præstet, & impensas quas in

2 culturam fecerat recipiat. Vniuersorum Vonorum an singularum[k] rerum vsusfructus legetur, hactenus interesse puto, quòd si ædes incensæ fuerint, vsusfructus specialiter ædium legatus peti non potest: bonorum autem vsufructu legato, areæ vsusfructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum vsumfructum legat, non solùm eorum quæ in specie sunt, sed & substantię omnis vsumfructum legare videtur: in substantia autem bonorum etiam area est.

k singularium

XXXV. IDEM libro primo ad Vrseium Ferocem

SI vsusfructus legatus est, sed[l] heres scriptus ob hoc tardius adit vt tardius ad legatum perueniretur, hoc quoque

1 præstabitur, vt Sabino placuit. Vsusfructus serui mihi legatus est: isque cum ego vti frui dedissem, liber esse iussus est: deinde ego ab herede ęstimationẽ legati tuli. nihilo magis eũ liberum

l & hæres

liberum fore Sabinus respondit. Namque videri me vtifrui homine, pro quo aliquam rem habeam. condicionem autem eius libertatis eandem manere: ita vt mortis meæ, aut capitis deminutionis interuentu liber futurus esset.

XXXVI. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

QVi vsumfructum areæ legauerat, insulam ibi ædificauit: ea viuo eo decidit vel deusta est: vsumfructum deberi existimabit. Contra autem non idem iuris esse, si insulæ vsufructu legato area deinde insula facta sit[a]. Idémque esse & si scyphorum vsusfructus legatus sit, deinde massa facta, & iterum scyphi. licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse quorum vsusfructus legatus sit.

a Rei enim mutatione interit vsusfructus. l. repeti. §. rei. infrà quib. mod. vsusf. vel vsus amitt.

Exceptio vsusfructus.

Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum detracto 1
vsufructu: Titius decessit. quæsitum est, quid mihi heredem eius præstare oportet. Respondit, referre qua mente vsusfructus exceptus sit: nam si quidem hoc actum est, vt in cuiuslibet persona vsusfructus cõstitueretur, solam proprietatem heredem debiturum.[b] sin autem id actum sit, vt promissori dumtaxat vsusfructus reciperetur, plenam proprietatem heredem eius debiturum.[c] Hoc ita se habere manifestius in causa legatorum apparere. etenim si heres,[d] à quo detracto vsufructu proprietas legata sit, prius quàm ex testamento ageretur decesserit, minus dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. Idémque & si sub condicione similiter legatus[e] sit, & pendente condicione heres decessit.

b daturum.

c daturum.

d hæres eius,

e legatum

Aestimatio vsusfructus ob moram heredis.

Vsusfructus serui[f] Titio legatus est: cum[g] per heredem 2
staret quo minus præstaretur, seruus mortuus est. aliud dici non posse ait quàm in id obligatum esse heredem, quanti legatarij intersit moram factam non esse. vt scilicet ex eo tempore in diem in quo seruus sit mortuus, vsusfructus æstimetur. Cui illud quoque consequens esse,[h] vt si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore quo mora sit facta, in diem mortis æstimatio vsusfructus heredi eius præstaretur.

f Seruo quòd si ita legas, vix erit vt consilies cum l. vlt. C. de vsufr. Itaque rectè monet Acc. sequẽdam esse Flor. lectionem.
g & cum per
h consequens sit

XXXVII. IDEM libro septimo Quæstionum

QVæsitum est, si cum in annos decem proximos vsumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quo minus dares, & quinquennium transierit, quid iuris sit. Item si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim, & similiter quinquennium præterijt. Respondit, eius temporis vsumfructum & operas rectè peti, quod per te transactum[h] est quo minus darentur.

h factum est

Quomodo

Quomodo retinetur vſuſfructus.

XXXVIII. MARCIANVS libro tertio Inſtitutionum

NOn vtitur vſufructuarius, ſi nec ipſe vtatur nec nomine eius alius: puta qui emit vel qui conduxit vel cui donatus eſt vel qui negotium eius gerit.[a] Planè illud intereſt, quòd ſi vendidero vſumfructum, etiam ſi emptor non vtatur, videor vſumfructum retinere: [a] eius geſsit.

XXXVIIII. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

QVia qui pretio fruitur, non minus habere intellegitur quàm qui principali re vtiturfruitur.

XL. MARCIANVS libro tertio Inſtitutionum

QVod ſi donauero, non aliàs retineo niſi[b] ille vtatur. [b] niſi ſi ille

XLI. IDEM libro ſeptimo Inſtitutionum

STatuæ & imaginis vſumfructum poſſe relinqui magis eſt: quia & ipſæ habent‖ aliquam‖ vtilitatem, ſi quo loco oportuno ponantur. Licet prædia quædam talia ſint vt magis in ea impendamus quàm de illis adquiramus, tamen vſusfructus eorum relinqui poteſt.

XLII. FLORENTINVS libro vndecimo Inſtitutionum

SI alij vſus alij fructus eiuſdem rei legetur, id percipiet fructuarius quòd vſuario ſupererit. nec minus‖ &‖ ipſe fruendi

1 di cauſa & vſum habebit. Rerum an æſtimationis vſusfructus tibi legetur, intereſt. Nam ſi quidem rerum legetur, deducto eo quod præterea tibi legatum eſt, ‖ex‖ reliquis bonis vſumfructum feres. Sin autem æſtimationis ‖vſusfructus‖ legatus eſt, id quoque æſtimabitur quod præterea tibi legatum eſt. Nam ſæpius idem legando non ampliat teſtator legatum. re autem legata, etiam æſtimationem eius legando ampliare legatum poſſumus.

XLIII. VLPIANVS libro ſeptimo Regularum

ETiam partis bonorum vſusfructus legari poteſt. Si tamen non ſit ſpecialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

XLIIII. NERATIVS libro tertio Membranarum

VSufructuarius nouum tectorium[c] parietibus qui rudes fuiſſent, imponere non poteſt: quia tametſi meliorem excolendò ædificium domini cauſam facturus eſſet, non tamen id iure[d] ſuo facere poteſt. aliúdque eſt tueri quod accepiſſet, an[e] nouum faceret.

[c] De tectorijs Vitru. lib. 7. de Archit.

[d] i. facultate, & auctoritate. Bud. hic.

[e] aliud nouum

XLV. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

1 SIcut iNpendia ciVariorum in ſeruum cuius vſusfructus ad aliquem pertinet, ita & valetudinis impendia ad eum reſpicere natura manifeſtum eſt.

XLVI.

XLVI. PAVLVS libro nono ad Plautium

a Scripto hærede, & emancipato filio dictiones hærede, & filio, explicãdi gratia margini adiectæ in contextum irrepsēunt.

SI extraneo scripto,[a] & emancipato præterito, matri defuncti deducto vsufructu proprietas legata sit, petita contra tabulas bonorum possessione plena proprietas pietatis respectu matri præstanda est. Si testator iusserit vt heres reficeret insulam, cuius vsumfructum legauit, potest fructuarius ex testamento agere vt heres reficeret.

XLVII. POMPONIVS libro quinto ex Plautio

QVod si heres hoc non fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarij eo nomine habebit actionem quanti fructuarij interfuisset non cessasse heredem: licet vsusfructus morte eius interisset.

XLVIII. PAVLVS libro nono ad Plautium

b prospexerit.

SI absente fructuario heres quasi negotium eius gerens reficiat, negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret.[b] Sed si paratus sit recedere ab vsufructu fructuarius, non est cogendus reficere: sed actione negotiorum gestorum liberatur. Siluam cæduam etiam si intempestiuè cæsa sit, in fructu esse constat. sicut olea[c] immatura lecta, item fœnum immaturum[d] cæsum in fructu est.

c oliua immaturè
d immaturè

XLVIIII. POMPONIVS libro septimo ad Plautium

e partem eorum
f quadrantes habebis

SI mihi & tibi à Sempronio & Mucio heredibus vsusfructus legatus sit, ego in partem Sempronij quadrantem, in partem Mucij alterum quadrãtem habebo. tu item in vtriusque parte[e] eorum quadrantes[f] partes.

Restituens ex causa fideicommissi deducit sumptum.

L. PAVLVS libro tertio ad Vitellium

TItius Mæuio fundum Tusculanum reliquit, eiúsque fidei commisit vt eiusdem fundi partis dimidiæ vsumfructum Titiæ præstaret. Mæuius villam vetustate corruptã necessariam cogendis & cõseruandis fructibus ædificauit. quæsitum est, an sumptus partem pro portione vsusfructus Titia adgnoscere debeat. Respondit Sceuola. si prius quàm vsusfructus præstaretur, necessariò ædificasset, non aliàs[g] cogendum restituere quàm[h] eius sumptus ratio haberetur.

g non aliter
h quàm si eius

LI. MODESTINVS libro nono Differentiarum

TItio cum morietur, vsusfructus inutiliter legari intelligitur: in id tempus videlicet collatus, quo à persona[i] discedere incipit.

i persona sua *sua, glossa est, & ea quidem barbari interpretis.*

LII. IDEM libro nono Regularum

VSufructu relicto si tributa eius rei præstentur, ea vsufructuarium præstare debere dubium non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur hæc[k] quoque ab herede dari.

k hoc quoque

LIII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum

SI cui insulæ vsusfructus legatus est, quamdiu quęlibet portio eius insulæ remanet, totius soli vsumfructum retinet.

LIIII. IDEM libro tertio Epistularum

SVb condicione vsusfructus fundi à te herede, Titio legatus est: tu fundum mihi vendidisti & tradidisti detracto vsufructu: quæro si non extiterit condicio, aut extiterit & interijt vsusfructus, ad quem pertineat. Respondit, intellego te de vsufructu quærere qui legatus est: itaque si condicio eius legati extiterit, dubium non est quin ad legatarium is vsusfructus pertineat: & si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur. quòd si condicio non extiterit, vsusfructus ad heredem pertinebit: ita vt in eius persona omnia eadem seruentur quæ ad amittendum vsumfructum pertinent, & seruari solent. Ceterum in eiusmodi venditione spectãdum id erit quod inter ementem vendentémq; conuenerit: vt si apparuerit legati causa eum vsumfructum exceptum esse, etiam si condicio non extiterit, restitui à venditore emptori debeat.

LV. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium

SI infantis[a] vsus[b] tantummodo legatus sit, etiã si nullus interim sit, cum[c] tamẽ infantis ætatem excesserit, esse incipit.

De vsufructu debito municipibus.

LVI. GAIVS libro septimodecimo ad Edictũ Prouinciale

AN vsusfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est. periculum enim esse videbatur ne perpetuus fieret: quia neque morte nec facilè capitis deminutione periturus est. qua ratione proprietas inutilis esset futura semper abscedente vsufructu. sed tamen placuit dandam esse actionem. Vnde sequens dubitatio est, quousq; tuendi essent in eo vsufructu municipes. & placuit centũ annos[d] tuendos esse municipes: quia is finis vitæ longæui[e] hominis est.

LVII. PAPINIANVS libro septimo Responsorum

DOminus fructuario prædium quod ei per vsumfructum seruiebat, legauit: idque prędium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio qui causam inofficiosi testamenti rectè pertulerat, coactus est. mansisse fructus ius integrum ex postfacto apparuit. Per fideicommissum fructu prædiorũ ob alimẽta libertis relicto, partiũ emolumentũ ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

Fructus percepti pertinent ad hæredem fructuarij.

LVIII. SCAEVOLA libro tertio Responsorum

DEfuncta fructuaria mense Decẽbri, iam omnibus fructibus qui in his agris nascũtur, mense Octobri per colonos sublatis,

a *Et, quod infantiũ vsus tantum legatus non est statim vtilis, non est inutile legatum: expectandũ enim est tempus, quo vti vsuarius poterit: hæc est sententia eius l. quam Accurs. cum legeret, vsusfructus, neque eò commodè posset referre (tantummodo) non satis percepit.*
b vsusfructus
c si tamen
d annis tuendos
e *De spatijs vitæ longissimus Plin. lib. 7. cap. 48.*

ſublatis, quæſitum eſt vtrum penſio heredi fructuariæ ſolui deberet, quamuis fructuaria ante kalendas Martias quibus penſiones inferri debeant deceſſerit, an diuidi debeat[a] inter heredem fructuariæ & rempublicam cui proprietas legata eſt. Reſpondi, rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariæ verò heredem ſua die, ſecundum ea quæ proponerentur, integram penſionem percepturum.

Quomodo legetur vſusfructus.

SEMPRONIO DO LEGO EX REDACTV[b] FRVCTVVM HOLERIS ET PORRINAE, QVAE HABEO IN AGRO FARRARIORVM,[c] PARTEM SEXTAM. 1
Quæritur, an his verbis vſusfructus legatus videatur. Reſpondi, non vſumfructum, ſed ex eo quod redactum eſſet, partē legatam. Item quæſitum eſt, ſi vſusfructus nō eſſet, 2
an quotannis partem ſextam redactam legauerit. Reſpondi, quotannis videri relictum, niſi contrarium ſpecialiter ab herede adprobetur.[d]

Quid ad fructuarium pertineat.

LVIIII. PAVLVS libro tertio Sententiarum

ARbores vi tempeſtatis non culpa fructuarij euerſas, ab eo ſubſtitui non placet. Quidquid in fundo naſcitur ‖vel‖ 1
quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet. penſiones quoque iam antea locatorum agrorum, ſi ipſæ quoque ſpecialiter comprehenſæ ſint. Sed[e] ad exemplum venditionis, niſi fuerint ſpecialiter exceptæ, poteſt vſufructuarius conductorem repellere. Cæſæ harundinis vel pali compen- 2
dium, ſi in eo ‖quoque‖ fundi[f] vectigal eſſe conſueuit, ad fructuarium pertinet.

Deiectus reſtituitur interdicto.

LX. IDEM libro quinto Sententiarum

CViuſcumque[g] fundi vſufructuarius[h] prohibitus aut deiectus, de reſtitutione omnium rerum ſimul occupatarum agit. ſed & ſi medio tempore alio[i] caſu interciderit vſusfructus, æquè de perceptis antea fructibus vtilis actio tribuitur.

Actio competens fructuario.

Si fundus cuius vſusfructus petitur, non à domino poſſi- 1
deatur, actio redditur. Et ideo ſi de fundi proprietate inter duos quæſtio ſit, fructuarius nihilo minus in poſſeſſione eſſe debet. ſatiſque ei à poſſeſſore cauendum[k] eſt, quòd non ſit prohibiturus frui eum cui vſusfructus relictus eſt, quamdiu de iure ſuo probet.[l] Sed ſi ipſi vſufructuario quæſtio moueatur, interim vſusfructus eius[m] offertur: ſed caueri[n] de reſtituendo eo quod ex his fructibus percepturus eſt, vel ſi ſatis non detur, ipſe frui permittitur.

a debeant inter
b reditu
c farrario, ferrariorum
d probetur
e Sed & ad
f fundo. *Toto hoc capite agitur de eo quod pertinet ad fructuarium, & conſequēter de vectigali fundi. quod in compendio cæſæ arundinis vel pali conſiſtit, fructuario que debetur, non autem quod ratione fundi debet. Itaque melior eſt Florent. quā non ſecutus Acc. lapſus eſt.*
g *Coniunge l. ſi de via. de aqua quotid. & æſti.*
h fructuarius
i aliquo caſu
k dandum eſt,
l ſuo probetur
m eius differtur, ei differtur,
n caueri debet

LXI. NERATIVS libro secundo Responsorum

VSufructuarius nouum riuum[a] parietibus non potest iN-
1 ponere. Aedificium inchoatum fructuarium[b] consummare non posse placet, etiam si eo loco aliter vti non possit. sed nec[c] eius quidem vsumfructum esse: nisi in constituendo vel legando vsufructu hoc specialiter adiectum sit, vt vtrumque ei liceat.

Venatio.

LXII. TRVPHONINVS libro septimo Disputationũ

VSufructuarium venari in saltibus vel mõtibus possessionis, probè dicitur. nec aprum aut ceruum quem ceperit, proprium domini capit. sed fructus aut iure (ciuili) aut gen-
1 tium suos facit. Si viuarijs inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando vsusfructus cœpit, num exercere eas fructuarius possit, [d] occidere non possit? aliàs si quas initio incluserit operis suis, vel ‖post‖ sibimetipsæ inciderint delapsęúe fuerint, hę fructuarij iuris sint? commodissimè tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarij propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoq; [e] genera ferarum finito vsufructu domino proprietatis adsignare, qui fuit cœpti vsusfructus tempore.

LXIII. PAVLVS libro singulari de Iure[f] singulari

QVod nostrum non est transferemus ad alios: veluti is qui fundum habet, quamquam vsumfructum nõ habeat, tamen vsumfructum cedere potest.

Onus fructuarij.

LXIIII. VLPIANVS libro quinquagensimo primo ad Edictum

CVm fructuarius paratus est vsumfructum derelinquere,[g] non est cogendus domum reficere in quibus casibus ‖&‖ vsufructuario hoc onus incumbit. Sed & post acceptum contra eum iudicium, parato fructuario derelinquere vsumfructum, dicendum est absolui eum debere à iudice.

LXV. POMPONIVS libro quinto ex Plautio

SEd cum fructuarius debeat quod suo suorúmq; facto deterius factum sit reficere, non est absoluendus, licet vsumfructũ derelinquere paratus sit: debet enim omne, quod diligens
1 paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere. Non magis heres reficere debet quod vetustate iam deterius factum reliquisset testator, quàm si proprietatem alicui testator legasset.

LXVI. PAVLVS libro quadragensimo septimo ad Edictum

‖CVm‖ vsufructuario non solùm legis Aquilię actio competere potest, sed & serui corrupti & iniuriarum, si seruum torquendo deteriorem fecerit.

a *Riuum accipe pro stillicidij genere, quod minus est leuiusque fluit: quemadmodum flumen pro eo quod copiosius maioriq́ue impetu decurrit. l. seruitutes. §. stillicidium & l. foramen. inf. de seruit. præd. vrban. non ausim legere* tectorium *pro riuum, quia ita loquutus est Neratius. sup. l. vsufructuarius, ex enim ipso hæc lectio mihi displicet, quia in eodẽ titulo eadem sententia ijsdem plane verbis repetita vix reperitur.*

b vsufructuarius non potest

c sed ne eius

d fructuarius potest, non occidere

e quæque genera

f Regularum

g relinquere,

Venditio vsusfructus.

LXVII. IVLIANVS libro primo ex Minicio

CVi vsusfructus legatus est, etiam inuito herede eum extraneo vendere potest.

De partu, & fœtu.

LXVIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinũ

a In hunc locũ Cic. lib. 1. de fin. bon. & mal.

VEtus[a] fuit quæstio, an partus ad fructuarium pertineret. sed Bruti sententia optinuit, fructuarium in eo locũ non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest, hac ratione nec vsumfructũ in eo fructuari⁹ habebit. Quid tamẽ si fuerit etiam partus vsusfructus relictus, an habeat in eo vsumfructum? & cum possit partus legari, poterit & vsusfructus eius. Fetus tamen pecorum Sabinus & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. Planè si gregis vel armenti sit vsusfructus legatus, debebit ex adgnatis[b] gregem supplere: id est in locum capitum defunctorum,

b natis gregem

LXVIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

VEl inutilium alia summittere: vt post substituta fiant propria fructuarij, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinũt eius esse. Nam alioquin quod nascitur fructuarij est. & cum substituit,[c] desinit eius esse.

c substituitur.

LXX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

QVid ergo si non faciat nec suppleat? teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo[d] iuris ciuilis. Interim tamen, quamdiu summittantur[e] & suppleantur capita quæ demortua sunt, cuius sit fetus, quæritur. Et Iulianus libro tricensimoquinto digestorum scribit, pendere eorũ dominium: vt si summittantur, sint proprietarij: si non summittantur, fructuarij. quæ sententia vera est. Secundum quæ si decesserit fetus, periculum[f] erit fructuarij non proprietarij. & necesse habebit alios fetus summittere. Vnde Gaius Cassius libro octauo scribit, carnem fetus demortui ad fructuarium pertinere. Sed quod dicitur, debere eum summittere, totiens verum est, quotiens gregis vel armenti vel equitij, id est, vniuersitatis vsusfructus legatus est. ceterum si singulorum capitum, nihil supplebit. Item si fortè eo tempore quo fetus editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc ‖ & ‖ post editionem vtrum ex his quæ edentur summittere debebit, an ex his quæ edita sunt, videndum est. puto autem verius, ea quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere. sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. Summittere autẽ facti est. & Iulianus propriè dicit, dispertire & diuidere & diuisionem quandam facere. quod dominium erit summissorum proprietarij.

d octauo

e Submittere est propagandæ sobolis gratia matribus supponere, atque alendos præbere fœtus. Bud. hic.

f periculo.

LXXI. MARCELLVS libro ſeptimodecimo Digeſtorum

SI in area cuius vſusfructus alienus eſſet, quis ædificaſſet intra tempus quo vſusfructus perit, ſuperficie ſublata reſtitui vſumfructum veteres reſponderunt.

LXXII. VLPIANVS libro ſeptimodecimo ad Sabinum

SI dominus nudæ proprietatis vſumfructum legauerit, verum eſt quod Mæcianus ſcripſit libro tertio quæſtionum de fideicommiſsis, valere legatum. & ſi fortè in vita teſtatoris vel ante aditam hereditatem proprietati acceſſerit,[a] ad legatarium pertinere. Plus admittit Mæcianus, etiam ſi poſt aditam hereditatem acceſsiſſet vſusfructus, vtiliter diem cedere & ad legatarium pertinere.

a fructus acceſſerit.

LXXIII. POMPONIVS[b] libro quinto ad Sabinum

b Papin. lib. 2. defin.

SI areæ vſusfructus legatus ſit mihi, poſſe me caſam ibi ædificare cuſtodiæ cauſa earū rerum quæ in area ſint.

LXXIIII. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

SI Sticho ſeruo tuo & Pamphilo meo legatus fuerit vſusfructus, tale eſt legatum, quale ſi mihi & tibi legatus eſſet. & ideo dubium non eſt quin æqualiter ad nos pertineat.

DE VSVFRVCTV ADCRESCENDO

TIT. II.

Coniunctio eſt cauſa iuris accreſcendi.

VLPIANVS libro ſeptimodecimo ad Sabinum

QVOTIENS vſusfructus legatus eſt, ita inter fructuarios eſt ius adcreſcendi, ſi coniunctim ſit vſusfructus relictus. ceterum ſi ſeparatim vnicuique partis rei vſusfructus ſit relictus, ſine dubio ius adcreſcendi ceſſat. Denique apud Iulianum libro trigeſimo quinto digeſtorū queritur, ſi cōmuni ſeruo vſusfructus ſit relictus, & vtriq; domino adquiſitus, an altero repudiante vel amittente vſum fructum, alter totum habeat. & putat ad alterum[c] pertinere. & licet dominis vſusfructus non æquis partibus ſed pro dominicis adquiratur, tamen perſona eius non dominorū inſpecta, ad alterū ex dominis pertinere, non proprietati accedere.

1 Idem ait, & ſi cōmuni ſeruo & ſeparatim Titio vſusfructus legatus ſit, amiſſum ab altero ex socijs vſumfructum non ad Titium, ſed ad ſolum[d] ſociū pertinere debere, quaſi ſolū coniunctū. quæ ſentētia vera eſt. nam quādiu vel vnus vtitur, po-

c Non iure adcreſcendi, ſed dominij ſeruus hic adquirit alteri dominorum. Itaque nihil obſtat l. & Proculo. inf. de lega. 2. in qua de iure adcreſcendi agitur. Qua de re vide copioſius apud Duar. lib. 1. cap. 13. de iure adcreſc.

d ad ſuum ſocium

a est & si

test dici vsumfructum in suo statu esse. Idem est[a] si duobus coniunctim & alteri separatim vsusfructus esset relictus.

Interdum tamen etsi non sint cõiuncti, tamen vsusfructus legatus alteri adcrescit. vtputa si mihi fundi vsusfructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus. Nam vt ‖&‖ Celsus libro octauodecimo [b] digestorum & Iulianus libro trigensimoquinto scribit, concursu partes habemus. quod & in proprietate contingeret: nam altero repudiante, alter ‖totum‖ fundum haberet. 2

b lib. 33. Digest.

Differentia vsusfructus & proprietatis.

Sed in vsufructu hoc plus est, quia & constitutus & postea amissus nihilo minus ius adcrescendi admittit. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt. & vt Celsus & Iulianus eleganter aiunt, vsusfructus cottidie constituitur & legatur: non vt proprietas eo solo tempore quo vindicatur. Cum[c] primum itaque non inueniet alter[d] eum qui sibi concurrat, solus vtetur in totum. nec refert coniunctim an separatim relinquatur. Idem Iulianus libro trigensimoquinto digestorum scripsit, si duobus heredibus institutis deducto vsufructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere: nam videri vsumfructum constitutum, non per concursum diuisum. 3

c Cum itaque primus
d alterum qui

II. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

IDeoque amissa pars vsusfructus ad legatarium eundémq; proprietarium redibit.

III. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

IDem[e] Neratius putat cessare ius adcrescendi libro primo[f] responsorum. cui[g] sententiæ congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in[h] duobus qui insolidum habuerũt, concursu diuisus est. Vnde Celsus libro octauodecimo [i] scribit si duo fundi domini deducto vsufructu proprietatem tradiderint, vter eorum amiserit vsumfructum ad proprietatem redire:[k] sed nõ ad totum, sed cuiusq; vsumfructum ei parti accedere quam ipse tradiderit: ad eam enim partem redire debet, à qua initio [l] diuisus est. Non solùm autem si duobus vsusfructus legetur, est ius adcrescendi, verùm & si alteri vsusfructus alteri fundus legatus est: nam amittente vsumfructũ altero cui erat legatus, magis iure adcrescẽdi ad alterum pertinet quàm redit ad proprietatem. nec nouum: nam & si duobus vsusfructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit neque ei apud quẽ consolidatus est, neque ab eo. & ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, isdem & nunc amittet. & ita & Neratio & Aristoni videtur, & Pomponius probat. 1

e Inde Neratius
f lib. 2. lib. 5.
g cuius sententiæ
h à duobus
i lib. 23. scribit
k redire: licet non
l & initio

IIII. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

SI tibi proprietas fundi legata fu.rit, mihi autem & Mæuio & tibi eiusdem fundi vsusfructus, habebimus ego & Mæuius trientes in vsufructu, vnus[a] triens proprietate[b] miscebitur. siue autem ego siue Mæuius capite minuti fuerimus, triens inter te & alterutrum nostrum diuidetur: ita vt semissem in vsufructu habeat is qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad[c] te proprietas cum parte dimidia vsusfructus pertineat.

a & vnus triens
b proprietati
c ad te autem

V. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ET si tradideris[d] alicui proprietatem deducto vsufructu, nihilo minus putat Iulianus adcrescere: nec videri nouum tibi adquiri vsumfructum.

d tradiderit

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

IDem[e] & si apud vnum ex tribus fructuarijs consolidatus sit vsusfructus. Sed si cui proprietas deducto vsufructu legata sit, & mihi pars vsusfructus, videndum erit an inter me & heredem ius adcrescēdi vers.tur. & verum est vt quisquis[f]
2 amiserit, ad proprietatem reuertetur.[g] Si mihi vsusfructus fundi purè, tibi sub condicione legatus sit, potest dici totius fundi vsumfructum ad me pertinere interim: & si capite minutus fuero, totum amittere. sed si extiterit condicio, totum vsumfructū ad te pertinere, si fortè capite deminutus sum. ceterum cū in meo statu maneo, cōmunicandum vsumfructū.

e Idem est & si
f quiuis amiserit,
g reuerti.

Quibus legatur collectim, ij habentur loco vnius.

VII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI quis Attio & heredibus suis vsumfructum legauerit, dimidiam Attius dimidiam heredes habebunt. quòd si ita scriptum sit, ATTIO ET SEIO CVM HEREDIBVS[h] MEIS, tres partes fient: vt vnam habeant heredes,[i] tertiam[k] Attius, tertiam Seius. nec enim interest ita legetur, ILLI ET ILLI CVM MAEVIO, an ita, ILLI ET ILLI ET MAEVIO.

h *Si, filijs, dixisset, nō fierent tres partes, sed duæ: quia filij, nō autem hæredes cum patre vna persona esse censentur. l.vlti. C.de impub. & al. substit. Duar.*
i hæredes eius,
k secundam Attius,

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI mulieri cum liberis suis vsusfructus legetur, amissis liberis ea vsumfructum habet. ‖sed‖ & matre mortua liberi eius nihilo minus vsumfructum habent iure adcrescendi. Nam[l] & Iulianus libro trigensimo[m] digestorum ait, idem intellegendum in eo qui solos liberos heredes scripserit: licet non vt legatarios eos nominauerit, sed vt ostenderet magis velle se matrem ita frui vt liberos secum habeat fruentes. Sed & Pomponius quærit, quid si mixti[n] fuerint liberi & extranei heredes. & ait filios legatarios esse intellegendos. Et per contrarium si voluerit eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intellegendam: & per omnia similem esse ‖ &‖ in hoc casu iuris euentum.

l Nam ita
m lib.35. Digest.
n mixtim fuerint

VIIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

SI proprietas fundi duobus vsusfructus vni legatus sit, non trientes in vsufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius. item contra, si duo fructuarij & vnus fundi legatarius sit.

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

INterdum pars vsusfructus &[a] non habenti partem suam, sed amittenti adcrescit. nam si vsusfructus duobus fuerit legatus, & alter lite contestata amiserit vsumfructum, mox & collegatarius qui litem contestatus non erat, vsumfructum amisit, partem dimidiam dumtaxat quam amisit qui litem contestatus est aduersus eum qui se liti optulit, à possessore consequitur: pars enim collegatarij ipsi adcrescit non domino proprietatis: vsusfructus enim personæ adcrescit & si fuerit amissus.

a etiam non

XI. PAPINIANVS libro secundo Definitionum

CVm[b] singulis ab heredibus singulis eiusdem rei fructus legatur, fructuarij separati videntur non minus quàm si æquis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. vnde fit vt inter eos ius adcrescendi non sit.

b Interpretationem huius responsi pete ex Duar. lib. 1. cap. 10. de iure adcresc.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

CVm alius ab alio herede vsumfructum vindicat.

QVANDO DIES VSVSFRVCTVS LEGATI CEDAT TIT. III.

Semel cedit dies: non quoties quis vtitur, & fruitur.

VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

QVAMQVAM vsusfructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius qui fruitur & vtitur, tamen semel cedit dies. aliter atque si cui in menses vel ‖in‖ dies vel ‖in‖ annos singulos quid legetur: tunc enim per dies singulos vel menses vel annos dies legati cedit. Vnde quæri potest, si vsusfructus cui per dies singulos legetur, vel in annos singulos, an semel[c] cedat. & puto non cedere simul,[d] sed per tempora adiecta, vt plura legata sint. & ita libro quarto[e] digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus vsusfructus legatus est. & ideo si ‖ is ‖ fructus legatus sit qui cottidie percipi non potest, non erit inutile legatum: sed dies[f] habebunt legatum, quibus frui[g] potest.

c an dies simul cedat.
d semel
e lib. 3. Digestor.
f sed dies ii
g vti frui potest.

Cedit dies, adita hæreditate: quamuis aliàs cedat à morte testatoris.

Dies autem vsusfructus, item vsus, non prius cedet quàm hereditas[h] adeatur: tunc enim constituitur vsusfructus, cum quis

h Hoc singulare est in legato vsusfructus: nam aliter fit in ceteris legatis l. vnic. §. 1. C. de caduc. tollen.

quis iam frui potest. Hac ratione & si seruo hereditario vsusfructus legetur, Iulianus scribit quamuis cetera legata hereditati adquirantur, in vsufructu tamen personam domini
a exspectari, qui[a] vti & frui possit. Item si ex die vsusfructus legetur, dies eius nondum cedet, nisi cũ dies venit: posse enim vsumfructum ex die legari & in diem constat. Non solùm autem vsusfructus ante aditam hereditatem dies nõ cedit, sed nec actio de vsufructu. idémq; & si ex die fuerit legatus vsusfructus. deniq; Scæuola ait, agẽtem[b] ante diem vsusfructus, nihil facere: quamuis aliàs qui ante diem agit, malè agit.

a quæ vti & frui

b & agentem

QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS VEL VSVS AMITTITVR TIT. IIII.

Capitis diminutio.

VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

NON solùm vsumfructum amitti capitis minutione constat, sed & actionem de vsufructu. & parui refert vtrum iure sit constitutus vsusfructus, an verò tuitione prætoris. Proinde traditus quoque vsusfructus, item in fundo vectigali vel superficie[c] ||non|| iure constitutus, capitis minutione amittitur. sed ita demum amittitur capitis deminutione[d] vsusfructus, si iam constitutus est. ceterum si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite mi-
a nutus est, constat non amitti. Si tibi fundus ex die legatus est, & vsumfructum mihi rogatus es restituere videndũ erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne fortè saluus sit mihi vsusfructus, quasi ante diem cedentem capitis minutio interueniat. quod benignè dici poterit. Vsq; adeo autem capitis minutio eum demum vsumfructũ peremit qui iam constitutus est, vt si in singulos annos vel menses vel dies legatus sit, is[e] demum amittitur, qui iam processit.[f] &[g] si fortè in annos singulos legatus est, illius dumtaxat anni vsusfructus amittetur. & si in menses, eius mensis. si[h] in dies, eius diei.

c superficiario

d Etiã minima tempore Iurisconsultorũ; hodie verò ex constitutione Iustiniani media tantùm, vel maxima. l. corruptionem. C. de vsufr.

e ita demum amittatur.
f præcessit.
g & ita si
h & si in dies.

Vsusfructus relictus alternis annis.

II. PAPINIANVS libro septimodecimo Quæstionum

SI duobus separatim alternis annis vsusfructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est: cum si legatariũ vnum substituas cui alternis annis legatus sit vsusfructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore quo ius fruendi legatario non est. quòd si ex duobus illis alter decedat, per vices temporum plena proprietas erit: neque enim adcrescere alteri quicquam potest: quoniam propria[i] quisque

i per propria

tempora non concurrente altero fructus integri[a] habuit.
Si non mors sed capitis deminutio intercesserit, quia 1
plura legata sunt, illius anni tantùm, si modò ius fruendi
habuit, fructus amissus erit. quod & in vno legatario qui
fructum in singulos annos accepit, defendendum est: vt com
memoratio temporum repetitionis potestatem habeat.
Cum singulis fructus alternis annis legatur, si consentiant in 2
eundem annum, impediuntur: quòd[b] non id actum videtur
vt concurrerent. multum etenim refert, duobus simul alter-
nis annis legetur, quod sanè vltra primum annum
procedere[c] non poterit, non magis quàm si vni legatus ita
fuisset: an singulis alternis annis. nam si concurrere volent,
aut impedient inuicem[d] propter voluntatem, aut si ea non
refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

Repetitio vsusfructus.

III. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SIcut in annos singulos vsusfructus legari potest, ita & ca-
pitis minutione amissus legari potest: vt adiciatur, QVO-
TIENSQVE[e] CAPITE MINVTVS ERIT, EI[f] LE-
GO: vel sic, QVOTIENS AMISSVS ERIT. & tunc si ca-
pitis minutione amittatur, repetitus videbitur. Vnde tracta-
tum est, si cui quamdiu viuat, vsusfructus legatus sit, an vi-
deatur repetitus quotiēs amissus est. quod & Mæcianus tem
ptat: & puto repetitum videri. Quare si vsq; ad tēpus[g] sit le-
gatus, vtputa vsq; ad decenniū, idem erit dicendum. Hæc[h] 1
aūt repetitio quæ fit post amissum capitis minutione vsum-
fructū, quæritur an ‖&‖ius adcrescendi secū ‖saluum‖ habeat.
vtputa Titio & Mæuio vsusfructus legatus est, & si Titius
capite minutus esset, eidem vsumfructum legauit. quæsitum
est, si Titius ex repetitione vsumfructū haberet, an inter eos
ius adcrescendi saluū esset. & Papinianus libro septimode-
cimo[i] quæstionum scribit, saluū esse perinde ac si alius esset
Titio in vsufructu[k] substitutus: hos[l] enim tametsi nō verbis,
re tamē coniūctos videri. Idem Papinianus quærit, si Titio 2
& Męuio vsufructu[m] legato, in repetitione[n] vsusfructus non
totum sed partem Titio relegasset,[o] an viderentur coniuncti.
& ait, si quidem Titius amiserit, totum socio[p] adcrescere.
quòd si Męuius amisisset, non[q] totū adcrescere: sed partē ad
eum, partem ad proprietatem redire. quæ sententia habet ra
tionem: neq; ‖enim‖ potest dici eo momento, quo quis amit-
tit vsumfructum & resumit, etiam ipsi quicquam ex vsufru-
ctu adcrescere. placet enim nobis, ei qui amittit vsumfructū,
ex eo quod amittit nihil adcrescere. Morte quoq; amitti 3
vsumfructū, non recipit dubitationem: cum ius fruēdi mor-
te extinguatur. sicuti si quid aliud ‖quod‖ personæ cohæret.

Mors.

a Fructus integros
b quia non
c Non attentè Florent. Pand. legerunt qui notant legi in illis præcedere.
d se inuicem
e quoties quis
f ei do lego
g ad diem sit
h Quamuis enim vtrique idem vsusfructus legatus sit: ideoque sint re coniuncti: quia tamen nomen Titij in repetitione cōiunctum non est cum nomine Mæuij, sed ab eo potiùs separatum & remotum, coniuncti verbis non dicuntur. Duaren. lib. 1. c. 9. de de iur. adcresc.
i lib. 5. quæst.
k in vsumfructum
l eos enim
m vsusfructus legatus esset,
n in repetitione autem
o legasset, Accursius legit relegasset, & sanè cum proponatur repetitum esse vsusfructus legatum, magis conuenire videtur hæc lectio.
p Mæuio
q neque totum Titio

Mors.

IIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

SI legatum vsumfructum legatarius alij restituere rogatus
est, id agere prætor debet, vt ex fideicommissarij persona
magis quàm ex legatarij pereat vsusfructus.

V. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

REpeti potest ‖legatus‖ vsusfructus amissus qualicumque
ratione, dummodo non morte. nisi fortè heredibus[a] le-
1 gauerit. Si quis vsumfructum solum serui alienauerit, per
quem vsusfructus ei adquisitus est, dubium non est quin vsus
fructus per eum adquisitus retineatur.

a hæredibus eius eum

Mutatio rei.

2 Rei mutatione interire vsumfructum placet. veluti, vsus-
fructus mihi ædium legatus est: ædes corruerunt vel exustæ
sunt: sine dubio extinguitur.[b] an & areæ? certissimum est ex-
ustis ædibus nec areæ nec cementorum vsumfructum deberi.
3 & ita ‖&‖ Iulianus. Si areæ sit vsusfructus legatus, & in ea
ædificium sit positum, rem mutari, &[c] vsumfructum extin-
gui constat. Planè si proprietarius hoc fecit, ex testamento,
vel de dolo[d] tenebitur.

b extinguitur vsus fructus.

c & ita vsusfructus

d *Vbi iam constitutus fuerit vsusfructus: ante constitutũ enim tenetur ex testam. eo. tit. hæres. §. hæres. de obl. quæ quasi ex cõtract. nasc. Instit. & alia actio deficit. l. & elegãter. de d. l. deficit autem Aquiliæ (quæ interdũ competit l. locũ supr. de vsufr.) quia datur re deteriore facta. l. si seruus. §. rupisse. ad leg. Aquil. Hic autem melior facta est ædibus impositis solo. & plerunque etiã deficit interdictum, quod vi aut clam, vt si fortè sciente, & consentiẽte fructuario ædificiũ factum sit, cui hæres persuaserat fore vt ædificio vteretur.*

VI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SEd & interdictum quod vi aut clam vsufructuario com-
petit:

VII. IVLIANVS libro trigensimoquinto Digestorum

NIsi sublato ædificio vsumfructum areæ ‖mihi‖ cesserit: tẽ-
pore scilicet quo vsusfructus perit transacto.

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

FVndi vsufructu legato, si villa diruta sit, vsusfructus non
extinguetur: quia villa fundi accessio est: non magis quàm
si arbores deciderint.

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SEd & eo quoque solo in quo fuit villa, vtifrui potero.

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

QVid tamen si fundus villæ fuit accessio? videamus ne etiã
fundi vsusfructus extinguatur. & idem dicendum est,
1 vt non extinguatur. Non tantùm si ædes ad aream redactæ
sint, vsusfructus extinguitur, verumetiã si demolitis ædibus
testator alias nouas restituerit. planè si per partes reficiat,
2 licet omnis noua facta sit, aliud erit nobis dicendum. Agri
vel loci vsusfructus[e] legatus si fuerit inundatus, vt stagnum
iam sit aut palus, procul dubio extinguetur. sed & si stagni
vsusfructus legetur, & exaruerit sic vt ager sit factus, mutata
re vsusfructus extinguitur. Non tamen, si arui[f] vsusfructus
legetur, & ibi vineæ[g] sint positæ, vel contra, puto extingui.
Certè siluæ vsufructu legato, si silua cæsa illic sationes fuerint

e vsufructu legato

f si areæ. *Flor. magis congruit superioribus & inferioribus.*

g vites

 factæ,

factæ, sine dubio vsusfructus extinguitur. Si masse vsusfructus legetur, & ex ea vasa sint facta, vel contra, Cassius apud Vrseium scribit, interire vsumfructum. quam sentẽtiam puto veram. Proinde & ornamentum dissolutum aut transfiguratum extinguit vsumfructum. In nauis quoque vsufructu Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, vsumfructum non interire, si[a] autem dissoluta sit, licet isdem tabulis nulla præterea adiecta restaurata sit, vsumfructum extinctum. quam sententiam puto veriorem. Nam & si domus[b] fuerit restituta, vsusfructus extinguitur. Quadrigæ vsufructu legato, si vnus ex equis decesserit, an extinguatur vsusfructus quæritur. ego[c] puto multum interesse, equorum an quadrigæ vsusfructus sit legatus: nam si equorum, supererit in residuis: si quadrigæ, non remanebit: quoniam quadriga esse desiit:

a sin autem

b domus diruta fuerit, & ex iisdem cæmentis tignisque fuerit

c & ego

XI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

NIsi alius ante diem legati cedentem substitutus sit.

Mutato ministerio ex quo pendet effectus, intelligitur res mutata.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI cui balinei vsusfructus legatus sit, & testator habitationem hoc[d] fecerit, vel si tabernæ, & diætam fecerit, dicendũ est vsumfructũ extinctum. Proinde & si histrionis reliquerit vsumfructum, & eum ad aliud ministerium transtulerit, extinctum esse vsumfructum dicendum erit.

d ex hoc

Fructus percepti pertinent ad hæredem fructuarij.

XIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

SI fructuarius[e] messem fecit, & decessit, stipulam quæ in[f] messe iacet heredis eius esse Labeo ait: spicam[g] quæ terra teneatur, domini fundi esse. fructumque percipi spica aut fæno cæso aut vua adempta aut excussa olea: quamuis nondum tritum frumentum aut oleum factum vel vindemia coacta sit. Sed vt verum est quod de olea excussa scripsit, ita aliter obseruandum de ea olea quæ per se deciderit. Iulianus ait, fructuarij fructus tũc fieri, cum eos perceperit: bonæ fidei autem possessoris, mox quàm à solo separati sint.

e vsufructuarius
f quæ demessa
g spicam autem

An amittatur pro parte.

XIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

EXcepta capitis minutione vel morte, reliquæ causæ vel pro parte interitum vsusfructus recipiunt.

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

INterdum proprietarius ad libertatem perducet: si fortè vsusfructus fuerit tamdiu legatus quamdiu manumittatur. nam incipiente proprietario manumittere, extinguetur vsusfructus.

Ius accrescendi.

XVI. IDEM libro quinto Disputationum

SI sub condicione mihi legatus sit vsusfructus, medioque tempore sit penes heredem, potest heres vsumfructum alij legare. quæ res facit vt si condicio extiterit mei legati, vsusfructus ab herede relictus finiatur. quòd si ego vsumfructum amisero, non reuertetur ad legatarium cui ab herede purè legatus fuerat: quia[a] ex diuersis testamentis ius coniunctionis non contingit.

[a] Inter eos qui diversis ex testamentis vocantur, non est ius adcrescendi.

Consolidatio voluntaria.

XVII. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

SI tibi fundi vsusfructus purè, proprietas autem sub condicione Titio legata fuerit, pendente[b] cõdicione dominium proprietatis adquisieris, deinde condicio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit. neque interest, quòd detracto vsufructu proprietas legata sit: enim dum proprietatem adquiris, ius omne legati vsusfructus amisisti.[c]

[b] & pendente

[c] Vsufructu proprietatis acquisitione cõfuso. l. si seruus. inf. eo.

Mutatio dominij.

XVIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum

SI seruo hereditario ante aditam hereditatem legatus vsus fructus fuisset, magis placet adita hereditate eum vsumfructum ad te transire: nec interire quasi mutato dominio: quia nec dies ante cesserit quàm tu heres extiteris.

XVIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

NEque vsusfructus neque iter actúsve dominij mutatione amittitur.

Vsu partis retinetur ius totius à sciente, secus ab ignorante.

XX. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

IS qui vsumfructum habet, si tantùm vtatur, quia existimet se vsum tãtùm habere, an vsumfructum retineat? & si quidem sciens se vsumfructum habere, tantùm vti velit, nihilo minus & frui videtur, si verò ignoret, puto eum amittere fructum: non enim ‖ex‖ eo quod habet, vtitur, sed ‖ex‖ eo quod putauit se habere.

Ciuitas.

XXI. MODESTINVS libro tertio Differentiarum

SI vsusfructus ciuitati legetur, & aratrum[d] in ea[e] inducatur, ciuitas esse desinit: vt[f] passa est Carthago: ideoq; quasi morte desinit habere vsumfructum.

[d] Mos antiquorum erat in euertẽdis vrbibus aratrum inducere. Vnde Horat. li. 1. Car. Imprimeretq; muris hostile aratrũ exercitus insolens.

[e] in eam inducatur, in ea ducatur,

[f] Hæc in alijs libris subijciuntur verba, inducatur.

Quomodo retineatur vsus.

XXII. POMPONIVS libro sexto ad Quintum Mucium

SI mulieri vsus domus legatus sit, & illa trans mare profecta ‖sit, &‖ constituto tẽpore ad amittendum vsum afuerit, maritus verò domo vsus fuerit, retinetur nihilo minus vsus: queadmodum si familiã suã in domu reliquisset, eaq;[g] peregrina-

[g] dum peregrinaretur.

grinaretur. & hoc magis dicendum est, si vxorem in domu reliquerit maritus, cum ipsi marito vsus domus legatus sit.

Inundatio.

XXIII. IDEM libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium

SI ager cuius vsusfructus noster sit, flumine vel mari inundatus fuerit, amittitur vsusfructus: cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur. ac ne piscādo quidem retinere poterimus vsumfructum. sed quemadmodum si eodem impetu discesserit[a] aqua quo venit, restituitur proprietas, ita & vsumfructum restituendum, dicendum est.

XXIIII. IAVOLENVS libro tertio ex Posteriorum[b] Labeonis

CVm vsumfructum horti haberem, flumen hortum occupauit: deinde ab eo recessit. ius quoque vsusfructus restitutum esse Labeoni videtur: quia[c] id solum perpetuò eiusdem iuris mansisset. Ita[d] id verum puto, si flumen inundatione hortum occupauit. nam si alueo mutato inde manare cœperit, amitti vsumfructū existimo: cum is locus aluei publicus esse cœperit. neque in pristinum statum restitui[e] posse.[f] Idem iuris itinere[g] & actu custodiendum esse, ait Labeo. de quibus rebus ego idem quod in vsufructu sentio. Labeo:[h] nec si summa terra sublata ex fundo meo, & alia regesta esset, idcirco meum solum esse desinit: non magis quàm stercorato agro.

An pro parte amittatur

XXV. POMPONIVS libro vndecimo ex Variis lectionibus

PLacet vel certæ partis vel pro indiuiso vsumfructum non vtendo amitti.

Postliminium.

XXVI. PAVLVS libro primo ad Neratium

SI ager ab hostibus occupatus seruúsve captus liberatus fuerit, iure postliminij restituetur[i] vsusfructus.

Confusio.

XXVII. IDEM libro primo Manualium

SI seruus in quo vsusfructus alienus est, noxæ dedatur à domino proprietatis vsufructuario, liberabitur confusa seruitute proprietatis comparatione.

XXVIII. IDEM libro tertiodecimo ad Plautium

SI[k] vsusfructus[l] alternis annis legetur, non[m] posse non vtendo eum amitti: quia plura sunt legata.

An retineatur vsusfructus alio possidente.

XXVIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

POmponius quærit, si fundum à me proprietarius conduxerit, eumque fundum vendiderit Seio non deducto vsufructu,

a recesserit
b ex posterioribus
c quoniam id
d sed ita id
e Tantùm enim est, vt vsusfructus amittatur, nec vnquam postea restituatur, rē esse interitā, & si rei substantia superfit. l. qui vsumfructū. in prin. supr. de vsufru. & l. 5. §. rei mutatione. Quod lōgè diuersum est in proprietate. l. adeò. §. quòd si tota. de acquiren. rer. domin.
f possit.
g in itinere etiam actúque
h Labeo ait:
i restituitur
k Coniunge l. 7. quemadmo. seru. amit. l. 13. de vsufr. leg. Duar.
l fructus
m constat non

fructu, an vſumfructum per emptorem retineam. & ait, licet proprietarius mihi penſionem ſoluerit, tamen vſumſumfructum amitti: quia non meo nomine ſed ſuo fruitus eſt emptor. Teneri planè mihi ex locato proprietarium quanti mea interfuit id factum non eſſe. quanquam ſi à me conductum vſumfructum quis alij[a] locauerit, retinetur vſusfructus. ſed ſi proprietarius eum locaſſet ſuo nomine, dicendum amitti: non enim meo nomine fruitur colonus. Sed ſi emptum à me vſumfructum proprietarius vendidiſſet, amitterem vſumfructum? quærendum eſt. & puto amitti: quoniam & hic non vt à me empto fruitur fundi emptor. Idem Pomponius quærit, ſi legatum mihi vſumfructum rogatus ſim tibi reſtituere, an per[b] te frui videar, nec amittatur vſusfructus. & ait, dubitare ſe de hac queſtione. ſed eſt verius quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommiſſario nocere: ſuo enim nomine vtilem actionem eum habiturum.

a alicui, alius, cuiuis alij: hæ lectiones omnes ferri poſſunt.

b pro te frui

Mors.

XXX. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

CAro & coriũ mortui pecoris in fructu non eſt: quia mortuo eo vſusfructus extinguitur.

Grex.

XXXI. POMPONIVS libro quarto ad Quintum Mucium

CVm gregis vſusfructus legatus eſt, & vſque eo numerus peruenit gregis vt grex nõ intellegatur, perit vſusfructus.

DE VSVFRVCTV EARVM RERVM QVAE VSV CONSVMVNTR VEL MINVVNTVR TIT. V.

Quaſi vſusfructus conſtituitur præſtita cautione.

VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SENATVS cenſuit vt omnium rerum quas in cuiuſq; patrimonio eſſe conſtaret, vſusfructus legari poſsit. quo ſenatuſconſulto inductum videtur vt[c] earũ rerum quæ vſu tolluntur vel minuuntur poſsit vſusfructus legari.

c vt & earum.

II. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

SEd de pecunia rectè caueri[d] oportet his à quibus eius pecuniæ vſusfructus legatus erit. Quo ſenatuſconſulto non id effectum eſt, vt pecuniæ vſusfructus propriè[e] eſſet: nec enim naturalis ratio auctoritate[f] ſenatus[g] cõmutari potuit: ſed remedio introducto cœpit quaſi vſusfructus haberi.

d Duobus capitibus tantum. l.9. & 10. inf. eo.

e proprius eſſet r

f Hanc ſententiam latè explicat Cic. 2. de leg.

g ſenatuſconſultũ

Nomina.

III. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

POſt[h] quod omnium rerum vſusfructus legari poterit: an & nominum? Nerua negauit. ſed eſt verius quod Caſsius & Pro-

h Poſtquam

& Proculus existimant, posse legari. idem tamen Nerua ipsi quoque debitori posse vsumfructum legari scribit, & remittendas †ei vsuras.

† eius

IIII. PAVLVS libro primo ad Neratium

ERgo cautio etiam[a] ab hoc exigenda erit.

a & ab hoc

Pecunia aliena.

V. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

HOc senatusconsultum non solùm ad eum pertinet, qui pecuniæ vsumfructum vel ceterarum rerum quas habuit legauit, verùm & si fuerint alienæ.

Omissa cautione quæ actio competat proprietario.

Si pecuniæ sit vsusfructus legatus vel aliarum rerum quæ in abusu consistunt, nec cautio interueniat, videndum, finito vsufructu an pecunia quæ data sit, vel ceteræ res quæ in absumptione sunt, condici possint. Sed[b] si quidem adhuc constante vsufructu cautionem quis velit condicere, dici potest, omissam cautionem posse condici incerti condictione. sed ‖ si ‖ finito vsufructu, ipsam quantitatem Sabinus putat posse cõdici. quam sententiam & Celsus libro octauodecimo[c] digestorum probat[d]. quæ[e] mihi non inarguta videtur.

b *Et aptior est responsione particula* Et, *quàm* Sed

c lib. 8. al. 17.
d scribit.
e & mihi

Vsus pecuniæ.

Quæ in vsufructu pecuniæ diximus vel ceterarum rerum quæ sunt in abusu, eadem & in vsu dicenda sunt. nam idem continere vsum pecuniæ & vsumfructum ‖ & ‖ Iulianus scribit, & Pomponius libro octauo de stipulationibus.

Vni legata res, alteri vsusfructus.

VI. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum

SI tibi decem ‖ milia ‖ legata fuerint, mihi eorundem decem ‖ milium ‖ vsusfructus, fient quidem tua tota decem ‖ milia: ‖ sed mihi quinque numerari debebũt, ita vt tibi caueam, tempore mortis meæ aut capitis deminutionis restitùiri. Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi eiusdem fundi vsusfructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partẽ cum vsufructu, partem sine vsufructu. & non heredi sed tibi cauerem boni viri arbitratu. Sed[f] si duobus eorundem decem ‖ milium ‖ vsusfructus legatus fuerit, quina ‖ milia ‖ accipient: & inuicem, ‖ & ‖[g] heredi satisdabunt.

f Sed & si
g *Deest* &: *quæ tamẽ omissa viros doctos in errorem impulit. sensus autem est, hos legatarios sibi mutuo satisdare, quia inter eos est ius accrescẽdi: deinde heredi, iuxta regulam traditam l. 2. supr. eod.*

Cautio.

VII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SI vini, olei, frumenti vsusfructus legatus erit, proprietas ad legatariũ transferri debet, &[h] ab eo cautio desideranda est: vt quandoque[i] is mortuus aut capite deminutus sit, eiusdem qualitatis res restituatur: aut æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine cauendum est: quod & commodius est. Idem scilicet de ceteris quoq; rebus quæ vsu[k] continentur, intellegemus.

h *Cuiusmodi legata tempore Cic. nõ accipiebãtur, vt ex eius Top. apparet, nõdum reperta cautione qua hoc fieri posset.*
i quandocunque
k vsu consummuntur, ab vsu continentur,

Cautio-

Cautionis legatum.

VIII. PAPINIANVS libro septimodecimo Quæstionũ

TRibus heredibus institutis vsumfructum quindecim milium Titio legauit, & duos ex heredibus iussit pro legatario satisdare. placebat vtile esse cautionis quoque legatum: nec refragari senatusconsultum:[a] quia cautio non impediretur. & esse alterum legatum velut certi, alterum incerti. vsus fructus itaque nomine partem pecuniæ petendam ab eo qui satis accepit à coherede: incertique cum eodem agendum, si satis non dedisset. Eum verò qui satis præstitit, ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter senatusconsultum, neque actione incerti: quia coheredi satisdedit. Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere. Finito autem vsufructu, si coheredes ex causa fideiussoria conuenirentur, eos mandati non acturos: non enim suscepisse mandatum, sed voluntati paruisse. denique cautionis legato liberatos. de illo nec diu tractandum fuit, secundum legatum id est cautionis, non heredum videri, sed eius cui pecuniæ vsusfructus relictus est: cuique testator prospicere[b] voluit, & cuius interesse credidit fideiussores non suo periculo quærere.

a senatusconsultis

b proficere

Cautionis formula.

VIIII. PAVLVS libro primo ad Neratium

IN stipulatione de reddendo vsufructu pecunię, duo soli casus interponuntur, mortis, & capitis deminutionis:

X. VLPIANVS libro septuagensimo nono ad Edictum

QVoniam[c] pecuniæ vsus aliter amitti nõ potest quàm his casibus. Si vsus tantùm pecuniæ legatus sit, quia in hac specie vsus appellatione etiam[d] fructum contineri magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidam aiunt, non ante hanc interponi stipulationem quàm data fuerit pecunia. ego autem puto, siue antea siue postea pecunia data sit, tenere stipulationem.

c Ex tractatu de prætor. stipul. tit. vsufr. quemadmodum caue. Duar.

d & fructuum

XI. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

SI lanæ alicui legatus sit vsusfructus vel odorum vel aromatum, nullus videtur vsusfructus in istis iure constitutus. sed ad senatusconsultum erit descendendum quod de cautione eorum loquitur.

XII. MARCIANVS libro septimo Institutionum

CVm pecunia erat relicta Titio, ita vt post mortem legatarij ad Mæuium rediret, quamquam adscriptum[e] sit, vt vsum eius Titius haberet, proprietatem tamen ei legatam:[f] & vsus mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post mortem eius, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

e Pessimè acceperant hunc locum, qui negationem addiderãt, legerantque nõ ascriptum: quod Halo. quoque vidit, Ang. 4. emend. c. 7.

f legatam esse: etiã vius mẽtione facta.

SI VSVSFRVCTVS PETETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR

TIT. VI.

An fructuarius poßit vindicare seruitutem.

VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI FVNDO fructuario seruitus debeatur, Marcellus libro octauo apud Iulianum Labeonis & Neruæ sententiam probat existimantium seruitutem quidem eum vindicare non posse, verùm vsumfructum vindicaturum. ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire‖&‖agere, teneri ei quasi non patiatur vtifrui.

Quæ iura sequuntur vsumfructum.

Vsusfructus legatus adminiculis eget, sine quibus vtifrui 1
quis non potest. & ideo si vsusfructus legetur, necesse est tamen vt sequatur eum aditus. vsque adeo, vt si quis vsumfructum loci leget ita, ne heres cogatur viam præstare, inutiliter hoc adiectum videatur. Item si vsufructu legato iter ademptum sit, inutilis est ademptio: quia[a] semper sequitur vsumfructum. Sed si vsusfructus sit legatus ad quem aditus non est per[b] hereditarium fundum, ex testamento vtique agendo fructuarius consequetur vt cum aditu sibi præstetur vsusfructus. Vtrum autem aditus tantùm & iter, an verò & via 2
debeatur fructuario legato ei vsufructu, Pomponius libro quinto dubitat. & rectè putat, prout vsusfructus perceptio desiderat, hoc ei præstandum. Sed an & alias vtilitates & seruitutes ei heres præstare debeat, puta luminum & aquarum, an verò non? & puto eas solas præstare compellendum, sine quibus omnino vti non potest. sed si cum aliquo incommodo vtatur, non esse præstandas.

a quia iter semper

b nisi per hæreditarium. Rectè abest à Florētinis particula nisi: suprà enim docuit quomodo cōsuleretur legatario, cum aditus est ad locum cuius legatus est vsusfructus per hæreditarium fundū. Hic verò de ea specie disputat, cùm ne per fundum quidem hæreditariū, sed alienū aditus est: hæres autem cogetur eum redimere & præstare. l. damnas. §. qui duos. de vsufr. leg. l. seruum filij. §. vlt. de leg. I.

Id quod interest.

II. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SI ab herede ex testamento fundi vsusfructus petitus sit, qui arbores deiecisset aut ædificiū demolitus esset, aut aliquo modo deteriorem vsumfructum fecisset, aut seruitutes imponendo aut vicinorum prædia liberando, ad iudicis religionem pertinet vt inspiciat[c] qualis ante iudiciū acceptū fundus fuerit: vt vsufructuario hoc quod interest ab eo seruetur.

c Inspiciatur

Fideicommissum.

III. IVLIANVS libro septimo Digestorum

QVi vsumfructum traditum sibi ex causa fideicōmissi desiit in vsu habere tanto tempore, quāto, si legitimè eius factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituēdum eum habere non debet: est enim absurdum plus iuris habere[d] eius, qui possessionem dumtaxat vsusfructus, nō etiam dominium adepti sint.

d habere eos

IIII.

IIII. IDEM libro trigensimo quinto Digestorum

FVndus detracto vsufructu legatus est Titio, & eiusdẽ fundi vsusfructus Sempronio sub condicione. dixi interim cũ proprietate vsumfructum esse, licet placeat cum detracto vsu fructu fundus legatur, apud heredẽ vsumfructum esse: quia paterfamilias cum detracto vsufructu fundum legat, & alij vsumfructum sub condicione, non hoc agit vt apud heredem vsusfructus remaneat.

Actio de vsufructu cui & contra quem competat.

V. VLPIANVS libro septimodecimo[a] ad Edictum

VTifrui ius sibi esse, solus potest intẽdere qui habet vsumfructum: dominus autem fundi non potest: quia qui habet proprietatem, vtendifruendi ius separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus seruire: de suo enim non de alieno iure quẽque agere oportet. quamquam enim actio negatiua[b] domino competat aduersus fructuarium, magis tamen de suo iure agere videatur quàm alieno: cum inuito se negat ius esse vtendi fructuario, vel sibi ius esse prohibendi. Quòd si fortè qui agit dominus proprietatis non sit, quamuis fructuarius ius vtendi non habet, vincet tamen iure quo
1 possessores sunt potiores, licet nullũ ius habeant.[c] Vtrum autem aduersus dominũ dumtaxat in rem actio vsufructuario competat, an etiam aduersus quemuis possessorem, quæritur.[d] & Iulianus libro septimo[e] digestorum scribit, hanc actionem aduersus quemuis possessorem ei competere. nam & si fundo fructuario seruitus debeatur, fructuarius non seruitutem sed vsumfructum vindicare debet aduersus vicini[f]
2 fundi dominum. Si partis fundi vsusfructus[g] cõstituatur, potest de eo in rem agi, siue vindicet quis vsumfructum siue
3 alij neget. In his autem actionibus quæ de vsufructu agũtur, etiam fructus venire plus quàm manifestum est.

Fructus.

4 Si post litem de vsufructu contestatam fuerit finitus vsus fructus, an vlterius fructus desinant deberi? & puto desinere. nam & si mortuus fuerit fructuarius, heredi eius actionem præteritorum dumtaxat fructuum dãdam Pomponius libro quadragensimo scribit.

Causæ restitutio.

5 Fructuario qui vicit, omnis causa restituenda est. & ideo si serui fuerit vsusfructus legatus, quidquid ex re fructuarij vel ex operis suis consecutus est possessor debebit restituere. Sed & si fortè tẽpore vsusfructus amissus est, alio quidẽ possidẽte, alio autẽ liti se offerẽte, non sufficit eũ vsumfructũ iterum renouare: verùm cauere quoque eum de euictione vsus fructus oportet. quid enim si seruum aut fundum is qui possidebat,

a lib. 18. ad Sabinũ

b negatoria

c habeat. Melior est Florent. vt referatur ad possessores, & ex generali regula iuris ratio adferatur: quod si ad fructuarium referas, eandem rationẽ iurisconsultus repetisse videbitur, cum paulò antè dixerit, quamuis fructuarius &c.

d Q. Mutius

e lib. 6. Digest.

f alterius vicini

g vsufructuario

ſidebat, pignori dedit, isque ab eo qui ‖pignori‖ accepit, iure vti prohibetur? debebit itaque habere cautum. Sicut fructuario in rem confeſſoriam agenti fructus præſtandi ſunt, ita & proprietatis domino, ſi negatoria actione vtatur, ſed in omnibus ita demum, ſi non ſit poſſeſſor qui agat: nam & poſſeſſori competunt. quòd ſi poſsident, nihil fructuum nomine conſequentur. Quid[a] ergo officium erit iudicis ‖quàm hoc?‖ vt[b] ſecurus conſequatur fructuarius fruendi licentiam: proprietatis[c] dominus ne inquietetur.

a Quod ergo
b nempe vt ſecurus
c & proprietatis

VI. PAVLVS libro vicenſimo primo ad Edictum

QVi de vſufructu iudicium accepit, ſi deſierit poſsidere ſine dolo, abſoluetur. quòd ſi liti ſe optulit & quaſi poſſeſſor actionem de vſufructu accepit, damnabitur.

DE OPERIS SERVORVM
TIT. VII.

PAVLVS libro ſecundo ad Edictum

OPERA[d] in actu conſiſtit. nec ante in rerum natura eſt quàm ſi dies[e] venit quo præſtanda eſt: quemadmodum cum ſtipulamur QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT.

d Coniunge l. rei appellatio. de verbo. ſigni. Duar.
e is dies venit

II. VLPIANVS libro ſeptimodecimo ad Edictum

OPeræ ſerui legatæ capitis minutione non amittuntur.

III. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

IN hominis vſufructu operæ ſunt, & ob operas mercedes.

IIII. IDEM libro ſecundo de liberali cauſa Edicti vrbanici

FRuctus hominis in operis conſtitit. & retro in fructu hominis operæ ſunt. & vt in ceteris rebus fructus deductis neceſſariis impenſis intellegitur, ita & in operis ſeruorum.

V. TERENTIVS CLEMENS libro octauodecimo ad legem Iuliam & Papiam

OPeris ſerui legatis vſum[f] datum intellegi & ego didici, & Iulianus exiſtimat.

VI. VLPIANVS[g] libro quinquagenſimo quinto ad Edictum

CVm[h] de ſerui operis artificis agitur, pro modo[i] reſtituendæ ſunt: ſed mediaſtini ſecũdum miniſterium. & ita Mela ſcribit. Si minor annis quinque vel debilis ſeruus ſit, vel 1
quis alius cuius nulla opera eſſe apud dominum potuit, nulla æſtimatio fiet. item voluptatis vel affectionis æſtimatio non habebitur. veluti ſi dilexerit eum dominus, aut in deliciis habuerit. ceterum deductis neceſſariis impenſis fiet æſtimatio.

f Non igitur vſusfructus tãtùm eſt datus, ſupr. eo. l. 4. ac nõ tãtùm operas ſerui locare poteſt, ſed etiam illis vti. vix auſim legere vſumfr. contra omnium exemplariũ fidem.
g Paulus lib. 21. ad ed. Papi. lib. 15. ad ed.
h Ex tit. de publicanis. Duar.
i Earum autem modus facilè iniri poteſt, cum eandẽ omnibus vtilitatem adferant. Cùm autẽ Mediaſtinis infima tantùm miniſteria & obuia quæque rerum functiones attribuerentur, ratio viriũ & corporis & ætatis in eis habebatur: miniſteriumque eorũ ex eis æſtimatur, ac etiã ex qualitate domini cui ſeruierint, alius enim alio eſt vtilior. l. ſi pendentes. §. ſi ſerui ſupr. de vſufr.

DE VSV ET HABITATIONE

TIT. VIII.

I. CAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

NVNC videndum de vsu & habitatione. Constituitur[a] etiam nudus vsus, id est sine fructu. qui & ipse iisdem modis constitui solet quibus & vsusfructus.

a Constituitur enim &

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

CVi vsus relictus est, vti potest: frui[b] non potest. & de singulis videndum. 1 Domus vsus relictus est aut marito, aut mulieri: si marito, potest illic habitare non solus,[c] verùm cum familia quoque sua. an & cum libertis, fuit quæstionis. & Celsus scripsit, & cum libertis. posse hospitem quoq; recipere. nam ita libro octauodecimo[d] digestorum scripsit. quam sententiam & Tubero probat. sed an etiam[e] inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatũ libro posteriorum. & ait Labeo eum qui ipse habitat, inquilinum posse recipere. idem & hospites,[f] & libertos[g] suos:

b frui verò non

c non solum ipse,

d lib. 7. Digest.

e an & inquilinum

f hospitem,

g liberos, libertos *legendum esse ex suo perioribus apparet.*

III. PAVLVS libro tertio ad Vitellium

ET clientes.

IIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

CEterum sine eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, nõ bellè[h] inquilinum dici qui cum eo habitet. secundum hæc & si pensionem[i] percipiat[k] dum ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidendum: quid enim si tam spatiosæ domus vsus sit relictus homini mediocri, vt portiuncula contentus sit? sed & cum his quos loco seruorum in operis habet, habitabit: licet liberi sint vel serui alieni. 1 Mulieri autem si vsus relictus sit, posse eam & cum marito habitare. Quintus Mucius primus admisit: ne ei matrimonio carendum foret cum vti vult domo. nam per contrarium, quin vxor cum marito possit habitare nec fuit dubitatum. Quid ergo si viduæ legatus sit? an nuptiis cõtractis post constitutum vsum, mulier habitare cum marito possit? & est verum, vt & Pomponius libro quinto & Papinianus libro nonodecimo quæstionum probat, posse eam cum viro & postea nubentem habitare. Hoc amplius Pomponius ait, & cum socero habitaturam.

h non velle. *elegãtior est lectio Flor. August. 1. emend. c. 9.*

i pensione .n habitationis

k recipiat

V. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

IMmo & socer cum nuru habitabit: vtique[l] cum vir vnà sit.

l hoc vtique cum viro iuncta sit.

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

NOn solum autem cum marito, sed & cum liberis libertisque habitare & cOm parentibus poterit. & ita &[m] Aristo notat apud Sabinum. & hOc[n] vsque erit procedendũ, vt eosdem quos masculi, recipere[o] & mulieres possint.

m vt Aristo

n huc vsque

o reciperent

VII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

NOn aliter autem mulier hospitem recipere potest, quàm si is sit qui honestè cum ea quæ vsum habeat habitaturus sit.

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SEd neque locabunt seorsum, neque concedent habitationẽ sine se, nec vendent vsum. Sed si vsus ædium mulieri legatus sit ea condicione SI A VIRO DIVORTISSET, remittendam ei condicionem, & cum viro habitaturam, ‖quod &‖ Pomponius libro quinto probat.

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

CEterarum quoque rerum vsu legato, dicendum est, vxorem cum viro in promiscuo vsu eas res habere posse.

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

SI habitatio legetur, an perinde sit atq; si vsus, quæritur. & effectu quidem idem pænè esse legatum vsus & habitationis, &[a] Papinianus consensit libro octauodecimo quæstionum. Denique donare non poterit. sed eas personas recipiet, quas & vsuarius. ad heredem tamen nec ipsa transit, nec non vtẽdo amittitur, nec capitis deminutione. Sed si ΧΡΗΣΙΣ 1
sit relicta, an vsus sit, videndum. & Papinianus libro septimo[b] responsorum ait, vsum[c] esse, non etiam fructum relictum. Sed[d] si ‖sic‖ relictus sit, ILLI DOMVS VSVSFRVCTVS HABITANDI CAVSA, vtrum habitationem solam, an verò & vsumfructum habeat, videndum. & Priscus ‖&‖ Neratius putant,[e] solam habitationem legatam. quod est verum. Planè si dixisse Testator, VSVM HABITANDI CAVSA, non dubitaremus quin valeret. Vtrum autem 2
vnius anni sit habitatio, an vsq; ad vitam, apud veteres quæsitum est. & Rutilius, donec viuat, habitationem competere ait. quam sententiam & Celsus probat libro octauodecimo[f] digestorum. Si vsus fundi sit relictus, minus vti- 3
que esse quàm fructum, longeque,[g] nemo dubitat. sed quid in ea causa sit, videndum. & Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominumque prohibiturum illò venire: sed colonum non prohibiturum, nec familiam: ‖scilicet eam‖ quæ agri colendi causa illic sit. ceterum si vrbanam familiam illò mittat, qua ratione ipse prohibetur, & familiam prohibendam eiusdem rationis est. Idem Labeo ait & cella vinaria, & olearia eum solum vsurum: dominum verò inuito eo non vsurum.

XI. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum

IN que[h] eo fundo hactenus ei morari licet, vt neq; domino fundi molestus sit, neque his per quos opera rustica fiunt, impedi-

a etiam Papinianus

b lib.4.respon.

c *Ex vi dictionis, quando (vt inquit Suidas) nihil aliud sit* χρῆσις *quàm vtilis sibi rei* χρεία, *id est, pro necessitate indigentiáve perceptio: fructus verò græcis est potius* ἀπόλαυσις. *Alc. 2. parer. c. 24.*

d Sed & si

e putat, solam

f lib.19. Digest.

g longéque distare, nemo

h In eoque, *al.* Denique in eo

impedimento ‖sit.‖nec vlli alij ius quod habet,aut vẽdere aut
locare aut gratis concedere potest.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

PLenum autem vsum debet habere,si & villæ,& prætorij[a]
‖ei‖ relictus est. Venire planè proprietarium ad fructos
percipiendos, magis dicẽdum est: & per[b] tempora fructvm
colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est.
1 Præter habitationem[c] quam habet cui vsus datus est, de-
ambulandi quoque & gestandi ius habebit. Sabinus & Cas-
sius & lignis ad vsum cottidianum,& horto & pomis & ho
leribus & floribus & aqua vsurum, non vsque ad compen-
dium,sed ad vsum,scilicet[d] non vsque ad abusum. idem Ner-
ua: & adIcit,stramentis etiam vsurum. sed neque foliis ne-
que oleo neque frumento neque frugibus vsurum. sed Sabi-
nus & Cassius & Labeo & Proculus hoc amplius ‖etiam‖
ex his quæ in fundo nascuntur,quod ad victũ sibi,suis suffi-
ciat,sumpturum & ex his quæ Nerua negauit. Iubentius etiã
cum conuiuis & hospitibus posse vti. quæ sentẽtia mihi ve-
ra videtur:aliquo[e] enim largius cum vsuario agẽdum est pro
dignitate eius cui relictus est vsus. sed vtetur is, vt puto, dũ-
taxat in villa. Pomis autem & oleribus & floribus & lignis
videndum vtrum eodem loco vtatur dumtaxat. an etiam in
oppidum ei deferri possint. sed melius est accipere, & in op-
pidum deferenda : neque enim graue onus est horum, si
abundent in fundo. Sed[f] si pecoris ei vsus relictus est, puta
gregis oBilis,ad stercorandum vsurum dumtaxat,Labeo ait.
sed neque lana neque agnis neque lacte vsurum : hæc enim
magis in fructu esse. hoc amplius etiam modico lacte vsu-
rum puto. neque enim tam strictè interpretandæ sunt volũ-
2 tates defunctorum. Sed si boum armenti vsus relinquatur,
omnem vsum habebit & ad arandum, & ad cetera aT quæ
boues apti sunt.

Coniectura ex conditione personæ.

3 Equitij quoque legato vsu, videndum ne & domare pos-
sit,& ad vehẽdum sub iugo vti. & si fortè auriga fuit cui vsus
equorum relictus est,non puto eum Circẽsibus[g] his vsurum :
quia quasi locare eos videtur. sed si testator sciens eum huius
esse instituti & vitæ,reliquit,videtur etiam de hoc vsu sensis-
4 se. Si vsus ministerij alicui fuerit relictus, ad suum mini-
sterium vtetur, & ‖ad‖ liberorũ coniugisque. (neque) videVi-
tur alij concessisse,si simul cum ipsis vtatur. quamquam si fi-
liofamilias vsus serui sit relictus, vel seruo, patri dominóve
adquisitus,ipsius[h] dumtaxat vsum exigat,[i] nõ etiam eorum
qui sunt in potestate. Operas autem serui vsuarij non locabit,
neque alij vtendo[k] concedet. & ità Labeo. quemadmodum

a *Cuius vsus non est relictus vsu villæ relicto,cùm sit pars angustior villæ & quodammodo vrbanum ædificium, nec tã vsibus fundi seruiat quã domini.*
b per ipsa tempora
c habitationem autem
d sed ad vsum, non ad abusum
e aliquanto enim, aliquomodo enim
f Sed & si
g in Circensibus. De *ludis Circẽsibus Sueto. in Claud. & Alex. ab Alex. lib. 5. c. 8.*
h in ipsius
i exigatur, *Sententia est huius loci, cùm vsus serui filiofamil. vel seruo relictus est, ac ita patri dominóve quæsitus, pater vel dominus huius serui vsum exiget: nõ etiam alij, quos suæ potestati subiectos habet.*
k vtendas

enim concedere alij operas poterit, cum ipse[a] vti debeat? idem
tamen Labeo putat, si fundum cōduxerit quis, vsuarium ser-
uum posse ibi operari. quid enim interest, in qua re opera
eius vtatur? quare & si lanam conduxerit vsuarius expedien-
dam, poterit etiam per vsuarias ancillas opus perficere. idém-
que si vestimenta texenda redemerit, vel insulam vel nauem
fabricandam, poterit ad hæc operis vti vsuarij.[b] nec offen-
detur illa Sabini sententia, ancillæ[c] vsu dato, ad lanificium
eam non mitti,[d] nec ex operis mercedem capi: sed sibi lanam
facere iure cogere. sibi enim facere videtur qui non operas
eius locauit, sed opus quod conduxit expediit.[e] idem &
Octauenus probat.

a ipse tantùm vti
b vsuarius.
c scilicet ancillæ
d admitti,
e expediet.

XIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SEd[f] ipsi seruo ancillæve pro opera mercedem imponi pos-
se, Labeoni placet.

f Sed & ipsi

De seruo vsuario.

XIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum

PEr seruum vsuarium si stipuler, vel per traditionem acci-
piam, an adquiram quæritur, si ex re mea, vel ex operis
eius. & si quidem ex operis eius, non valebit: quoniam nec
locare operas eius possumus. sed si ex re mea dicimus seruum
vsuarium stipulantem vel per traditionem accipientem, mi-
hi adquirere, cum hac opera eius vtar. Vsusfructus an fru- 1
ctus legetur, nihil interest: nam fructui & vsus inest: vsui
fructus deest. & fructus quidem sine vsu esse non potest: vsus
sine fructu potest. denique si tibi fructus deducto vsu legatus
sit, inutile esse legatum Pomponius libro quinto ad Sabi-
num scribit. & si forte vsufructu legato fructus adimatur,
totum videri ademptum scribit. sed si fructus[g] sine vsu, vi-
deri constitutum qui & ab[h] initio constitui potest. sed si
† fructu legato vsus adimatur, Aristo scribit, nullam esse ad-
emptionem. quæ sententia Venignior est. Vsu legato, si ei- 2
dem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum vsu.
Idem ait, & si tibi vsus mihi fructus legetur, concurrere nos
in vsu,[i] me solum fructum habiturum. Poterit autem apud
alium esse vsus, apud alium fructus sine vsu, apud alium
proprietas: veluti si qui habet fundum, legauerit Titio
vsum, mox heres eius tibi fructum legauerit, vel alio mo-
do constituerit.

g sed si de fructu si-
ne vsu sensit, vsum
videri, *vel* sed si de
fructu sine vsu adi-
mendo sensit, quare
non dicamus vsum
videri constitutū.
h quia & initio
† vsufructu
i in vsum, me

XV. PAVLVS libro tertio ad Sabinum

FVndi vsu legato, licebit vsuario & ex penu,[k] quod in an-
num dumtaxat sufficiat capere: licet mediocris prædii eo
modo fructus consumantur: quia & domo & seruo ita vte-
retur, vt nihil alij fructuum nomine superesset. Sicut is cui 1
vsus fundi legatus est, quo minus dominus agri colēdi causa
ibi

k ex fœno,

ibi versetur, prohibere[a] nõ potest, alioquin & frui dominum prohibebit, ita nec heres quicquã facere debet, quo minus is cui vsus legatus est, vtatur vt bonus paterfamilias vti debet.

XVI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

SI ita legatus esset vsus fundi, vt instructus esset, earum[b] rerum quæ instrumento[c] ||fundi|| essent, perinde ad legatarium vsus pertinet,[d] ac si nominatim ei earum rerum vsus le-
1 gatus fuisset. Dominus proprietatis etiam inuito vsufructuario vel vsuario fundum vel ædes per saltuarium vel insularium custodire potest: interest enim eius fines prædij tueri. eaque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus vsus
2 fructus vel vsus fuerit. Seruo, cuius vsum dumtaxat non etiam fructum habemus, potest ||&|| à nobis quid donari, vel etiam ex pecunia nostra negotiatum[e] esse, vt quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

a *Vsuarius enim cõmodè fundo vti potest, vt alium frui nõ prohibeat: ædibus verò vtendo, ita eas occupat vt vsumfructũ impediat. Itaque eo vtente dominus in illis non versabitur. l. pe. §. licet. inf. eod.*

b etiam earum

c in instrumento

d pertineret.

e negotiatio permitti.

XVII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum

FIliofamilias vel seruo ædium vsulegato, ||&|| vtile legatum esse existimo & eodem modo persecutionem eius competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset. itaque non minus absente quàm præsente filio seruóve, pater dominúsve in his ædibus habitabit.

Refectio.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Plautium

SI domus vsus legatus sit sine fructu, communis refectio est ||rei|| in sartis tectis tam heredis quàm vsuarij. videamus tamen, ne si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat. si verò talis sit res cuius vsus relegatus[f] est, vt heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est. quæ distinctio rationem habet.

f legatus

An diuisionem recipiat seruitus vsusfructus.

XVIIII. IDEM libro tertio ad Vitellium

VSus pars legari non[g] potest: nam frui quidem pro parte possumus, vti pro parte non possumus.

XX. MARCELLVS libro tertiodecimo Digestorum

SEruus cuius mihi vsus legatus est, adquirit mihi, si institor erit & operis eius vtar in taberna: nam mercibus vendundis emendisque[h] adquirit mihi. sed & si iussu meo per traditionem accipiet.

XXI. MODESTINVS libro secundo Regularum

VSus aquæ personalis est: & ideo ad heredem vsuarij trãsmitti non potest.

g *Nam in facto consistit, nec post factum: quod diuidi non potest. l. via. de seruitu. vsusfructus autẽ non solùm in facto consistit, sed etiam post factum restant fructus qui diuidi possunt: itaque pro parte legatur. l. 1. suprà de vsufr. hac de re vide Alc. lib. 1. parad. ca. 17.*

h emendisque præpositus

Vsu legato etiam fructus debetur ex verisimili voluntate.

XXII. POMPONIVS libro quinto ad Quintũ Mucium

DIuus Hadrianus cùm quibusdam vsus siluæ legatus esset, statuit fructum quoque eis legatũ videri: quia nisi liceret

legatariis cædere siluam & vendere, quemadmodum vsufru-ctuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato. Licet tam 1
angustus est legatarius cui domus vsus legatus est, vt nõ pos-sit occupare totius domus vsum, tamen eis[a] quæ Bacabunt proprietarius non vtetur: quia licebit vsuario aliis &[b] aliis temporibus tota domo vti. cum interdum domini quoque ædium, prout tẽporis cõdicio exigit, quibusdã vtantur, *qui-busdam non vtantur*. Vsu legato, si plus vsus sit legatarius 2
quàm oportet, officio iudicis qui iudicat quemadmodũ vta-tur, ||quid||continetur? ne aliter quàm debet vtatur.

a aiis partibus quæ
b aliis temporibus

XXIII. PAVLVS libro primo ad Neratium

NEratius: vsuariæ rei speciem is cuius proprietas est, nullo modo commutare potest. || Paulus: || deteriorem enim causam vsuarij facere non potest. facit autẽ deteriorem, etiã[c] in meliorem statum commutata.[d]

c & in meliorem
d commutata re, commutando.

VSVFRVCTVARIVS[e] QVEMADMODVM CAVEAT TIT. VIIII.

Tres sunt clausulæ huius stipulationis.

e Quæ sub hoc titu. continentur ferè sumpta sunt ex tractatu de prætor. stipulatio.

VLPIANVS libro septuagensimo nono ad Edictum

SI CVIVS rei vsusfructus legatus sit, æquiSimum præ-tori visum est, de vtroque legatarium cauere, & vsurum se boni viri arbitratu, & cum vsusfructus ad eum perti-nere desinet, restituturum quod inde extabit. Hæc stipula- 1
tio, siue mobilis res sit siue soli, interponi debet. illud scien-dum est, ad fideicommissa etiam aptari eam debere. planè & si ||ex|| mortis causa donatione vsusfructus constituatur, ex-emplo legatorum debebit hæc cautio præstari. sed & si ex alia quacumque causa constitutus fuerit vsusfructus, idem dicendum est. Cauere autem debet, viri boni arbitratu per- 2
ceptu iri vsumfructum: hoc est non deteriorem se causam vsusfructus facturum. ceteraque facturum quæ in re sua fa-ceret. Rectè autem faciens & heres & legatarius, qualis res 3
sit cum frui incipit legatarius, si in testatum redegerint: vt inde posSit apparere, an & quatenus rem peiorem legata-rius fecerit. Vtilius autem visum est, stipulatione de hoc ca-ueri, vt si quis non viri boni arbitratu vtatur, committetur[f] stipulatio statim. nec expectaVimus[g] vt amittatur[h] vsusfru-ctus. Habet autem stipulatio ista duas causas: vnam, si 4
aliter quis vtatur quàm vir bonus arbitrabitur: aliam de vsu-fructu restituendo. quarum prior statim committetur quàm aliter fuerit vsus: & sæpius[i] committetur. sequens commit-tetur finito vsufructu. Sed quod diximus, id quod inde ex-stabit, restitutu iri: non ipsam rem stipulatur proprietarius: inutiliter enim rem suam stipulari videretur: sed stipulatur resti-

f committatur
g expectandum sit
h dum vt amittatur
i sæpissimè

restitui[a] quod inde exstabit. Interdum autem[b] inerit pro-
prietatis æstimatio, si fortè fructuarius, cum possit vsucapio-
nem interpellare, neglexit. omnem enim rei curam suscipit.

a iri restitui
b etiam inerit

II. PAVLVS libro septuagensimo quinto ad Edictũ

NAm fructuarius custodiam præstare debet.

III. VLPIANVS libro septuagẽsimo nono ad Edictum

OMnes autem casus continentur huic[c] stipulationi, qui-
1 bus vsusfructus amittitur. Desinere pertinere vsum-
fructum accipiemus, etiam[d] si nec cœperit pertinere, quam-
uis legatus sit. & committetur nihilo minus stipulatio, quasi
2 desinat pertinere quod nec cœpit. Si vsusfructus repetitus
erit legato, quotiensque[e] amissus fuerit, nisi vtiliter fuerit
cautum, committetur ista stipulatio: sed exceptione opus
erit. Sed & si quis vsumfructum tibi legauerit, & sub condi-
cione SI LIBEROS HABVERIS proprietatem[f], amisso
vsufructu committetur quidem stipulatio, sed exceptio lo-
3 cum habebit. Si heres alienauerit proprietatem, & postea
amittatur vsusfructus, an ex stipulatu agere possit videa-
mus. & fortius dici potest, ipso iure non committi stipula-
tionem: quia neque heredi successoribúsve eius restitui po-
test, neque is cui potest, id est ad quem peruenit proprietas,
pertinet ad stipulationem. sed is ad quem peruenit[g], tempore
quæsiti dominij sibi prospicere alia cautione debet. quod &
si non fecerit, nihilo minus in rem actione vti potest.

c hac stipulatione
d & si nec
e quotiescumque
f ante proprietatem: Rectior est Florent.
g peruenit proprietas.

IIII. VENVLEIVS libro duodecimo Stipulationum

SI fructuarius proprietatẽ adsecutus fuerit, desinit quidem vsusfructus ad eũ pertinere, propter cõfusionẽ: sed si ex stipulatu cũ eo agitur, aut ipso iure inutiliter agi dicendũ est, si viri boni arbitriũ huc vsq; porrigitur, aut in factum excipere debebit.

Doli clausula.

V. VLPIANVS libro septuagensimo nono ad Edictum

HVic[h] stipulationi DOLVM MALVM ABESSE, afutu-
rúmque esse cõtinetur. & cum in rem sit doli mali men-
tio concepta, omnium dolum comprehendere videtur, suc-
1 cessorum, & adoptiui patris. Sed si[i] vsus sine fructu lega-
tus[k] erit, adempta fructus causa satisdari[l] iubet prætor. hoc
meritò: vt de solo vsu, nõ etiam de vsufructu caueatur. ergo[m]
& si fructus sine vsu optigerit, stipulatio locum habebit.

Operæ.

Et si habitatio, vel operæ hominis vel cuius alterius animalis relictæ fuerint, stipulatio locum habebit: licet per omnia hęc vsumfructum non imitantur.

h Hac stipulatione
i Sed etsi vsus
k *Vt si vni legatus fuerit vsus, deinde alij fructus. l. per seruum, in fin. de vsu. & hab. qui locus continet exemplum huius nec est ἀντιςοιχία vt Bud. putauit.*
l satisdare
m sed & si

VI. PAVLVS libro septuagensimo quinto ad Edictum

IDem est * & * in reditu prædij, sicuti si vindemia legata esset vel messis: quamuis ex vsufructu ea percipiantur[n]

n percipiantur mortéque legatarij ad hæredẽ redeant.

quæ legata morte legatarij ad heredem redeunt.

VII. VLPIANVS libro septuagesimo nono ad Edictum

a Cap. 10. de vsufr. ea. rer. quæ vsu consum.

b condictione sine causa. l. 1. 2. & 3 de condict. sine caus.

c relictus

ETa si vsusfructus nomine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait, posse heredē rem vindicare. & si obijciatur exceptio de re vsusfructus nomine tradita, replicandum erit. quæ sententia habet rationem. sed & ipsa stipulatio condici[b] poterit. Cum vsusfructus pecuniæ legatus[c] esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: CVM MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS, DARI. idcirco hi duo soli casus, quoniam pecuniæ vsus aliter amitti non potest quàm his casibus. 1

VIII. PAVLVS libro septuagesimo quinto ad Edictum

d vt Marcianus

e Hic locus confirmat interpretationē nostram in l. si tibi. decem. §. vl. de vsufr. ear. rer.

SI tibi vsusfructus & mihi proprietas legata sit, mihi cauendum est. sed si mihi sub condicione proprietas legata sit, quidam &[d] Marcianus & heredi & mihi cauendum esse putant. quæ sententia vera est. item si mihi legata sit, & cum ad me pertinere desierit, alij, & hic vtrisque cauendum, vt supra, placuit. quòd si duobus coniunctim vsusfructus legatus sit, & [e] inuicem sibi cauere debebunt, & heredi in casum illum, SI AD SOCIVM NON PERTINEAT VSVSFRVCTVS, HEREDI REDDI.

VIIII. VLPIANVS libro quinquagesimo primo ad Edictum

f acturum, vt caueat, vt caueam

g & cum

SI vsusfructus mihi legatus sit, eúmque restituere sim Titio rogatus, vidēdum est quis debeat cauere: vtrum Titius, an ego qui legatarius sum. an illud dicimus, mecum heredem acturum[f], cum[g] fideicommissario me agere debere. & est expeditius hoc dicere, si mihi spes aliqua durat vsusfructus, & cū tu amiseris, potest ad me reccidere, hoc est ad legatarium, ita rem expediri, vt tu mihi, ego domino proprietatis caueā. quòd si fideicommissarij causa vsusfructus mihi relictus est, nec est vlla spes ad me reuertendi fructus, recta via fideicommissarium cauere oportet domino proprietatis. 1 Illud sciendum est, siue iure ipso quis vsumfructum habet siue etiam per tuitionē prætoris, nihilo minus cogendum esse fructuarium cauere, aut actiones suscipere. 2 Planè si ex die proprietas alicui legata sit, vsusfructus purè, dicendum esse Pomponius ait, remittendam esse hanc cautionem fructuario: quia certum sit ad eum proprietatem vel ad heredem eius peruenturam. 3 Si vestis vsusfructus legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres stipulatus sit finito vsufructu vestem reddi, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam reddiderit. 4 Si plures domini sint proprietatis, vnusquisque pro sua parte stipulabitur.

X. PAV-

X. PAVLVS libro quadragensimo ad Edictum

SI serui qui nobis communis erat, vsumfructum tibi legauero, necessaria erit hæc cautio heredi meo. quamuis enim de proprietate possit communi diuidundo[a] experiri, tamen causa vsusfructus qui tuus proprius est, ad officium communi diuidundo iudicis non pertinebit.

a diuidundo iudicio

XI. PAPINIANVS libro septimo Responsorum

VSu quoque domus relicto, viri boni arbitratu cautionem interponi oportet. nec[b] mutat si pater heredes filios simul habitare cum vxore legataria voluit.

b nec mutatur

Condictio.

XII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI vasorũ ||ipsorum|| vsusfructus relictus sit, non erit cautio senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI BIRI ARBITRATV[c] VSVRVM FRVITVRVM[d]. si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat nõ fieri eius qui accepit: nõ enim ideo traduntur vt dominium recedat ab eo qui tradit: sed vt vtatur fruatur legatarius. ergo cum non fiant fructuarij vasa, vindicari à proprietario possunt, cautione non data. videndum est de condictione, an possit locum habere. & proditum est, neminem rem suam nisi furi[e] condicere posse.

c se vsurum fruiturum

d Non quòd de ijs vasis hic agatur, quæ diutissimè seruantur, nec facile vsu atterũtur: nam eadẽ ratione idem esset in alijs rebus mobilibus quæ non facilè vsu consumuntur. l. 1. supr. eod. vt in vestibus scænicis, & quæ ad spectacula solùm adhibentur. l. sed si quid. supr. de vsufr. Sed quòd caueat se restituturum quod minus propter vsum interim vasa valuerint. Alc. 7. parer. cap. 2.

e furem condicere

LIBER OCTAVVS.

DE SERVITVTIBVS.

Diuisio seruitutum.

MARCIANVS libro tertio Regularum

SERVITVTES aut personarum sunt, vt vsus, & vsusfructus: aut rerum, vt seruitutes rusticorum prædiorum & vrbanorum.

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

VNus ex dominis cõmunium ædium seruitutem imponere non potest.

Alia diuisio.

III. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

SEruitutes prędiorũ aliæ in solo, alię in superficie cõsistunt.

Quomodo constituatur seruitus.

IIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

SEruitutes ipso quidem iure neque ex tempore neque ad tempus neque sub condicione[f] neque ad certam condicionem, verbi gratia, QVAMDIV VOLAM, constitui possunt. sed tamen si hæc adiciantur, pacti, vel per doli exceptionem occurretur contra placita seruitutem vindicanti. idque & Sabinũ respondisse Cassius rettulit, & sibi placere.

f Tametsi sub conditione promitti possint. l. existimo. de verb. obliga. inter quæ permultum interest. Nã constituere, est imponere l. 2. supr. eod.

Modum

Modum adIci seruitutibus posse constat: veluti quo ge- 1
nere vehiculi agatur,‖vel non‖agatur: veluti vt equo[a] dumta-
xat: vel vt certum pondus vehatur, vel grex ille trāsducatur[b]
aut carbo portetur. Interualla[c] dierum & horarum non 2
ad temporis causam, sed[d] ad modum pertinent iure consti-
tutæ seruitutis.

a vel vt equo
b res illæ traducantur,
c quoque dierum
d sed & ad

V. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

VIa, iter, actus, ductus[e] aquæ isdem ferè modis constitui-
tur quibus & vsumfructum constitui diximus. Vsus 1
seruitutium temporibus secerni potest. fortè vt quis post ho
ram tertiam vsque in horam decimam eo iure vtatur, vel vt
alternis diebus vtatur.

e haustus

VI. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

AD certam partem fundi seruitus tam remitti quàm con-
stitui potest.

VII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam

IVs cloacæ mittendæ[f] seruitus est.

f immittendæ

VIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

VT[g] pomum decerpere liceat,‖&‖vt spatiari,‖&‖vt cenare[h]
in alieno possimus, seruitus imponi nō potest. Si præ- 1
dium tuum mihi seruiat, siue ego partis prædij tui dominus
esse cœpero, siue tu mei, per partes seruitus retinetur, licet ab
initio per partIs adquiri non poterit.

g *Coniunge l. 16. de seruit. rustico prædio. Duar.*
h *Debere quis potest seruitutē constituendam in alieno prædio l. hæredes. fam. ercisc. sed imponere & re ipsa constituere non potest: ne de aliena re quid statuat inuito domino.*

Via simpliciter concessa, & nulla definita certa parte.

VIIII. CELSVS libro quinto Digestorum

SI cui simplicius[i] via per fundum cuiuspiam cedatur vel
relinquatur, in infinito, videlicet per quamlibet eius par-
tem ire agere licebit: ciuiliter[k] modo. nam quædam in ser-
mone tacitè excipiuntur. non enim per villam ipsam nec per
medias vineas ire agere sinendus est, cum id æquè commodè
per alteram partem facere possit minore[l] seruientis fundi
detrimento. verùm constitit, vt quà primùm viam direxisset,
ea demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ eius po-
testatem haberet. sicuti[m] Sabino quoque videbatur, qui ar-
gumento riui vtebatur, quem primò qualibet ducere licuis-
set: posteaquam ductus esset transferre non liceret. quod &
in via seruandum esse verum est.

i simpliciter, simplici vsu: *repudianda est posterior lectio, prior non minus congruit quàm Flor. l. si vna. infrà. de seruit. rustic. præd.*
k ciuili tamen modo.
l & minore
m sic & Sabino

X. IDEM libro octauodecimo Digestorum

SI iter legatum sit quà nisi operæ facto iri non possit, lice-
re fodiendo, substruendo iter facere, Proculus ait.

Seruitus non recipit diuisionem.

XI. MODESTINVS libro sexto Differentiarum

PRo[n] parte dominI seruitutem adquiri non posse, vOlgo
traditur. & ideo si quis fundum habens, viam stipuletur,
& par-

n *Coniunge l. an pars. pro derel. Duar.*

& partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, à quo stipulatio incipere non possit. Pro parte quoque neque legari neque adimi via potest. & si id factum est, neque legatum neque ademptio valet.

XII. IAVOLENVS libro quarto Epistularum

NOn dubito quin fundo municipum per seruum rectè seruitus adquiratur.

Interpretatio non aliena à verbis, cum via iter & actum contineat.

XIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Quintum Mucium

SI tam angusti loci demonstratione facta via concessa fuerit, vt neque vehiculum neque iumentum eà inire[a] possit, iter magis quàm via aut actus adquisitus videbitur. sed si iumentum eà duci poterit non etiam vehiculum, actus videbitur adquisitus.

Seruitutum propriè nec possessio est nec vsucapio.

XIIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

SEruitutes prædiorum rusticorum etiam si corporibus accedunt, incorporales tamen sunt, & ideo vsu non capiuntur[b]: vel ideo quia tales sunt seruitutes, vt non habeant certam continuámque possessionem. nemo enim tam[c] perpetuò tam continenter ire potest, vt nullo momento possessio eius interpellari videatur. Idem & in seruitutibus prædiorum vrbanorum obseruatur.

Ius singulare.

Seruitus itineris ad sepulchrum, priuati iuris manet. & ideo remitti domino fundi seruientis ‖ potest:‖ & adquiri etiam post religionem sepulchri hæc seruitus[d] potest.

Videndum an locus medius impediat vsum seruitutis.

Publico loco interueniente vel via publica, haustus seruitus imponi potest, aquæductus non potest. à principe[e] autem peti solet, vt per viam publicam aquam ducere sine incommodo publico liceat. Sacri & religiosi loci interuentus etiam itineris seruitutem impedit: cum seruitus per ea loca nulli deberi potest.

Seruitus ita demum valet prædio imposita, si vtilis esse possit.

XV. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

QVotiens nec hominum nec prædiorum seruitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valet[f]. veluti ne per fundum tuum eas, aut[g] ibi consistas. & ideo si mihi concedas, ius tibi non esse fundo tuo vtifrui, nihil agitur. aliter atque si concedas mihi, ius tibi non esse in fundo tuo aquam quærere, minuendæ aquæ meæ gratia. Seruitutium

non ea

a eà ire possit.

b *Seruitutes non possunt vsucapi. l. sequitur. §. vlt. de vsucap. non possunt enim possideri, cùm sint res incorporales hic, at sine possessione eaque continuata nulla est vsucapio. l. 3. & 25. de vsucap. vtilitatis tamen causa receptū est, vt tēpore & diuturno vsu acquirantur. l. si quis diuturno. si ser. vind. nam vsus earum possessionis loco est. l. 15. infr. eod. Et Theoph. titul. de Interd. Instit.*

c támque perpetuò

d *Non enim efficitur eiusdem iuris, etiam & locus ipse religiosus. l. in tantum. §. sacra. de rer. diuis.*

e principi tamen

f non valent. *Debent enim seruitutes esse vel hominum, vel prædiorū. l. 1. sup. eo. vbi autem seruitus est, tametsi inutilis sit, veluti aqua ductus, quam prædij seruitutem esse constat, licet aquam ducere mihi non expediat, ea constitui potest. infr. eo. l. penu. Gaius 1. lect. cap. 16.*

g aut ne

non ea natura est, vt aliquid faciat quis: veluti viridia[a] tollat, aut amœniorem prospectum præstet, aut[b] in hoc vt in suo pingat: sed vt aliquid patiatur, aut non faciat.

a viridiaria
b an in hoc vt

Vtilis actio deficiente directa: quia hi domini non sunt.

XVI. IVLIANVS libro quadragensimo nono Digestorũ

EI[c] qui pignori fundum accepit, non est iniquum vtilem petitionem seruitutis dari, sicuti ipsius fundi vtilis petitio dabitur. idem[d] seruari conuenit & in eo ad quem vectigalis fundus pertinet.

c Cuiusque l. 2. & 4. de oper. noui nunciat. Duar.
d idémque seruari

Seruitutes sunt indiuiduæ propter vsum earum.

XVII. POMPONIVS libro singulari Regularum

VIæ, itineris, actus, aquæductus pars in obligationem deduci non potest: quia vsus eorum indiuisus est. & ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidam[e] viam petunt. & si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, à singulis heredibus solida petitio est.

e In solidum viam

XVIII. PAVLVS libro trigensimo primo Quæstionum Papiniani[f] notat

IN omnibus seruitutibus quæ aditione confusæ sunt, responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi.

f Initium legis ita legitur Papinianus notat in omnibus, &c.

Sufficit vtilitatem afferre posse, vt valeat seruitus.

XVIIII. LABEO libro quarto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

EI fundo quem quis vendat, seruitutem imponi, etsi non vtilis[g] sit, posse existimo. veluti si aquam alicui ‖dedere‖ ducere non expediret, nihilo minus constitui ea seruitus possit: quædam enim ‖debere‖ habere possumus, quamuis ea nobis vtilia non sunt.

g Nunc quidē: possit tamen aliquando sua natura esse vtilis. Quod si nullam vnquam vtilitatem allatura est, imponi non potest. l. 15. supr. eod.

Vsus loci traditionis.

XX. IAVOLENVS libro quinto ex Posterioribus Labeonis

QVotiens via aut aliquid[h] ius fundi emeretur, cauendum putat esse Labeo, per te non fieri quo minus eo iure vti possit[i]: quia nulla eiusmodi iuris vacua traditio esset. ego puto vsum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse. ideoq; ‖&‖ interdicta veluti possessoria constituta sunt.

h aliquod ius
i possim: quia

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM VRBANORVM TIT. II.

Inspiciendum est, an absque vsu fundi medij seruitus possit afferre vtilitatem.

PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

SI intercedat solum publicum, vel via publica, neque itineris actúsve, neque altius tollendi seruitutes impedit. sed immit-

immittendi, protegēdi, prohibendi[a], item fluminum & stillicidiorum seruitutem impedit: quia cælum quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. Si vsusfructus tuus sit, ædiū proprietas mea, quæ onera vicini sustinere debeant, mecum insolidum agi potest: tecum [b] nullo modo.

a proiiciendi,
b tecum vero

Quæ sunt vrbanæ seruitutes.

II. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

VRbanorum prædiorum iura talia sunt: altius tollendi & officiendi luminibus vicini, aut non extollendi. item stillicidium auertendi in tectum vel aream vicini, aut non auertendi. item immittendi tigna in parietem vicini, & denique proiciendi, protegendíve, ceteraque istis similia.

III. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinū

EST & hæc seruitus [c], ne prospectui officiatur.

c seruitus eorum

IIII. PAVLVS libro secundo Institutionum

LVminum ‖in‖ seruitute constituta id adquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra [d] excipiat. cum autem seruitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc [e] maximè adepti [f] videmur, ne ius sit vicino inuitis nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina nostrorum ædificiorum.

d vicini excipiat.
e Non enim hoc solo fit aduersus seruitutē luminum, sed quocumque modo quid fiat ad luminis impedimentum. l. 15. infr.
f adeptum videbitur,

Interpretatio verborum superioris capitis.

V. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

INuitum autem in seruitutibus accipere debemus nō eum [g] qui contradicit, sed eum [h] qui non consentit. ideo Pomponius libro quadragensimo [i] ‖&‖ infantem & furiosum inuitos rectè dici ait: non enim ad factum, sed ad ius seruitutis hæc verba referuntur.

g non solùm qui, non solùm eū qui, additum fuit, solum ab iis qui ignorant sæpe ita loqui iurisconsultos, vt intelligatur.
h sed & eum
i Lib. 10.

Hæ seruitutes non vtendo, amittuntur modo vicinus simul libertatem vsucapiat.

VI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

HAec autem iura similiter vt rusticorum quoque prædiorum, certo tempore non vtendo pereunt. nisi quòd hæc dissimilitudo est, quòd non omnimodo [k] pereunt non vtendo: sed ita si vicinus simul libertatē vsucapiat. veluti si ædes tuæ AEdibus meis seruiant ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur, & ego per statutum tempus fenestras meas perfixas [l] habuero vel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altius sublatas habueris, alioquin si nihil noui feceris, retineo seruitutem. Item si tigni immissi ædes tuæ seruitutem debent, & ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen vnde exemptum est tignum, obturaueris, & per constitutum tempus ita habueris. alioquin si nihil noBi feceris, integrum ius suum [m] permanet.

k omnino pereunt
l præfixas
m ius meum

VII.

VII. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium

QVod autem ædificio[a] meo me posse consequi vt libertatem vsucaperem dicitur, idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem Mucius ait: & rectè: quia non ita in suo statu & loco maneret arbor quemadmodum paries; propter motum naturalem arboris.

a ex ædificio

De pariete communi.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

PArietem qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi eum & reficiendi ius non est: quia non solus dominus est.

VIIII. VLPIANVS libro quinquagensimo tertio ad Edictum

CVm eo, qui tollendo[b] obscurat vicini ædes quibus non seruiat, nulla competit actio.

b extollendo

In his speciebus debetur legatario seruitus altius non tollendi hactenus vt ei habitare liceat.

X. MARCELLVS libro quarto Digestorum

GAurus[c] Marcello: Vinas ædes habeo: alteras tibi lego: heres ædes alteras altius tollit, & luminibus tuis officit. quid[d] cum illo agere potes? & an interesse putes[e] suas ædes altius tollat, an hereditarias? &[f] de illo quæro, an per alienas ædes accessum heres ad eam rem quæ legatur, præstare debet: sicut solet quæri, cum vsusfructus loci legatus est, ad quē locum accedi nisi per alienum nō potest. Marcellus respondit, qui binas ædes habebat, si alteras legauit, non dubiū est quin heres ||alias|| possit altius tollendo obscurare lumina legatarum ædium. idem dicendum est, si alteri ædes, alteri aliarum[g] vsumfructum legauerit. Non autem ||semper|| simile est itineris argumentum: quia sine accessu nullum[h] est fructus legatum: habitare[i] autem potest & ædibus obscuratis. ceterum vsufructu loci legato, etiam accessus dandus est: quia & haustu[k] relicto, iter quoque ad hauriendum præstaretur. sed ita officere luminibus & obscurare legatas ædes conceditur, vt nō penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur quantum sufficit habitantibus in vsus diurni moderatione[l].

c Seaurus Marcello S.
d numquid cum
e potest, suas
f sed & de illo
g aliarum ædium
h nullus est fructus legatario:
i habitari
k haustu aquæ
l moderationem.

De altitudine ædificiorum.

XI. VLPIANVS libro primo de Officio consulis

QVi luminibus vicinorum officere, aliúdue quid facere contra commodum eorum vellet[m], sciet se formam ac statum antiquorum ædificiorum custodire debere. Si inter te & vicinum tuum non conuenit ad quam altitudinem extolli ædificio[n] quæ facere instituisti oporteat, arbitrum[o] accipere poteris.

m volet, sciat
n ædificia
o *Qui à consule dabatur. l. vlt. de iud. & l. sub diuersis. de condit. & demonst.*

Serui-

Seruitus altius non tollendi.

XII. IAVOLENVS libro decimo ex Caſsio

AEdificia quæ ſeruitutem patiantur, ne quid altius tollatur viridia[a] ſuprà[b] eam altitudinem habere poſſunt. at ſi de proſpectu eſt, eaque obſtatura ſunt, non poſſunt.

a viridiaria
b ſuper eam

In pariete communi aut iuxta eum nihil facere licet quod eum corrumpat.

XIII. PROCVLVS libro ſecundo Epiſtularum

QVidam Hiberus nomine qui habet poſt horrea mea inſulam, balnearia[c] fecit ſecundum parietem cõmunem. non licet autem tubulos habere admotos ad parietem communẽ, ſicuti ne parietem quidem ſuum per parietem cõmunem. de tubulis eo amplius hoc iuris eſt, quòd per eos flamma torretur paries. qua[d] de re volo cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus reſpondit: nec Hiberum pro[e] ea re dubitare puto, quòd rem non permiſſam facit, tubulos
1 ſecundũ communem parietẽ extruendo. Parietem communem incruſtare licet ſecundum Capitonis ſententiã: ſicut licet‖ mihi‖ pretioſiſsimas picturas habere in pariete cõmuni. ceterum ſi demolitus ſit vicinus, & ex ſtipulatu actione damni infecti agatur, non pluris quàm vulgaria tectoria æſtimari debent. quod obſeruari & in incruſtatione oportet.

c balneariam
d *Verba ſunt eius qui Proculum per epiſtolã conſuluit. Itaq; valde falluntur qui verba Proculi eſſe putant: atque inde conſequi aiunt, nõ poſſe actionẽ aduerſus aliquem intendi nisi præcedente admonitione ac denũtiatione, quod perquam ridiculũ eſt.* Duar. 2. diſput. ca. 28.
e de ea re

XIIII. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Conſtitutionibus

IMperatores Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt, in area quæ nulli ſeruitutem debet, poſſe dominum vel alium voluntate eius ædificare intermiſſo legitimo ſpatio à vicina inſula[f].

f *Dubitatio fuit huius loci, an, qui poßidet aream nulli ſeruientem ei toti ædificium imponere poßit, nullo etiam ſpatio legitimo intermiſſo à vicina inſula: cum enim area eius nulli ſeruiret, videbatur nõ poſſe cogi eam relinquere vacuam, nec prohiberi in ſuo quantum vellet ædificare.*

Differentia luminum, & proſpectus.

XV. VLPIANVS libro viceſſimo nono ad Sabinum

INter ſeruitutes ne luminibus officiatur, & ne proſpectui[g] offendatur, aliud & aliud obſeruatur: quòd in proſpectu plus quis habet, ne[h] quid ei officiatur ad gratiorem proſpectum & liberum. in luminibus autem ‖non officere,‖ ne lumina cuiuſquam obſcuriora fiant. quodcumque igitur faciat ad luminis impedimentum, prohiberi poteſt, ſi ſeruitus debeatur. opúſque ei nouum nuntiari poteſt, ſi modò ſic faciat vt lumini noceat.

g proſpectus
h ne quid ſcilicet

XVI. PAVLVS libro ſecundo Epitomarum Alfeni digeſtorum

LVmen, id eſt vt cælum videretur. & intereſt inter lumen & proſpectum: nam proſpectus etiam ex inferioribus locis eſt: lumen ex inferiore loco eſſe non poteſt.

XVII. VLPIANVS libro vicenſimo nono ad Sabinum

SI arborem ponat vt lumini officiat, æquè dicendum erit, contra impoſitam ſeruitutem eum facere: nam & arbor

efficit quo minus cæli[a] videri posſit. Si tamẽ id quod ponitur lumen quidem nihil impediat, ſolem autem auferat, ſi quidẽ eo loci quo gratum erat eum nõ eſſe, poteſt dici nihil contra ſeruitutẽ facere. ſin verò heliocamino[b] vel ſolario, dicendum erit, quia vmbrã facit in loco[c] cui ſol fuit neceſſarius, contra ſeruitutem impoſitam fieri. Per contrarium ſi deponat ædificium vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam cœpit ſolis eſſe plenus, non facit contra ſeruitutem: hãc enim debuit, ne luminibus officiat: nunc non luminibus officit, ſed plus æquo[d] lumẽ facit. Interdum dici poteſt, eum quoq; qui tollit ædificium vel deprimit, luminibus officere: ſi fortè ΚΑΤΑ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΙΝ[e] vel preſſura quadam lumen in eas ædes deuoluatur.

a cælum, rectius cæli. nam arbor non impedit quominus cælum videatur: ſed efficit, vt minus eius videatur & locus opacus fiat, vt infrà ſubijcitur.
b Pars diatæ fuit cõcameratus aliquis locus, totus ſoli expoſitus atque hyberno tempore calorem ab eo recipiens. Al. n. parer. ca. 2.
c in locum cui
d æquo luminis
e Per refractionẽ luminis. Au. li. 4. emen. cap. 16. Alc. legit κατὰ ἀνάκλασιν

Species in qua ſit interpretatio contra venditorem.

Hæc lex traditionis, STILLICIDIA VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc ſignificat, impoſitam vicinis neceſsitatem ſtillicidiorum excipiendorum: non illud, vt etiam emptor ſtillicidia ſuſcipiat ædificiorum vicinorum. hoc[f] igitur pollicetur venditor, ſibi quidem ſtillicidiorum ſeruitutem deberi: ſe autem nulli debere. 1
Quæ de ſtillicidio ſcripta ſunt, etiam in ceteris ſeruitutibus accipienda ſunt, ſi in contrarium nihil nominatim actum eſt. 2

f hæc igitur

Aquæ ductus.

XVIII. POMPONIVS libro decimo ad Sabinum

SI fiſtulæ, per quas aquam ducas, ædibus meis applicatæ damnum mihi dent, in factum actio mihi competit. ſed & damni infecti ſtipulari à te potero.

De pariete communi.

XVIIII. PAVLVS libro ſexto ad Sabinum

FIſtulam iunctam parieti cõmuni, quæ aut ex caſtello[g] aut ex cælo aquam capit, non iure haberi Proculus ait. ſed nõ poſſe prohiberi vicinum, quo minus Valineum habeat ſecundum parietem communẽ, quamuis vmorem[h] capiat paries: nõ magis quàm ſi vel[i] in triclinio ſuo vel in cubiculo aquam effunderet[k]. ſed Neratius ait, ſi talis ſit vſus tepidarij, vt adſiduum vmorem habeat, & id[l] noceat vicino, poſſe prohiberi eum.
1 Iuxta communem parietem cameram ex figlino opere factam, ſi ita retineatur vt etiam ſublato pariete maneat, ſi modò non impediat refectionem communis parietis, iure haberi licet.
2 Scalas poſſe me ad parietem communem habere, Sabinus rectè ſcribit: quia remoueri† hæc poſſunt.

g Quid caſtellum Bud. cap. 17. de act. emp. infrà.
h humorem
i velit in
k effundere.
l & ideo
† hac

Vrbanarum ſeruitutum continua eſt poſſeſsio.

XX. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

SEruitutes quæ in ſuperficie conſiſtunt, poſſeſsione retinentur. nam ſi fortè ex ædibus meis in ædes tuas tignum

immiſſum habuero, hoc vt immiſſum habeam, per cauſam
tigni poſsideo habendi conſuetudinem[a]. idem eueniet & ſi
menianum in tuum immiſſum habuero, aut ſtillicidium in
tuum proiecero: quia in tuo aliquid[b] vtor, & ſi quaſi facto
quodam poſsideo.

Licet alicui id facere, ſine quo ſeruitute vti non poteſt.

1 Si domo mea altior area tua eſſet, tuque mihi per aream
tuam in domum meam ire agere ceſiſti[c], nec ex plano aditus
ad domum meam per aream tuam eſſet, vel gradus vel cliuos
propius ianuam meam iure facere poſſum: dum ne quid vl-
tra quàm quod neceſſe eſt, itineris cauſa demoliar.

De ſtillicidio.

2 Si ſublatum ſit ædificium ex quo ſtillicidium cadit, vt ea-
dem ſpecie & qualitate reponatur, vtilitas exigit vt idem in-
tellegatur: nam alioquin, ſi quid[d] ſtrictius interpretetur,
aliud eſt quod ſequēti loco ponitur. & ideo ſublato ædificio
3 vſusfructus interit, quamuis area pars eſt ædificij. Si ſerui-
tus ſtillicidij impoſita ſit, non licet domino ſeruientis areæ
ibi ædificare, vbi caſsitare[e] cœpiſſet ſtillicidium. Si antea ex
tegula caſsitauerit ſtillicidium, poſtea ex tabulato, vel ex alia
4 materia caſsitare non poteſt. Stillicidium quoquo modo
adquiſitum ſit, altius tolli poteſt: leuior enim fit eo[f] facto
ſeruitus: cum quod ex alto cadet, lenius & interdum dire-
ptum[g], nec perueniat ad locum ſeruientem. inferius demitti
non poteſt: quia fit grauior ſeruitus: id eſt pro ſtillicidio flu-
men. eadem[h] cauſa retro[i] duci poteſt ſtillicidium: quia in
noſtro magis incipiet cadere. produci non poteſt: ne alio lo-
co cadat ſtillicidium quàm in quo poſita[k] ſeruitus eſt. lenius
facere poterimus, acrius non. Et omnino ſciendum eſt me-
liorem vicini condicionem fieri poſſe, deteriorem non poſſe:
niſi aliquid nominatim ſeruitute[l] imponenda immutatum
5 fuerit. Qui in area in qua ſtillicidium cadit ædificat, vſque
ad eum locum perducere ædificium poteſt vnde ſtillicidium
cadit ‖ recte. ‖ ſed ‖ & ‖ ſi in ædificio cadit ſtillicidium, ſupra ædi-
ficare ei conceditur: dum tamen ſtillicidiū * recte * recipiatur.

*Remiſſa ſeruitute altius non tollendi quid con-
ceſſum intelligatur.*

XXI. POMPONIVS libro trigenſimotertio ad
Sabinum

SI domus tua ædificijs meis vtramq; ſeruitutem deberet[m],
ne altius tolleretur, & vt ſtillicidium ædificiorum meorū
recipere[n] deberet, & tibi conceſſero ius eſſe inuito me altius
tollere ædificia tua, quod ad ſtillicidiū meum attinet, ſic ſta-
tui debebit, vt ſi altius[o] ſublatis ædificijs tuis ſtillicidia mea
cadere in ea non poſsint, ea ratione altius tibi ædificare

a conſuetudine
b aliquid eſt, quo vtor,
c conceſsiſſes,
d ſi quis ſtrictius
e caſitare
f eo pacto, facto. *i. ſublato altius ædificio: melius igitur* facto *quam* pacto *legitur.*
g directum, nec directè
h ea de cauſa
i retro quoque
k impoſita
l in ſeruitute
m deberet, & ne
n reciperet
o ea altius. Rectè *hic deeſt ea quemadmodum & initio capitis.*

non liceat: si non impediantur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

Seruitus ne luminibus officiatur, an intelligatur de futuris.

XXII. IVLIANVS libro secundo ex Minicio.

QVi ædificium habet, potest seruitutem vicino imponere, aut non solum de his [a] luminibus quæ in præsentia erunt, sed etiam de his quæ postea fuerint caueat.

a de his ci

XXIII. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

SI [b] seruitus imposita fuerit, lumina quæ nunc sunt, vt ita sint, de futuris luminibus nihil caueri videtur. quòd si ita sit cautum, ne luminibus officiatur, ambigua [c] est scriptura, vtrum ne his luminibus officiatur quæ nunc sunt, an etiam his quæ postea quoque fuerint. || & || humanius est, verbo generali omne lumē significari, siue quod in præsenti siue quod post tempus conuētionis contigerit. Futuro quoq; ædificio quod nondum est, vel imponi vel adquiri seruitus potest. a

b *Coniunge l. & in lege 37. de contra. empt. Duar.*
c quia ambigua

XXIIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

CVius ædificium iure superius est, eius [d] est in infinito [e] supra suum ædificium imponere: dum [f] inferiora ædificia non grauiore seruitute oneret quàm pati debent [g].

d ei ius est
e infinitum
f dummodo
g deberent

Seruitus immittendi.

XXV. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinū

HOc [h] quod dictum est de immissis, locum habet ex ædificio alio in aliud: aliter enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest.

h *Coniunge l. 2. de acquiren. rer. dom. Duar.*

De pariete communi.

Si ex tribus ædibus in loco impari positis ædes mediæ superioribus seruiant ædibus, inferiores autem nulli seruiant, & paries communis qui sit inter ædes inferiores & medias, altius à domino inferiorum ædium sublatus sit, iure eum altius habiturum [i] Sabinus ait. a

i habitaturum

De re communi.

XXVI. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

IN re communi nemo dominorum iure seruitutis neque facere quicquam inuito altero potest, neque prohibere quo minus alter faciat: nulli enim res sua seruit. itaque propter immensas cōtentiones plerumque res ad diuisionem peruenit. sed [k] per communi diuidundo actionem consequitur socius quo minus opus [l] fiat: aut vt id opus quod fecit tollat [m]: si modò toti societati prodest opus tolli.

k Sed & per
l id opus fiat
m *Quod tamen non cogetur tollere, si cum prohibere poterat, socius hoc prætermiserit. l. Sabinus. infr. commun. diuid.*

XXVII. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

SEd [n] si inter me & te communes sunt Titianæ ædes, & ex his aliquid nō iure in alias ædes meas proprias immissum sit, nempe

n Sed & si

ſit, nempe tecum mihi agere licet[a] aut rem perdere[b]. Idem fiet, ſi ex tuis proprijs ædibus in communes meas & tuas ædes quid ſimiliter eſſet proiectum: mihi enim ſoli tecum eſt actio.
1 Si in area communi ædificare velis, ſocius prohibendi ius habet, quamuis tu ædificandi ius habeas à vicino conceſſum: quia[c] inuito ſocio in iure[d] communi non habeas ius ædificandi.

a licebit
b Id eſt, opus demoliri, ac diruere. l. quemadmodum. §. 2. ad l. Aqu. in qua ſignificatione, perdere, à Cic. vſurpatur.
c quod inuito
d in re communi

Seruitutum perpetua cauſa eſſe debet.

XXVIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

FOramen[e] in imo[f] pariete conclauis vel triclinij, quod eſſet proluendi pauimenti cauſa, id neque flumen eſſe, neque tempore adquiri placuit. hoc ita verum eſt, ſi in eum locum nihil ex cælo aquæ veniat: neque enim perpetuam cauſam habet quod manu fit. at quod ex cælo cadit, etſi non adſiduè fit, ex naturali tamen cauſa fit: & ideo perpetuò fieri exiſtimatur. Omnes autem ſeruitutes prædiorum perpetuas cauſas habere debent: & ideo neque ex lacu neque ex ſtagno concedi aquæductus poteſt. Stillicidij quoque immittendi naturalis & perpetua cauſa eſſe debet.

e Coniunge l. ſeruitutes. de ſeruitutibus. Duar.
f vno, ſequere Flor. eiuſmodi enim foramina & olim & noſtra quoque ætate in ima parietis parte fiunt: vox vno non conuenit, quod animaduertit qui eam ſuſtulit.

XXVIIII. POMPONIVS libro trigenſimo ſecundo ad Quintum Mucium

SI quid igitur ex eo foramine ex quo ſeruitus non conſiſtit, damnum vicinus ſenſiſſet, dicendum eſt damni infecti ſtipulationem locum habere.

Confuſio ſeruitutis.

XXX. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

SI quis ædes quæ ſuis ædibus ſeruirent, cum emiſſet, traditas ſibi accepit, confuſa ſublataque ſeruitus eſt. & ſi rurſus vendere vult, nominatim imponenda ſeruitus eſt: alioquin liberæ veniunt[g].
1 Si partem prædij nanctus ſim, quod mihi, aut cui ego ſeruiam, non cõfundi ſeruitutẽ placet: quia pro[h] parte ſeruitus retinetur. itaq; ſi prædia mea prædijs tuis ſuis ſeruiant, & tuorũ partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero, manebit ſeruitus. Item vſusfructus in alterutris prædijs adquiſitus non interrumpit ſeruitutem.

g veneunt.
h per partes

Idem ædificium eſſe intelligitur quod reſtitutum eſt.

XXXI. IDEM libro quadrageſimo octauo ad Edictum

SI teſtamẽto damnatus heres ne officeret vicini luminibus, ſeruitutémque præſtaret, depoſuit ædificium, concedenda erit legatario vtilis actio, qua prohibeatur heres, ſi poſtea extollere ſupra priorem modum ædificium conabitur.

Vſucapio libertatis.

XXXII. IVLIANVS libro ſeptimo Digeſtorum

SI ædes meæ ſeruiant ædibus Lucij Titij & ædibus Publij Mæuij, ne altius ædificare mihi liceat, & à Titio precario

petierim vt altius tollerem, atque ita per ſtatutum tempus
ædificatum habuero, libertatem aduerſus Publium Mæui-
um vſucapiam: non enim vna ſeruitus Titio & Mæuio de-
bebatur, ſed duæ. argumentum rei præbet, quòd ſi alter ex
his ſeruitutem mihi remiſiſſet, ab eo ſolo liberarer, altero[a]
nihilo minus ſeruitutem deberem. Libertas ſeruitutis vſu- 1
capitur, ſi ædes poſsideantur. quare ſi is qui altius ædifica-
tum habebat ante ſtatutum tempus ædes poſsidere deſijt, in-
terpellata vſucapio eſt. is autem qui poſtea eaſdem ędes poſ-
ſidere cœperit, integro ſtatutó tempore libertatem vſucapiet:
natura enim ſeruitutium ea eſt, vt poſsideri non poſsint: ſed
intellegatur poſſeſsionem earum habere qui ædes poſsidet.

a alteri nihilo

Seruitus oneris ferendi.

XXXIII. PAVLVS libro quinto Epitomarum Alfeni digeſtorum

EVm debere columnam reſtituere, quæ onus vicinarum
ædium ferebat, cuius eſſent ædes quæ ſeruirent: non eum
qui imponere vellet. nam cum in lege ædium ita ſcriptum
eſſet, PARIES ONERI FERVNDO[b], VTI NVNC
EST ITA SIT, ſatis apertè ſignificari, in perpetuum parie-
tem eſſe debere: non [c] enim hoc his verbis dici vt in perpe-
tuum idem paries æternus eſſet, quod ne fieri quidem poſſet,
ſed vti eiuſdem modi paries in perpetuum eſſet, qui[d] onus
ſuſtineret. quemadmodum ſi quis alicui cauiſſet, vt ſeruitu-
tem præberet, qui onus ſuum ſuſtineret: ſi ea res quæ ſeruit,
& tuum onus ferret, periſſet, alia in locum eius dari debeat.

b ferendo
c non enim his verbis in perpetuũ hoc dicitur vt idẽ paries.
d quæ onus

XXXIIII. IVLIANVS libro ſecundo ex Minicio

ET qui duas areas habet, alteram tradendo, ſeruam alteri
efficere poteſt[e].

e *Nec dici debet ei res ſua ſeruire. l. 26. ſuprà. co. cùm tradendo alteram, eius dominium à ſe alienet. l. ſi quis duas commun. prædior.*

XXXV. MARCIANVS libro tertio Regularum

SI binarum ædium dominus dixiſſet eas quas venderet ſer-
uas fore, ſed in traditione non feciſſet mentionem ſeruitu-
tis, vel ex vendito agere poteſt, vel incertum[f] condicere, vt ſer-
uitus imponatur.

f incerti

XXXVI. PAPINIANVS libro ſeptimo Quæſtionum

BInas quis ædes habebat vna contignatione tectas, vtraſq;
diuerſis legauit. dixi, quia magis placeat tignum poſſe
duorum eſſe, ita vt certæ partes cuiuſque ſint contignatio-
nis[g], ex regione cuiuſque domini fore tigna: nec vllam inui-
cem habituros actionem, ius non eſſe immiſſum habere. nec
intereſt, purè vtriſq;, an ſub cōdicione alteri ædes legatæ ſint.

g ſint ex regione contignationis cuiuſque

De ſeruitute, ne luminibus aut proſpectui officiatur.

XXXVII. IVLIANVS libro ſeptimo Digeſtorum

IDémque eſſe & ſi duobus ædes ceſſerint.

XXXVIII.

XXXVIII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

SI ædes meæ à tuis ædibus tantum distent, vt prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, seruitus imponi non potest:

XXXVIIII. IDEM libro primo Manualium

NEmo enim proprijs ædificijs seruitutem imponere potest, nisi & is qui cedit & is cui ceditur, in conspectu habeant ea ædificia, ita vt officere alterum alteri possit.

De seruitute luminum.

XL. IDEM libro tertio Responsorum

EOs qui ius luminis immittendi non habuerunt, aperto[a] pariete communi, nullo iure fenestras immisisse respondi.

Species, in qua aditus præstatur hæredi ob verisimilem voluntatem: seruitus tamen non est rei propriæ.

XLI. SCAEVOLA libro primo Responsorum

OLVmpico habitationem & horreum quod in ea domo erat, quoad viueret, legauit: iuxta eandem domum hortOs[b] & cenaculum, quod OlVmpico legatum non est, fuerunt: ad hortum autem & cenaculum semper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit. quæsitum est, an OlVmpicus aditum præstare deberet. respondi, seruitutem quidem non esse: sed heredem transire per domum ad ea quę commemorata sunt posse: dum non noceat legatario.

Ianuam in publico aperire sicut & stillicidium habere cuique licet: modò id absque vicinorum incommodo fiat.

1 Lucius Titius aperto pariete domus suæ, quatenus stillicidij[c] rigor & tignorum protectus[d] competebat, ianuam in publico aperuit[e]. quæro, cum neque luminibus Publij Mæuij vicini, neque itineri vicini officeret, neque stillicidium ne vicini domo cadat, an aliquam actionem Publius Mæuius vicinus ad prohibendum haberet. respondi, secundum ea quę proponerentur, nullam habere.

a *Noluit negare idem iuris esse aperto pariete proprio, verùm exemplū proposuit accōmodatum regulæ traditæ. l. 8. 26. & 27. §. vl. supr. eo. Quod cùm ita sit nolui aduersus veterum & recentium exemplarium fidem pro* communi *legere* cæco, *eo ipso quòd* Harmenopulus *ita legat, quasi aliò respicere non potuerit.*

b hort[...]

c Stilli[...] *rigore hic accip[...]uatenus labitur aq[...]a per protectum: antequàm vergere, & flecti deorsum incipiat. l. 1. infrà de flum. nam rigidum flexo opponitur apud latinos auctores.* Hinc *rigorare verbum, quo* Plinius *vtitur.* Duar. *1. disput. cap. 32.*

d proiectus

e Non *quòd ob stillicidium, vel protectū id ei licuerit, sed quia non vltra protectum solerent veteres ianuas suas in publicū reijcere: veriti, scilicet, ne pluuia, & aëris intemperie corrumperentur.* Duar. *1. disput. cap. 32.*

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM RVSTICORVM TIT. III.

Quæ sint rusticæ seruitutes.

VLPIANVS libro secundo Institutionum

SERVITVTES RVSTICORVM prædiorum sunt hæ: iter, actus, via, aquæductus. Iter est ius eundi ambulandi homini[f], non etiam iumentum agendi. Actus

f hominis

Actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum. itaque
qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, & iter ha-
bet etiam sine iumento. Via est ius eundi & agendi & ambu-
landi: nam & iter & actum † & se via continet[a]. Aquædu-
ctus est ius aquam ducendi per fundum alienum. In rusti-
cis[b] computanda sunt aquæ austus, pecoris ad aquam ad-
pulsus, ius pascendi, calcis coquēdæ, harenæ fodiendæ. Tra-
ditio planè & patientia seruitutium inducet officiū prætoris.

II. NERATIVS libro quarto Regularum

RVsticorum[c] prædiorum seruitutes sunt, licere altius tol-
lere, & officere prætorio vicini: vel cloacam habere licere
per vicini domum, vel prætorium: vel protectum habere li-
cere. Aquæductus & [d] haustus aquæ per eundem locum
vt ducatur etiam pluribus concedi potest: *potest* etiam vt 1
diuersis diebus vel horis ducatur. Si aquæductus vel hau-
stus aquæ sufficiens[e] est, potest & pluribus per eundem lo- 2
cum concedi vt & isdem diebus vel horis ducatur.

Seruitutes nomine proprio carentes.

III. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

ITem sic possunt seruitutes imponi, & vt[f] boues per
quos fundus colitur, in vicino agro pascantur. quam ser-
uitutem poni posse Neratius libro secundo membranarum
scribit. Idem Neratius etiam vt fructus in vicini villa cogan-
tur, coactique habeantur, & pedamento ad vineam ex vicini
prædio sumantur, constitui posse scribit. eodem libro ait, vi-
cino, cuius lapidicinę fundo tuo immineant, posse te cedere[h]
ius ei esse terram, rudus, saxa iacere[h], posita habere: & vt ‖in
tuū‖ lapides prouoluantur, ibique positi habeantur, indeque
exportentur. Qui habet haustum, iter quoque habere vi-
detur ad hauriendum. & vt ait Neratius libro tertio mem- 1
branarū, siue ei ius auriendi & adeundi cessum sit, vtrumq;
habebit: siue tantum auriendi, inesse & aditum: siue tantùm
adeundi ad fontem, inesse & haustum. hæc de haustu † &
fonte priuato. ad flumen autem publicum, idem Neratius
eodem libro scribit, iter debere cedi, haustum non oportere.
& si quis tantùm (haustum) cesserit, nihil eum agere.

IIII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

PEcoris pascendi seruitutes[i], item ad aquam appellendi, si
prædij fructus maximè in pecore consistat, prædij magis
quàm personæ videtur[k]. si tamen testator personam demon-
strauit cui seruitutem præstari voluit, emptori vel heredi[l]
non eadem præstabitur seruitus.

V. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

ERgo[m] secundum eum & vindicari poterit. Neratius ‖li-
bris‖ ex Plautio ait, nec haustum pecoris nec a Pulsum nec

cretæ

† in
a *Si proprietatē verborum spectemus, quæ vel ex ἐτυμῷ cognoscitur, iter ius eundi significat vel cū equo, vel sine equo. l. inter actum. infr. eo. non agēdi sine ducendi. Actus ius agēdi tantùm, non etiā eundi vel ambulandi. Via, tam agendi, quā eundi: Itaque via actum, & iter merito continere dicitur. Is quidē qui actum habet, ius eundi etiam sine iumento habere dicitur: sed id habet ex præsumpta mente paciscentium, non ex vi & proprietate verbi Duar. 1. disp. c. 31.*
b In prædiis rusticis
c Rusticorū etiam
d vel haustus
e *Itaq; nō minuitur ius eorum ad quos vsus aquæ iam pertinet, nec impedire possunt, quominus ductus aut haustus alijs permittatur. l. in concedēdo. infr. de aqua. plur. arc.*
f vt & boues
g concedere
h saxa in fundum tuum iacere, positáque *vel*, terram in fundum tuum iacere, saxáque imposita habere:
† ex
i seruitus,
k videntur.
l heredi eius
m *Inscriptio monet coniungendū esse hoc caput cum 3. sup. eod. vt sensus sit, iter ad publicum flumen cessum posse viadicari.*

cretæ eximendæ calcisque coquendæ ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat. & hoc Proculū & Atilicinum existimasse ait. sed ipse dicit[a] vt maximè calcis coquendæ & cretæ eximendæ seruitus cōstitui possit, nō vltra posse quàm quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.

a adiicit

VI. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

VEluti si figulinas haberet[b], in quibus ea vasa fierēt quibus fructus eius fundi exportaretur: sicut in quibusdam fit, vt amphoris vinum euehatur, aut ‖vt‖ dolia fiant, vel tegulæ {vel} ad villam ædificandam. Sed si vt vasa venirent figlinæ exercerentur, vsusfructus erit.
1 Item longè recedit ab vsufructu ius calcis coquendæ, & lapidis eximendi, & harenæ fodiendæ[c], ædificandi eius gratia quod in fundo est. item siluæ cæduæ, vt pedamenta in vineas[d] non desint. quid ergo si prædiorum meliorem causam hæc faciant? non est dubitandum quin seruitutis[e] sit. & hoc ‖&‖ Mæcianus probat: intātum vt & talem seruitutem cōstitui posse putet, vt tugurium mihi habere liceret in tuo. scilicet si habeam pascui seruitutem, aut pecoris appellendi: vt si hiemps ingruerit, habeam quò me recipiam.

b haberem.

c fodiendæ, vt lapides eximantur, & calx coquatur, ædificandi

d vineis

e seruitus

Differentia itineris actus & viæ.

VII. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum

QVi sella[f] aut lectica[g] vehitur, ire non agere dicitur. iumentum verò ducere non potest qui iter tantùm habet.
1 Qui actum habet, & plostrum ducere & iumēta agere potest. sed trahendi lapidem aut tignum, neutri eorum ius est. quidam nec hastam rectam ei ferre licere: quia neq; eundi neque agendi gratia id faceret, & possent fructus eo modo lædi.
2 Qui viam habent, eundi agendique ius habent. plerique & trahendi quoque & rectam hastam referendi[h], si modò fructus non lædat[i].

f Accur. malè de equo intellexit: sella enim curulis intelligēda est, vectabulum, quo sedentes magistratus gestabantur quod gestatorium etiam dicitur & gestatoria sella. Bud. hic.

g in lectica

h deferendi.

i lædatur.

Medium prædium.

3 In rusticis autē prædiis impedit seruitutem medium prædium quod non seruit.

De via.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

VIæ latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet[k]: in anfractum, id est vbi flexum est, sedecim.

k habeat

De aquæ ductu.

VIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

SEruitus aquæ ducendæ vel auriendæ nisi ex capite vel ex fonte[l] constitui non potest: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.

l *Imponunt, qui notā in Floren. legi ponte.*

a & talem

X. IDEM libro quadragensimo nono ad Edictum

LAbeo ait, talē[a] seruitutē constitui posse, vt aquam quærere & inuentā ducere liceat. nam si liceat nondum ædificato ||ædificio|| seruitutē constituere, quare nō æquè liceat nōdum inuenta aqua eandem[b] constituere seruitutē? & si vt quærere liceat cedere possumus, etiam vt inuenta ducatur cedi potest.

b itidem

De seruitute imponenda fundo communi.

XI. CELSVS libro vicensimo septimo Digestorum

c Coniunge l. 10. de seruitutibus. Duar.

PEr[c] fundum qui plurium est, ius mihi esse eundi agendi potest separatim cedi. ergo suptili ratione nō aliter meum fiet ius quàm si omnes cedant: & nouissima demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Venignius tamen dicetur & antequam nouissimus cesserit, eos qui antea cesserunt, vetare vti cesso iure non posse.

Differentia actus, & itineris.

XII. MODESTINVS libro nono Differentiarum

INter actum & iter nonnulla est differentia. iter est enim, quà quis pedes vel eques commeare potest: actus verò vbi & armenta traiicere & vehiculum ducere liceat.

Vinea pro solo vitibus consito accipitur.

XIII. IAVOLENVS libro decimo ex Cassio

d quódque ea

CErto generi agrorū adquiri seruitus potest, velut vineis: quòd[d] ea ad solum magis quàm ad superficiem pertinet. ideo sublatis vineis seruitus manebit. sed si in cōtrahenda seruitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria.

De seruitute simpliciter concessa.

e quoniam
f veniant
g modus
h quum primum
i consistit,

1 Si totus ager itineri aut actui seruit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur, quæ[e] ita diffusa est, vt omnes glæVæ seruiant[f]. At si iter actúsve sine vlla determinatione legatus ||est,|| modo[g] determinabitur. & quà[h] primùm iter determinatum est, eà seruitus constitit[i]: ceteræ partes agri liberæ sunt. igitur arbiter dandus ||est,|| qui vtroque casu viā determinare debet. 2 Latitudo actus itinerísq; ea est, quæ demonstrata est. quòd si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. In via aliud iuris est: nam si dicta latitudo non est, legitima[k] debetur. 3 Si locus non adiecta latitudine nominatus est, per eum qualibet[l] iri poterit. sin autem prætermissus[m] est, æquè latitudine non adiecta, per totum fundum vna poterit eligi via dumtaxat eius latitudinis quæ lege compræhensa est. pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium inuocandum est.

k quæ l. 11. Tabul. definita est. l. via. suprà. eo.
l qualibet parte
m prætermissum

XIIII. POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Quintum Mucium

n & alij cessero

PEr quem locum viam alij[n] cessero, per eundem alij aquæductum cedere non potero. sed & si aquæductum alij cōcessero,

cessero, alij iter per eundem locum vendere vel aliâs cedere non potero.

Aquæductus.

XV. IDEM libro trigensimo primo ad Quintum Mucium

QVintus Mucius scribit, cum iter aquæ vel cottidianæ vel æstiuæ, vel quæ interualla longiora habeat, per alienum fundum erit, ‖licere‖ fistulam suam vel fictilem vel cuiuslibet generis in riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret: & quod vellet, in riuo facere licere, dum ne domino prædij aquagium deterius faceret.

Aucupatio.

XVI. CALLISTRATVS libro tertio de Cognitionibus

DIuus Pius aucupibus ita rescripsit: ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΕΥΛΟΓΟΝ ΑΚΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ ΥΜΑΣ ΕΝ ΑΛΛΟΤΡΙΟΙΣ ΧΩΡΙΟΙΣ ΙΞΕΥΕΙΝ.

Aqua publica.

XVII. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Constitutionibus

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigãdos agros diuidi oportere, nisi proprio quis iure plus sibi datum [a] ostenderit. Item rescripserunt, aquam ita demum permitti duci, si sine iniuria alterius id fiat.

Seruitus vna non plures.

XVIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Sabinum

VNa est via, etsi per plures fundos imponatur: cùm vna seruitus sit. denique quæritur, an si per vnum fundum iero, per alium non per tantum tempus quanto seruitus amittitur, an retineam seruitutem. & magis est, vt aut tota amittatur, aut tota retineatur. ideoque si nullo vsus sum, tota amittitur: si vel [b] vno, tota seruatur.

De seruitute acquirenda fundo communi.

XVIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

SI vnus ex socijs stipuletur iter ad cõmunem fundum, inutilis est stipulatio: quia nec dari ei potest. sed si omnes stipulentur, siue communis seruus [c], singuli ex socijs sibi dari oportere petere possunt: quia ita dari eis potest à te: ‖ne‖ si stipulator viæ plures heredes reliquerit, inutilis [d] stipulatio fiat.

Qui habet duo iura, remittendo vnum non videtur remittere aliud.

XX. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

SI mihi eodem tempore concesseris & ire [e] agere per tuum locum, & vtifrui eo ius esse, deinde ego tibi concessero, ius mihi vtifrui non esse, nõ aliter eo loco vteris frueris, quàm vt ire agere mihi rectè liceat. Itẽ si et ducere [f] per tuũ fundũ aquã iure

a datum iri debere

b si verò vno

c *Vbi via legatur testamento seruo: legatur ei, qui dominus non est prædij: atqui nemo potest seruitutẽ acquirere, nisi qui dominus est prædij. l. 1. commun. prædior. & arg. l. 15. sup. de seruit. frustra igitur ei legatur. l. 5. de seruit. lega. At in stipulatione seruus non sibi stipulatur viam, sed dominis suis, vel prædio dominorum, quod facere potest.*

d vtilis stipulatio fiet.

e ire & agere

f educere

iure potuero, & in eo tibi ædificare inuito me ius non fuerit, si tibi concessero, ius esse ædificare, nihilo minus hanc seruitute Mihi præstarI debebis, ne aliter ædifices quàm vt ductus aquæ meus maneat. totiusq; ‖eius‖ rei condicio talis esse debet, qualis esset si vna dumtaxat initio concessio facta esset.

a imbris aqua crescat

b In vulgaribus abundas oriatur,

Seruitus naturaliter, non manufacto, lædere potest fundum seruientem. quemadmodum si imbri[a] crescat aqua in riBo, aut ex agris in eum confluat, aut aquæ fons secundùm riuum[b], vel in eo ipso inuentus postea fuerit. 1
Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo ‖fonte‖ per fundum Seianum aquam iure ducebam, meo facto fundo Seiano manet seruitus. Hauriendi ius non hominis sed prædij est. 2

XXI. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

c per quam aquam

SI mihi concesseris iter aquæ per fundum tuum, non destinata parte per quam[c] ducerem, totus fundus tuus seruiet.

XXII. POMPONIVS libro trigẽsimo tertio ad Sabinum

SEd quæ loca eius fundi tunc cùm ea fieret cessio, ædificiis, arboribus, vineis vacua fuerint, ea sola eo nomine seruient.

De via.

XXIII. PAVLVS libro qnintodecimo ad Sabinum

VIa constitui vel latior octo pedibus vel angustior potest: vt tamen eam latitudinem habeat qua vehiculum ire potest: alioquin iter erit, non via.

Nauigatio.

1 Si lacus perpetuus in fundo tuo est, nauigandi quoque seruitus, vt perueniatur ad fundum vicinum, imponi potest.

2 Si fundus seruiens, vel is cui seruitus debetur, publicaretur, vtroque casu durant seruitutes: quia cum sua cõdicione quisque fundus publicaretur.

Seruitus fundum sequitur.

3 Quæcumque seruitus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur. & ideo quamuis particulatim venierit omnes partes seruitus sequitur: ‖&‖ ita vt singuli rectè agant, ius sibi esse fundi. Si tamen fundus cui seruitus debetur, certis regionibus inter plures dominos diuisus est, quamuis omnibus partibus seruitus debeatur, tamen opus est vt hi qui non proximas partes seruienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes fundi diuisi iure habeant, aut[d] si proximi patiantur, transeant.

d vt si proximi

Aquæductus.

XXIIII. POMPONIVS libro trigẽsimo tertio ad Sabinum

e possim. Vteret autem in aliam partẽ, si vicino commodarẽ: & vteret vltrà quàm est opus ad fundum. l. 5. in fi. suprà eod.

EX meo aquæductu Labeo scribit cuilibet posse me vicino commodare: Proculus ‖contra:‖ vt ne in meam partem fundi aliam quàm ad quam seruitus adquisita sit, vti ea possit[e]. Proculi sententia verior est.

Diuisio

Diuisio aquæ.

XXV. IDEM libro trigensimo quarto ad Sabinum

SI partem fundi mei certam tibi vēdidero, aquæductus ius, etiam si alterius partis causa plerumque ducatur, te quoque sequetur. neque ibi aut bonitatis agri, aut vsus eius aquæ ratio haVenda est, ita vt eam solam partem fundi quæ pretiosissima sit, aut[a] maximè vsum eius aquæ desideret, ius eius ducendæ sequatur: sed pro modo agri detēti aut[b] alienati fiat eius aquæ diuisio.

Seruitus simpliciter legata.

XXVI. PAVLVS libro quadragensimo septimo ad Edictum

SI via, iter, actus, aquæductus legetur simpliciter per fundum, facultas est heredi, per quā partē fundi velit cōstituere seruitutē: si modò nulla captio legatario in seruitute fit[c].

Confusio seruitutis.

XXVII. IVLIANVS libro septimo Digestorum

SI communi fundo meo & tuo seruiat fundus Sempronianus, & eundem in commune redemerimus, seruitus extinguitur: quia par vtriusque domini ius in vtroque fundo esse incipit. At si proprio[d] meo & proprio tuo idem seruiat, manebit seruitus: quia proprio fundo per communem seruitus deberi potest.

XXVIII. IDEM libro trigensimo quarto Digestorum

ITinere ad prædium commune duorum legato, nisi vterque de loco itineris consentiat, seruitus neque[e] adquiritur neque deperit[f].

Seruitus aquæ educendæ.

XXVIIII. PAVLVS libro secundo Epitomarum Alfeni Digestorum

QVi[g] duo prædia confinia habuerat, superiorem fundum vendiderat: in[h] lege ita dixerat, vt aquam sulco aperto emptori educere in fundum inferiorem rectè liceat. si emptor ex alio fundo aquam acciperet, & eam in inferiorem ducere vellet, quæsitum est an possit id suo iure facere nec ne. respōdi, nihil amplius quàm quod ipsius fundi siccandi causa deriuaret, vicinum inferiorem recipere debere.

Interpretatio voluntatis.

XXX. IDEM libro quarto Epitomarum Alfeni Digestorum

QVi[i] duo prædia habebat, in vnius venditione aquā quæ in fundo nascebatur, & circa eam aquam[k] latè decem pedes exceperat. quæsitū est, vtrum dominium loci ad eum pertineat: an vt per eum locum accedere possit. respondit, si ita recepisset[l], CIRCA EAM AQVAM LATE PEDES DECEM, iter dumtaxat videri venditoris esse.

a aut quæ maximè
b & alienati, aut alieno.
c seruitute fit.
d proprio fundo
e Non enim pro parte acquiri potest. l. pro parte. suprà. de seruit.
f Nūquam enim fuit constituta.
g is, qui duo
h & in lege
i Confer cū l. 205. de verbo. signif. Duar.
k Itaque latitudo decem pedū excepta iure seruitutis non dominij accedet.
l Sic & infrà titu. 4. l. 5. aliàs tamen legitur excepisset.

Quæstio

Quæstio de seruitutis confusione & amißione.

XXXI. IVLIANVS libro secundo ex Minicio

TRia prædia continua trium dominorum adiecta[a] erant: imi[b] prædij dominus ex summo fundo imo fundo seruitutem aquæ quęsierat: & per medium fundum domino concedente in suum agrum ducebat: postea idem summum fundum emit: deinde[c] imum fundum, in quem aquam induxerat, vendidit. quæsitum est, num imus fundus id ius aquæ amisisset: quia[d] cùm vtraque prædia eiusdem domini facta essent, ipsa sibi seruire non potuissent. negauit amisisse seruitutem: quia prædium per quod aqua ducebatur, alterius fuisset. & quemadmodum seruitus summo fundo, vt in imū fundum aqua veniret, imponi aliter non potuisset quàm vt per medium quoque fundum duceretur, sic eadem seruitus eiusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore etiam per medium fundum aqua duci desisset, aut omnium[e] tria simul prædia vnius domini facta essent.

a obiecta
b vnius prædij
c & imum fundū
d & quia cum
e omnia

Quid sit seruitutem acquiri per partem.

XXXII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

FVndus mihi tecum communis est: partem tuam mihi tradidisti, & ad eundem viam per vicinum tuum proprium: rectè eo modo seruitutem constitutam ait: neque quod dici soleat, per partes nec adquiri nec imponi seruitutes posse, isto casu locum habere. hic enim non per[f] partem seruitutem adquiri: vtpote[g] cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

f pro parte
g vt puta

Species non dißimilis superiori.

XXXIII. IDEM libro nono Quæstionum

CVm essent mihi & tibi fundi duo communes Titianus & Seianus, & in diuisione conuenisset, vt mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem partes eorum tradidimus: & in tradendo dictum est, vt alteri per alterum aquam ducere liceret, rectè esse seruitutem impositam ait. maximè si pacto stipulatio subdita sit.

Ius aquæ ducendæ.

Per plurium prædia aquam ducis quoquo modo impo- 1
sita seruitute: nisi pactum vel stipulatio etiam de hoc subsecuta est, neque eorum cuiuis, neque alij vicino poteris haustū ex riuo cedere[h]: pacto enim vel stipulatione interuenientibus & hoc cōcedi[i] solet. quamuis nullum prædium ipsum sibi seruire, neque seruitutis fructus constitui potest.

h concedere
i Non ergo, vt sit seruitus, & agatur confessoria, sed vt actio personalis ex pacto vel stipulatione competat.

Seruitus per partes nec imponitur nec remittitur.

XXXIIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

VNus ex socijs fundi communis permittendo ius esse ire agere, nihil agit. & ideo si duo prædia quę mutuo seruiebant,

bant, inter eosdem fuerint communicata, quoniam seruitutes pro [a] parte retineri placet, ab altero seruitus alteri remitti non potest: quamuis enim vnusquisque sociorum solus sit cui seruitus debetur, tamen quoniam non personæ, sed prædia[b] deberent, neque adquiri libertas neque remitti seruitus per[c] partem poterit.

a per partes
b prædio debetur.
c pro parte

Quæstio de amittenda seruitute.

Si fons exaruerit ex quo ductum aquæ habeo, isque post constitutum [d] tempus ad suas venas redierit, an aquæductus amissus erit, quæritur:

d statutum

XXXV. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

ET Atilicinus ait, Cæsarem Statilio Tauro rescripsisse in hæc verba. Hi qui ex fundo Sutrino[e] aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposuerúntque aquam qua per aliquot annos vsi sunt, ex fonte qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quòd fons exaruisset: & postea ex eo fonte aquam fluere cœpisse: petierúntq; ‖à‖ me, vt quod ius non neglegētia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum his putaui. Itaque quod ius habuerunt ‖tunc‖ cum[f] primum ea aqua peruenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.

e Sutriano, Satriano
f primum cùm

Seruitus fundum sequitur.

XXXVI. IDEM libro secundo Responsorum

CVm fundo, quem ex duobus retinuit venditor, aquæducendæ seruitus imposita sit, empto prædio quæsita seruitus distractum[g] denuo prædium sequitur. nec ad rem pertinet, quòd stipulatio qua pœnam promitti placuit, ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est.

g distracto denuo prædio

Species in qua seruitus aquæ ducendæ personalis iudicatur.

XXXVII. IDEM libro tertio Responsorum

ΛΟΥΚΙΟΣ ΤΙΤΙΟΣ ΓΑΙΩ ΣΕΙΩ ΤΩ ΑΔΕΛΦΩ ΠΛΕΙΣΤΑ ΧΑΙΡΕΙΝ. ΥΔΑΤΟΣ ΤΟΥ ΡΕΟΝΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΝΗΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑΝ ΕΝ ΙΣΘΜΩ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΜΟΥ, ΔΙΔΩΜΙ ΚΑΙ ΧΑΡΙΖΟΜΑΙ ΣΟΙ ΔΑΚΤΥΛΟΝ[h] ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΙΑΝ ΣΩΥ ΤΗΝ ΕΝ ΤΩ ΙΣΘΜΩ, Η ΟΠΟΥ ΔΑΝ ΒΟΥΛΕΙ. quæro an ex hac scriptura vsus aquæ etiam ad heredes Gaij SeI pertineat. Paulus respōdit, vsum aquæ personalem ad heredem Seij quasi vsuarij transmitti non oportere.

h Vide Bud. [illegible]

An medius locus impediat seruitutem.

XXXVIII. IDEM libro primo Manualium

FLumine[l] interueniēte via cōstitui potest, si aut vado transiri potest, aut pōtē habeat. diuersum, si pōtonibus[k] traicia tur,

l Flumine publico, additum est publico ab interprete.
k Naues fluminibus transiendis apparata. Alc. 6. parer. c. 13.

tur. hæc ita, si per[a] vnius prædia flumen currat. alioquin si tua prædia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titij prædia, deinde[b] via publica, in quam iter mihi adquiri volo, dispiciamus ne nihil vetet, à te mihi viam dari vsque ad flumẽ, deinde à Titio vsque ad viam publicam. sed[c] videamus, num & si tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen intra viam publicam sint, idem iuris[d] sit: quia via consummari solet vel ciuitate tenus[e], vel vsque ad viam publicam, vel vsque ad flumen in quo pontonibus traiciatur, vel vsq; ad proprium aliud[f] eiusdem domini prædium. quod si est, non videtur interrumpi seruitus, quamuis inter eiusdẽ domini prædia flumen publicum intercedat.

a si propter
b demum
c sed & videamus
d *Id est, num à te vsque ad viam publicã dari mihi possit seruitus.*
e vsque ad ciuitatem,
f vel aliud

COMMVNIA PRAEDIORVM TAM VRBANORVM QVAM RVSTICORVM
TIT. IIII.

Quæ sunt vrbana prædia.

I. VLPIANVS libro secundo Institutionum

AEdificia vrbana quidem prædia appellamus. ceterum & si in villa ædificia sint, æquè seruitutes vrbanorum prædiorum constitui possunt. Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt: nemo enim potest seruitutem adquirere vel vrbani vel rustici prædij, nisi qui habet prædium[g].

g *Hæc adduntur in nonnullis exemplaribus:* nec quisquam debere nisi qui habet prædium.

Vtilis est hæc seruitus, non ipso iure, sed per tuitionem prætoris.

II. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

DE aqua per rotam tollenda ex flumine vel aurienda, vel si quis seruitutem castello imposuerit, quidam dubitauerunt ne hæ seruitutes[h] non essent: sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adIcitur, licet seruitus iure non valuit, si tamen hac lege comparauit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius adquisiit, tuendum esse eum qui hoc ius possedit[i].

h *Non enim perpetuã causam habent, l. foramen. supra de seruit. vrb. præd. de machinis autem ad hauriendam aquam, Vitru. lib. 10. cap. 9.*
i possidet.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

DVorum prædiorum dominus si alterum ea lege tibi dederit, vt id prædium quod datur, seruiat ei quod ipse retinet, vel contra, iure imposita seruitus intellegitur.

Seruitus non imponitur loco iam facto religioso.

IIII. IAVOLENVS libro decimo ex Cassio

CAueri vt ad certam altitudinem monumentum ædificetur, non potest: quia id quod humani iuris esse desiit, seruitutem non recipit: sicut ne illa quidem seruitus consistere potest, vt certus numerus hominum in vno loco humetur.

Serui-

Seruitutem recipere nisi sibi nemo potest.

V. IDEM libro secundo Epistularum

PRoprium[a] solum vendo[b]: an seruitutem talem iniungere possim, vt mihi & vicino seruiat? similiter si commune solum vendo, vt mihi & socio seruiat, an consequi possim? respondi seruitutem recipere[c] nisi sibi nemo potest. adiectio itaque vicini pro superuacuo habenda est: ita vt tota seruitus ad eum qui receperit, pertineat. Solum autem cõmune vendendo, vt mihi & socio seruiat, efficere non possum: quia per vnum socium communi solo seruitus adquiri non potest.

De imposita seruitute in re tradenda.

VI. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum

SI quis duas[d] ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere, vt vel istæ quæ non traduntur, seruæ sint his quæ traduntur: vel contra, vt traditæ retentis ædibus seruiant. paruique refert, vicinæ sint ambæ ædes, an non. idem erit & in prædijs rusticis. nã & si quis duos fundos habeat, alium alij potest seruũ facere tradendo. duas autẽ ædes simul tradendo, non potest efficere alteras alteris seruas: quia neq; adquirere alienis ædibus seruitutem neque imponere potest.

Quid sit seruitutem imponi per partem, aut acquiri.

1 Si quis partem ædium tradet vel partem fundi, non potest seruitutem imponere: quia per partes seruitus imponi nõ potest, sed nec adquiri. Planè si diuisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diuiso, potest alterutri seruitutem imponere: quia non est pars fundi, sed fundus. quod & in ædibus potest dici, si dominus pariete medio ædificato, vnam domum in duas diuiserit, vt plerique faciunt: nam & hic pro duabus domibus accipi debet.

2 Item si duo homines Vinas ædes communes habeamus, simul tradendo idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberem. sed & si separatim tradiderimus, idem fiet. sic tamen, vt nouissima traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem. si tamen alteræ vnius propriæ sint ædes, alteræ communes, neutris seruitutẽ vel adquirere vel imponere me[e] posse, Pomponius libro octauo ex Sabino scripsit.

Exceptio seruitutis.

3 Si in venditione quis dixerit, seruas fore ædes quas vendidit, necesse non habet liberas tradere. quare vel suis ædibus eas seruas facere potest, vel vicino concedere seruitutem, scilicet ante traditionem: planè si Titio seruas fore dixit, si quidem Titio seruitutem concesserit, absolutum est: si verò alij cõcesserit, ex empto tenebitur. à quo nõ abhorret quod Marcellus libro sexto[f] digestorum scribit: si quis in tradendo dixerit fundum Titio seruire, cum ei non seruiret, esset autem

a *Coniunge l. fundus ille. de con. emp.*
b vendendo,
c excipere. *Est autem recipere exceptũ facere, vt ait Non. Itaque lectio Florent. recta est.*
d quis binas
e Haloander non posse, *sed malè. veritus autem est ne in Accursianæ tela incideret, quibus facilè ab eodem Accurs. & alijs interpretibus liberamur. l. stipulationes non diuiduntur. insti. de verb. obligat. Aug. 4. c. 17.*
f lib. 8. Dig.

obligatus venditor Titio ad seruitutem præstandam, an agere possit ex vendito, vt emptor seruitutem imponi patiatur prædio quod mercatus est. magísque putat permittendum agere. idémque ait, & si[a] possit venditor Titio seruitutem vendere, æquè agere permittendum. hæc ita demum, si recipiendæ[b] seruitutis gratia id in traditione expressum est. ceterum si quis, inquit, veritus ne seruitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex vendito actio, si nullam seruitutem promisit.

a & vt possit

b excipiendæ

VII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum

IN tradendis vnis ædibus ab eo qui binas habet, species seruitutis exprimenda est: ne si generaliter seruire dictum erit, aut nihil valeat, quia incertum sit quæ seruitus excepta sit, aut omnis seruitus imponi debeat.

An medius locus impediat seruitutem.

Interpositis quoque alienis ædibus, imponi potest: veluti, vt altius tollere, vel non tollere liceat: vel etiam si iter debeatur, vt ita conualescat, si medijs ędibus seruitus postea imposita fuerit. sicuti per plurium prædia seruitus imponi etiam diuersis temporibus potest. quamquã dici potest, si tria prædia continua habeam, & extremum tibi tradam, vel tuo vel meis prædiis seruitutem adquiri posse. si verò extremo quod retineam, quia & medium meum sit, seruitutẽ consistere. sed si rursus aut id cui adquisita sit seruitus, aut mediũ alienauero, interpellari eum, donec medio prędio seruitus imponatur.

VIII. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum

SI cum duas haberem insulas, duobus eodem momento tradidero, videndum est an seruitus alterutris imposita valeat: quia alienis quidem ædibus nec imponi nec adquiri seruitus potest. sed ante traditionem peractam suis magis adquirit vel imponit is qui tradit. ideóque valebit seruitus.

VIIII. IDEM libro decimo ad Sabinum

SI ei cuius prædium mihi seruiebat, heres extiti, & eam[c] hereditatem tibi vendidi, restitui in pristinum statum seruitus debet: quia id agitur, vt quasi tu heres videaris extitisse.

c & eandem

Generalis exceptio seruitutis.

X. VLPIANVS libro decimo ad Sabinum

QVidquid venditor seruitutis nomine sibi recipere vult, nominatim recipi oportet. nam illa generalis receptio, QVIBVS *EST* SERVITVS, VTIQVE[d] EST, ad extraneos pertinet: ipsi nihil prospicit venditori ad iura eius conseruanda: nulla enim habuit, quia nemo ipse sibi seruitutem debet. quinimmo & si debita fuit seruitus, deinde dominium rei seruientis peruenit ad me, consequenter dicitur, extingui seruitutem.

d *Hæc verba significant, & vt ista quæ minus percepta fecerunt, vt variis modis caput hoc scriptum sit. Aug. 3. cap. 6.*

Quæ

Quæ iura sequantur seruitutem.

XI. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

REfectionis gratia accedendi ad ea loca quæ non seruiant, facultas tributa est his quibus seruitus debetur: quà tamen accedere eis sit necesse, nisi in cessione seruitutis nominatim præfinitum sit quà accederetur. & ideo nec secundum riuum, nec supra eum, si fortè sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest: ne seruitus intereat: & id verum est. sed & depressurum vel adleuaturum riuum, per quem aquam iure duci potestatem habes, nisi si ne id faceres cautum sit.

1 Si prope[a] tuum fundum ius est mihi aquam riuo ducere, tacita hæc iura sequũtur, vt reficere mihi riuum liceat, vt adire qua[b] proximè possim ad reficiendum eum ego, fabrique mei. item vt spatium relinquat mihi dominus fundi, quo dextra & sinistra ad riuum adeam, & quo terram, limum, lapidem, harenam, calcem iacere possim.

a per tuum
b quam proximè

XII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

CVm fundus fundo seruit, vendito quoque fundo seruitutes sequuntur. ædificia quoque fundis, & fundi ædificijs eadem condicione seruiunt.

Species, in qua obligatio personalis acquiritur magis quàm seruitus.

XIII. VLPIANVS libro sexto Opinionum

VEnditor fundi Geroniani[c] fundo Botroiano[d] quem retinebat, legem dederat, ne contra[e] eum piscatio thynnaria[f] exerceatur. quamuis mari quod natura omnibus patet, seruitus imponi priuata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem seruari venditionis exposcit, personæ possidentium aut in ius eorum succedentium, per stipulationis vel venditionis legem obligantur.

c Hieroniani-
d Botriano
e circa eum
f *Ita dicta est à Thynnis piscibus prægrãdibus.* Accurs. *legit,* Tignarij. *&* *nescio quid de huius modi piscatione somniat.* Bud. *hic.*

Vtilis est seruitus lapidis cædendi.

1 Si constat in tuo agro lapidicinas esse, inuito te nec priuato nec publico nomine quisquam lapidem cædere potest cui id faciendi ius non est: nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat, vt si quis voluerit ex his cædere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solacium[g] pro hoc domino præstat. ita tamen lapides cædere debet, postquam satisfaciat domino: vt neque vsus necessarij lapidis intercludatur, neque commoditas rei iure domino adimatur.

g solarium *vel,* nisi solitum pro hoc solarium domino. *Flor. lect. vitiosa est.*

XIIII. IVLIANVS libro quadragensimo primo Digestorum

ITer[h] nihil prohibet sic constitui, vt quis interdiu dumtaxat eat. quod ferè[i] circa prædia vrbana etiam necessarium est.

h Item iter
i ferre, facere

XV. PAVLVS libro primo Epitomarum Alfeni Digestorum

QVi per certi[a] locum iter [b] aut actum alicui cessisset, eum pluribus per eundem locum vel iter vel actum cedere posse verum est. quemadmodum si quis vicino suas ædes seruas fecisset, nihilo minus alijs quot [c] vellet multis eas ædes seruas facere [d] potest.

Testamento constituitur seruitus.

XVI. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum ||siue aureorum||

POtest etiam in testamento heredem suum quis damnare, ne altius ædes suas tollat ne luminibus ædium vicinarum officiat, vel vt patiatur eum tignum in parietem immittere, vel stillicidia aduersus eum habere, vel vt patiatur vicinũ per fundum suum vel heredis ire agere, aquámve ex eo ducere.

De precario.

XVII. PAPINIANVS[e] libro septimo Quæstionum

SI precario vicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto quod precario ||habet|| agi non poterit: nec maceria posita donatio seruitutis perfecta intellegitur: nec vtiliter intendetur, ius sibi esse inuito te ædificatum habere: cum ædificium soli condicionem secutum inutilem faciat intentionem. Ceterum si in suo maceriam precario qui seruitutem tibi debuit duxerit, neque libertas vsucapietur, & interdicto quod precario ||habet|| vtiliter cum eo agetur. Quòd si donationis causa permiseris, & [f] interdicto agere non poteris, & seruitus donatione tollitur.

Quomodo constituatur seruitus pluribus dominis cedentibus.

XVIII. PAVLVS libro primo Manualium

REceptum [g] est vt plures domini & non pariter cedentes, seruitutes imponant vel adquirant: vt tamen ex nouissimo actu etiam superiores confirmentur, perindeq́ue[h] sit atq; si eodem tempore omnes cessissent. & ideo si is qui primus cessit, vel defunctus sit, ||vel alio genere|| vel alio modo partem suã alienauerit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat[i], non retro [k] adquiri seruitus videtur, sed perinde habetur atque si ||post|| cum postremus cedat omnes cessissent. igitur rursus hic actus pendebit donec nouus socius cedat. idem iuris est & si vni ex dominis cedatur, deinde in persona socij aliquid horum acciderit. Ergo & ex diuerso, si ei qui non cessit, aliquid ||tale|| eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus[l] eis remissum est, quo dare facere ||possunt,|| vel diuersis temporibus possint. & ideo non potest vni vel vnus cedere. Idémq; dicendum est ||&|| si alter cedat alter leget seruitutes[m]. nam si omnes

a certum locum
b *Coniunge l. Lucio. de aqu. quoti.*
c quod volet easdem
d fecit.
e Paulus
f hoc interdicto
g *Nam si cedant simul, nulla est dubitatio, quin seruitus imposita sit. verùm cùm diuersis temporibus cesserunt, dubitatur: quia nõ videntur pro parte potuisse cedere. l. pro parte. supr. de seruitut.*
h *Si omnes eodem tẽpore cessissent, omnes eodẽ tempore vixissent. vt igitur ex nouissima cessione superiores confirmẽtur, necesse est eius tempore viuere omnes, qui prius seruitutem concesserant.*
i cedit
k *Non reuocamus postremum actum ad primos, sed primos ad postremum.*
l *Interuallum temporis quod intercessit inter primas & nouissimas cessiones. sed nõ remittitur illis vt non debeant omnes simul viuere & domini esse, quo tempore cesserunt.*
m *Vt, cùm ex legato acquiritur ei seruitus, viuat is qui prius cesserat.*

omnes socij legent seruitutes, & pariter eorum adeatur hereditas, potest dici vtile esse legatum. si diuersis temporibus, inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut viuentium ita & defunctorum actus suspendi receptum est.

SI SERVITVS VINDICETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR TIT. V.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

ACTIONES[a] de seruitutibus rusticis siue vrbanis eorum sunt quorum prædia sunt. Sepulchra autem nostri domini non sunt. aDquin viam ad sepulchrum possumus vindicare.

Actio confessoria & negatoria.

II. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

DE[b] seruitutibus in rem actiones coNpetunt nobis, ad exemplum[c] earum quæ ad vsumfructum pertinent, tam coMfessoria quàm negatoria. confessoria, ei qui seruitutes sibi competere contendit: negatoria, domino qui negat.

1 Hæc autem in rem actio confessoria nulli[d] alij quàm domino fundi competit: seruitutem enim nemo[e] vindicare potest quàm is qui dominium in fundo vicino habet, cui seruitutem dicit deberi.

Fructuario non datur confessoria sed interdictum.

2 Rectè Neratius scribit, si medij loci vsusfructus legetur, iter quoque sequi: per ea scilicet loca fundi, per quæ ‖qui‖ vsumfructum cessit constitueret[f], quatenus est ad fruẽdum necessarium. namque sciendum est iter quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse seruitutem: neque enim potest soli fructuario seruitus deberi. sed si fundo debeatur, & ipse

3 fructuarius ea vtetur. Pomponius dicit, fructuarium interdicto de itinere vti posse, si hoc anno vsus est. alibi enim de iure, id est in confessoria actione, alibi de facto, vt in hoc interdicto, quæritur. quod & Iulianus libro quadragensimo octauo[g] digestorum scribit. pro sententia[h] Iuliani facit quod Labeo scribit, etiam si testator vsus sit[i] qui legauit vsumfructum, debere vtile interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi[k] vel emptori competunt hæc interdicta.

III. IDEM. libro septuagensimo ad Edictum

SED[l] & si partem fundi quis emerit, idem dicendum est.

IIII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

LOci corpus nõ est dominij ipsius cui seruitus debetur: sed ius eundi habet. Qui iter sine actu vel actum sine itinere habet,

a Ex tit. de petit. hæred. vid. l. & non tantùm. §. seruitutes eo. titul.

b Coniunge l. 5. sup. si vsusfr. pet.

c Ideo, ad exemplũ, dixit, non quòd antiquiores sint quæ ad vsum fructum pertinent, vt credidit Accur. sed quòd cũ eodem loco de his, quæ ad vsumfructum & seruitutem pertinẽt, disputaret, (vt inscriptiones indicant huius l. & l. 5. si vsusfruct. pet.) de illis priùs tractasset.

d non alii

e nemo alius

f Vt ipse paterfamilias pro se constituebat, vt suprà de seruit. vrban. præd. l. Olympico & hic nõ vt seruitus, sed accessio, & hoc subijcit, namque &c. Accurs.

g li. 17 Digest.

h quod sententia

i vsus sit itinere

k & hæredi

l Ex tit. de itinere actuque priuato.

a confessoriam actionem

habet, actione de seruitute vtetur. In confessoria[a] actione 1
quæ de seruitute mouetur, fructus etiam veniunt.

Fructus seruitutis.

Sed videamus qui esse fructus seruitutis possunt. & est verius id demum fructuum nomine computandum, si quid ‖sit quod‖ intersit agentis, seruitute non prohiberi. Sed & in negatoria actione, vt Labeo ait, fructus computantur quanti interest petitoris non vti fundi sui itEnere aduersarium. & hanc sententiam & Pomponius probat.

Cui & contra quem detur hæc actio.

b æstimatione

c vnius alijs

d vel sternere

e Silicem, *quo casu fieret durior conditio seruitutis, quod est vetitum l. 20. §. si sublatum. de seruit. vrb. præd.*

Si fundus Quii iter debetur, plurium sit, vnicuique in solidum competit actio: & ita & Pomponius libro quadragensimo primo scribit. sed in æstimationem[b] id quod interest veniet: scilicet quod eius interest qui experietur. itaque de 2
iure quidem ipso singuli experientur, & victoria &[c] alijs proderit, æstimatio autẽ ad quod eius interest reuocaVitur: quamuis per vnum adquiri seruitus nõ possit. sed & si duorum fundus sit qui seruit, aduersus vnumquemque poterit ita agi. & vt Pomponius libro eodem scribit, quisquis defendit, solidum debet restituere: quia diuisionem hæc res non recipit. Si quis mihi itineris vel actus vel viæ controuersiam non faciat, sed reficere, sternere[d] non patiatur, Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi vtendum. nam & si arborem impendentem habeat vicinus, qua viam vel iter inuium vel inhabile facit, Marcellus quoque apud Iulianum notat, iter petendum, vel viam vindicandam. sed de refectione viæ & interdicto vti possumus, quod de itinere actuque reficiendo competit. non tamen si silice[e] quis sternere velit: nisi nominatim id conuenit. Sed & de haustu, quia seruitus est, competunt nobis in rem actiones.

Actio negatoria.

Competit autem de seruitute actio domino ædificij ne- 3
ganti seruitutem se vicino debere, cuius ædes non in totum liberæ sunt, sed ei cum quo agitur, seruitutem non debent: verbi gratia, habeo ædes, quibus sunt vicinæ Seianæ & Sempronianæ: Sempronianis seruitutem debeo: aduersus dominum Seianarum volo experiri altius me tollere prohibentem. in rem actione experiar. licet enim seruiant ædes meæ, ei tamen cum quo agitur, non seruiunt. hoc igitur intendo, habere me ius altius tollendi inuito eo cum quo ago: quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo. Si cui om- 4
nino altius tollere non liceat, aduersus eum rectè agetur, ius ei non esse tollere. Hæc seruitus & ei qui vlteriores ædes habet, deberi poterit.

Medius

Medius locus an impediat seruitutem.

V. PAVLVS libro vicesimo primo ad Edictum

ET ideo si inter meas & Titij ædes tuæ || ædes || intercedant, possum Titij ædibus seruitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est vtilitas[a] seruitutis.

[a] vtilis seruitus

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

ET si fortè qui medius est, quia seruitutem non debebat, altius extulerit ædificia sua, vt iam ego non videar luminibus tuis obstaturus[b], si ædificauero, frustra intendes ius mihi non esse ita ædificatum habere inuito te. sed si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificium suum vicinus, renascetur tibi vindicatio.

[b] obstructurus

Possessori datur hæc actio.

1 Sciendum tamen, in his seruitutibus possessorem esse eum iuris & petitorem. & si fortè non habeam ædificatum altius in meo, aduersarius meus possessor est. nam cum nihil sit innouatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest & ciuili actione & interdicto quod vi aut clam. idem & si lapilli iactu impedierit. sed & si patiente eo ædificauero, ego possessor ero effectus.

Oneris ferendi seruitus.

2 Etiam de seruitute quæ oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit: vt & onera ferat, & ædificia reficiat ad eum modum qui seruitute imposita comprehensus est. & Gallus putat, non posse ita seruitutem imponi, vt quis facere aliquid cogeretur: sed ne me facere prohiberet. nam in omnibus seruitutibus refectio ad eum pertinet qui sibi seruitutem adserit: non ad eum cuius res seruit. sed eualuit[c] Serui sententia in proposita specie: vt posit quis defendere, ius sibi esse cogere aduersarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem hanc seruitutem non hominem debere, sed rem: deniq; licere domino rem derelinquere scribit. Hæc autem actio in rem magis est quàm in personam: & non alij competit quàm domino ædium || & || aduersus do-
3 minum: sicuti ceterarum seruitutium intentio. Si ędes plurium dominorum sint, an insolidum agatur, Papinianus libro tertio quæstionum tractat. & ait singulos dominos insolidum agere, sicuti de ceteris seruitutibus, excepto vsufructu. sed non idem respondendum inquit, si communes ædes
4 essent quæ onera vicini sustinerent. Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in seruitute imposita continetur: fortè vt reficiat lapide quadrato vel lapide structili vel quouis alio opere quod in seruitute dictum
5 est. Veniunt & fructus in hac actione: id est commodum

[c] præualuit

quod haberet, si onera ædium eius vicinus sustineret. Parietem autem meliorem quidem quàm in seruitute impositum est, facere licet. deteriorem si facit, aut per hanc actionem aut per operis noui nuntiationem prohibetur.

De arbitrio iudicis in hac actione.

VII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

HArum actionum euentus hic est, vt victori officio iudicis aut res præstetur, aut cautio. res ipsa hæc est, vt iubeat aduersarium iudex emendare vitium parietis, & idoneum præstare: cautio ‖hæc est, ‖vt eum iubeat de reficiendo pariete cauere: neque se neque successores suos[a] prohibituros altius tollere, sublatúmque habere. & si cauerit, absoluetur. si verò neque rem præstat neque cautionem, tanti condemnet[b], quanti actor in litem iurauerit.

a eius prohibituros

b condemnetur,

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum

SIcut autem refectio parietis ad vicinum pertinet, ita fultura ædificiorum vicini cui seruitus debetur, quamdiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere. nam si non vult superior fulcire, deponat: & restituet[c] cum paries fuerit restitutus. Et hic quoque sicut in ceteris seruitutibus, actio contraria dabitur: hoc est ius tibi non esse me cogere.

c restituat

Seruitus tigni immittendi.

Competit mihi actio aduersus eum qui cessit mihi ‖talem‖ seruitutem, vt in parietem eius tigna iNmittere mihi liceat, supraque[d] ea tigna, verbi gratia, porticum ambulatoriam facere, supérque eum parietem columnas structiles[e] imponere quæ tectum porticus ambulatoriæ sustineant. Distant autem hæ actiones inter se: quòd superior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum reficere parietem ‖meum:‖ hæc verò locum habet ad hoc solum vt tigna suscipiat. quod non est contra genera seruitutium. 1 2

d supérque

e *Columnæ structiles sunt, quæ aut lapide quadrato, aut a tercul is extructæ sunt, quæ pilæ etiam dicuntur. Bud. hic.*

Possessio.

Sed si quæritur, quis possessoris quis petitoris partes sustineat, sciendum est possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum qui seruitutem sibi deberi ait: si verò non sunt immissa, eum qui negat. & si quidem is optinuerit qui seruitutem sibi defendit, non debet ei seruitus cedi: siue rectè pronuntiatum est, quia habet: siue perperam, quia per sententiam non debet seruitus constitui, sed quæ est declarari. planè si non vtendo[f] amisit dolo malo domini ædium post litem contestatam, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium. 3

f vtendo post litem contestatam

Seruitus fumi immittendi.

Aristo Cerellio Vitali respondit, non putare se ex tabernas[g] casiaria fumum in superiora ædificia iure immitti posse, 4

h *In qua fumigari solent casei. Col. li. 7. cap. 8. Duar. 1. disput. cap. 24. qui hunc locũ ibidem explicat.*

nisi

nisi ei rei seruitutem[a] talem admittit. idemq;[b] ait, & ex superiore in inferiora non aquam non quid aliud immitti licet: in suo enim alij[c] hactenus facere licet, quatenus nihil in alienũ immittat: fumi autem sicut aquæ esse immissionem. posse igitur superiorem cum inferiore agere, ius illi non esse id ita facere. Alfenum denique scribere ait, posse ita agi, ius illi non esse in suo lapidem cædere, vt in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo, eũ qui tabernam casiariam à Minturnensibus conduxit, à superiore[d] prohiberi posse fumum immittere: sed Minturnenses ei ex conducto teneri. agique sic posse dicit cum eo qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. ergo[e] per contrarium agi poterit, ius[f] esse ‖fumum immittere‖. quod & ipsum videtur Aristo probare. sed & interdictum vti possidetis poterit locum habere, si quis prohibeatur qualiter velit suo vti. Apud Pomponium dubitatur libro quadragensimo[g] primo lectionum an quis possit ita agere, licere fumum non grauem, puta ex foco in suo facere aut non licere. & ait, magis non posse agi. sicut agi non potest, ius esse in suo ignem facere, aut sedere, aut laBare. Idem in diuersum probat: nam & in Valineis[h], inquit, vaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Vrsi[i] IulI instruxisset, placuit potuisse tales seruitutes imponi.

a seruitus talis admittatur.
b ideo ait, quia & ex
c alicui hactenus
d ad superiora
e ergo & per
f ei ius esse
g lib. 12. lectio.
h balneis, inquit
i *Additum est* hortis, *vel*, hortos *ab ijs qui non intellexerũt hoc græco dicendi genere vsurpari, vt apud* Cic. *per* V*arronis, per locustæ, in Saturni, ad cõcordiæ. Aug. vs.* 2. c. 1.

Quibus ex causis agitur confessoria.

VIIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad edictum.

SI eo loco per quẽ mihi iter debetur, tu ædificaueris, possum intendere ius mihi esse ire agere. quod si probauero, inhibebo opus tuum. Item Iulianus scripsit, si vicinus in suo ædificando effecerit ne stillicidium meum reciperet[k], posse me agere de iure meo, id est ius esse imittẽdi stillicidium, sicut in via diximus. sed si quidem nondum ædificauit, siue vsumfructũ siue viam habet, ius sibi esse ire agere vel frui intendere potest, quòd si iam ædificauit dominus, is qui iter & actum habet, adhuc potest intendere ius sibi esse. fructuarius autem non potest: quia amisit vsumfructum. & ideo de dolo actionem dandã hoc casu Iulianus ait. Cõtra si in itinere quod per fundum tibi debeo ædifices, rectè intendam ius tibi non esse ædificare vel ædificatum habere: quemadmodum si in area mea quid edifices. Qui latiore via vel angustiore vsus est, retinet seruitutẽ: sicuti qui aqua, ex qua ius habet vtendi, alia mixta vsus est, retinet ius suum.

k reciperetur.

Confessoria datur ob longam possessionem seruitutis.

X. VLPIANVS libro quinquagensimo tertio ad Edictum

SI[l] quis diuturno vsu & longa quasi possessione ius aquæ ducendæ nanctus sit, non est ei necesse docere[m] de iure quo aqua constitututa est, veluti ex legato, vel alio modo: sed vti-

l *Sumptum ex l. 1. de aqua plu. arcend.*
m *Titulum esse necessariũ ad seruitutẽ acquirendam docet* Duar. 1. *disput. c.* 34. *quem vide.*

lem habet actionem, vt ostendat per annos fortè tot vsum se non vi non clam non precario ||possedisse.||

Contra quem detur.

Agi autem hac actione poterit non tantùm cum eo in cuius agro aqua oritur, vel per cuius fundum ducitur, verumetiam cum omnibus agi poterit[a] quicumq;[b] aquā||non||ducere impediunt, exēplo ceterarū seruitutiū. Et generaliter, quicūq; aquam[c] ducere impediat, hac actione cū eo experiri potero. 1

a agi non poterit, b ne quicunque c me ducere, *vel*, ne ducerem

Vnus ex socijs potest alium ædificantem impedire iure communionis, non iure seruitutis.

XI. MARCELLVS libro sexto Digestorum

AN vnus ex socijs in communi loco inuitis ceteris iure ædificare possit, id est an si prohibeatur à socijs, possit cum his ita experiri, ius sibi esse ædificare: & an socij cum eo ita agere possint, ius sibi prohibendi esse, vel illi || ius|| ædificandi non esse: & si ædificatum iam sit, non[d] possit cum eo ita experiri, ius tibi[e] non esse ita ædificatum habere, quæritur: & magis dici potest, prohibendi potius quàm faciēdi esse ius socio: quia||magis||ille qui facere conatur, ||vt dixi,|| quodammodo sibi alienum quoque ius præripit[f], si quasi solus dominus[g] ad suum arbitrium vti iure communi velit.

d enim possint e ius illi, *vel*, ius sibi

f præcipit, g dominus sit

Officium iudicis in negatoria.

XII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum

EGi ius illi non esse tigna in parietem meum immissa habere: an & de futuris non immittendis cauendum est? respondi, iudicis officio contineri puto, vt de futuro quoq; opere caueri debeat[h].

h *Non tantum enim præsentium, sed etiā futurorum tignorum immittendorum ius mihi debetur. Quia verò vsuræ futuræ nō debentur, de illis non est cauendum l. 1. infrà de vsur.*

Non potest quis habere canalem in suo, per quem aqua projiciatur in alieno.

XIII. PROCVLVS libro quinto Epistularum

FIstulas quibus aquam duco, in via publica habeo: & hæ ruptæ inundant parietem tuum. puto posse te mecum rectè agere, ius mihi non esse flumina ex meo in tuū parietē fluere.

Exemplum actionis negatoriæ.

XIIII. POMPONIVS libro trigensimotertio ad Sabinum

SI cum meus proprius esset paries, passus sim||te|| immittere tigna quæ antea habueris, si noua velis immittere, prohiberi à me potes: immo etiam agere tecum potero, vt ea quæ noua immiseris, tollas. Si paries communis opere abs te facto in ædes meas se inclinauerit, potero tecum agere, ius tibi non esse parietem illum ita habere.

Contra tutorem vel curatorem.

XV. VLPIANVS libro sexto Opinionum

ALtius ædes suas extollendo, vt[i] luminibus domus minoris annis viginti quinque vel impuberis, cuius curator vel tutor

i si quis vt luminibus

tutor erat, officiatur, efficit: quamuis hoc quoque nomine actione ipſe heredesque teneantur, quia quod alium facientem prohibere ex officio neceſſe habuit, id ipſe committere non debuit, tamen & aduerſus poſsidentem eaſdem ædes danda eſt impuberi vel minori actio, vt quod non iure factum eſt tollatur.

XVI. IVLIANVS libro ſeptimo Digeſtorum

SI à te emero, vt mihi liceat ex ædibus meis in ædes tuas ſtillicidium immittere, & poſtea te ſciente ex cauſa emptionis immiſſum habeam, quæro an ex hac cauſa actione quadam vel exceptione tuendus ſim. reſpondi, vtroque auxilio me vſurum.

Exemplum actionis negatoriæ.

XVII. ALFENVS libro ſecundo Digeſtorum

SI quando inter ædes Vinas paries eſſet, qui ita ventrem[a] faceret, vt in vicini domum ſemipedem aut amplius procumberet, agi oportet, ius non eſſe illum parietem ita proiectum
1 in ſuum eſſe inuito ſe. Cum in domo Gaii SeI locus quidam ædibus AnnI ita ſeruiret, vt in eo loco poſitum habere ius Seio[b] non eſſet, & Seius in eo ſiluam ſeuiſſet, in qua labra[c] & [tenes][d] cucumellas[e] poſitas haberet, Annio conſiliũ omnes iuriſperiti dederunt, vt cum eo ageret, ius ei non eſſe
2 in eo loco ea poſita habere inuito ſe. Secundum cuius parietem vicinus ſterculinum[f] fecerat, ex quo paries madeſcebat, conſulebatur quemadmodum poſſet vicinum cogere, vt ſterculinum tolleret, reſpõdi, ſi in loco publico id feciſſet, per interdictum cogi poſſe, ſed ſi in priuato, de ſeruitute agere oportere. ſi damni[g] infecti ſtipulatus eſſet, poſsit[h] per eam ſtipulationem ſi quid ex ea re ſibi damni datum eſſet ſeruare.

Actor ob contumaciam rei mittitur in poſſeſsionem bonorum eius.

XVIII. IVLIANVS libro ſexto ex Minicio

IS cuius familia vicinum prohibebat aquam ducere, ſui poteſtatem non faciebat ne[i] ſecum agi poſſet: quærit actor quid ſibi faciendũ eſſet. reſpõdi, oportere prætorẽ cauſa cognita iubere bona aduerſarij poſsideri: & nõ ante inde diſcedere quàm is actori ius aquæ ducendæ conſtituiſſet[k]: & ſi quid, quia[l] aquam ducere prohibitus eſſet, ſiccitatibus detrimenti cepiſſet: veluti ſi prata arboréſue exaruiſſent.

Sententia de communi ſeruitute contra vnum lata.

XIX. MARCIANVS libro quinto Regularum

SI de communi ſeruitute quis bene quidem deberi intendit, ſed aliquo modo litem perdidit culpa[m] ſua, non eſt æquum hoc ceteris damno eſſe. ſed ſi per colluſionem ceſsit † litem aduerſario, ceteris dandam[n] eſſe actionẽ de dolo Celſus ſcripſit.

a Hæc vox μεταφορικῶς ſumitur: quot autem modis accipiatur, vide Alc. 6. parer. c. 7.
b ei non eſſet,
c Labrũ vaſis genus.
d Fortè legendum eſt æneas, aut, terreas. virũuis rectius erit, quàm teneras: in quibuſdam codicibus reperitur crateras.
e Cucuma genus eſt vaſis de quo Petron. Cucumam grandem foro appoſuit; quæ voce vſus quoque eſt Ambroſ. in vita beatæ Agnetis: hinc per diminutionem facta eſt cucumella.
f ſterquilinium
g ſed ſi damni
h poſſe per eam
i vt ſecum agi
k reſtituiſſet:
l qui aquam
m Nam ſi citra culpam, ſuam litem amiſerit, amiſsio litis cæteris nocet, vt & victoria prodeſt. l. 4. ſup. §. ſi fundus. & l. ſupra iter. §. Caſsius de aqua pluu.
† lite
n quoque dãdam

ſcripſit. idque ait Sabino placuiſſe.

XX. SCAEVOLA libro quarto Digeſtorum

Teſtatrix fundo quem legauerat, caſas iũctas habuit: quæſitum eſt, ſi hæ fundo legato non cederent, eumque legatarius vindicaſſet, an iſte fundus aliquã ſeruitutem caſis deberet: aut ſi ex fidei commiſsi cauſa ‖cum‖ ſibi dari legatarius deſideraret, heredes ſeruitutem aliquam caſis excipere deberent. reſpondi deberi[a].

a debere.

Ius compaſcendi quod prædium ſequitur.

Plures ex municipibus qui diuerſa prædia poſsidebant, ſaltum communem vt ius compaſcendi haberent mercati ſunt. idque etiam à ſucceſſoribus eorum eſt obſeruatum. ſed nonnulli ex his qui hoc ius habebant, prædia ſua illa propria venumdederunt. quæro an in vẽditione etiam ius illud ſecutum ſit prædia: cum eius voluntatis venditores fuerint, vt ‖&‖ hoc alienarent: reſpondit, id obſeruandum quod actum inter contrahentes eſſet. ſed ſi voluntas contrahentium manifeſta non ſit, & hoc ius ad emptores tranſire. Item quæro, an cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem tranſmiſſa ſit, aliquid iuris ſecum ‖huius‖ compaſcui traxerit. reſpondit, cum id quoque ius fundi qui legatus eſſet, videretur, id quoque ceſſurum legatario. 1

Ius aquæ ducendæ.

XXI. LABEO libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum

Si qua aqua nondum apparet, eius iter[b] ductus conſtitui nõ poteſt[c]. Paulus: immo puto idcirco id falſum eſſe, quia cedi poteſt vt aquam quæreres, & inuentam ducere liceret.

b eius aquæ ductus
c Non eſt ſibi contrarius Labeo: quod enim dicebat poſſe conſtitui, vt aquam quærere, & inuentã ducere liceat, diuerſum eſt ab hoc.

QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTVNTVR TITVLVS VI.

Confuſio.

GAIVS libro ſeptimo ad Edictum prouinciale

Servitvtes prædiorũ confunduntur, ſi idem vtriuſq; prædij dominus eſſe cœperit[d].

d Et prædiũ vtrunq; fuerit coniunctum: ſi verò inter vtrumque eſt tertium medium. non ideo, quòd idẽ vtriuſque prædij dominus eſſe cœperit, ſeruitutes confunduntur. l. tria. ſuprà de ſeruit. ruſtic. præd.

Vſus ſeruitutis.

II. PAVLVS libro viceſimo primo ad Edictum

Qvi iter & actum habet, ſi ſtatuto tempore tantũ ierit, non periſſe actum ſed manere Sabinus, Caſsius, Octauenus aiunt: nam ire quoq; per ſe eũ poſſe qui actũ haberet.

Mors.

III. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum prouinciale

Ivra prædiorum morte & capitis deminutione non perire, vulgo traditum eſt.

Vſus.

Vsus.

IIII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

ITer sepulchro debitum non vtendo nunquam amittitur.

V. IDEM libro sexagensimo sexto ad Edictum

SEruitus & per socium & fructuarium & bonæ fidei possessorem nobis retinetur:

VI. CELSVS libro quinto Digestorum

1 NAm satis est fundi nomine itum esse. Si ego via quæ nobis per vicini fundum debebatur, vsus fuero, tu autem constituto tempore cessaueris, an ius tuum amiseris? & econtrario, si vicinus, cui via per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberauerit? ‖Celsus‖ respondit, si diuisus est fundus inter socios regionibus, quod ad seruitutem attinet quæ ei fundo debebatur, perinde est atque si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisque dominorum vsurpat seruitutem, sibi non vtendo deperdit: nec amplius in ea re causæ eorum ‖fundorum‖ miscentur: nec fit vlla [a] iniuria ei cuius fundus seruit, immo si quo melior: quoniam alter dominorum vtendo, sibi, non toti fundo proficit. Sed si is fundus qui seruierit, ita diuisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nã si certus ac finitus viæ locus est, tunc si per longitudinem eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erunt, quæ [b] si initio constituendæ eius seruitutis similiter hic duo fundi fuissent. si verò per latitudinem viæ fundus diuisus *est*, nec multum refert, æqualiter id factũ est an inæqualiter, tunc manet idẽ ius seruitutis quod fundo indiuiso fuerat. nec aut vsu detineri, aut non vtendo deperire, nisi tota via poterit. nec si fortè inciderit, vt semita quæ per alterum dumtaxat fundũ erit, vteretur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam vnum atque eo modo indiuiduum viæ ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modò hoc specialiter conuenit. Certè si is cui seruitus debebatur, alterum ex ea diuisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius seruitus permanebit? nec video quid absurdè consecuturum sit eam sententiam fundo altero manente seruo: si modò & ab initio potuit angustior constitui via quàm lege finita est, & adhuc id loci superest in eo fundo cui remissa seruitus non est, vt sufficiat viæ. quòd si minus loci superest quàm viæ sufficiat, vterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem, alter quiã per eum locum qui superest, via constitui nõ potest. Ceterum si ita cõstitutum est ius viæ, vt per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque [c] vel subinde mutare, ‖nihil prohibet‖: atque [d] ita diuisus est fundus, si [e] per quamlibet eius partem æquè ire [f] atque agi possit, tunc perinde obser-

a Occurrit obiectioni: fit iniuria domino: quia pro vna seruitute debet duas. Sed in eo fit melior eius conditio, quòd ante diuisum fundum vnus vtendo totã seruitutem retinebat: et autem diuiso, partem tantum retinet: qui autem non vtitur, partem suam amittit.

b quasi initio

c liceatque

d aut si ita

e vt per

f in atque

serBabimus atque si ab initio duobus fundis duæ seruitutes iniūctæ fuissent: vt altera retineri, altera non vtēdo possit deperire. nec me fallit alieno facto ius alterius immutatu iri[a]: quoniā ante satius[b] fuerat per alterā partem ire agere, vt idem ius ei in altera parte fundi retineretur. Contra, illud commodum accessisse ei cui via debebatur, quod per duas pariter vias ire agere possit, bisque[c] octonos in porrectum, & senos denos in anfractum.

Temporis duplicatio.

VII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Plautium

SI sic[d] constituta sit aqua, vt vel æstate ducatur tantùm vel vno mense, quæritur quemadmodum non vtendo amittatur: quia non est cōtinuum tempus, quo cum vti non potest, non fit vsus. itaq; & si alternis annis vel mēsibus quis aquam habeat duplicato constituto tempore amittitur. idem & de itinere custoditur. si verò alternis diebus, aut die toto, aut tantùm nocte, statuto legibus tempore amittitur: quia vna seruitus est. nam & si alternis horis, vel vna hora cottidie seruitutem habeat, Seruius scribit, perdere eum non vtendo seruitutem: quia id quod habet, cottidianum sit.

Alius casus, in quo amittitur seruitus.

VIII. IDEM libro quintodecimo ad Plautium

SI stillicidij immittendi ius habeam in aream tuam, & permisero ius tibi in ea area ædificandi, stillicidij immittendi ius amitto. Et similiter si per tuum fundum via mihi debeatur, & permisero tibi in eo loco per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto ius viæ. Is qui per partem itineris it, totum ius vsurpare videtur.

Vsus.

VIIII. IAVOLENVS libro tertio ex Plautio

AQua si in partem aquagij[e] influxit, etiam si non ad vltima loca peruenit, omnibus tamen partibus vsurpantur[f].

De pupillo.

X. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium

SI communem fundum ego & pupillus haberemus, licet vterq; non vteretur, tamen propter pupillum & ego viam retineo.

Vtendum est per modum & tempus.

Si is qui nocturnam aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus vsus fuerit amisit nocturnam seruitutem qua vsus non est[g]. Idem est in eo qui certis horis aquæductum habens, alijs vsus fuerit, nec vlla parte earū horarū[h].

XI. MARCELLVS libro quarto Digestorum

SI[i] cui via vel actus debebatur, vt vehiculi certo genere vteretur, alio genere fuerat vsus. videamus ne amiserit seruitutem:

a Obiectio est: ante diuisionem eundo per vnam partem fundi retinebat seruitutem in toto fundo l. vna. de seruitu. rust. prædio. respondet hoc incommodum in alio cōpensari. versi. contra
b satis fuerat
c pedésque
d Coniūge l. si prius. de aqua plu. arcen.
e agri
f vsurpatur.
g Nisi alteri noctur nam suam aquā cesserit: a quo vicissim diurnam impetrauerit: & ita permutatis inter se temporibus aqua vtatur: tum enim alter per alterum seruitutem retinet. l. cum constet. de aqu. quot. & æst. infrà.
h horarū vsus est.
i Si is cui, vel si cui

tem: & alia sit eius cōdicio, qui amplius oneris quàm licuit vexerit: magisque hic plus quàm aliud egisse videatur: sicuti[a] latiore itinere vsus esset, aut si plura iumenta egerit quàm licuit, aut aquæ admiscuerit aliam. ideoque in omnibus istis quæstionibus seruitus quidem non amittitur: non autem cōceditur plus quàm pactū est in seruitute habere. Heres cū legatus esset fundus sub condicione imposuit ei seruitutes: extinguentur[b] si legati condicio existat, videamus, an adquisitæ sequantur legatarium: & magis dicendum est, vt sequantur.

a sicuti si

b an extinguantur

Quomodo seruitus retineatur.

XII. CELSVS libro vicensimotertio Digestorum

QVi fundum alienum bona fide emit, itinere quod ei fundo debetur, vsus est. retinetur[c] id ius itineris: atque[d] etiam si precario aut vi deiecto domino posſidet. fundus enim qualiter[e] se habens, ‖ita‖ cum in suo habitu possessus est, ius non deperit. neque refert iustè necne posſideat qui talem eum posſidet. Quare fortius, & si aqua per riuum sua sponte perfluxit, ius aquæ ducendæ retinetur, quod & Sabino rectè placuit, vt apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.

c retinet
d idque & si
e qualiter qualiter se. qualitercunque se melior est Florent. l. quid aliud, de verb. signif.

De medio loco.

XIII. MARCELLVS libro septimo decimo Digestorum

SI quis ex fundo cui viam vicinus deberet, vendidisset locū proximum seruienti fundo non imposita seruitute, & intra legitimum tempus quo seruitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset, habiturus est seruitutem quam vicinus debuisset.

XIIII. IAVOLENVS libro decimo ex Caſsio

SI locus[f] per quem via autiter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, & intra tempus quod ad amittēdam seruitutem sufficit, alluuione facta restitutus est, seruitus quoq; in pristinum statum restituitur. quod si id tempus præterierit, vt seruitus amittatur, renouare eam cogendus est.

f Coniunge l. 2. de via pub.

De via publica.

1 Cùm via publica ‖vel‖ fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam præstare debet.

De medio prædio.

XV. IDEM libro secundo Epistularum

SI cum seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisiui, manere seruitutem puto. quia totiens seruitus confunditur, quotiens vi ea is ad quem pertineat nō potest. medio autem fundo adquisito potest consistere, vt per primum & vltimum iter debeatur.

Si per

Si per eundem riuum aqua ad plura prædia ducitur, plures seruitutes sunt: & potest vna amitti altera remanente: & quod vnus perdit, alteri non adcrescit.

XVI. PROCVLVS libro primo Epistularum

AQuam quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt, ita vt suo quisq; die à capite duceret: primo per eundẽ riuum, eumq; communẽ: deinde vt quisq; inferior erat, suo quisq; proprio riuo: ‖&‖ vnus statuto tẽpore quo seruitus amittitur, non duxit. existimo eũ ius ducẽdæ aquæ amisisse: nec per ceteros qui duxerunt, eius ius vsurpatũ esse. propriũ enim cuiusq; eorum ius fuit: neque per alium vsurpari potuit. Quòd si plurium fundo iter aquæ debitum esset, per vnum eorum omnibus his inter quos is fundus communis fuisset, vsurpari potuisset. Item si quis eorum quibus aquæ ductus seruitus debebatur, & per eundem riuũ aquam ducebant, ius aquæ ducendæ non ducendo eam amisit, nihil iuris eo nomine ceteris qui riuo vtebantur, adcreuit. idque commodum eius est, per cuius fundum id iter aquæ, ‖quod‖ non vtendo pro parte vnius amissum est: libertate enim huius partis seruitutis fruitur.

XVII. POMPONIVS libro vndecimo ex varijs lectionibus

LAbeo ait, si is qui haustum habet, per tempus quo seruitus amittitur, ierit [a] ad fontem, nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse.

a Haloander non ierit, quod nullius esset dubitationis. Aug. 4, c. 17.

XVIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum

SI quis alia aqua vsus fuerit quàm de qua in seruitute imponenda actum est, seruitus amittitur. Tempus quo nõ 1
est vsus præcedens fundi dominus cui seruitus debetur, imputatur ei qui ‖in‖ eius loco successit.

Vsucapio libertatis.

Si cum ius haberes immittendi, vicinus statuto tempore 2
ædificatum non habuerit, ideoq; nec tu immittere poteris [b], non ideo magis seruitutem amittes: quia non potest videri vsucepisse vicinus tuus libertatem ædium suarum, qui ius tuũ non interpellauit.

b potueris

Differentia venditæ seruitutis, & legatæ.

XVIIII. POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Sabinum

SI partem fundi vendendo lege cauerim, vti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem, & statutum tempus intercesserit antequam riuum facerem, nihil iuris amitto, quia nullum iter aqua fuerit: sed manet mihi ius integrum. quòd si fecissem iter, neque vsus essem, amittam. Si 1
per fundum meum viam tibi legauero, & adita mea hereditate

tate per constitutum tempus ad amittendam seruitutem ignoraueris eam tibi legatam esse, amittes viam [a] non vtendo. a illam non
quòd si intra ||idem|| tempus antequam rescires tibi legatam seruitutem, tuum fundum vendideris, ad emptorem via pertinebit, si reliquo tēpore ea vsus fuerit: quia scilicet tua esse cœperat. vt iam nec ius repudiandi [b] legatum tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat. b recuperandi

Quomodo retineatur seruitus.

XX. SCAEVOLA libro primo Regularum

VSu retinetur seruitus, cum ipse cui debetur vtitur, quive in possessionem [c] eius [d] est, aut mercennarius, aut hospes, aut medicus [e] quiue [f] ad visitandum dominum venit: vel colonus, aut fructuarius: c in possessione d eius nomine e aut amicus, vel medicus, f qui

XXI. PAVLVS libro quinto Sententiarum

FRuctuarius ||licet suo nomine.

XXII. SCAEVOLA libro primo Regularum

DEnique quicumque quasi debita via vsus fuerit:

XXIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum

SIue ad fundum nostrum facit, vel ex fundo:

XXIIII. SCAEVOLA libro primo Regularum

LIcet malæ fidei possessor sit, retinebitur seruitus.

XXV. PAVLVS libro quinto Sententiarum

SEruitute vsus non videtur, nisi is qui suo iure vti se credidit, ideoque si quis pro via publica vel pro alterius seruitute vsus sit nec interdictum nec actio vtiliter [g] competit. g vtilis

LIBER NONVS.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

Datur hæc actio contra dominum, si quadrupes contra naturam suam damnum dederit.

VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI QVADRVPES pauperiem fecisse dicetur actio ex lege [h] duodecim tabularum descendit. quæ lex voluit aut dari ||id|| quod nocuit, id est id animal quod noxiam commisit: aut æstimationem noxiæ offerre. noxia autem [i] est ipsum delictum. quæ actio ad omnes quadrupedes pertinet. Ait [k] prætor PAVPERIEM FECISSE. Pauperies est damnum sine iniuria facientis datum: nec enim po- h ex 12. tabulis i enim k Ait autem

test animal iniuria [a] fecisse, quod sensu [b] caret. Itaque, vt Ser-
uius scribit, tunc hæc actio locum habet, cum commota feri-
tate nocuit quadrupes. puta si equus calcitrosus calce percu-
serit, aut bos cornu petere solitus petierit, aut mulæ propter
nimiam ferociam [c]. Quod si propter loci iniquitatem aut
propter culpam mulionis aut si plus iusto onerata qua-
drupes in aliquem onus euerterit, hæc actio cessabit: dam-
nique iniuriæ agetur. Sed & si canis cum duceretur ab †
alioquo, asperitate sua euaserit, & alicui damnum dede-
rit, si contineri firmius ab alio poterit, vel || si || per eum lo-
cum induci non debuit, hæc actio cessabit: & tenebitur
qui canem tenebat. Sed & si instigatu alterius fera dam-
num dederit cessabit hæc actio. Et generaliter hæc actio 2
locum habet quotiens contra naturam fera mota paupe-
riem dedit. ideoque si equus dolore concitatus calce petie-
rit, cessare istam actionem. sed eum qui equum percuserit aut
vulnerauerit, in factum magis quàm lege Aquilia teneri: vti-
que ideo, quia non ipse suo corpore damnum dedit. at si cum
equũ permulsisset quis, vel palpatus est, {&} calce eum per-
cuserit, erit actioni locus. Et si alia quadrupes aliam conci-
taBit, vt damnum daret, eius quæ concitauit nomine agen-
dum erit. Siue autem corpore suo pauperiem quadrupes 3
dedit, siue per aliam rem quam tetigit quadrupes, hæc actio
locum habebit. vtputa si plaustro bos obtriuit aliquem, vel
alia re deiecta. In Vestiis autem propter naturalem ferita- 4
tem hæc actio locum non habet. & ideo si vrsus fugit, & sic
nocuit, non potest quondam dominus conueniri: quia desi-
nit [d] dominus esse vbi fera euasit. & ideo & si eum [e] occidi,
meum corpus est. Cum arietes vel boues commisissent, & 5
alter alterum occidit, Quintus Mucius distinxit, vt si quidem
is perisset qui adgressus erat, cessaret actio. si is qui nõ prouo
cauerat, competeret actio. quamobrem eum [f] sibi aut noxam
sarcire, aut in noxam dedere oportere.

Contra quem datur.

6 Et cum etiam in quadrupedibus noxa caput sequitur, ad-
uersus dominum hæc actio datur, non cuius fuerit quadru-
pes cum noceret, sed cuius nũc est. Planè si ante litẽ contestatã
decesserit animal, extincta erit actio. noxæ autem dedere est,
animal tradere viuũ. Demũ si cõmune pluriũ sit animal, ad-
uersus singulos erit in solidũ noxalis actio, sicuti in homine.

Pœna mendacij.

7 Interdum autem dominus in hoc nõn conuenietur, vt no-
xæ dedat, sed etiam in solidum: vt puta si in iure interrogatus
an sua quadrupes esset, responderit non esse suam: nam si cõ-
stiterit esse eius in solidum condemnabitur. Si post litem con 8
testatam

a dici animal iniuriam fecisse, iniuria affecisse, Recta est Floren.

b *Lege tamen Mosaica morte multabãtur bruta animantia, Gen. 9. Leuit. 20. Exo. 21. c. & lege Solonis etiam statuæ cædis fuerunt damnatæ, & instrumenta, quibus cædes perpetrata est. Pausan. in Attic. Suidas loquens de statua Niconis Thasij celebris pugilis.*

c ferocitatem.

† aliquo

d *Itaque quandiu in alicuius dominio est, si non verbis legis 12. directa actione si quadrupes, certè sententia tenebitur. Paulus. 1. recep. sent. eod. tit.*

e eum vrsum

f eum ibi

teſtatam ab alio ſit animal occiſum, quia domino legis Aquiliæ actio competit, ratio in iudicio habebitur ||legis Aquiliæ:|| quia dominus noxæ dedēdæ facultatē amiſerit. ergo ex iudicio propoſito litis æſtimationē offeret, niſi paratus fuerit actionem mādare aduerſus eū qui occidit. Hanc actionē nemo dubitauerit heredi dari ceteriſque ſucceſſoribus. item aduerſus heredes ceteroſque [a] non iure ſucceſsionis, ſed eo iure quo domini ſint, ||competit||.

a ceteróſque ſucceſſores.

Cui competit.

II. PAVLVS libro vicenſimo ſecundo ad Edictum

HAec actio non ſolùm domino, ſed etiam [b] ei cuius intereſt, competit. veluti ei cui res commodata eſt: item fulloni: quia eo quòd tenentur, damnum videntur pati. Si quis aliquem euitans, magiſtratum fortè, in taVerna proxima ſe immiſiſſet, ibique à cane feroce læſus eſſet, non poſſe agi canis nomine quidam putant. at ſi ſolutus fuiſſet, contra.

b *Hoc differt ab actione legis Aquiliæ, quæ ſoli domino competit. l. Item Mela. §. legis. & §. eum cui infrà ad leg. Aquil.*

III. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum prouinciale

EX hac lege iam non dubitatur, etiam liberarum perſonarū nomine agi poſſe: fortè ſi patremfamilias aut filiumfamilias vulnerauerit quadrupes. ſcilicet vt non deformitatis ratio habeatur, cum liberum corpus æſtimationem non recipiat, ſed impenſarum in curationem factarum, & operarum amiſſarum, quaſque amiſſurus quis eſſet inutilis factus.

IIII. PAVLVS libro vicenſimo ſecundo ad Edictum

HAec actio vtilis competit & ſi non quadrupes, ſed aliud animal pauperiem fecit.

V. ALFENVS libro ſecundo Digeſtorum

AGaſo cum in taVernam equum deduceret mulam equus olfecit: mula calcem reiecit, & crus Agaſoni fregit. conſulebatur, poſsétne cum domino mulæ agi, quòd ea pauperiem feciſſet. reſpondi, poſſe.

AD LEGEM AQVILIAM. TITVLVS II.

VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

LEx Aquilia [c] omnibus legibus quę ante ſe de damno iniuria locutæ ſunt, derogauit: ſiue duodecim tabuliſiue [d] alia [e] quæ fuit. quas ||leges|| nunc referre non eſt neceſſe. Quæ [f] lex Aquilia pleViſcitum eſt: cum eam Aquilius tribunus pleVis à pleVe rogauerit.

c *Iuxta hanc legem eſt quod Hippodamus Mileſiorum legiſlator de tribus iudicium dabat: damno, iniuria, cæde. Ariſtot. lib. 2. polit. c. 6.*
d tabularum
e ſiue aliæ, quæ fuerunt:
f Certè

Primum caput legis, & eius interpretatio.

II. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

LEge Aquilia capite primo cauetur, {vt} QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE,

QVADRVPEDEM VEL PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO. & infra deinde cauetur, vt aduersus infitiantem in duplum actio esset. Vt igitur apparet, seruis ||nostris|| exæquat quadrupedes quæ pecudum numero sunt, & gregatim habentur: veluti oues, capræ, boues, equi, muli, asini. sed an sues pecudum appellatione continentur, quæritur. & rectè Labeoni placet contineri. sed canis inter pecudes non est. longè magis bestiæ in eo numero non sunt: veluti vrsi, leones, pantheræ. elefanti autem, & cameli quasi[a] mixti sunt: nam & iumentorum operam præstant, & natura eorum fera est. & ideo primo capite contineri eas oportet. 1

a quoniam. Recta est Florent.

III. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI seruus seruáue iniuria occisus occisáue fuerit, lex Aquilia locum habet. iniuria ||occisum esse, ||meritò adijcitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum.

Defensio.

IIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ITaque[b] si seruum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit: vt tamen id ipsum cum clamore testificetur. interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: vt tamen æquè cum clamore testificetur.

b *Hunc locum latè explicat Cice. in oratio. pro Mil.*

V. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SEd & si quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur iniuria occidisse. & si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur quin lege Aquilia non teneatur. sin autem cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est vt iniuria fecisse videatur. ergo & Cornelia tenebitur.

Iniuria quomodo accipiatur.

Iniuriam autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam: sed quod non iure factum est, hoc est contra[c] ius, id est si[d] culpa quis occiderit, & ideo interdum ||vtraque|| actio concurrit, & legis Aquiliæ, & iniuriarum. sed duæ erunt æstimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo qui nocere noluit. Et ideo quærimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio sit. & Pegasus negauit: quæ enim in eo culpa sit, cum[e] suæ mentis non sit?[f] & hoc est verissimum. cessabit igitur Aquilia actio: quemadmodum si quadrupes damnum dederit, 1 2

c si contra
d & culpa

e qui suæ
f est &

dederit, || Aquilia cessat: || aut || si || tegula ceciderit. sed & si in-
fans damnum dederit, idem erit dicendum. quòd si Npubes
id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri & Aquilia eũ.
3 & hoc puto verum si sit iam iniuriæ capax. Si magister in
disciplina vulnerauerit seruum, vel occiderit, an Aquilia te-
neatur, quasi damnum iniuria dederit? & Iulianus scribit A-
quilia teneri eum qui eluscauerat discipulum in disciplina.
multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. proponi-
tur autem apud eum species talis. sutor, inquit, puero discenti
ingenuo filio familias parum benefacienti quod demonstra-
uerit,[a] forma calcei ceruicem percussit, vt oculus puero per-
funderetur.[b] dicit igitur Iulianus, iniuriarum quidem actio-
nem non competere: quia non faciendæ iniuriæ causa per-
cusserit, sed monendi & docendi causa. an ex locato dubitat:
quia leuis dumtaxat castigatio concessa est docenti. sed lege
Aquilia posse agi non dubito.

VI. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

PRæceptoris enim nimia sæuitia culpæ adsignatur.

VII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

QVa actione patrem consecuturum ait, quod minus ex o-
peris filij sui propter vitiatum oculum sit habiturus:
1 & impendia quæ pro eius curatione fecerit. Occisum au-
tem accipere debemus siue gladio, siue etiam fuste, vel alio te-
lo, vel manibus, si fortè strangulauit eum, vel calce petijt, vel
2 capite, vel qualiter[c] qualiter. Sed[d] si quis plus iusto one-
ratus deiecerit onus, & seruum occiderit, Aquilia locum ha-
bet: fuit enim || in || ipsius arbitrio ita se non onerare. Nam &
si lapsus aliquis seruum alienum onere presserit, Pegasus ait,
lege Aquilia eum teneri: ita demum, si vel plus iusto se one-
3 rauerit, vel neglegentius per lubricum transierit. Proinde si
quis alterius iNpulsu damnum dederit, Proculus scribit, neq;
eum qui impulit teneri, quia non occidit: neque eum qui im-
pulsus est, quia damnum iniuria non dedit. secundum quod
in factum actio erit danda in eum qui impulit.

Certamen.

Si || quis || in colluctatione, vel in pancratio, [e]vel pugiles dum
inter se exercentur, alius alium occiderit, si quidem in publi-
co certamine || alius alium occiderit, || cessat Aquilia: quia glo-
riæ causa & virtutis non iniuriæ gratia videtur damnum da-
tum: hoc autem in seruo non procedit, quoniam ingenui so-
lent certare. in filiofamilias vulnerato procedit. Planè si ce-
dentem vulnerauerit, erit Aquiliæ locus: aut si non [f] in certa-
mine seruum occidit: nisi || si || domino committente hoc fa-
4 ctum sit. tunc enim Aquilia cessat. * Sed si quis seruum æ-
grotum leuiter percusserit, & is obierit, rectè Labeo dicit,

a demonstratum erat,
b perfoderetur. *Rectius* perfoderetur *quanquàm vix alterutrum apud Latinos auctores reperias, & fortè meliùs legatur* effoderetur: *quod est illis vsitatum.*

c qualitercunque.
d Sed & si
e *Ludus est, qui in puluere fit, recto stadio inuicem percutientium: Non autẽ quenque ludos (de quibus in l. 2. de alealusu.) cõplectitur, vt Pentathleum auctore Hermolao, Alciat. ad l. vnicam, de Athle.* C. *Plutarch. 2. lib. συμποσ. c. 4. ὅτι γὰρ μέμικται τὸ παγκράτιον, ἐκ τε πυγμῆς καὶ πάλης δῆλον. Pancratium enim ex pugilatu & colluctatione conflatum esse, indubitatum est. Et Aristot. verborum lib. 1. Rhet. hæc sententia est, qui potest premere ac fortiter tenere, ad luctã est idoneus: qui ictu longè à se pellere, ad pugillatum: qui vtrumq;, ad pancratium.*
f vt si in certamine. *Floret. melior est: hæc enim non possunt continere exemplum superiorum: quod tamen hæc verba indicant,* vt si in certamine.

lege Aquilia eum teneri: quia aliud alij mortiferum esse solet.
Celsus autem multum interesse‖dicit,‖ occiderit, an mortis
causam praestiterit: vt qui mortis causam praestitit, non Aqui-
lia sed in factum actione teneatur. vnde adfert[a] eum qui ve-
nenum pro medicamento dedit:‖ & ait‖causam mortis praesti
tisse. quemadmodum eum[b] qui furenti gladium porrexit: nã
nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum. Sed si quis de 5
ponte aliquem praecipitauit, Celsus ait, siue ipso ictu perierit,
aut continuò submersus est, aut lassatus vi fluminis victus
perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum si quis puerum
saxo inlisisset. Proculus ait si medicus seruum imperitè 6
secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia cõpetere actionem.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

IDem iuris est, si medicamento perperam vsus fuerit. Sed &
qui bene secuerit, & dereliquit curationem, securus nõ erit:
sed culpae reus intellegitur. Mulionem quoque, si per im-
peritiam impetum mularum retinere non potuerit, si[c] eae alie
num hominem obtriuerint, vOlgo dicitur culpae nomine te-
neri. idem dicitur & si propter infirmitatem sustinere mula-
rum impetum non potuerit. nec videtur iniquum, si infirmi-
tas culpae adnumeretur, cum affectare quisque [d] non debeat
in quo vel intellegit vel intellegere debet infirmitatem suam
alij periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius qui
impetum equi quo vehebatur, propter imperitiam vel infir-
mitatem retinere non poterit.

VIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

ITem si obstetrix medicamentum dederit, & inde mulier
perierit, Labeo distinguit, vt si quidẽ suis manibus suppo-
suit, videatur occidisse. sin verò dedit vt sibi[e] mulier offerret,
in factũ actionẽ dandam. quae sententia vera est. magis enim
causam mortis praestitit quàm occidit. Si quis per vim vel 1
suasum medicamentum alicui infundit vel ore vel † cristere,
vel si eum vnxit malo veneno, lege Aquilia‖eum teneri:‖quẽ-
admodum obstetrix supponens tenetur. Si quis hominem fa
me necauerit, in factum[f] actione teneri Neratius ait. Si ser- 2
uum meum equitantem, concitato equo effeceris in flumen
praecipitari, atque ideo ‖homo‖perierit, in factum esse dandã
actionem Ofilius scribit. quemadmodum si seruus meus ab
alio in insidias deductus, ab alio esset occisus. Sed si per lu- 3
sum iaculantibus seruus fuerit occisus, Aquiliae locus est. sed
si cum alij in campo iacularentur, seruus per eum locum trã-
sierit, Aquilia cessat: quia non debuit per campum iaculato-
rium iter intempestiuè facere. qui tamen data opera in eum
iaculatus est, vtique Aquilia tenebitur.

I1. dum

a adferit
b & eum qui
c & ex
d quis non
e vt illi
† clustere,
f *Eandem Iustinianus vtilem vocat, & separat ab actione in factum. §. vlt. de leg. Aqu. Instit ex quo apparet actionem in factum nunc latius, nunc strictius accipi.*

Ludus.

NX. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum Am lusus quoque noxius [a] in culpa est.

XI. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

ITem Mela scribit si cum pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit, & sic serui quem tonsor habebat,[b] gula sit præcisa dAdiecto [c] cultello, in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus [d] in tonsore esse culpam. Et sanè si ibi tondebat vbi ex consuetudine ludebatur, vel vbi transitus frequens erat, est quod ei imputetur. quamuis nec illud malè dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum
1 de se queri debere. Si alius tenuit, alius interemit, is qui tenuit, quasi causam mortis præbuit, in factum actione tene-
2 tur. Sed si plures seruum percusserint, vtrum omnes quasi occiderint teneantur, videamus. & si quidem apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur. quòd si non apparet, omnes quasi occiderint teneri Iulianus ait. & si cum vno agatur, ceteri non liberantur. nam ex lege Aquilia quod alius
3 præstitit, alium non releuat,[e] cùm sit pœna. Celsus scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimauerit,[f] priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi vulnerauerit: quia ex alio vulnere perijt. posteriorem teneri quia occidit. quod & Marcello videtur, & est probaVilius.
4 Si plures trabem deiecerint, & hominem oppresserint, æ-
5 què veteribus placet omnes lege Aquilia teneri. Item cum eo qui canem irritauerat, & effecerat vt aliquem morderet, quamuis eum non tenuit, Proculus respōdit Aquiliæ actionem esse. sed Iulianus eum demum Aquilia teneri ‖ ait, ‖ qui tenuit & effecit vt aliquem morderet. ceterum si non tenuit, in factum agendum.

Cui competit actio legis Aquiliæ.

6 Legis autem Aquiliæ actio ero [g] competit, hoc est domi-
7 no. Si in eo homine quem tibi redhibiturus essem, damnum iniuria datum esset, Iulianus ait, legis Aquiliæ actionē mihi competere. meque cum cepero redhibere,[h] tibi resti-
8 tuturum. Sed si [i] seruus bona fide alicui seruiat, an ei competit Aquiliæ actio? & magis in factum ‖actio‖ erit danda.
9 Eum cui vestimenta commodata sunt, non posse si scissa fuerint, lege Aquilia agere Iulianus ait: sed domino eam com-
10 petere. An fructuarius vel vsuarius legis Aquiliæ actionem haberet, Iulianus tractat. & ego puto melius, vtile iudicium ex hac causa dandum.

a *Distinctionem noxij, & iure concessi ludi tradit Cic. lib. 1. Off.*

b radebat, *rectius est* radebat, *sequentia enim docent, seruum alienum tonsori sese radendum commisisse.*

c abiecto, adacto

d ait in

e liberat,

f examinauerit,

g hero

h redhibere, tibi quicquid fuero cōsequutus, restitutu rū. *Addita sunt hæc ab eo, qui non animaduertebat supplendum hic esse ex superioribus verbum, actionem.*

i & si

XII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SEd & si proprietatis dominus vulnerauerit seruum vel occiderit, in quo vsusfructus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliæ actio in eum pro portione vsusfructus, vt etiam ea pars anni in æstimationem veniat, qua nondum vsusfructus meus fuit.

XIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

LIber homo suo nomine vtilem Aquiliæ habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo[a] videtur. Fugitiui autem nomine dominus habet. Iulianus scribit, si homo liber bona fide mihi 1
seruiat, ipsum lege Aquilia mihi teneri. Si seruus hereditarius 2
occidatur, quæritur quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius serui. & ait Celsus, legem domino damna salua esse voluisse. dominus ergo hereditas habebitur. quare adita hereditate heres poterit experiri. Si seruus legatus 3
post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliæ actionem legatario, si non[b] post mortem serui adgnouit legatum. quod si repudiauit, consequens esse ait Iulianus dicere, heredi competere.

a non videtur.

b modò post

XIIII. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

SEd si ipse heres eum occiderit, dictum est, dandam in eum legatario actionem.

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

HVic scripturæ consequens est dicere, vt si ante aditam hereditatem occidatur legatus seruus, apud heredem remaneat Aquiliæ actio per hereditatem adquisita.[c] Quòd si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remãsit: sed cedere ea[d] legatario heredem oportet. Si 1
seruus vulneratus mortiferè, postea ruina vel naufragio vel alio ictu maturius perierit, de[e] occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato. sed si manumissus vel alienatus ex vulnere perijt, quasi de occiso agi posse Iulianus ait. hæc ita tam variè, quia verum est eum à te occisum tunc cum vulnerabas: quod mortuo eo demum apparuit. in[f] superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. sed si vulneratum mortiferè liberum & heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse:

c ei adquisitam.

d eam legatario

e quasi de

f at in superiore

XVI. MARCIANVS libro quarto Regularum

QVia in eum casum res peruenit à quo incipere non potest.

XVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI dominus seruum suum occiderit, bonæ fidei possessori, vel ei qui pignori accepit, in factum actione tenebitur.[g]

g Rectè Aug. §. si coniunctim, quo coniuncta horum capitũ sententia perturbabatur, Pand. Flor. auctoritate sustulit. lib. 3. cap. 1. emend.

XVIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SEd & si is qui pignori seruum accepit, occidit eum vel vul
nerauit, lege Aquilia & pigneraticia conueniri potest. sed
alterutra contentus esse debebit actor.

XVIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum[a]

SEd si communem seruum occiderit quis, Aquilia teneri
eum Celsus ait. idem est & si vulnerauerit.

XX. IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum

SCilicet pro ea parte, pro qua dominus est qui agat.

XXI. IDEM libro octauodecimo ad Edictum

AIt lex, QVANTI ||IS HOMO|| IN EO ANNO PLV-
RIMI FVISSET. quæ clausula æstimationem habet
damni quod datum est. Annus autem retrorsus computa-
tur, ex quo quis occisus est. Quòd si mortiferè fuerit vulne-
ratus, & postea post longum interuallum mortuus sit, inde
annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo vulne-
1 ratus est: licet Celsus contra scribit. Sed vtrum corpus eius
solum æstimamus quanti fuerit cum occideretur, an potius
quanti interfuit nostra nõ esse occisum? & hoc iure vtimur,
vt eius quod interest fiat æstimatio.

XXII. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

PRoinde si seruum occidisti, quem sub pœna tradendum
promisi, vtilitas venit in hoc iudicium. Item causæ corpo-
ri cohærentes æstimantur, si[b] quis ex comœdis aut sympho-
niacis aut gemellis aut quadriga aut ex pari mularum vnum
vel vnam occiderit: non solùm ||enim|| perempti corporis
æstimatio facienda est, sed & eius ratio haberi debet, quo ce-
tera corpora depretiata sunt.

XXIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

INde[c] Neratius scribit, [d]si seruus heres institutus occisus sit,
1 etiam hereditatis æstimationem venire. Iulianus ait, si
seruus liber & heres esse iussus occisus fuerit, neque substitu-
tum neque legitimum actione legis Aquiliæ hereditatis æsti-
mationem consecuturum, quæ seruo competere non potuit.
quæ sententia vera est. pretij igitur solummodo fieri æsti-
mationem: quia hoc interesse solum substituti videretur. ego
autẽ puto nec pretij fieri æstimationem: quia si heres esset, &
2 liber esset. Idẽ Iulianus scribit, si institutus fuero sub con-
dicione SI STICHVM MANVMISERO, & Stichus sit oc
cisus post mortẽ testatoris, in æstimationem etiã hereditatis
pretium me consecuturum: propter occisionem enim defe-
cit condicio. quòd si viuo testatore occisus sit, hereditatis
æstimationem cessare: quia retrorsum quanti plurimi fuit
3 inspicitur. Idem Iulianus scribit, æstimationem hominis
occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit. &

a ad Sabinum

b veluti si

c Vnde Nerat.

d *Non tantùm præsens lucrum, sed etiã futurum damnũ hic æstimatur: at in ratione legis Falcidiæ præsens tantùm æstimatio spectatur l. 63 ad leg. Falcid.*

ideo & [a] ſi pretioſo pictori pollex fuerit præciſus, & intra annum quo præcideretur, fuerit occiſus, poſſe eum Aquilia agere: [b] pretioque eo æſtimandum, quanti fuit prius quàm artem cum pollice amiſiſſet. Sed & ſi ſeruus qui magnas 4
fraudes in meis rationibus commiſerat, fuerit occiſus, de quo quæſtionem habere deſtinaueram vt fraudium participes eruerentur, rectiſsimè Labeo ſcribit tanti æſtimandũ, quanti mea intererat fraudes ſerui per eum commiſſas detegi: non quanti noxa eius ſerui valeat. Sed & ſi bonæ frugi ſeruus intra annum mutatis moribus occiſus ſit, pretium id æſtimabitur quanto valeret prius quàm mores mutaret. In ſumma omnia commoda quæ intra annum quo interfectus eſt, pretioſiorem ſeruum facerent, hæc accedere ad æſtimationem eius dicendum eſt. Si infans ſit occiſus nondum annicu- 5
lus, verius eſt ſufficere hanc actionẽ, vt æſtimatio referatur ad id tempus quo intra annum vixit. Hanc actionẽ & heredi 6
ceteriſq; ſucceſſoribus dari conſtat. ſed in heredem vel ceteros hæc actio non dabitur, cũ ſit pœnalis: niſi fortè ex damno locupletior heres factus ſit. Si dolo ſeruus occiſus ſit, & lege 7
Cornelia agere dominũ poſſe cõſtat, & ſi lege Aquilia egerit, præiudicium [c] fieri Corneliæ nõ debet. [d] Hæc actio aduerſus confitentẽ competit in ſimplum: aduerſus negãtem in duplũ.

Confeſsio.

Si quis hominem viuum falsò confiteatur occidiſſe, & 8
poſtea paratus ſit oſtendere hominem viuum eſſe, Iulianus ſcribit ceſſare Aquiliam, quamuis confeſſus ſit ſe occidiſſe: hoc enim ſolum remittere actori confeſſoriam actionem, ne neceſſe habeat docere eum occidiſſe. ceterum occiſum eſſe hominem à quocumque oportet.

XXIIII. PAVLVS libro vicenſimoſecundo ad Edictum

HOc apertius eſt circa vulneratum hominem: nam ſi confeſſus ſit vulneraſſe, nec ſit vulneratus, æſtimationem cuius vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurramus?

XXV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

PRoinde ſi occiſus quidem non ſit, mortuus autem ſit, magis eſt vt non teneatur in [e] mortuo, licet faſſus ſit. Si pro- 1
curator aut tutor aut curator aut quiuis alius confitetur aut abſentem vulneraſſe, confeſſoria in eos vtilis actio danda eſt.
Notandum quòd in hac actione quæ aduerſus confiten- 2
tem datur, iudex non rei iudicandæ ſed æſtimandæ datur: nam nullæ partes ſunt iudicandi in confitentes.

XXVI. PAVLVS libro vicenſimoſecundo ad Edictum

PVta enim quòd qui conuenitur fateatur ſe occidiſſe, & paratus ſit æſtimationem ſoluere, & aduerſarius magni litem æſtimat.

a ideo ſi pretioſo

b Aquilia agi:

c Id eſt, impedimentum non debere adferri. Interdum præiudiciũ fieri dicitur, cùm ad probationem delicti iudicium ante finitum confert: quo ſenſu accepta l. 4. de publ. iud. inf. nihil cũ hoc loco pugnabit.

d debere.

e de mortuo,

XXVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI seruus seruum alienum subripuerit & occiderit, ‖&‖ Iulianus & Celsus scribunt, & furti & damni iniuriæ competere actionem.
1 Si seruus communis, id est meus & tuus, seruum meum occiderit, legi Aquiliæ locus est aduersus te, si tua voluntate fecit. & ita Proculum existimasse Vrseius refert. quòd si non voluntate tua fecit, cessare noxalem actionem: ne sit in potestate serui, vt tibi soli seruiat. quod puto verum esse.
2 Item si seruus communis meus & tuus sit occisus à seruo Titij, Celsus scribit, alterum ex dominis agentem aut litis æstimationem consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei in solidum oportere: quia hæc res diuisionem non recipit.
3 Serui autem occidentis nomine dominus tenetur. is verò cui bona fide seruit, non tenetur. Sed an is qui seruum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliæ actione quæritur. & ait Iulianus teneri. est verissimum, cum [a] & Marcellus consentit.

a cui & Marcellus

Alia legis capita.

4 Huius legis secundum quidem capitulum[b] in desuetudinem abijt. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT,[c] QVOD[d] VSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT[e] IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM AES, DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed vserit, fregerit, ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit. Proinde si facem seruo meo obieceris, & eum adusseris, teneVeris mihi. Item si arbustum meum vel villam meam incenderis, Aquiliæ actionem habebo. Si quis insulam voluerit meam exurere, & ignis etiam ad vicini insulam peruenerit, Aquilia tenebitur etiam vicino. non minus etiam inquilinis tenebitur ob res eorum exustas.

b caput in

c fecerit,

d quidúe

e fuit

5 Si fornicarius [f] seruus coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta, Neratius scribit, ex locato conuentum præstare debere si neglegens in elegendis ministerijs[g] fuit. ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius neglegenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? nam qui custodIt, nihil fecit. qui rectè ignem subiecit, non peccaBit. quid ergo ‖est?‖ puto vtilem competere actionem tam in eum qui ad fornacem obdormiuit, quàm in eum qui neglegenter custodIt. nec quisquam dixerit in eo[h] qui obdormiuit, rem eum humanam & naturalem passum: cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire ne euagetur.

f Bud. mauult, fornacarius, & interpretatur pistrinarium, vel pistorem.

g ministris: ministeria tamen pro ministris vsitatè dicuntur, vt officia, pro officialibus. l. 3. §. tutor. de susp. tutor.

h eum qui obdormiuit,

6 Si furnum secundum parietem communem haberes,

an damni

an damni iniuria tenearis? & ait Proculus, agi non posse, quia nec cum eo qui focum haberet. & ideo æquius puto, in factũ actionem dandam: scilicet si paries exustus sit. si autem nõdum mihi damnum dederis, sed ita ignẽ habeas, vt metuam ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem. Proculus ait, cum coloni serui villam exussissent, 7
colonum vel ex locato vel *ex* lege Aquilia teneri: ita vt colonus possit† seruum noxæ dedere. & si vno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum. sed hæc ita, si culpa colonus careret. ceterum si noxios seruos habuit, damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. idem seruandum & circa inquilinorum insulæ personas scribit. quæ sententia habet rationem. Si cum apes meæ ad tuas aduolassent,[a] tu eas exu- 8
seris, legis Aquiliæ actionẽ competere Celsus ait. InquiD 9
lex RVPERIT. ‖Rupisse‖ verbum[b] ferè omnes veteres sic intellexerunt, corruperit. & ideo Celsus quærit, si lolium aut aBenam in segetem alienam inieceris, quò eam ‖tu‖ inquinares, non solùm quod vi aut clam dominum posse agere, vel si locatus fundus sit, colonum: sed & in factum agendum. & si colonus eam exercuit, cauere eum debere, amplius non agi: scilicet ne dominus amplius inquietet. nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere & mutare, vt lex Aquilia locum habeat: alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molestia separatio fit. Cum eo planè qui vi- 10
num spurcauit[c] vel effudit vel acetum fecit vel alio modo vitiauit, agi posse Aquilia Celsus ait: quia etiam[d] effusum, &[e] acetum factum, corrupti appellatione continetur. & non negat fractum & vstum contineri corrupti appellatione. sed non esse nouum vt lex specialiter quibusdam enumeratis, generale subiciat verbum, quo specialia complectatur. quæ sententia vera est.

Differentia actionis iniuriarum, & legis Aquiliæ.

Rupisse[f] eum vtique accipiemus qui vulnerauerit: vel vir- 11
gis vel loris vel pugnis ceciderit: vel telo vel quo alio, vt scinderet[g] alicui corpus, vel tumorem fecerit. sed ita demum, si damnum iniuria datum est. ceterum si nullo seruum pretio viliorem deterioremve fecerit, Aquilia cessat: iniuriarúmque erit agendum dumtaxat. Aquilia enim eas ruptiones quæ damna dant, persequitur. Ergo etsi[h] pretio quidem non sit deterior seruus factus, verùm sumptus in salutem eius & sanitatem facti sunt, in hæc mihi videri[i] damnum datum, atq; ideo lege Aquilia agi posse. Si quis vestimenta sciderit vel 12
inquinauerit, Aquilia quasi ruperit tenetur. Sed & si quis milium vel frumentum meum effuderit in flumen, sufficit Aquiliæ actio. Item si quis frumento harenã vel aliud ‖quid‖ immi-

† seruos

a euolassent,

b quod verbum

c Spurcum vinum inquit Festus, aqua mistum: inde spurcare vinum, est infusa aqua vitiare. Bud. hic.

d quia & acetum

e vel acetum

f Rupisse autem

g sciderit

h si pretio

i videbitur

immiſcuit, vt difficilis ſeparatio ſit, quaſi de corrupto agi po-
13 terit. Si quis de manu mihi nummos excuſſerit, Sabinus
exiſtimat damni iniuriæ eſſe actionem, ſi ita perierint, ne ad
aliquem peruenirent. puta ſi in flumen vel in mare vel in
cloacam ceciderunt. quòd ſi ad aliquem peruenerunt, ope,[a]
cõſilio furtum[b] factum agendum. quod & antiquis placuit.
14 idem etiam in factum dari poſſe actionem ait. Si mulier
pugno vel equa ictu à te percuſſa eiecerit,[c] Brutus[d] ait Aqui-
lia teneri, quaſi rupto.[e] Et ſi mulum plus iuſto onerauerit, &
15 aliquid membri ruperit, Aquiliæ locum fore. Si nauem ve-
naliciarum mercíũ perforaſſet, Aquiliæ actionem eſſe, quaſi
16 ruperit, Viuianus ſcribit. Si oliuam iNmaturam decerpſe-
rit, vel ſegetem deſecuerit iNmaturam, vel vineas [f] crudas,
Aquilia tenebitur. quòd ſi iam maturas, ceſſat Aquilia: nulla
enim iniuria eſt, cum tibi etiam impenſas donauerit quæ in
collectionem huiuſmodi fructuum impenduntur. Sed ſi
collecta hæc interceperit, furti tenetur. Octauenus in vuis
adIcit, niſi, inquit, in terram vuas proiecit, vt effunderentur.
Idem & in ſilua cædua ſcribit: vt ſi immatura, [g] Aquilia te-
neatur. quòd ſi matura[h] interceperit, furti teneri eum, & ar-
borum furtim cæſarum. ſi ſalictum maturum ita ne ſtirpes
17 læderes, tuleris, ceſſare Aquiliam. Et ſi puerum quis caſtra-
uerit, & pretioſiorem fecerit, Viuianus ſcribit ceſſare Aqui-
liam. ſed iniuriarum erit agendum, aut ex edicto ædilium,
18 aut in quadruplum. Si calicem diatretum [i] faciendum de-
diſti, ſi quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur. ſi
‖verò‖ non imperitia fregit, ſed rimas habebat vitioſas, poteſt
eſſe excuſatus. & ideo plerumque artifices conuenire ſolent
cum eiuſmodi materiæ dantur, non periculo ſuo ſe facere.
quæ res ex locato tollit actionem, & Aquiliæ.

Actio legis Aquiliæ redditur inter virum & vxorem.

19 Si cum maritus vxori margaritas extricatas[k] dediſſet in
vſu, [l] eaque[m] inuito vel inſcio viro perforaſſet vt pertuſis in
linea[n] vteretur, teneri eam lege Aquilia, ſiue diuertit, ſiue nu-
20 pta eſt adhuc. Si quis ædificij mei fores confregerit, *vel
refregerit,* aut ſi ipſum ædificium diruit, lege Aquilia tene-
tur. Si quis aquæductum meum diruerit, licet cementa mea
ſunt quę diruta ſunt, tamen quia terra mea nõ ſit qua aquam
21 duco, melius eſt dicere, actionem vtilem dandam. Si ex
ploſtro[o] lapis ceciderit, & quid ruperit vel fregerit, Aquiliæ
actione ploſtrarium teneri placet, ſi malè compoſuit lapides
22 & ideo lapſi ſunt. Si quis ſeruum conductum[p] ad mulum
regendum commendauerit ei mulum, ille ad pollicem ‖ſuũ‖
eum alligauerit de loro, & mulus eruperit ſic vt & pollicem
auelleret

a ope, & conſilio
b furti quidem agendum

c Eijcere, verbum eſt ad immaturum partum accommodatum. Vnde eiecti partus dicũtur pro abactis. Bud. hic.
d Cùm ante hunc Brutum, qui præceſſit Q. Mutium præceptorẽ Galli Aquilij, lex Aquilia lata fuerit, verìſimile eſt à Gallo Aquil. Trib. eam non eſſe latam? quod Egui. Baro ſcripſit ad Inſtit.
e ruperit.
f vuas
g ſi immaturam.
h maturam
i Tretum & diatretum græcè, foratile, pertuſum, tornatile aut torno factum, à τρητῶ ἢ διατρητῶ. Sunt igitur calices diatreti, cælati, & tornatiles, quæ toreumata dicuntur. Bud. hic.

k Quæ ex rudi, & natiuo habitu arte gẽmarij polita ſunt. Accur. ergo malè interpretatus eſt, ſeparatas, Bud. hic.
l in. vſum,
m ea inuito
n Id eſt, funiculo, quẽ per medios vniones transfigi ſolet. Vitru. lib. 4. ca. 4. Bud. hic.

o plauſtro

p conductum habens

auelleret seruo, & se præcipitaret, Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agẽdum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum. sed si ictu aut terrore mulus

a aut serui.

turbatus sit, tum dominum eius, id est muli &[a] serui, cum eo qui turbauit habiturum legis Aquiliæ actionem. mihi autem videtur & eo casu quo ex locato actio est, competere ||etiam||

b Aquiliæ actionẽ.
c victori. Victor qui vitilibus cuppas farcit ac vincit. Bud. hic.

Aquiliæ.[b] Item si tectori[c] locaueris laccum vino plenum curandum, & ille eum pertudit, vt vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

XXVIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

QVi foueas vrsorum ceruorúmque capiendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt, eoque aliquid decidit, factúmque deterius est, lege Aquilia obligati sunt. at si in aliis locis vbi fieri solent fecerunt, nihil tenentur. Hæc tamen actio ex causa danda est: id est si neque denuntiatum est,

d preuidere

neque scierit, aut prouidere[d] potuerit. & multa huiusmodi deprehenduntur, quibus summouetur petitor, si euitare periculum poterit.

XXVIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictũ

e Coniunge l. magistratibus. de iurisdictio.

QVemadmodum[e] si laqueos eo loci posuisses, quo ius ponendi non haberes, & pecus vicini in eos ||laqueos|| incidisset.

Quod in meo positum est, possum iure meo destruere.

Si protectum meum quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisses, posse me tecum damni iniuria agere Proculus scribit: debuisti enim mecum, ius mihi non esse protectum habere, agere. nec esse æquum damnum me pati, recisis à te meis tignis. Aliud est dicendum ex rescripto imperatoris Seueri: qui ei per cuius domũ traiectus erat aquæductus citra seruitutem, rescripsit iure suo posse eum intercidere. & meritò: interest enim quòd hic in suo protexit, ille in alieno fecit. Si nauis tua impacta in meam scapham da- 1
mnum mihi dedit, quæsitum est quæ actio mihi competeret. & ait Proculus, si in potestate nautarum fuit ne id accideret, & culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agen-

† ferraculum
f verriculum, gubernaculum, ferraculum

dum: quia parui refert, nauem immittendo, aut †[f] seruaculum[f] ad naue n ducendo, an tua manu damnũ dederis. quia omnibus his modis per te damno adficior. sed si fune rupto, aut cum à nullo regeretur, nauis incurrisset, cum domino agendum non esse. Item Labeo scribit, si cum vi ventorum 2
nauis impulsa esset in funes anchorarum alterius, ||&|| nautæ funes præcidissent, si nullo alio modo nisi præcisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. idémque Labeo & Proculus & circa retia piscatorum in quæ nauis ||piscatorum|| inciderat, æstimarunt. Planè si culpa nautarum id

factum

factum esset, lege Aquilia agendum. Sed vbi damni iniuria agitur, ob retia, non piscium qui ideo capti nõ sunt, fieri æstimationem: cum incertum[a] fuerit an caperentur. idémq; & in venatoribus & in aucupibus probandũ.
3 Si nauis alterã cõtra se venientẽ obruisset, aut in gubernatorẽ, aut in ducatorẽ[b] actionem cõpetere damni iniuriæ Alfenus ait. sed si tãta vis naui facta sit, quæ temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem. sin autem culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliæ[c] sufficere. Si funem quis quo religata nauis erat, præciderit, de naue quæ perijt, in factum agẽdum.
4 ‖Hac actione‖ ex hoc legis capite de omnibus animalibus læsis[d] quæ pecudes non sunt, agendum est: puta vt de cane. sed & de apro, & leone, ceterísque feris & aBibus idem erit dicendum.

a Quia igitur incertum est hoc futurum damnum, eius ratio non habetur, alioqui si certum esset, haberetur. l. si seruus seruum. §. si olim. sup. eo. In iudicijs autem bonæ fidei, siue incertum, siue certum fuit damnum futurũ, eius ratio habebitur. l. si iactum. infr. de actio. empt.

b ductorem

c Aquiliam

d læsis & occisis

An magistratus teneatur Aquilia.

5 Magistratus municipales, si damnũ iniuria dederint, posse Aquilia teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepisset, & fame eas necauisset, dum nõ patitur ‖te‖ eis ciVaria adferre,[e] in factum actio danda est. Item si dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, & res tritas corruptásque reddat, dicitur legem Aquiliam locum habere. quod dicendũ est & si ex lege pignus cepit. Si quid tamen magistratus aduersus resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia. nam & cum pignori seruum cepisset, {&} ille se suspenderit, nulla datur actio.
6 Hæc verba,[f] QVANTI IN TRIGINTA DIEBVS PROXIMIS FVIT, etsi non habent PLVRIMI, sic tamen esse accipienda constat.

e adferri,

f Hæc interpretatio Sabini fuit, § capite tert. Instit. eo.

XXX. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

QVi occidit adulterum deprehensum seruum alienum,
1 hac lege non tenebitur. Pignori datus seruus si occisus sit, debitori actio competit. sed an & creditori danda sit vtilis, quia potest interesse eius quòd debitor soluẽdo non sit, aut quòd litem tempore amisit, quæritur. sed ‖hic‖ iniquum est & domino & creditori eum teneri: nisi si quis putauerit, nullam in ea re debitorem iniuriam passurum, cum prosit ei ad debiti quantitatem: & quod sit amplius, consecuturus sit ab eo, vel ab initio in id quod amplius sit quàm in debito, debitori dandam actionem. & ideo in his casibus in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris, vel quòd litem amisit, creditor quidem vsque ad modum debiti habebit Aquiliæ actionem, vt prosit hoc debitori: ipsi autem debitori in id quod debitum excedit, competit Aquiliæ
2 actio. Si quis alienum vinum vel frumentum consumpserit, non videtur damnum iniuria dare. ideóque vtilis danda est actio.

Culpa.

In hac quoque actione quæ ex hoc capitulo oritur, dolus & culpa punitur. ideoque si quis in stipulam suam vel spinam comburendæ eius causa ignem immiserit, & vlterius euagatus & progressus ignis alienam segetem vel vineam læserit, requiramus, num imperitia eius aut neglegentia id accidit. nam si die ventoso id fecit, culpæ reus est. nam & qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. in eodem crimine est & qui non obseruauit ne ignis longius procederet. At si omnia quę oportuit obseruauit, vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa. Si vulneratus fuerit seruus non mortiferè, neglegentia autem perierit, de vulnerato actio erit, non de occiso. 3

XXXI. IDEM libro decimo ad Sabinum

SI putator ex arbore ramum cum deiiceret, vel machinarius hominem prætereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat, nec ille proclamauit,[a] vt casus eius euitari possit. sed Mucius etiam dixit, si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi. culpam autem esse, quod cum à diligente prouideri poterit, non esset prouisum: aut tum denuntiatum esset, cum periculũ euitari nõ possit. secundum quam rationem non multum refert,[b] per publicum an per priuatũ iter fieret: cum plerumque per priuata loca vOlgo iter fiat. Quòd si nullum iter erit, dolum dumtaxat præstare debet, ne immittat in eum quem viderit transeuntem. nam culpa ab eo exigenda non est: cum diuinare non potuerit an per eum locum aliquis transiturus sit.

a præclamauit. & ita legitur §. item si putator. Instit. ec.

b referet,

De damno dato à familia.

XXXII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ILlud quæsitum est, an quod proconsul in furto obseruat, quod à familia factum sit, id est vt non in singulos detur pœnæ persecutio, sed sufficeret[c] id præstari quod præstandum foret si id furtum vnus liber fecisset, debeat & in actione damni iniuriæ obseruari. sed magis visum est, idem esse obseruandum, & meritò: cum enim circa furti actionem hęc ratio sit, ne ex vno delictò tota familia dominus careat, eaq; ratio similiter & in actionem damni iniuriæ interueniat, sequitur vt idem debeat æstimari. præsertim cum interdum leuior sit hæc causa delicti: veluti si culpa, & non dolo damnum daretur. Si idem eundem seruum vulnerauerit, post- 1
ea deinde etiam occiderit, tenebitur & de vulnerato & de occiso: duo enim sunt delicta. aliter atque si quis vno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim vna erit actio de occiso.

c sufficere, sufficiat

Aestima-

Aestimatio rerum.

XXXIII. PAVLVS libro secundo ad Plautium

SI[a] seruum meum occidisti, nō affectiones æstimandas esse puto: veluti si filium tuum naturalē quis occiderit, quem tu magno[b] emptum velles: sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, pretia rerum non ex affectione nec vtilitate singulorum, sed communiter fungi. Itaque eum qui filium naturalem posſidet, non[c] eo locupletiorem esse, quòd eum plurimo[d] si alius posſideret redempturus fuit. nec illum qui filium alienum posſideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset. in lege enim Aquilia ‖damnum‖ consequimur, & amisisse dicemur quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur.
1 In damnis quæ lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio.

a *Cap. 63. ad leg. Falcid.*
b magno pretio, *additum est verbum* pretio, *ab interprete aliquo, eoque non satis Latine perito.*
c nec eo
d plurimi

XXXIIII. MARCELLVS libro vicensimo primo Digestorum

TItio & Seio Stichum legauit:[e] liberante[f] Seio, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiauit legatum. perinde Titius agere posſit,[g] ac si soli legatus esset:

XXXV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictū

QVia retro adcreuisse dominium ei videretur.[h]

XXXVI. MARCELLVS libro vicensimo primo Digestorum[i]

NAm sicut repudiante legatario legatum, heredis est actio, perinde ac si legatus[k] non esset, ita[l] huius actio est, ac si soli legatus esset.
1 Si dominus seruum quem Titius mortiferè vulnerauerat, liberum & heredem esse iusserit, eique postea Mæuius (exstiterit heres, non habebit Mæuius) cum Titio legis Aquiliæ actionem. scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quæ defuncto competere non potuit. nam sanè absurdum accidet, vt heres pretium quasi occisi consequatur eius, cuius[m] heres extitit. Quòd si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit, coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia.

e legauit
f deliberante, *scri-ptum est* deliberāte.
g poterit, potest,
h videtur.
i ad Edictum
k legatum
l ita quoque
m cui hæres

De iussu.

XXXVII. IAVOLENVS libro quartodecimo ex Casſio

LIber homo si iussu alterius manu iniuriam[n] dedit, actio legis Aquiliæ cū eo est qui iusſit, si modò ius imperandi habuit. quòd si non habuit,[o] cum eo agendum est qui fecit.

Id quod interest.

1 Si quadrupes, cuius nomine actio[p] esset cū domino, quòd pauperiem fecisset, ab alio occisa est, & cum eo lege Aquilia

n damnū iniuria
o adfuit,
p contestata actio, *dubium non est quin ex Accur. in contextum irrepserit* cōtestata.

agitur, æstimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius in quo de pauperie actio est, referri debet. & tanti damnandus est is qui occidit, iudicio legis Aquiliæ, quanti actoris interest noxæ potius deditione defungi [a] quàm litis æstimatione.[b]

a fungi
b æstimationem præstare.

XXXVIII. IDEM libro nono Epistularum

SI eo tempore, quo tibi meus seruus quem bona fide emisti seruiebat, ipse à seruo tuo vulneratus est, placuit omnimodo[c] me tecum rectè lege Aquilia experiri.

c omnino

XXXVIIII. POMPONIVS libro septimodecimo ad Quintum Mucium

QVintus[d] Mucius scribit, equa cum in alieno pasceretur, in cogendo, quod prægnas erat eiecit, quærebatur, dominus eius possétne cum eo qui coëgisset, [e] lege Aquilia agere, quia equam in iciendo[f] ruperat. si percussisset, aut consultò vehementius egisset, visum est agere posse.

d Huc spectat Exod. cap. 22. 23. Deut. 22.
e egisset,
f eiiciendo

Pecus deprehensum.

Pomponius: quamuis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic [g] illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset: quoniam si quid ex ea re damnũ cœpit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum & agro suo deprehenderit, non iure id includit. nec agere illud aliter debet quàm, vt supra diximus, quasi suum. sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum vt suum recipiat.

g sic tamen

Chirographum deletum.

XL. PAVLVS libro tertio ad Edictum

IN lege Aquilia si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub condicione mihi pecunia debita fuerit, & interim testibus quoque id probare possim, qui ‖testes ‖ possunt non esse eo tempore quo condicio extitit, & si [h] summatim re exposita, ad suspicionem iudicem adducam, debeam [i] vincere. sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti condicio extiterit. quòd si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

h & sic, si &
i debebo quidem

Testamentum deletum.

XLI. VLPIANVS libro quadragensimo primo ad Sabinũ

SI quis testamentum deleuerit, an damni iniurię actio competat, videamus. & Marcellus libro quinto digestorum dubitans negat competere. quemadmodum enim, inquit, æstimatio[k] inibitur? ego[l] apud eum notaui, in testatore quidem hoc esse verum: quia quod interest eius, æstimari non potest. verumtamen in herede vel legatarijs diuersum: quibus testamenta pænè chirographa sunt. Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto cõpetere legis Aquilię actionem. Sed & si quis tabulas testamenti apud se depositas deleuerit, vel

k Inire æstimationẽ dicimus, vt inire rationem, hoc est, inuenire modum & rationem alicuius rei æstimandæ. Accurs. malè legit, inhibetur. Budæus hic.
l ego autem

rit, vel pluribus præsentibus legerit, vtilius est in factum, & iniuriarum agi, si iniuriæ faciendæ causa secreta iudiciorum publicauit. interdum euenire Pomponius eleganter ait, vt quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantùm damni iniuriæ: vtputa si non animo furti faciendi, sed tantùm damni dandi deleuit. nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

XLII. IVLIANVS libro quadragensimo octauo Digestorum

QVi tabulas testamenti depositas, aut alicuius rei instrumentum ita deleuit, vt legi non posit, depositi actione, & ad exhibendum tenetur: quia [a] corruptam rem restituerit, aut exhibuerit. legis quoque Aquiliæ actio ex eadem causa competit: corrupisse enim tabulas rectè dicitur, & qui eas interleuerit. a quòd si

Damnum datum, hæreditate non adita.

XLIII. POMPONIVS libro nonodecimo ad Sabinum

OB id quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliæ actionem habes, quòd post mortem eius cui heres sis acciderit. dominum enim lex Aquilia appellat non vtique eum qui tunc fuerit cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit. neq; ob id quod tum cōmissum fuerit cum in hostium potestatē esses, agere postliminio reuersus poteris. & hoc aliter cōstitui sine magna captione postumorum liberorū qui parentibus heredes erunt, non poterit. Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore furtim cæsis. Puto eadem dici posse etiam de ‖ hac ‖ actione quod vi aut clam: si modò quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intellegere debuisse, ab eis [b] ad quos ea hereditas pertineret, si resciissent, prohibitum iri. b se, ad quos

Culpa leuissima.

XLIIII. VLPIANVS libro quadragensimo secundo ad Sabinum

IN [c] lege Aquilia & leuissima culpa venit. Quotiens sciente domino seruus vulnerat vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est. c Coniunge l. 17. de furt.

XLV. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

SCientiam hic pro patientia accipimus: vt qui prohibere
1 potuit, teneatur si non fecerit. Lege Aquilia agi potest & sanato vulnerato seruo. Si meum seruum cum liberum pu-
2 tares occideris, lege Aquilia teneVeris. Cum stramenta ardentia transilirent duo concurrerunt, amboque ceciderunt, & alter flamma consumptus est: nihil eo nomine potest agi, si non intellegitur vter ab vtro euersus sit.

Defensio.

Qui cum aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxij sunt: vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt. sed si defendendi mei causa lapidem in aduersarium misero, sed non eum sed prætereuntem percussero, tenebor lege Aquilia. illum enim solum qui vim infert, ferire conceditur: & hoc si tuendi dumtaxat non etiam vlciscendi[a] causa factum sit. 3

Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur. 4

XLVI. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Sabinum

SI vulnerato seruo lege Aquilia actum sit, postea[b] mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia nihilo minus potest.

XLVII. IVLIANVS libro octagensimo sexto Digestorum

SEd si priore iudicio æstimatione facta, postea mortuo seruo de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur: vt ex vtroque iudicio nihil amplius consequatur, quàm consequi deberet si initio de occiso homine egisset.

XLVIII. PAVLVS libro trigensimo nono ad Edictum

SI[c] seruus ante aditam hereditatē damnum in re[d] hereditaria dederit, & liber factus in ea[e] re damnum det, vtraque actione tenebitur: quia alterius & alterius facti hæ res sunt.

XLVIIII. VLPIANVS libro nono Disputationum

SI quis fumo facto apes alienas fugauerit vel etiam necauerit, magis causam mortis præstitisse videtur quàm occidisse. & ideo in factum actione tenebitur.

Iustus metus.

Quod dicitur damnum iniuria datū Aquilia persequi, sic erit accipiendum, vt videatur damnum iniuria datum quod cum damno iniuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum. vt Celsus scribit circa eū qui incendij arcendi gratia vicinas ædes intercidit. nam hic scribit cessare legis Aquiliæ actionem: iusto enim metu ductus[f] ne ad se ignis perueniret, vicinas ædes intercidit. & siue peruenit ignis siue ante extinctus est, existimat legis Aquiliæ actionem cessare. 1

L. IDEM libro sexto Opinionum

QVi domum alienā inuito domino demolit,[g] & eo loco[h] balneas extruxit, præter naturale ius quòd superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actione[i] subIcitur.

LI. IVLIANVS libro octagensimo sexto Digestorum

ITa[k] vulneratus ‖est‖ seruus, vt eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est, & postea

ab alio

---

a *Interdum tamen, vlciscendi verbo defensio significatur: sic Cice. in Orato. quibus te vlcisci lacessitus possis: quo casu vim inferentem, vlciscendi causa, ferire conceditur. l. deuotū. C. de metat. & epidemit. l. 1. C. quando liceat vnicuique sine iudi.*

b post eo mortuo

c *Sumptum ex tit. si quis testat. lib. iuss.*

d in rem hæreditariam

e in eandem rem

f metu duci, qui ne

g demolitur,

h eo loci

i actioni subiicietur.

k Si ita

ab alio ictus decesſit. quæro an cum vtroque de occiſo lege Aquilia agi poſsit. reſpondit, occidiſſe dicitur vulgo quidem qui mortis cauſam quolibet modo præbuit. ſed lege Aquilia is demum teneri viſus eſt, qui adhibita vi & quaſi manu cauſam mortis præbuiſſet: tracta videlicet interpretatione vocis à cædendo & à cæde. Rurſus Aquilia lege teneri exiſtimati ſunt[a] non ſolùm qui ita vulneraſſent, vt coMfeſtim vita priuarent, ſed etiam hi quorum ||ex|| vulnere certũ eſſet aliquem vita exceſſurum. Igitur ſi quis ſeruo mortiferum vulnus inflixerit, eundémque alius ex interuallo ita percuſſerit, vt maturius interficeretur quàm ex priore vulnere moriturus fuerat, ſtatuendum eſt, vtrumque eorum lege Aquilia teneri. idque eſt conſequens auctoritati veterum: qui cum à pluribus ||idem|| ſeruus ita vulneratus eſſet, vt non appareret cuius ictu periſſet, omnes lege Aquilia teneri iudicauerunt. Aeſtimatio autem perempti non eadem in vtriuſque perſona fiet. nam qui prior vulnerauit, tantum pręſtabit quanto[b] in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentum[c] ſexaginta quinque diebus. poſterior[d] in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo quo vita excesſit. in quo pretium quoque hereditatis erit. Eiuſdem ergo ſerui occiſi nomine alius maiorem alius minorem æſtimationem præſtaVit. nec mirum: cum vterque eorum ex diuerſa cauſa & diuerſis temporibus occidiſſe hominem intellegitur. Quòd ſi quis abſurdè à nobis hæc conſtitui putauerit, cogitet longè abſurdius conſtitui, neutrum lege Aquilia teneri, aut alterum potius: cum neque impunita maleficia eſſe oporteat, nec facilè conſtitui poſsit vter potius lege teneatur.

a *Huc pertinet, cap. Exod. 21.*
b quanti
c trecentis
d poſterior verò

Vtilitas prævalet ſubtilitati.

Multa autem iure ciuili contra rationem diſputandi pro vtilitate communi recepta eſſe, innumerabilibus rebus probari poteſt. vnum interim poſuiſſe[e] contentus ero. Cum plures trabem alienam furandi cauſa ſuſtulerint, quam ſinguli ferre non poſſent, furti actione omnes teneri exiſtimantur: quamuis ſuptili ratione dici poſsit, neminem eorum teneri: quia neminem verum ſit eam ſuſtuliſſe.

e propoſuiſſe

LII. ALFENVS libro ſecundo Digeſtorum

SI ex plagis ſeruus mortuus eſſet, neque id medici inſcientia aut domini neglegentia accidiſſet, rectè de iniuria occi-
1 ſo eo agitur. Tabernarius in ſemita noctu ſupra lapidem lucernam poſuerat: quidam præteriens eam ſuſtulerat: taVernarius eum conſecutus lucernam repoſcebat, & fugientem retinebat: ille flagello quod in manu habebat, in quo dolor[f] inerat, verberare tabernarium cœperat, vt ſe mitteret.[g] ex

f dolo, dolon: *dolo flagellum eſt intra cuius virgam latet pugio, à fallendo Græcè dictus. i. dolo, quod decipiat ferro: cum ſpeciem ligni præferat. Seru. in 7. Aenei.*
g dimitteret:

eo maiore rixa facta tabernarius ei qui lucernam sustulerat,
oculum effoderat: consulebat num damnum iniuria ||non||[a]
videtur dedisse, quoniã prior flagello percussus esset. respõdi,
nisi data opera effodisset oculũ, non videri damnũ iniuria fe-
cisse: culpam enim penes eum qui prior flagello percussit re-
cidere. sed si ab eo non prior vapulasset, sed cũ ei lucernã eri-
pere vellet, rixatus esset, tabernarij culpa factum videri. In 2
cliuo capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant: prioris
plostri muliones conuersum plostrũ subleuabant, quò facilè
mulæ ducerent: interim superius plostrũ cessim ire cœpit. &
cũ muliones qui inter duo plostra fuerũt, è medio exissent,[b]
posterius plostrũ à priore percussum retro redierat, & pue-
rum cuiusdam obtriuerat: dominus pueri consulebat, cum
quo ||se|| agere oporteret. respondi, in causa ius esse positum.
nam si muliones qui superius plostrũ sustinuissent, sua spon-
te se subduxissent, & ideo factum esset vt mulæ plostrũ reti-
nere non possint, atq; onere ipso retraherentur, cum domino
mularum nullam esse actionem: cum[c] hominibus qui con-
uersum plostrũ sustinuissent, lege Aquilia agi posse. nam ni-
hilo minus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret
sua voluntate, vt ||id|| aliquem feriret. veluti si quis asellũ cum
agitasset, non retinuisset. æquè si quis ex manu telum aut
aliud quid immisisset, damnũ iniuria daret. Sed si mulę quia
aliquid reformidassent, & muliones timore permoti ne op-
primerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionẽ
nullam esse: cum domino mularum esse. Quòd si neque mu-
læ neque homines in causa essent, sed mulæ retinere onus
nequissent, aut cum coniterẽtur,[d] lapsæ concidissent, & ideo
plostrum cessim redisset, atque hi quò[e] conuersum fuisset
onus[f] sustinere nequissent, neque cum domino mularum ne-
que cum hominibus esse actionem. Illud quidem certè, quo-
quomodo res se haberet, cum domino posteriorũ mularum
agi non posse: quoniam non sua sponte sed percussæ retro
redissent. Quidam Voues vendidit ea lege, vti daret expe- 3
riundos: postea dedit experiundos. emptoris seruus in expe-
riundo percussus ab altero boue cornu est: quærebatur num
venditor emptori damnum præstare deberet. respondi, si em-
ptor Voues emptos haberet, non debere præstare. sed si non
haberet emptos, tum[g] si culpa hominis factum esset vt à bo-
ue feriretur, non debere ||præstari.|| si vitio bouis, debere.

Cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum 4
cum pilam percipere conaretur impulit, seruus cecidit, &
crus fregit. quærebatur an dominus seruuli lege Aquilia cũm
eo cuius impulsu ceciderat, agere potest. respondi, non posse.
cum casu magis quàm culpa videretur factum.

[a] *Ex subiecto ad quæstionem hanc responso cognoscitur. non rectè hanc negationem à quibusdã expungi. August. lib. 1. cap. 2.*

[b] excessissent,

[c] sed cum hominibus

[d] continerentur, conarentur: *quæuis harum lectionũ sensum idoneum efficit: conniti tamẽ animalium nixum propriè designat. Sic Cic. 1. de Diuin. dixit, arietes conniti, & in Arato, taurum conniti.*

[e] & quod, atq; id

[f] & onus sustinere

[g] tamen si culpa

LIII.

LIII. NERATIVS libro primo Membranarum

BOues alienos in angustum locum coëgisti, eoq; effectum est vt deiEcerentur.[a] datur in te ad exemplum legis Aquiliæ in factum actio.

Si creditor rem sibi debitam peremerit.

LIIII. PAPINIANVS libro trigesimo septimo Quęstionum

LEgis Aquiliæ debitori[b] competit actio cum reus stipulandi ante moram promissum animal vulnerauit. idē est & si occiderit animal. quòd si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat occidit, debitor quidem liberatur, lege autē Aquilia hoc casu non rectè experietur: nam creditor ipse sibi potius quàm alij iniuriam fecisse videtur.

LV. PAVLVS libro vicensimo secundo Quæstionum

STichum aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem‖milium,‖Pamphilus viginti, stipulator Stichum ante moram occidit. quæsitum est de actione legis Aquiliæ. respondi, cum viliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet æstimatio? vtrum decem ‖ milium‖ quanti fuit occisus: an quanti est quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? & quid dicemus, si ‖ & ‖ Pamphilus decesserit sine mora? iam[c] pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor? & sufficiet fuisse pluris cum occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione etiam si post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

LVI. IDEM libro secundo Sententiarum

MVlier si in rem viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliæ conuenitur.

LVII. IAVOLENVS libro sexto ex Posterioribus Labeonis

EQuum tibi commodaui: in eo tu cum equitares, & vnà cum plures equitarent, vnus ex his inruit in equum, teq́ue deiecit: & eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum vllam actionem esse. sed si equitis culpa factum esset, cum equite sanè non cum equi domino agi posse verum puto.

a deiicerentur, eiicerent: *mihi magis placet Floren. vt species tractetur, in qua boues in angustias coacti sese præcipitarint, de qua §. vlti. Instit. eo.* eiicerent *autē nō æquè conuenit, quod de hac specie iam disputatum sit sup. l. si seruus, & boues masculi non eijciunt.*

b actio & debitori competit

c num pretiū, *Accur. hanc varietatem notauit. & interrogationem semper esse quomodocumque legas.*

DE HIS QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT TIT. III.

Edictum quo proponitur actio.

VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PRaetor ait de his qui deiecerint vel effuderint, VNDE IN EVM LOCVM QVO VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM[a] EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO. SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADICIAM, AVT[b] NOXAM DEDERE. Summa cum vtilitate id prætorem edixisse, nemo est qui neget: publicè enim vtile est, sine metu & periculo per itinera commeari.

a quanti ex ea

b vt noxam dedere liceat.

Viarum securitas.

Parui autem interesse debet, vtrum publicus locus sit, an verò priuatus: dummodo per eum vOlgo iter fiat: quia iter facientibus prospicitur, non publicis vijs studetur. semper enim ea loca per quæ vOlgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Ceterum si aliquando vulgus in illa via non commeabat, & tunc deiectum quid vel effusum cum adhuc secreta loca essent, modò[c] cœpit commeari, non debet hoc edicto teneri. Quod cum suspenderetur decidit, ‖ magis ‖ deiectum videri. sed & quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis est. Proinde & si quid pendens effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum est. 1

c & modò

Contra quem detur.

2 Hæc in factum actio in eum datur qui inhabitat cum quid deiEceretur vel effunderetur: non in dominum ædium: culpa enim penes eum est. nec adIcitur culpæ mentio, vel infitiationis, vt in duplum detur actio. quamuis damni iniuriæ vtrumque exiget.[d] Sed cum homo liber perijt, da- 3
mni æstimatio nō fit in duplum: quia in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest. sed quinquaginta aureorū condemna-

d exigat.

4 condemnatio fit. Hæc autem verba, SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, non pertinent ad damna quæ in rem hominis liberi facta sunt, si fortè vestimenta eius vel quid aliud scissum, corruptúmve est: sed ea[a] quæ in
5 corpus eius admittuntur. Si filiusfamilias cenaculum conductum habuit, & inde deiectum vel effusum quid sit, de peculio[b] in patrem non datur: quia[c] non ex contractu ve-
6 nit. in ipsum itaque filium hæc actio competit. Cum seruus habitator est, vtrum noxalis actio danda sit, quia nō est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto serui venit? neq; enim rectè serui dicitur noxa, cum seruus nihil nocuerit. sed ego puto impunitum seruum esse non oportere:
7 sed extra ordinem officio iudicis corrigendum. Habitare autem dicimus vel in suo, vel in conducto, vel gratuito. Hospes planè non tenebitur, quia non ibi habitat, sed tantisper[d] hospitatur. sed is tenetur qui hospitium dederit. multum[e] autem interest inter habitatorem & hospitem: quantū inter-
8 est inter domicilium habentem & peregrinantem. Si plures in eodem cenaculo habitent, vnde deiectum est, in quemuis hæc actio dabitur:

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

CVm sanè impossibile est scire, quis deiecisset vel effudisset:

III. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

ET quidem insolidum. Sed si cum vno fuerit actum, ceteri liberabuntur,

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

PErceptione, non litis contestatione: præstaturi partem damni societatis iudicio vel vtili actione ei qui soluit.

V. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

SI vero plures diuiso inter se cenaculo habitēt, actio in eum solum datur qui inhabitabat eam partem vnde effusum
1 est. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis & clientibus vel suis vel vxoris, ipsum eorum nomine teneri Trebatius ait: quod verum est. Idem erit dicendum & si quis amicis suis modica hospitiola distribuerit. Nam & si quis cenaculariam[f] exercens, ipse maximam partem cenaculi habebat, solus tenebitur. Sed & si hospitaculis[g] habeat, solus[h] tenebitur. {sed si quis cenaculi ipse solus æque tenebitur.} Sed si quis cenaculariā exercens, modicum sibi hospitiū retinuerit, residuum locauerit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc
2 cenaculo habitantes, vnde deiectum effusúmve est. Interdum tamen, quod[i] sine captione actoris fiat, oportebit prætorem æquitate motum in eum potius dare actionē, ex cuius

a sed ad ea, quæ

b *Non datur, nisi mortuo filio post litis contestationem. l. tam ex contractibus. supr. de iud. aut etiam eo condemnato. l. & si condemnatus. infr. de noxa.*

c qui non ex

d paulisper

e tantùm autem

f *Qui cœnacularius dicitur, Alc. lib. 4. parer. c. 12.*

g hospitalia

h æquè solus

i quò sine captione

cubiculo vel exedra[a] deiectum est: licet plures in eodem cenaculo habitent. quod si ex mediano[b] cenaculi quid deiectũ sit, verius est omnes teneri. Si horrearius aliquid deiecerit 3
vel effuderit, aut conductor apothecæ, vel qui in hoc dumtaxat conductum locum habebat, vt ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis operantium deiecerit vel effuderit: vel ‖si quis‖ discentium. Cum autem 4
legis Aquiliæ actione[c] propter hoc quis condemnatus est, meritò ei qui ob hoc[d] quod hospes vel quis alius de cenaculo deiecit, in factum dandam esse Labeo dicit aduersus deiectorem. quod verum est. Planè si locauerat deiectori, etiam ex locato habebit actionem. Hæc autem actio quæ compe- 5
tit de effusis & deiectis, perpetua est, & heredi competit. ‖in heredem verò non datur. Quæ autem de eo competit, quòd liber perisse dicetur, intra annum dumtaxat competit: neque (in heredem, sed nec heredi, similibusque) personis: ‖nam est pœnalis & popularis. dummodo sciamus ex pluribus desiderantibus hanc actionem, ei potissimum dari debere cuius interest: vel qui adfinitate cognationéve defunctum contingit. sed si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio. sed si alius velit experiri, annua erit hæc actio: nec enim heredibus iure hereditario competit. Quippe quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium. nam ex bono & æquo oritur.

a *Cella est ad colloquendum, aut meridiandum. i. meridie dormiendum, non rectè igitur Accur. interpretatur fenestrã.*
b *i. medio, verbum architectorum est. Bud. hic.*
c hac actione
d quòd hospes vel quis alius de cœnaculo deiecit, meritò ei

Alia actio.

Prætor ait, NE QVIS IN SVGGRVENDA[e] PRO- 6
» TECTOVE SVPRA EVM LOCVM QVA VOLGO »
» ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID PO- »
» SITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCERE CVI »
» POSSIT. QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM »
» SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM »
» DABO, SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FE- »
» CISSE DICETVR, AVT NOXAE DEDI IVBEBO. »
Hoc edictum superioris portio est. consequens etenim fuit, prætorem etiam in hunc casum prospicere: vt si quid in his partibus ædium periculosè positum esset, non noceret. Ait prætor, NE QVIS IN SVGGRVENDA PROTECTOVE. hæc verba NE QVIS ad omnes pertinent, vel inquilinos vel dominos ædium: siue inhabitent siue non, habent tamen aliquid expositum his[f] locis. SVPRA EVM 7
LOCVM QVA VOLGO ITER FIERET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM ‖HABEAT.‖ Accipere debemus POSITVM siue in habitationis[g] vel cenaculi, siue etiam in horrei, vel cuius alterius ędificij. Positum habere etiam

e *Suggrunda tecti partes prominentes, quibus stillicidia à parietibus arceantur. Bud. hic. Protecta autem & proiecta, partes sunt domus prominentes, qualia sunt meniana & podia pensilia, vnde est nobis aspectus in vicos & plateas. Bud. hic.*
f in his locis.
g *Hæc omnia &c. in quibusdam leguntur in casu auferẽdi.*

etiam is rectè videtur, qui ipse quidem non posuit, verùm ab alio positum patitur. quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus, sed suo
8 nomine tenebitur. Prætor ait, CVIVS CASVS NOCERE POSSET. ex his verbis manifestatur, non omne quidquid[a] positum est, sed quidquid sic positũ est vt nocere posit, hoc solũ prospicere prætorẽ, ne posit nocere. nec spectamus vt noceat: sed omnino si nocere posit, edicto locus sit. Coërcetur autẽ qui positũ habuit, siue nocuit id quod positũ erat,
9 ‖siue non nocuit. Si id quod positum erat deciderit, ‖ & nocuerit, in eum competit actio qui posuit, non in eum qui habitauerit: quasi hæc actio non sufficiat: quia positum habuisse non vtique videtur qui posuit: nisi vel dominus fuit ædium vel inhabitator. Nam & cum pictor in pergula[b] clipeum vel tabulam expositam habuisset, eaque excidisset, & transeunti damni quid dedisset, Seruius respondit, ad exemplum huius actionis dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse: quia neque in suGruenda neque in protecto tabula fuerat posita. Idem seruandum respondit & si amphora ex reticulo[c] suspensa decidisset, & dãni[d] dedisset: quia & legitima & honoraria actio deficit. Ista autem actio popularis est: & heredi,[e] similibusque cõpetit. in heredes autem non competit, quia pœnalis est.

a quod positum

b *Pergula pars domus porrecta et propendens eius generis, quas artifices nostri salientes appellant, Bud. hic.*

c reticulo

d damnum

e heredibus.

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

HOc edictum non tantùm ad ciuitates & vicos, sed & ad vias per quas vOlgo iter † fuit, pertinet. Labeo ait locum habere hoc edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte. sed quibusdam locis & nocte iter fit. Habitator suam suorumq; culpam præstare debet. Si de naue deiectum sit, dabitur actio vtilis in eum qui naui præpositus sit.

† fit,

VII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

CVm liberi hominis corpus ex eo quòd deiectum effusúmve quid erit, læsum fuerit, iudex computat mercedes medicis præstitas, ceteraque impendia quæ in curatione facta sunt. præterea operarum[f] quibus caruit, aut cariturus est ob id quòd inutilis factus est. Cicatricium autem aut deformitatis nulla fit æstimatio: quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.

f operas: *vti legitur in plerisq; libris Institutio. §. item is. tit. de obl. quæ ex quasi del.*

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS TIT. IIII.

Quæ sit noxalis actio.

GAIVS libro secundo ad Edictum Prouinciale

NOXALES actiones appellantur quæ non ex contractu sed ex noxa atque maleficio seruorũ aduersus nos instituuntur. quarum actionum vis & potestas hæc est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit, euitare litis æstimationem.

Scientia domini.

II. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

a Ex tit. ad leg. Aquil.

SI[a] seruus sciente domino occidit, in solidũ dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri quàm vt noxæ eum dedat. Is qui non prohibuit, siue 1
dominus manet siue desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim si eo tempore dominus quo non prohibeat fuit. in tantum vt Celsus putet, si fuerit alienatus seruus in totum vel in partem, vel manumissus, noxam caput non sequi. nam seruum nihil deliquisse: domino[b] iubenti obtemperauit. Et sanè si iussit, potest hoc dici. si autem non prohibuit, quemadmodum factum serui excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam & legẽ duodecim tabularum. nam in lege antiqua,[c] si seruus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. At in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, nõ serui. vtriusque legis reddit rationẽ: duodecim tabularũ, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtẽperare: Aquiliæ, quasi ignouerit seruo qui domino paruit, periturus si non fecisset. Sed si placeat quod Iulianus libro octagensimo sexto scribit, si seruus furtum faxit, noxiámve[d] nocuit, etiã ad posteriores leges pertinere, poterit dici etiam serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio: vt quòd detur Aquilia aduersus dominum, non seruum excuset, sed dominum oneret. nos autem secundum Iulianum[e] proVaBimus. quæ ||sententia|| habet rationem. & à Marcello apud Iulianum probatur.

b qui domino

c lege antiqua 12. Tabul. quando seruus quasi sciente &c. 12. Tabul. *addita sunt ab interprete: rectè abest* quasi *à Flor. quod tamen Accur. sorsit.*

d noxámve

e secundum sententiam Iuliani.

III. IDEM libro tertio ad Edictum

IN omnibus noxalibus actionibus, vbicumque scientia exigitur domini, sic accipienda est, si cum prohibere posset: nõ prohibuit. aliud est enim auctorem esse seruo delinquenti, aliud pati delinquere.

IIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum

IN delictis seruorum scientia domini quemadmodum accipienda est? vtrum cum consilio, an & si viderit tantùm, quam-

quamuis prohibere non potuerit? quid enim si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? aut qui[a] conDemnat dominum? vel cum trans flumen sit seruus, vidente quidem, sed inuito domino noxiam noceat? rectius itaque dicitur, scientiam eius accipiendam qui prohibere potest. & hoc in toto
1 edicto intellegendum est circa scientiæ verbum. Si extraneus seruus sciẽte me fecerit, eumq́ue redemero, noxalis actio in me dabitur: quia non videtur domino sciente fecisse, cum
2 eo tempore dominus non fuerim. Cum dominus ob sciẽtiam teneatur, an serui quoque nomine danda sit actio videndum est. nisi fortè prætor vnam pœnam à domino exigi voluit. ergo dolus serui impunitus erit. quod est iniquum. immo vtroque modo dominus tenebitur. vna autem pœna exacta quam actor elegerit, altera tollitur.

Exceptio rei iudicatæ.

3 Si detracta noxæ deditione, quasi cũ conscio domino actũ sit qui nõ erat cõscius, absolutione facta & finito iudicio, amplius agẽdo[b] cũ noxę[c] deditione, exceptione rei iudicatę summouebitur. quia res in superius iudiciũ deducta & finita est.

Mutatio, & emendatio actionis.

Donec autem prius iudicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda pæniteat, tunc ad noxalem causam transire. Contra quoque si cum eo qui scit, cum noxę deditione actum sit, amplius in dominum, detracta noxę deditione, danda actio nõ est. In ipso autem iudicio si voluerit & scientiam domini arguere, non est prohibendus.

De seruo communi.

V. VLPIANVS libro tertio ad Edictum

SI plurium seruus deliquerit omnibus ignorantibus, noxale iudicium in quemuis dabitur. sed si omnibus scientibus, quiuis eorum tenebitur detracta noxæ deditione: quemadmodum si plures deliquissent. nec altero conuento alter liberabitur. sed si alter[d] scit, alter ignorauit, qui scit, detracta noxæ deditione conuenitur: qui nescit, cum[e] noxæ deditione. Differentia autem harum actionum nõ solùm illa est, quòd qui scit, insolidum tenetur: verùm illa quoque quòd siue alienauerit seruum qui scit, siue manumiserit, siue decesserit seruus, dominus[f] tenetur. sed si ipse dominus decesserit, heres eius non tenetur,

VI. IDEM libro octauodecimo ad Edictum

SEd ‖&‖ ipse seruus manumissus tenetur.

VII. IDEM libro tertio ad Edictum

NOxalis ‖autem‖ non aliàs datur, nisi apud me sit seruus. & si apud me sit, licet eo tempore nõ fuit quo delinquebat, teneor. &[g] heres meus tenetur, si noxius viuat. Pomponius

a quid si contemnat.

b agens cum

c Eò quòd noxæ deditio posteriore iudicio additur, quæ beneficio legis tribuitur. l. miles. §. 1. de re iud. non alia causa, neque actio est. Itaq; aduersus exceptionẽ rei iudicatæ, potest replicari quasi alia actio sit.

d Agetur igitur cum altero, si quid amplius est in dãni persecutione. l. si ex duobus. infrà eo. alioqui si totum damnum ab vno exegerit, non aget l. in delictis. §. cùm dominus. supr.

e conuenitur cum

f dominus eius

g sed & heres

nius ait, si emptor serui noxali cõuentus sit, venditorem, quo sciente factum est, conueniri iam non posse.

De seruo communi.

VIII. IDEM libro trigensimo septimo ad Edictum

SI seruus communis furtum fecerit, quiuis ex dominis insolidum noxali iudicio tenetur: eoque iure vtimur. Sed non aliàs poterit ||is|| qui conuentus est, euadere litis æstimationem, nisi insolidum noxæ dederit seruum. nec ferendus[a] etsi partem dedere fuerit paratus. Planè si propter hoc quòd socij dedere parati non fuerint, insolidum fuerit condemnatus, communi diuidundo vel familiæ erciscundæ iudicio aduersus eos experietur. ante noxale sanè iudicium acceptum poterit sua[b] parte cedendo securitatem consequi, ne necesse habeat[c] suscipere iudicium. quamquam quis posit dicere euenire, vt dum pars ei cedatur, amittat actionem: dominus enim pro parte factus non potest cum socio noxali experiri. fortaßis nec communi diuidundo agere posit eius maleficij nomine, quòd ante communionem admissum est. quod si nõ potest, euidenti iniuria adficietur. sed melius est dicere, competere ei communi diuidundo iudicium.

a est si

b suam partem

c nec necesse habebit

VIIII. PAVLVS libro trigensimo nono ad Edictum

SI[d] communis familia vel communis seruus furtum fecerit altero ex dominis sciente, is qui scit, omnium nomine tenebitur: & conuentus alterum quoque liberat, nec à socio[e] quicquam debebit consequi: sui enim facti nomine pœnam meruit. Quòd si is qui ignorauit, duplum præstiterit, à socio simplum consequetur.

d Ex tit. de furtis.

e Ex eo, quòd pœnæ nomine præstatur: Partem enim eius quãti seruus est præstat. l. si ex duobus. infr. eo. nam ob furtum à seruo factum, etiam dominus ignorans noxali actione tenetur. l. 1. si fam. fur. fec. dicatur, qui cum plerunque eligat seruum noxæ dedere potiùs, quàm pœnam quæ pretiũ serui excedit præstare, iniquum non est id eum socio præstare quod ab inuito extorqueri potest. Delirat hic Accur.

X. IDEM libro vicensimo secundo ad Edictum

SEd & eo nomine agere cum socio poterit, quòd seruum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio qui rem communem deteriorem fecisset. Ceterum si nihil præterea post noxæ deditionem cõmune habebit, pro socio, vel si socij non fuerunt in factum agi poterit.

Possessor serui.

XI. VLPIANVS libro septimo ad Edictum

BOna fide serui possessor eius nomine furti actione tenebitur: dominus non tenetur: sed[f] noxæ dedendo non facit quidem[g] actoris. cum autem cœperit istum seruum dominus vindicare, doli exceptione summouebitur, vel officio iudicis consequetur vt indemnis maneat.

f licet

g eum

XII. PAVLVS libro sexto ad Edictum

SI bona fide possessor eum seruum quem bona[h] fide posidebat, dimiserit, ne agi cũ eo ex noxali causa posit, obligari eum actione quæ datur aduersus eos qui seruũ in potestate habeant

h bonæ fidei

habeant, aut dolo fecerint quo minus haberent: quia per hoc adhuc posſidere videntur.

XIII. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum Prouinciale

NOn ſolùm aduerſus bona fide poſſeſſorem, ſed etiam aduerſus eos qui mala fide poſsident, noxalis actio datur. nam ‖&‖ abſurdum videtur eos quidem qui bona fide poſsiderent, excipere actionem: prædones verò ſecuros eſſe.

Occupantis melior conditio.

XIIII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Edictum

SI quis à multis conueniatur ex noxa eiuſdem ſerui, vel ‖ſi‖ ab vno, ex pluribus tamen delictis, non neceſſe habet, quia omnibus dedere non poteſt, litis æſtimationem offerre his quibus dedere non poteſt. Quid ergo ‖eſt‖ ſi à pluribus conueniatur? ſi quidem vnus occupauit, an melior ſit condicio vt ipſi ſoli dedatur? an verò vel omnibus dedi debeat vel cauere debeat defenſu iri aduerſus ceteros? & verius eſt, occupantis meliorem eſſe condicionem. Ei itaque dedetur, nō qui prior egit, ſed qui prior ad ſentētiam peruenit. & ideo ei qui poſtea vicerit, actionem denegari iudicati. Sed & ſi ſtatuliber ſit, & ante deditionem exſtiterit condicio, per fideicommiſſum[a] libertas fuerit ante præſtita, vel exiſtente condicione legati dominium fuerit tranſlatum, arbitrio iudicis abſolui eum oportet. & officij[b] iudicis hoc quoque erit, vt caueatur ei cui deditur[c], ob euictionem[d] ob ſuum factum contingentem.

a vel per fideicōmiſſum, vel fideicommiſſaria
b ſed & officium iudicis erit,
c cui dedidit
d de euictione

De ſtatulibero.

XV. GAIVS libro ſexto ad Edictum Prouinciale

PRætor decernere debet tranſlationem iudicij in ſtatuliberum fieri. Si verò rei iudicandæ[e] tempore adhuc in ſuſpenſo ſit ſtatuta libertas, Sabinus & Caſsius liberari heredem putant tradendo ſeruum: quia toto ſuo iure cederet. quod & verum eſt.

e iudicatæ

XVI. IVLIANVS libro viceſimo ſecundo Digeſtorum

SI heres dolo malo fecerit, ne ſtatuliberum in poteſtate haberet, & propter hoc iudicium ſine noxæ deditione acceperit, ‖&‖ impleta condicione ſtatutæ libertatis condemnari debebit, ſicuti mortuo ſeruo condemnaretur.

De ſeruo communi.

XVII. PAVLVS libro viceſimo ſecundo ad Edictum

SI ex duobus dominis vno ſciente altero ignorante ſeruus delinquit, ſi ante cum altero qui neſciebat, actum ſit, & noxæ dediderit ſeruum, iniquum eſt viliſsimi hominis deditione alterum quoque liberari. Igitur agetur & cum altero: & ſi quid amplius eſt in damni perſecutione, conſequetur com-

computato pretio hominis noxæ dediti. ipsi tamen inter se ||sic|| debent pensare[a] communi diuidũdo iudicium, vt (si) ille quo sciente fecit, præstiterit, non totius partem ferat, sed partem eius quanti seruus est. sic & si alter aliquid præstiterit, eius partem fieri. Illud iniquum est, eum qui iussit seruũ facere, consequi aliquid à socio: cum ex suo delicto damnũ patiatur. Si plures eiusdem serui nomine noxali mecum agere velint, vel ||si|| vnus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine agat, in quo vsusfructus tuus, proprietas mea sit, officio iudicis continebitur cum eum noxæ dedero, vt etiam vsumfructum actoris faciam. sed per prætorem id consequar ego dominus proprietatis, vt aut cogat prætor te pro æstimatione vsusfructus conferre ad litis æstimationem, aut vsufructu[b] cedere, si hoc expediat. & si ego dominus proprietatis eum seruum nolui defendere, defensio tibi permittẽda est. & si damnatus hominem tradas, ||&|| aduersus me[c] tueris.[d] 1

a id pensare

b vsumfructum

c me te

d tueberis. lectio Florent. planior est, & linguæ latinæ cõuenientior.

De fructuario.

XVIII. POMPONIVS libro octauodecimo ad Sabinum

IS qui vsumfructum in seruo habet, perinde cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset. sed cum eo non est, quamuis seruiat ei. & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

De re communi.

XVIIII. PAVLVS libro vicensimo secundo ad Edictum

SI in re communi mea & tua damnum nobis dederit Titij seruus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliæ actioni locus: ne damnatus insolidum singulis noxæ dedere cogatur. Sed potest dici, quasi vnius damnum sit & vna obligatio, aut vtrisque pecuniam sufferendam,[e] aut officio iudicis simul vtrisque noxæ dedendum. Sed & si alterutri nostrum insolidum noxæ deditus fuerit, & ob id ab vtroque dominus sit absolutus, rectè dicitur eum cui noxæ deditus sit, alteri teneri communi diuidundo iudicio: vt communicet seruum noxæ sibi deditum, cum ob rem communem ||aliquid|| ad socium peruenerit.

e offerendam.

De fructuario.

1 Si serui, in quo vsusfructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, verba[f] efficiunt, vt cum noxæ deditione damnetur.

f verba edicti

De seruo vicario.

2 Si seruus tuus nauem exercuerit, eiusque vicarius & idem nauta in eadem naue damnum dederit, perinde in te actio danda est, ac si is exercitor liber, & hic vicarius seruus eius esset,

esset, vt de peculio serui tui ad noxam [a] dedere vicariũ damneris: vt tamen si serui tui iussu, vel sciente & patiente eo dãnum vicarius dederit, noxalis actio serui tui nomine esse debeat. idémque sit etiam si nautam facere iusserit.

a i. vt vicarium qui in peculio exercitoris est (nam vicarij serui in peculio ordinariorũ sunt) noxæ dedas. alij legunt aut ad noxã, quæ lectio hanc efficit sententiam, vt de peculio exercitoris damnum sarciat, aut vicarium noxæ dedat.

XX. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVi ex pluribus noxis diuersis temporibus experitur, ex vna noxia serui dominium nanctus nullam amplius actionem habet aduersũs eum qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. at si maluit dominus priori iudicio litis æstimationẽ sufferre, vel eidem vel alii ex alio maleficio agenti nihilò minus tenetur.

De suscipiendo iudicio.

XXI. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

QVotiens dominus ex noxali causa cõuenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, vt debeat noxæ dedere eum cuius nomine iudicium non suscipitur. [b] aut si id non faciat, iudicium suscipietur [c] omnimodo. sed non aliàs condemnabitur quàm si in potestate habeat, dolóue malo fecerit quo minus haberet.

b suscipit.
c suscipiet

Absentis defensio.

1 Eos quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit. sed hoc ita demum, si proprij sint serui. nam si alieni, præsentes esse oportet. aut si dubitetur, vtrum proprij sint an alieni, quod ita puto accipiendum, vt si constet vel bona fide seruire, etiam absentes possint defendi.

De eo qui negat se habere in potestate.

2 Prætor ait, SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA POTESTATE SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SINE NOXAE DEDITIONE. IN POTESTATE sic accipere debemus, vt facultatem & potestatem exhibendi eius habeat. ceterum si in fuga sit, vel peregre, non videbitur esse in potestate.

Contumax.

Quod si reus iurare nolit, similis est ei qui neque defendit absentem neque exhibet. qui [d] condemnantur quasi contumaces. [e]
3 Si tutor vel curator extent, ipsi iurare debent, in potestate domini non esse. si autem procurator sit, dominus ipse iuret necesse est.

d quia condemnatur
e contumax

Iusiurandum.

4 Si iusiurandum exegit actor, reúsque iurauit: deinde postea noxali velit actor experiri, videndum est an exceptio iu-

riſiurandi debeat aduerſus actorem dari. & Sabinus putat non eſſe dandam, quaſi de alia re ſit iuratum: hoc eſt tunc nõ fuiſſe in poteſtate. modò verò cum in poteſtate deprehendatur, de facto eius poſſe agi. Neratius quoque dicebat, poſt exactum iuſiurandum poſſe actorem detracta noxæ deditione experiri: ſi modò hoc contendat, poſteaquam iuratum eſt, cœpiſſe in poteſtate habere.

In poteſtate habere.

XXII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

SI ſeruus depoſitus vel commodatus ſit, cum domino agi poteſt noxali actione: ei enim ſeruire intellegitur: & quod ad hoc edictum attinet, in poteſtate eius eſt. maximè ſi copiã habeat reciperandi hominis. Is qui pignori accepit, vel qui 1
precario rogauit: non tenetur noxali actione: licet enim iuſtè poſſideant, non tamen opinione domini poſſident. ſed hos quoque in poteſtate domini intellegi, ſi facultatem repetendi eos dominus habeat. Quid eſt [a] habere facultatem repe- 2
tendi? habeat pecuniam, ex qua liberari poteſt. nam non debet cogi vendere res ſuas, vt ſoluat pecuniam & repetat ſeruum. Dominus qui ſeruum in ſua poteſtate eſſe confite- 3
tur, aut exhibere eum debet, aut abſentem defendere. quod niſi faciat, punitur, [b] atque ſi præſentem [c] non noxæ dederit. Si negauit dominus in ſua poteſtate eſſe ſeruum, permittit 4
prætor actori arbitrium, vtrum iureiurando id decidere, an iudicium dictare ſine noxæ deditione velit. per quod vincet, ſi probauerit eum in poteſtate eſſe, vel dolo eius factum quo minus eſſet. qui [d] autem non proVauerit in poteſtate aduerſarij eſſe ſeruum, rem amittit.

a Quid eſt autem

b *Vt ſeruum noxæ dedere cogatur.*

c ſi abſentem, *erratũ librarij eſt.*

d ſi autem

XXIII. GAIVS libro ſexto ad Edictum Prouinciale

SEd etſi poſtea aduerſarius eius in poteſtate habere cœperit ſeruũ, tenetur ex noua poſſeſsione denegata ei exceptione.

XXIIII. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

DE illo videndum, vtrum aduerſus eum tantùm qui dolo fecit quo minus in poteſtate haberet, actio locum habeat noxalis, ſi ex dolo eius acciderit vt ceſſet noxalis actio, fortè ſi ſeruo ſuo fugam mandauit, an & ‖ſi‖ poſsit nihilo minus cum alio agi. quod accidit, cum alienatus manumiſsúſve eſt. quod eſt verius. in quo caſu electio eſt actoris, cum quo velit agere. Iulianus autem ait de eo qui manumiſit, ſi paratus ſit defendere ſe manumiſſus, exceptionem dandam ei qui manumiſit. hoc & Labeo.

XXV. GAIVS libro ſexto ad Edictum Prouinciale

IDem eſt & ſi nouus dominus ſerui iudicium patiatur.

XXVI-

XXVI. PAVLVS libro octauodecimo ad Edictum

ELectio verò alterum liberabit. id enim prætor introduxit,
ne eluderetur actor: non vt etiam lucrum faceret, ideóque
1 exceptione à sequenti [a] summouebitur. His consequens
est, vt si plures dolo fecerint quo minus in potestate haberēt,
2 eligere debeat actor quem velit conuenire. Item si ex plu-
ribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint pos-
sidere, electio erit actoris, vtrum directò agere velit cum eo
qui possidet, an prætoria [b] cum eo qui desiit possidere.
3 Si seruum alienum alius in iure suum esse responderit, al-
4 tero soluente alter liberatur. Si is quem desieris dolo possi-
dere, decesserit prius quàm hac actione conuenireris, libera-
ris: quia hæc actio in locum directæ actionis succedit. diuer-
sum dicemus, si moram feceris in iudicio accipiendo.

a à sequentibus

b an præterea, *emendarunt hic* præterea *qui ignorant ex iure honorario hanc actionem proficisci. l. si plurium. in princ. infra eod.*

De eo qui mentitus est.

5 Neque heredi neque in heredem, quòd [c] defunctus men-
titus est, actio danda est: nec in ipsum quolibet tempore. nam
liberum esse debet defendenti absentem seruum, huius edicti
pœnam euitare: id est [d] vt sine noxæ ditione conueniatur. Et
ideo si negaueris seruum in tua potestate esse, postea fateri po
teris: nisi si iam lis aduersus te contestata est: nam tunc audiri
non debebis, vt Labeo ait. Octauenus ex causa etiam lite cō-
testata tibi succurrendum: vtique si ætas tua ea sit, vt ignosci
tibi debeat.

c de eo quod

d scilicet

Ductus seruus iussu prætoris.

6 Si absente domino ductus sit seruus, vel etiam præsente, &
in eadem [e] causa sit vt in integrum restitui possit, defensio
permittitur eius nomine qui ductus est: postulantibus enim
exhiberi eum ad defendendum indulgere prætor debet. Idem
concedendum est fructuario, vel cui pignoris nomine obliga-
tus est, si præsens dominus defendere noluerit: ne alterius do-
lus aut desidia aliis noceat. Idem præstandum est in seruo cō-
muni, quem alter ex dominis præsens noluit defendere. Sed
& actori his casibus succurrendum est: quia placet dominij
adquisitione extingui actionem. iussu enim prætoris ductus
in bonis fit eius qui duxit.

e ea causa

De seruo pignorato aut fructuario.

XXVII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

SI noxale iudicio agitur de seruo qui pignoris iure tenetur,
aut de eo [f] cuius vsusfructus alterius est, admonendi su-
mus, si creditor vel vsufructuarius præsens defensionem sus-
cipere noluerit, proconsulem interuenturū, & pignoris per-
secutionem vel vsusfructus actionem negaturum. quo casu
dici potest, ipso iure pignus liberari. nullū enim pignus est, cu
ius persecutio negatur. Vsusfructus autem etiam si persecutio

f aut cuius

eius denegetur, ipso iure durat eousq; donec non vtendo cõstituto tempore pereat. Ex his quæ diximus de seruo qui alicui pignoris iure obligatus est, déque statulibero, & de eo cuius vsusfructus alienus est, apparet eum qui alienum seruum in iure suum esse responderit, quamuis noxali iudicio teneatur, non tamen posse noxæ deditione ipso iure liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum ipsi domini non sint. Certè tamen si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis æstimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli. 1

XXVIII. AFRICANVS libro sexto Quæstionum

ET generaliter si alieni serui nomine qui tibi iustam [a] seruitutem seruiret, noxali tecum egerim, túque eũ mihi noxæ dederis, siue me posside nte dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis æstimationem offerat, eum summouere [b] possum, siue ipse possideat, Publiciana mihi datur. & aduersus excipientem, si dominus [c] eius sit, vtilem mihi replicationem doli mali profuturam. & secundum hæc vsu quoque me capturum, quamuis sciens alienum possideam. alioquin si aliter constituatur, futurum vt summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur: si cum ipso iure noxalis actio aduersus eum competit, necessitas ei imponatur vt litis æstimationem sufferat [d]. Eadémque dicenda sunt etsi cum ab eo non defenderetur, iussu pretoris eum duxerim: quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

a iusta seruitute. *i. quem tu bona fide possideres.*

b submoueri puto.

c si non dominus eius sit, si dominus eius non sim, *reiiciẽdæ sunt hæ lectiones: frustrà enim mihi obiiceretur exceptio quòd dominus non sim, tũm ego id non contendam. Nã quòd ago Publiciana, me dominum non esse fateor.*

d offerat.

XXVIIII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale

NOn solùm autem qui in potestate non habet, [e] recusare (potest noxale iudicium, verumetiã habenti in) potestate liberum est euitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat. sed huic necesse est ius suum ad actorem transfeRe, perinde ac si damnatus esset.

e habet seruum.

Absentia.

XXX. IDEM libro ad Edictum prætoris vrbani, titulo de damno infectV

IN [f] noxalibus actionibus eorum qui bona fide absunt ius non corrumpitur, sed reuersis defendendi ex bono & æquo potestas datur, si [g] domini sint siue aliquid [h] in ea re ius habeant: qualis est creditor, & fructuarius.

f *Coniunge Locorum de damn. inf.*

g siue

h aliquod alioquin

De furto facto à familia.

XXXI. PAVLVS libro septimo ad Plautium

QVod ait prætor, cùm familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, vt tantum actor consequatur, quantum si liber [i] fecisset consequeretur, quæritur

i vnus liber

vtrum

vtrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditionem. vtputa ‖ si ‖ ex pretiis noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes[a] actiones inhibeantur. Sabinus & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere. quod Pomponius probat, & est verum. nam & si seruus indefensus ductus sit, æstimatio eius imputanda est. Certè non tantùm duplationis, sed & condictionis rationem habendam, Iulianus putat. furti[b] faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiæ sint serui. nam si hi qui plurium dominorum erunt, vnius esse postea cœperint, locus[c] edicto non erit.[d]

a & sequentes
b sed & furti
c locum
d fore.

XXXII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorij

IS qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si[e] non defendatur, ducitur. & si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo[f] malo promittere debet.

e & non
f *quod venenum ei nō dederit. l. & eleganter. §. non solum. sup. de do. ma.*

XXXIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

NOxali iudicio inuitus nemo cogitur alium defendere: sed carere debet eo quem non defendit si seruus[g] est. quòd si liber est qui[h] in potestate sit, indistinctè ipsi sui defensio danda est.

g verius est. *melior est Flor. hoc enim capite discrimen statuere voluit inter seruū & liberum.*
h quamuis

De filiofamilias.

XXXIIII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium ‖Ferocem‖

QVotiens enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.

XXXV. VLPIANVS libro quadragensimo primo ad Sabinum

ET[i] si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet: tenet enim condemnatio. quinimmo etiam illud dicendū est, patrem quoque post condemnationem filij dumtaxat de peculio posse conueniri.

i Coniunge l. 57. *de iud. l. 4. de cōdit. furt.*

Dominus conuenitur, licet res ab eo possit auferri.

XXXVI. IDEM libro trigensimo septimo ad Edictum

SI quis seruum pigneratum, deinde à debitore subreptum, emerit à debitore, nomine eius furti tenebitur dominio serui adquisito. nec oberit quòd Seruiana[k] potest ei homo[l] auocari. Idémque & si à minore quis vigintiquinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciens: hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniendi sunt.

k *Hæc propriè quasi Seruiana vocatur. §. Item Seruiana. Inst. de actio.*
l is homo

XXXVII. TRUPHONINVS libro XV. Disputationum

SI alienus seruus furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium peruenerit, extinguitur furti actio, quæ mihi coNpetierat, nondum in iudicium deducta. nec si postea alienauero eum quem ante litem contestatam emerã, furti actio restaurabitur. quòd si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor:

XXXVIII. VLPIANVS libro trigensimo septimo ad Edictum

QVemadmodum si alij vendidisset. parui enim refert, cui vendiderit, aduersario an alij. suáque culpa litis æstimationem sublaturum [a] qui vendendo noxæ deditionem sibi ademit.

Derelictus seruus.

Iulianus autem libro vicensimo secundo [b] digestorum scribit, si seruum pro derelicto habeam qui tibi furtum fecerat, liberari me: quia statim meus esse desinit. ne eius nomine qui sine domino sit, furti sit actio. Si seruus meus rem tuam subtraxerit, & vendiderit, túque nũmos quos ex pretio habebat, ei excusseris, locus erit furti actioni vltro citróque: nam & tu aduersus me furti ages noxali serui nomine, & ego aduersus te nummorum nomine. Sed & si seruo creditoris mei soluerim nummos, vt is eos domino suo det, æquè locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit.

De seruo communi.

XXXVIIII. IVLIANVS libro nono Digestorum

SI plurium seruus furtum fecerit, & omnes [c] dolo fecerint quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet pretor iuris ciuilis actione, [d] & iudicium honorarium quod ex hac causa pollicetur, in eum ‖dare‖ quem actor elegerit. neque enim amplius præstare actori debet quàm vt detracta noxæ deditione agere posśit cum eo: cum [e] noxali iudicio experiri potuisset, si seruus exhiberetur.

Satisdatio.

Qui alienum seruum suum esse fatetur, quamuis noxali actione obligetur, nihilo minus causa cognita satisdare debet. qui autem pro [f] seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defensionE [g] alieni serui. 1

Si quis dicet dominum dolo fecisse quo minus in potestate eius seruus esset, ille autem contendat eum seruum ab alio defendi cum satisdatione, doli mali exceptionE locus erit. 2

Sed & si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit, & quia non defendebatur ductus sit, exceptione doli mali posita [h] dominus absoluetur. Sed ‖ & ‖ mortuo seruo 3

ante-

a subiturum, *quam lectionem malim*, *vel* subiturus est. *nam vẽditor vendendo non tollit, sed subit litis æstimationem.*
b lib. 25. Dige.
c omnes domini, *ad ditum est* domini *ab aliquo interprete, quod tamen nihil necesse fuit.*
d actiones,
e cum quo
f pro suo
g defensioni
h opposita

antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

XL. IDEM libro vicensimo secundo Digestorum

SI seruus legatus ante aditam hereditatem rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario qui legatum agnouerit, furti agere. sed si idem seruus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessabit: quia huiusmodi rerum furtum non fit. ad exhibendum autem actio competit.

XLI. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

CVm seruus communis alteri dominorum damnum iniuria dedit, idcirco legis Aquiliæ actio non est, quia si extraneo damnum dedisset, cum altero insolidum lege Aquilia agi posset. sicuti cum [a] seruus communis furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi diuidundo ‖agi potest.‖

a & cum

XLII. VLPIANVS libro trigensimo septimo ad Edictum

SI ad libertatem proclamauerit is cuius nomine noxale iudicium susceptum est, sustineri debet id iudicium quoad de statu eius iudicetur. & ‖sic‖ si quidem seruus fuerit pronuntiatus, noxale iudicium exercebitur: si liber, inutile videbitur.

1 Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, noxale iudicium acceperit, absolui debet: quia desit verum esse propter eum dare oportere.

2 Hæ actiones perpetuæ [b] sunt, locúmque habebunt tamdiu quamdiu serui dedendi facultatem habemus. nec tantùm nobis verumetiam successoribus nostris competent. item aduersus successores: sed non quasi [c] in successores: sed iure dominij. Proinde & si seruus [d] ad aliũ peruenisse proponatur, iure dominij noxali iudicio nouus dominus conuenietur.

b *Imitantur naturam earum actionum, ex quibus proficiscuntur: ergo si perpetuæ sunt, vt furti manifesti actio, §. 1. de perpet. & temporal. act. noxales quoq; perpetuæ sunt: si annales, vt rapinæ actio in triplum, §. 1. vi bono. rapt. Inst. annales quoque sunt.*

c quasi iure successionis,

d seruus meus

Locus delicti.

XLIII. POMPONIVS libro octauo Epistularum

SErui quorum noxa caput sequitur, ibi defendendi sunt, vbi delinquisse arguentur. itaque seruos dominus eodem loco exhibere debet, vbi vim intulisse dicentur. & carere omnium dominio potest, si eos non defendat.

FINIVM[a] REGVNDORVM.

a In hunc tractatum vide Iulij Frontini libellum, & in ipsum Aggeni vrbici commẽtarium.

Mixta actio.

PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

FINIVM regundorum actio in personam est, licet pro [b] vindicatione rei est.

b per vindicationẽ

II. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictũ

HAec actio pertinet ad prædia rustica, quãuis ædificia interueniant. neque enim multum interest, arbores quis in confinio, an ædificium[c] ponat.

c Aedificio enim posito, actio finium regundorum vtilis competit, tametsi directam deneget. Paulus. l. sed & loci. § . vlt. inf. eo.

Adiudicatio.

Iudici finium regundorum permittitur, vt vbi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat. & si fortè amouendæ veteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per iudicationem[d] & condemnationem.

d per adiudicationẽ. Rectius esse, adiudicationem, ostendit §. vlt. de off. iudic. Insti. & l. sequẽt.

III. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

QVo casu opus est vt ex alterutrius prædio alij adiudicandum sit. quo nomine is cui adiudicatur, ‖inuicem pro eo quod ei adiudicatur, ‖certa pecunia condemnandus est.

IIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

SEd & loci vnius controuersia in partes scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo loco iudex compererit.

Id quod interest.

In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit, quod 1
interest. quid enim si quis aliquam vtilitatem ex eo loco percepit quem vicini esse appareat? inique [e] damnatio eo nomine fiet. Sed & si mensor ab altero [f] solo conductus sit, condẽnatio erit facienda eius qui non conduxit, in partem mercedis.

e an iniquè
f alterutro

Fructus.

Post litem autem contestatam etiam fructus venient in 2
hoc iudicio: [g] nam & culpa & dolus exinde præstantur. sed ante iudicium percepti non omnimodo hoc in iudicium venient: aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, si eos consumpsit: aut mala fide, & condici oportet. Sed & si 3
quis iudici non pareat in succidenda arbore, vel ædificio in fine posito deponendo, partéue eius condemnabitur.

h in hoc iudicium:

Cognitio de crimine.

Si dicãtur termini deiecti vel exarati, iudex qui de crimine 4
cogno-

5 cognoſcit, etiam de finibus cognoſcere poteſt. Si alter fundus duorum alter trium ſit, poteſt iudex vni parti adiudicare locum de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo [a] quàm perſonis adiudicari fines [b] intelleguntur. hic autem cum ſit adiudicatio pluribus, vnuſquiſq; portionem habebit, [c] quam in fundo habet: & pro indiuiſo.

De communi fundo.

6 Qui communem fundum [d] habent, inter ſe nō condemnantur: neque enim inter ipſos accipi videtur iudicium.
7 Si communem fundum ego & tu habemus, & vicinum fundum ego ſolus, an [e] finium regundorum iudicium accipere poſſumus? & ſcribit Pomponius, non poſſe ‖nos accipere:‖ quia ego & ſocius meus in hac actione aduerſarij eſſe non poſſumus, ſed vnius loco habemur. idem Pomponius ne vtile quidem iudicium dandum dicit; cum poſsit qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare, & ſic experiri.
8 Non ſolùm autem inter duos fundos, verumetiam inter tres pluréſue fundos accipi iudicium finium regundorum poteſt. vtputa ſinguli [f] plurium fundorum confines [g] ſunt, trium fortè vel quattuor.

a *Hinc Q. F. Labeo arbiter Nolanis & Neapolitanis de finibus agri datus, malitiosè iudicaſſe dicitur: qui illorum fines ita terminauit, vt quod relictum erat in medio, populo Romano adiudicaret, qui nullum eo loci vicinũ fundum poßidebat. Cic. li. 1. offi.*

b partes adiudicari, vel, adiudicari fines vel partes

c vnuſquiſque portionem in fundo habet: quam & pro indiuiſo habebat.

d fundum inter ſe habent, & inter ſe, *ſublatum eſt ſequenti membro.*

e quæritur an finiũ

f ſi ſinguli

g cõfines hic ſunt, confinia hæc ſunt,

Cui competit hæc actio.

9 Finium regundorum actio & in agris vectigalibus, & inter eos qui vſumfructum habent, vel fructuarium & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos qui iure pignoris poſsident, competere poteſt.

Differentia prædiorum ruſticorum & vrbanorum.

10 Hoc iudicium locum habet in confinio prædiorum ruſticorum. vrbanorum diſplicuit. neque enim confines hi, ſed magis vicini dicuntur: & ea communibus parietibus plerumque diſterminantur. & ideo etſi in agris ædificia iuncta ſint, locus huic actioni non erit. Et in vrbe hortorum latitudo contingere [h] poteſt, vt etiam finium regundorum agi poſſit. Siue [i] via publica interuenit, confinium non intellegitur: & ideo finium regundorum agi non poteſt:

h efficere

i Si verò flumẽ vel via

V. IDEM libro quintodecimo ad Sabinum

QVia magis in confinio meo via publica vel flumen ſit, quàm ager vicini.

VI. IDEM libro vicenſimo tertio ad Edictum

SEd ſi riuus priuatus interuenit, finium regundorum agi poteſt.

VII. MODESTINVS libro decimo Pandectarum

DE modo [k] agrorum arbitri dantur. & is qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris qui minorem locum poſsident, integrum locum adſignare compellitur. idq; ita reſcriptum eſt.

k De modo etiam

VIII. VLPIANVS libro sexto Opinionum

SI irruptione fluminis fines agri confudit inundatio, ideoque vsurpandi quibusdam loca in quibus ius non habent, occasionem præstat, præses prouinciæ alieno eos abstinere, & domino suum restitui, terminosque per mensorem declarari iubet.

De officio iudicis.

Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores 1
mittere, & per eos dirimere ipsam finium quæstionem vt æquum est, si[a] ita res exigit oculisque[b] suis subiectis locis.

VIIII. IVLIANVS libro octauo Digestorum

IVdicium finium regundorum manet, quamuis socij communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum.

Iudicium duplex.

X. IDEM libro quinquagesimo primo Digestorum

IVdicium communi diuidundo, familiæ erciscundæ, finium regundorum tale est, vt in eo singulæ personæ duplex ius habeant: agentis,[c] & eius quo cum agitur.

Census & monumenta.

XI. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

IN finalibus quæstionibus vetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequẽda est: modò si non varietate successionum, & arbitrio possessorum fines additis vel detractis agris postea permutatos probetur.

XII.* PAVLVS libro tertio Responsorum

EOs terminos, quantum ad dominij quæstionem pertinet, obseruari oportere fundorum, quos demonstrauit is qui vtriusque prædij dominus fuit, cum alterum eorum venderet: non enim termini qui singulos fundos separabant, obseruari debent, sed demonstratio adfinium nouos[d] fines inter fundos constituere[e].

XIII. GAIVS libro quarto ad Legem duodecim tabularum

SCiendum est in[f] actione finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse: nam illic ita est: ΕΑΝ ΤΙΣ ΑΙΜΑΣΙΑΝ ΠΑΡ ΑΛΛΟΤΡΙΩ ΧΩΡΙΩ ΟΡΥΓΗ, ΤΟΝ ΟΡΟΝ ΜΗ ΠΑΡΑΒΑΙΝΕΙΝ. ΕΑΝ ΤΕΙΧΙΟΝ, ΠΟΔΑ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΟΙΚΗΜΑ, ΔΥΟ ΠΟΔΑΣ. ΕΑΝ ΔΕ ΤΑΦΟΝ Η ΒΟΘΡΟΝ ΟΡΥΤΤΗ, ΟΣΟΝ ΤΟ ΒΑΘΟΣ Η, ΤΟΣΟΥΤΟΝ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΦΡΕΑΡ, ΟΡΓΥΙΑΝ. ΕΛΑΙΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΣΥΚΗΝ, ΕΝΝΕΑ ΠΟΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΦΥΤΕΥΕΙΝ. ΤΑ ΔΕ ΑΛΛΑ ΔΕΝΔΡΑ, ΠΕΝΤΕ[g] ΠΟΔΑΣ.

a & si ita
b oculis etiam
c & agentis
d quæ nouos
e constituit
f in hac actione
g *Sic legitur apud Plut. in Solone & apud P. Harmenop. li.2.tit.4. malè Alc. lib.2.dispunct.c.6.et l.quinque pedum. C. finium regund. qui in Florent. ait lege δύο*

Cauſa huius actionis.

GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

HAEC actio proficiſcitur è lege duodecim tabularum. namque cohèredibus volentibus à communione diſcedere, neceſſarium videbatur aliquam actionē conſtitui, qua [a] inter eos res hereditariæ diſtribuerentur. quæ quidem actio nihilo minus ei quoque ipſo iure competit qui ſuam partem non poſsidet. ſed ſi is qui poſsidet, neget eum ſibi coheredem eſſe, poteſt eum excludere per hanc exceptionem, SI IN EA RE QVA DE AGITVR, PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT: quòd ſi poſſideat eam partem, licet negetur eſſe coheres, non nocet talis exceptio. quo fit vt eo caſu ipſe iudex apud quem hoc iudicium agitur, cognoſcat an coheres ſit. niſi enim [b] coheres ſit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque aduerſarius ei condemnandus eſt.

a quia inter

b *aut certè existimetur eſſe, tamet ſi non ſit. l. cùm putarē. inf. eo.*

Quæ hæreditas diuiditur.

II. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

PEr familiæ erciſcundæ actionem diuiditur hereditas: ſiue
ex teſtamento ſiue ab inteſtato ſiue ex lege duodecim tabu
larum ſiue ex aliqua [c] lege deferatur hereditas, vel ex ſenatuſ-
conſulto, vel etiam cōſtitutione. & generaliter eorum dum-
taxat diuidi hereditas poteſt, quorum [d] peti poteſt ‖ heredi-
1 tas. ‖ Si quarta ad aliquem [e] ex conſtitutione Diui Pij ad-
rogatum deferatur, quia hic neque heres neque bonorū poſ-
ſeſſor fit, vtile erit familiæ erciſcundæ iudicium neceſſarium.
2 Item ſi filiifamilias militis peculium ſit, fortius defendi
poteſt, hereditatem effectam per conſtitutiones: & ideo hoc
3 [f] iudicio locus erit. In familię erciſcundæ iudicio vnuſquiſ-
4 que heredum & rei & actoris partes ſuſtinet. Dubitādum
autem non eſt, quin familiæ erciſcundæ iudicium & inter
pauciores heredes ex pluribus accipi poſsit.

c Siue ex alia lege, *vt Papia, Poppæa. Inſt. de ſucceſs. libert. §. poſtea.*

d quorum &

e ex conſtitutione diui Pij arrogatum ad aliquem, *hæc lectio melior eſt: nam arrogatio ex conſtitutione diui Pij nō eſt perfecta, ſed ex ea delata eſt illis quarta. l. ſi arrogator. de adop. ſup. l. Papinianus. §. ſi quis impubes. ſup. de inoff. teſta.*

f huic iudicio

De debitis & creditis.

5 In hoc iudicium etſi nomina non veniunt, tamen ſi ſtipu-
lationes interpoſitæ fuerint de diuiſione eorum, [g] vt ſtetur ei,
& ‖ vt ‖ alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in
ſuam rem faciat: ſtabitur diuiſioni.

g rerum, *rectior eſt Flor.*

III. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

PLane ad officium iudicis nonnumquam pertinet, vt debita & credita ſingulis pro ſolido, aliis alia adtribuat: quia ſæpe & ſolutio & exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen ſcilicet hæc adtributio illud efficit, vt quis ſolus totum debeat, vel totum alicui ſoli debeatur: ſed vt ſiue agendum ſit, partim ſuo partim procuratorio nomi-

nomine agat: si ue cũ eo agatur, partim suo partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licet libera potestas {esse} maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen & his libera potestas est suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

Quæ res diuidantur.

IIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

CEteræ itaque res præter nomina, veniunt in hoc iudicium. Sin autem nomen vni ex heredibus legatum sit, iudicio familiæ erciscundæ hoc heres consequitur. Mala medicamenta & venena veniunt quidem in [a] iudicium, sed iudex 1
omnino interponere se in his non debet: boni enim & innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantundem debebit facere ‖&‖ in libris improbatæ lectionis, magicis [b] fortè, vel ‖his‖ similibus: hæc enim omnia protinus corrũpenda sunt.
Sed & si quid ex peculatu vel ex sacrilegio adquæsitum[c] 2
erit, vel vi aut [d] latrocinio aut adgressura, hoc non diuidetur.

a in hoc iudicium
b *Quemadmodũ & in actis Apost. c. 19. multi ex eis qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, et combusserunt eos coram omnibus.*
c quæsitũ: *In Flor. legẽdum,* adquisitũ
d aut clam aut latrocinio,

De tabulis & cautionibus.

Sed & tabulas testamenti debebit aut apud eum qui ex maiore parte heres est, iubere manere, aut in æde deponi. nam & Labeo scribit, vendita hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere. heredem enim exemplum debere dare: tabulas verò authenticas ipsum retinere,[e] aut in æde deponere.

e tenere,

V. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

SI quæ sunt cautiones hereditariæ, eas iudex curare debet, vt apud eum maneant qui maiore ex parte heres sit: ceteri descriptum & recognitum faciant, [f] cautione interposita, vt cum res exegerit, ipsæ exhibeantur. Si omnes isdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu, vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra deponi debent.

f faciat,

VI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

NAm ad licitationem rem deducere, vt qui licitatione vicit hic habeat instrumenta hereditaria, non placet neque mihi neque Pomponio.

Res inter alios iudicata.

VII. VENVLEIVS libro septimo Stipulationum

SI heres vnus cum [g] sub condicione adiectum coheredem, aut apud hostes adiectum {eo} haberet, dixerit se heredem esse, & actione expertus vicerit, deinde condicio heredis extiterit, vel postliminio redierit, an victoriæ commodum debeat cum eo communicari? nam [h] indubitatè iudicati actio éi insolidum competit. & [i] electionem coheredi dandam,

g cum sub conditione, aut apud hostes addictũ cohæredem haberet, dixerit se, *al.* cum sub conditione adiectũ cohæredẽ aut apud hostes addictũ haberet, dixerit se
h an indubitatè
i & puto electionẽ

‖idest‖

id est || [a] aut communicandam [b] eam, aut experiundi faciendam [c] potestatem huic qui post victoriam coheredis effectus sit heres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idemque obseruandum, si postea natus sit postumus: non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post victoriam coheredis peruenerint.

a *Sensus est, aut victorem debere cohæredi communicare actionem iudicatiuam tam ex victoria, aut pro parte tantum ea experiri, & potestatem cohæredi facere experiendi prima actioni.*

b communicandi

c potestatem faciendi

De rationibus.

VIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

POmponius scribit, si vni ex heredibus prælegatæ fuerint rationes, non prius ei tradendas quàm coheredes descripserint. Nam & si seruus actor, inquit, fuerit legatus, [d] non aliàs eum tradendum quàm rationes reddiderit. Nos videbimus numquid & cautio sit interponenda: vt quotiens desideratæ fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat: plerumque enim authenticæ rationes sunt necessariæ actori ad instruenda ea quæ postea emergunt ad notitiam eius spectantia. & necessarium est cautionem ab eo super hoc coheredibus præstari. idem || Pomponius. ||

d prælegatus.

De columbis & aliis huiusmodi.

1 Pomponius ait, columbas [e] quæ emitti solent de columVario, venire in familiæ herciscundæ iudicium: cum nostræ sint tamdiu quamdiu consuetudinem habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adpræhendisset, furti nobis competit actio. Idem & in apibus dicitur: quia in patrimonio nostro computantur. Sed & si quid è pecoribus nostris à bestia ereptum sit, venire in familiæ erciscundæ iudicium putat, si feram euaserit: nam magis esse, vt non desinat nostrum esse, inquit, quod à lupo eripitur vel alia Vestia, tamdiu quamdiu ab eo fuerit consumptum.

e & columbas

VIIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

VEniunt in hoc iudicium res quas heredes vsuceperunt, cùm defuncto traditæ essent. hæ quoque res quæ heredibus traditæ sunt, cum defunctus emisset:

X. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem prædia quæ nostri patrimonij sunt: sed & vectigalia, vel superficiaria: nec minus hæ quoque res quas alienas defunctus bona fide possidet. [f]

f possedit.

XI. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PArtum quoque editum *&* post aditam hereditatem,

XII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ET post litem contestatam Sabinus scribit in familiæ erciscundæ iudicium venire, & adiudicari posse. Idem erit & si seruis hereditariis ab extraneo aliquid datum sit.

De re legata sub condi tione.

1 Res quæ sub condicione legata est, interim heredum [g] est:

g hæreditatis

&

& ideo venit in familiæ erciſcundæ iudicium, & adiudicari poteſt, cum ſua ſcilicet cauſa: vt exiſtente condicione eximatur ab eo cui adiudicata eſt: aut deficiente condicione ad eos reuertatur, à quibus [a] relicta eſt. Idem & in ſtatulibero dicitur: qui interim eſt heredum: exiſtente [b] autem condicione ad libertatem perueniat.

a quibus, *ſequere Florent. Si enim legas* quibus, *manifeſtum mendum eſt.*
b donec exiſtente

XIII. PAPINIANVS libro ſeptimo Quæſtionum

ALienationes enim poſt iudicium acceptum interdictæ ſunt, dumtaxat voluntariæ: non quæ vetuſtiorem cauſam & originem iuris habent neceſſariam.

XIIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & ſi vſucapio fuerit cœpta ab eo qui heres non erat, ante litem conteſtatam, & poſtea impleta fuerit, rem de iudicio ſubducit.

De vſufructu.

c in hoc iudicium
d *Detracta particula, ab, magnam peperat hic abſurditatē, quæ reſtituta ex Pand. Flor. lucem quoque reſtituit Accur.*

Vſusfructus an in [c] iudicium deducatur quæritur: vtputa 1
ſi deducto vſufructu fundus fuit *ab* heredibus [d] legatus:

XV. PAVLVS libro vicenſimo tertio ad Edictum

VEl ſi ſeruo hereditario vſusfructus legatus ſit: nec enim à perſonis diſcedere ſine interitu ſui poteſt.

XVI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

e morem eis,

ET puto officio iudicis contineri, vt ſi volent heredes à communione vſusfructus diſcedere, morem [e] ei gerat cautionibus interpoſitis. Iulianus ait, ſi alij fundum alij v- 1
ſumfructum fundi iudex adiudicauerit, non communicari
vſumfructum. Vſusfructus & ex certo tempore & vſque 2
ad certum tempus & alternis annis adiudicari poteſt. Id quod amnis fundo poſt litem conteſtatam illuit, [f] æquè venit in hoc iudicium. Sed & ſi dolo vel [g] culpa quid in v- 3
ſumfructum ab vno ex heredibus factum ſit, hoc quoque in iudicium venire Pomponius ait. Nam ‖&‖ omnia quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ erciſcundæ veniunt. ſic tamen, ſi quaſi heres fecerit. Et ideo ſi viuo teſtatore vnus ex heredibus pecuniam ſuſtulerit, in familiæ erciſcundæ iudicium ea non venit: quia tunc nondum heres erat. vbi autem quaſi heres fecit, etſi aliam præterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiæ erciſcundę iudicio Iulianus ſcribit.

f alluit, *quod rectius eſt: vide tamen, ne legēdum ſit* attulit. *vt l. adeò. §. præterea. inf. de acq. rer. dom. &c. §. præterea. inſt. de re diuiſ. duriuſculum enim eſt* alluit.
g & culpa

De damno dato à cohærede.

h Idemque

Denique [h] ait, ſi vnus ex heredibus rationes hereditarias deleuerit ‖vel interleuerit,‖ teneri quidem lege Aqui- 4
lia, quaſi corruperit: non minus autem etiam familiæ erciſcundæ iudicio. Item ſi ſeruus hereditarius propriam 5
rem heredum vnius ſubripuerit, Ofilius ait, eſſe familiæ erciſcundæ actionem, & communi diuidundo. furtique actionem

nem ceſſare. Quare agentem familiæ erciſcunde iudicio conſecuturum, vt aut ei ſeruus adiudicetur, aut litis æſtimatio in ſimplum offeratur.

XVII. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale

DAmno commiſſo ab vno herede, conueniens [a] eſt dicere, ſimpli habendam æſtimationem in familiæ erciſcundæ iudicio.

a conueniens eſſe dicetur, *id eſt, ſi agatur famil. erciſc. iudicio. Nam ſi lege Aquilia duplum conſequetur actor. Huc pertinet l. itẽ veniũt. §. cùm prædiximus de pet. hæred.*

XVIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

HIs conſequenter Iulianus [b] ait, ſi ex pluribus heredibus vni ſeruus ſit generaliter per optionem legatus, & heredes Stichum tabulas hereditarias interleuiſſe dicant vel corrupiſſe, & propter hoc renuntiauerint, ne optaretur ſeruus, deinde optatus vindicetur, poterunt, ſi eis vindicetur, doli mali exceptione vti: & de ſeruo quæſtionem habere.

b vt Iulianus

Quæſtio de morte defuncti.

1 Sed an in familiæ erciſcundæ iudicium de morte teſtatoris vel de morte vxoris liberorumq; ſuorum habebũt quæſtionem heredes, quæritur: & rectiſsimè Pomponius ait, hęc ad diuiſionem rerum hereditariarum non pertinere.

Voluntas defuncti.

2 Idem [c] quærit, ſi quis teſtamento cauerit, vt ſeruus exportandus veneat, officio familiæ erciſcundæ iudicis contineri, vt voluntas defuncti non intercidat. Sed & cum monumentum iuſsit teſtator fieri, familiæ erciſcundæ agent [d] vt fiat. Idẽ tamen temptat, quia heredum intereſt quos ius monumenti ſequitur, præſcriptis verbis poſſe eos experiri, vt monumentum fiat.

c Idemque ait

d agetur: *Quòd ſi hæredes ſeſe mutuo non cogant, pontificali auctoritate compelluntur ad obſequium ſupremæ voluntatis. l. hæreditas. ſup. de pet. hær.*

Vſuræ ſumptuum.

3 Sumptuum quos vnus ex heredibus bona fide fecerit, vſuras quoque conſequi poteſt à coherede ex die moræ ſecundum reſcriptum Imperatorum Seueri & Antonini.

Solutio debitorum.

4 Celſus etiam illud eleganter adiicit, coheredem, etſi non ſoluit, habere familię erciſcundę iudicium, vt cogatur coheres ſoluere: cum aliàs non ſit liberaturus rem creditor, niſi inſolidum ei ſatisfiat.
5 Si filiusfamilias patri [e] heres pro parte extitiſſet, & à creditoribus peculiaribus conueniretur: ‖cum‖ paratus ſit ſoluere id omne quod debetur, per doli exceptionem conſequetur à creditoribus mandari ſibi actiones. ſed etiam familiæ erciſcundæ iudicium cum coheredibus habet.

e cum patri

6 Cum [f] vnus ex heredibus legatum exſoluit ei qui miſſus fuerat in poſſeſsionem legatorum ſeruandorum cauſa, putat Papinianus, & verum eſt, familiæ erciſcundæ iudicium ei competere aduerſus coheredes: quia non aliàs diſcederet legatarius ‖à‖ poſſeſsione quam vice pignoris erat cõſecutus,

f ſed & cum

quàm

quàm si totum ||ei|| legatum fuisset exsolutum. Sed & si 7
quis Titio debitum soluerit, ne pignus veniret, Neratius scribit, familiæ erciscundæ iudicio eum posse experiri.

XVIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale

ITem ex diuerso similiter prospicere iudex debet, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria percepit, stipulatúsue est, non ad eius solius lucrum pertineat. Quæ ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut ||si|| curauerit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda & incommoda.

De collatione dotis.

XX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SI filia nupta quæ dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cauit, vt quod à marito reciperasset, pro partibus hereditariis solueret, nihilo minus arbitrum familiæ erciscundæ sic arbitraturum Papinianus scribit, vt etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos. nam imperitia, inquit, coheredum iurisdictionis formam mutare non potuit. Si filiusfamilias iussu patris ob- 1
ligatus sit, debebit hoc debitum præcipere. sed & si in rem patris vertit, idem placet. & si de peculio, peculium præci-
a præcipit piet[a], & ita Imperator nôster rescripsit. Hoc amplius fi- 2
liusfamilias heres institutus dotem vxoris suæ præcipiet, nec immeritò: quia ipse onera matrimonij sustinet. integram igitur dotem præcipiet: & cauebit defensum iri coheredes qui ex stipulatu possunt conueniri. idem ||&|| si alius dotem dedit, & stipulatus est. nec solùm vxoris suæ dotē, sed etiam
b huius quoque filii sui vxoris: quasi hoc [b]quoq; matrimonii onus ad ipsum spectet: quia filij onera & nurus ipse adgnoscere necesse habet. Præcipere autem non solùm patri datam dotem filium
c ipsius oportere, verumetiam ipsi [c] filio Marcellus scribit: sed filio datam tamdiu quamdiu peculium patitur, vel in rem patris versum sit.

Diuisio facta à patre.

† inter Si pater † in filios sine scriptura bona diuisit, & onera æ- 3
ris alieni pro modo possessionum distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi iudicij diuisionem Papinianus ait. Planè, inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant, & vnus placita detrectet, posse cum eo prescriptis verbis agi. quasi certa lege permutationem fecerint: scilicet si omnes res diuisæ sint. Familiæ erciscun- 4
dæ iudicium amplius quàm semel agi non potest, nisi causa cognita[d], quòd si quædam res indiuisæ relictæ sunt, communi diuidundo de his agi potest[e].

d *Causa iusta, in qua quærenda eruciat se Acc. traditur in l. tres fratres. sup. de pact.*

e *Hæreditate tamen consensu cohæredum diuisa, hoc iudicio agi potest l. 1. C. eo.*

Onus

Onus æris alieni.

5 Papinianus ait, ſi vni ex heredibus onus æris alieni iniungitur citra ſpeciem legati, officio iudicis familiæ erciſcundæ cognoſcentis ſuſcipere eum id oportere: ſed non vltra dodrantem portionis ſuæ, vt quadrantem illibatum habeat. indemnis [a] igitur coheredes ſuos præſtare cauebit.

a indemnes

Præceptio.

Idē ſcriVit || & || ſi filius in muneribus publicis in quibus pater ei conſentit, reliquatus [b] eſt, & pro parte heres ſcriptus eſt, hoc quoq; debere præcipere: quia & hoc patris æs alienū fuit. ſed ſi qua munera poſt mortem patris ſuſcepit, ab his heredes patri Soluti ſunt. Neratius autē reſpondit [c], eum qui plures filios haberet, vnum ex filiis ΑΓΩΝΟΘΕΣΙΑΝ [d] ſuſceptūrum profeſſum eſſe: & prius quàm honore fungeretur mortuum eſſe, omnibus filiis heredibus inſtitutis: & quæſitum eſſe, an is filius quod in eam rem impendiſſet, familiæ erciſcundę conſequatur. || eiq; || reſpōdiſſe nulla actione idē [e] conſequi poſſe. quod meritò diſplicet. debet itaque hoc in familiæ erciſcundæ iudicium venire.

b obligatus

c retulit,

d Τὴν ἀρχὴν, τὴν γυμναστικὴν: *intelligit agonothetæ munus, de quo Alcia. I. parerg. c. 22.*

e id conſequi

6 Item Papinianus ſcribit, ſi maritus alterum ex heredibus onus dotis ſoluendæ quæ in ſtipulationem venit, ſuſcipere iuſsit, & mulier aduerſus vtrumque dirigat dotis petitionem, coheredem eſſe defendendū ab eo qui ſuſcipere onus iuſſus eſt. Sed legata quæ ab vtroque pro dote data, electa dote retinentur, in coNpendio coheredis || eſſe || qui debito leuatur, nō oportet. videlicet vt coheres qui onus æris alieni ſuſcepit, officio iudicis legatum conſequatur: & verum eſt hoc, niſi aliud teſtator edixit. Idem ſcribit, quod vni ex coheredibus ſtatuliber condicionis implendæ nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non venire, nec communicari debere.

XXI. PAVLVS libro vicenſimotertio ad Edictum

IDem & [f] in communi diuidundo.

f eſt &

De theſauro.

XXII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

ITem Labeo ſcribit, ſi vnus heredum theſaurum relictum à teſtatore effodit, familiæ erciſcundæ iudicio eum teneri, & ſi cum extraneo conſcio partitus ſit.

Adiudicatio.

1 Familiæ [g] erciſcundæ iudex || ita || poteſt pluribus eandem rem adiudicare, ſi aut pluribus fuerit vnius rei præceptio relicta. vbi etiam neceſsitatem facere Pomponius ſcribit, vt pluribus adiudicetur : vel ſi certam partem vnicuique coheredum adſignet : ſed poteſt etiam licitatione admiſſa vni rem adiudicare. Sed & regionibus diuiſum fundum poſſe adiudicare ſecundum diuiſionem, nemo dubitauerit. Sed

g Item familiæ

etiam cum adiudicat, poterit imponere aliquam seruitutem, vt alium alij seruum faciat ex Is quos adiudicat. sed si purè alij [a] adiudicauerit fundum, alium adiudicando amplius seruitutem imponere non poterit.

Præstationes.

Familiæ erciscundæ iudicium ex duobus cõstat: id est rebus atque præstationibus: quę sunt personales actiones. 3
Papinianus de re quæ apud hostes est, Marcellum reprehendit, 4
quòd non putat iN præstationes [b] eius rei venire in familiæ erciscundæ iudicium quæ apud hostes est: quid [c] enim impedimentum est rei præstationem venire, cùm & ipsa veniat

XXIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PRopter spem postliminij ? scilicet cum cautione: quia possunt non reuerti. nisi si tantùm æstimatus sit dubius euentus.

XXIIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & eius rei quæ in rebus humanis esse desiit, veniunt præstationes. & ego Papiniano consentio.

Inter quos locum habeat hoc iudicium.

Familiæ erciscundæ iudicium & inter bonorum possessores, & inter eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, & ceteros honorarios successores locum habet.

XXV. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

HEredes eius, qui apud hostes decessit, hoc iudicium [d] experiri possunt. Si miles alium castrensium alium ceterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiæ erciscundæ iudicio: diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium. quemadmodum cessat familiæ erciscundæ iudiciũ, cũ nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt. [e]
Quantum verò ad accipiendum familiæ erciscundæ iudicium, nihil interest possideat quis hereditatem nec ne. 1

Vna actio de pluribus rebus.

De pluribus hereditatibus quæ inter eosdem ex diuersis causis communes sint, vnum familiæ erciscundæ iudicium sumi potest. 2
Si inter me & te Titiana hereditas communis sit, inter me autem & tE Titium Seiana, posse vnum iudicium accipi inter tres Pomponius scribit. 3
Item si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de vna familiæ erciscundæ iudicium [f] experiri. 4
Si testator rem communem cum extraneo habebat, siue rei suæ partem alicui legauit, aut [g] heres ante iudicium familiæ erciscundæ acceptum partem suam alienauit, ad officium iudicis pertinet, vt eam partem quæ testatoris fuit, alicui iubeat tradi. 5

Quid veniat in hoc iudicium.

Quod pro emptore vel pro donato, puta, coheres possidet, in 6

a alium

b inter præstationes

c quod enim

d hoc iudicio

e *Nomina enim, id est, debita ipso iure diuisa sunt, quo actiones hæreditariæ pro portionibus hæreditariis in hæredes transeunt: nec manẽt communes, vt corpora, quæ per iudicem in partes diuisas distribuuntur: cum non nisi per partes pro indiuiso in hæredes ipso iure transmittantur. l. ea, quæ. C. eod. l. non possumus. sup. Si pars hæred. pet. Baro in manualibus.*

f iudicio experiri.

g siue hæres

in familiæ erciſcundæ iudicium venire negat Pomponius.
7 Idem ſcribit, cũ ego & tu heredes Titio extitiſſemus, ſi tu
partem fundi quem totum hereditarium dicebas[a], à Sempro
nio petieris, & victus fueris, mox eandem partem à Sempro-
nio emero, & traditus mihi fuerit, agẽte te familiæ erciſcun-
dæ iudicio, non veniet[b] non ſolum hoc quod pro herede poſ-
ſidetur, ſed nec id quod pro emptore: cum enim per iudicem
priorem apparuit, totam non eſſe hereditatis, quẽadmodum
in familiæ erciſcundæ iudicium veniat?

De iis, quæ diuiſionem non recipiunt.

8 An ea ſtipulatio qua ſinguli heredes inſolidum habent
actionem, veniat in hoc iudicium, dubitatur: veluti ſi is qui
viam, iter, actus ſtipulatus erat, deceſſerit: quia talis ſtipu-
latio per legem duodecim tabularum non diuiditur: quia
nec poteſt: ſed verius eſt non venire eam in iudicium, ſed
omnibus inſolidum competere actionem. & ſi[c] non præſte-
tur via, pro parte hereditaria condemnationem fieri opor-
9 tet. Contra ſi promiſſor viæ deceſſerit pluribus heredibus
inſtitutis, nec diuiditur obligatio, nec dubium ||eſt|| quin
duret: quoniam viam promittere[d] & is poteſt qui fundum
non habet: igitur quia ſinguli inſolidum tenentur, officio
iudicis cautiones interponi debere, vt ſi quis ex his conuen-
tus litis æſtimationem præſtiterit, id pro parte à ceteris con-
10 ſequatur. Idem dicendũ eſt & ſi teſtator viã legauerit. In
illa quoque ſtipulatione proſpiciendum eſt coheredibus, ſi
teſtator promiſerat, NEQVE PER SE NEQVE
PER HEREDEM SVVM FIERI QVO MI-
NVS IRE AGERE POSSIT: quoniam vno pro-
hibente, inſolidum committitur ſtipulatio: ne vnius factum
11 ceteris damnoſum ſit. Idem iuris eſt in pecunia ||promiſſa||
à teſtatore, ſi ſub pæna promiſſa ſit: nam licet hæc obligatio
diuidatur per legem duodecim tabularum, tamen quia ni-
hilum[e] prodeſt ad pœnam euitandam partem ſuam ſol-
uere, ſiue nondum ſoluta eſt pecunia, nec dies venit, proſpi-
ciendum eſt per cautionem, vt de indemnitate caueat per
quem factum fuerit ne omnis pecunia ſolueretur: aut vt ca-
ueat, ſe ei qui ſolidum[f] ſoluerit, partẽ præſtaturum: ſiue etiam
[g] ſoluit vnus vniuerſam pecuniam quam defunctus promit-
tit ne poena committeretur, familiæ erciſcundæ iudicio à
coheredibus partes recipere poterit. Idem obſeruatur in
pignoribus † ſoluendis: nam niſi vniuerſum quod debetur
12 offerretur, iure pignus creditor vendere poteſt. Si vnus ex
coheredibus noxali iudicio ſeruum hereditarium defenderit,
& litis æſtimationem optulerit, cum hoc expediret, id pro
parte hoc iudicio conſequatur. Idem eſt & ſi vnus legatorum

a dicebat, à Semp.
b non ſolum non veniet
c Sed & ſi
d *Et tenetur actione perſonali ex ſtipulatu, ad id quod intereſt, ſi viam præſtare non poßit. non eſt contraria l. 1. com. præd. ſup. vt credidit Accur. in qua diuerſa ſpecies tractatur.*
e nihil prodeſt
f in ſolidum
g iam ſoluit
† luendis

nomine cauerit, ne in possessionem mitterentur. & omnino quæ pro parte expediri non possunt, si vnus cogente necessitate fecerit, familiæ erciscundæ iudicio locus est.

De dolo, & culpa.

Non tantùm dolum, sed & culpam in re hereditaria præstare debet coheres: quoniam cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum. non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias: quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi: & ideo negotiorum gestorum ei actio non competit. talem igitur diligentiam præstare debet, qualem in suis rebus. Eadem sunt, si duobus res legata sit: nam & hos coniunxit ad societatem non consensus, sed res. 13

Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario aliquis ex heredibus legatarij non consentiendo impedierit legatum, is qui impedit, hoc iudicio ceteris quanti intersit eorum damnabitur. Idem [a] est si è contrario vnus ex heredibus, à quibus generaliter homo legatus est quem ipsi elegerint, noluerit consentire vt præstetur quem soli omnibus expediebat: & ideo conuenti à legatario iudicio, pluris damnati fuerint. 14

Item culpæ nomine tenetur qui cum ante alios ipse adisset hereditatem, seruitutes prædiis hereditariis debitas passus est non vtendo amitti. 15

Si filius cum patrem defenderet, condemnatus soluerit vel viuo eo vel post mortem, potest æquius dici, habere petitionem [b] à coherede in familiæ erciscundæ iudicio. 16

Iudex familiæ erciscundæ nihil debet indiuisum relinquere. Item curare debet vt de euictione caueatur his quibus adiudicat. 17

Si pecunia quæ domi relicta non est, per præceptionem relicta sit, vtrum vniuersa à coheredibus præstanda sit, an pro parte hereditaria, quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur. & magis dicendum est vt id præstandum sit, quod præstaretur, si pecunia esset inuenta. 18

[a] Idem etiam & si

[b] eum repetitionē

XXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

OFficio ‖autem‖ iudicis conuenit, iubere rem hereditariam venire vnam pluresúe: pecuniamque ex pretio redactam ei numerari cui legata sit.

Res iudicata pro parte valere non potest.

XXVII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

IN hoc iudicio condemnationes & absolutiones in omnium [c] persona faciendæ sunt: & ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio, in ceterorum quoque persona quod fecit iudex non valebit: quia non potest ‖ex‖ vno iudicio res iudicata in partem valere, in partem non valere.

[c] *Qui quidem hoc iudicio egerint: nam aliquos tantùm ex coheredibus, nō autem omnes agere posse hoc iudicio constat. l. 2. §. dubitandū, suprà eod.*

XXVIII. GAIVS libro septimo ad Edictū prouinciale

REm pignori creditori datam si per præceptionem legauerit

rit teſtator, officio iudicis continetur, vt ex communi pecunia luatur[a]: eamque ferat is cui eo modo fuerat legata.

a ſoluatur

De re pignori data.

XXVIIII. PAVLVS libro viceſimo tertio ad Edictum

SI pignori res data defuncto ſit, dicendum eſt, in familiæ erciſcundæ iudicium venire: ſed is cui adiudicabitur, in familiæ erciſcundæ iudicio pro parte coheredi erit damnandus. nec cauere debet coheredi indemnem eum fore aduerſus eum qui pignori dederit: quia pro eo erit[b] ac ſi hypothecaria vel Seruiana actione petita litis æſtimatio oblata ſit: vt & is qui optulerit, aduerſus dominum vindicantem exceptione tuendus ſit. Contra quoque ſi is heres cui pignus adiudicatum eſt, velit totum reddere[c], licet debitor nolit, audiendus eſt. Non idem dici poteſt, ſi alteram partem creditor emerit: adiudicatio enim neceſſaria eſt, emptio voluntaria: niſi ſi obiciatur creditori, quod animoſè licitus[d] eſt. ſed huius rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum eſt ac ſi debitor per procuratorem egiſſet: &[e] eius quod propter neceſsitatem[f] impendit, etiam vltro[g] eſt actio creditori.

b dedit
c reddi
d licitatus
e vt & eius
f neceſsitatem vel vltra impendit,
g ſit actio creditori: *magis placet Flor. cuius ſenſus eſt, neceſſariæ impenſæ nomine creditorē ex parte ſua agere poſſe.*

De loco religioſo.

XXX. MODESTINVS libro ſexto Reſponſorum

FVndus mihi communis eſt pupillæ[h] coheredi: in eo fundo reliquiæ ſunt conditæ, quibus religio ab vtriuſque[i] patribus debebatur: nam parentes quoque eiuſdem pupillæ[k] ibi ſepulti ſunt: ſed tutores diſtrahere fundum volunt: ego non conſentio: ſed portionem meam poſsidere malo, cum vniuerſitatem emere non poſsim, & velim pro meo arbitrio exſequi ius religionis: quæro an rectè arbitrum communi diuidundo ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter qui familiæ erciſcundæ datur, iſdem partibus fungi poſsit, vt hanc poſſeſsionem exemptis[l] ceteris corporibus hereditariis, pro iure cuique nobis partiatur. Herennius Modeſtinus reſpondit, nihil proponi cur familiæ erciſcundæ iudicio addictus[m] arbiter officium ſuum etiam in eius fundi de quo agitur, diuiſionem interponere non poſsit: ſed religioſa loca in iudicium non deduci, eorumque ius ſingulis heredibus inſolidum competere.

h & pupillæ
i vtriſque partibus, *Rectius eſt.*
k puellæ ibi
l exceptis cæteris
m aditus arbiter

XXXI. PAPINIANVS libro ſeptimo Quæſtionum

SI ſeruus pignori obligatus luatur ab vno ex heredibus, quamuis poſtea decedat, officium tamen arbitri durat: ſufficit enim communionis[n] cauſa quæ præceſsit, quæque odie[o] duraret, ſi res non intercidiſſet.

n communis
o hodie

Diuisio facta à patre.

XXXII. IDEM libro secundo Responsorum

a in filios

QVæ pater inter [a] filios non diuisit, post datas actiones vice diuisionis ad singulos pro hereditaria portione pertinent: modò si cetera quæ non diuisit, in vnum generaliter non contulit, vel res datas non sequuntur.

XXXIII. IDEM libro septimo Responsorum

b à nexu

SI paterfamilias singulis heredibus fundos legando diuisionis arbitrio fungi voluit, non aliter partem suam coheres præstare cogetur quàm si vice mutua partem nexu [b] pignoris liberam consequatur.

Aestimatio quæ fit tempore diuisionis, non facit emptionem.

XXXIIII. IDEM libro octauo Responsorum

SEruos inter coheredes tempore diuisionis æstimatos, non emendi sed diuidendi animo pretiis adscriptos videri placuit: quare suspensa condicione mortuos tam heredi quàm fideicommissario deperisse.

XXXV. IDEM libro duodecimo Responsorum

c quæratur.

POmponius Philadelphus dotis causa prædia filiæ, quam habebat in potestate, tradidit: & reditus eorum genero solui mandauit: an ea præcipua filia retinere possit, cum omnes filios heredes instituisset, quærebatur [c]. iustam causam retinendæ possessionis habere filiam, quoniam pater prædia de quibus quærebatur, dotis esse voluit, & matrimonium post mortem quoque patris steterat, respondi: filiam etenim quę naturaliter agros tenuit, specie dotis cuius capax fuisset defendi.

Diuisione facta per iudicem cum opinato hærede, non est locus repetitioni.

XXXVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum

d suprà in alterutro: suprà redundat: & alterutro, minus elegans est quàm altero.

CVm putarem te coheredem meum esse, idque verum non esset, egi tecum familiæ erciscundæ iudicio, & à iudice inuicem adiudicationes & condemnationes factæ sunt: quęro, rei veritate cognita vtrum condictio inuicem competat, an vindicatio: & an aliud in eo qui heres est, aliud in eo qui heres non sit, dicendum est. respondi, qui ex asse heres erat, si cum putaret se Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiæ erciscundæ iudicium, & condemnationibus factis soluerit pecuniam, quoniam ex causa iudicati soluit, repetere non potest. Sed tu videris eo moueri, quòd non est iudicium familiæ erciscundæ nisi inter coheredes acceptum: sed quamuis non sit iudicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quòd quis se putat condemnatum. Quòd si neuter eorum heres fuit, sed quasi heredes essent, acceperint familiæ erciscundæ iudicium, de repetitione idem in vtrisque dicendum est quod diximus in altero [d]. Planè si sine iudice diuise-

diuiserint res, etiam condictionem [a] earum rerum, quæ ei cesserunt quem coheredem esse putaBit [b] qui fuit heres, competere dici potest: non enim transactum inter eos intellegitur, cum ille coheredem esse putauerit.

a etiam condictio est

b esse putauerint, *& reliqua huius legis verba desunt in aliis codicibus: quæ tamen otiosa nō sunt. Vide Alc. lib. 1. dispunct. c. 8.*

XXXVII. SCAEVOLA libro duodecimo Quæstionum

QVi familiæ erciscundæ iudicio agit, non confitetur aduersarium sibi esse coheredem.

XXXVIII. PAVLVS libro tertio Responsorum

LVcius & Titia fratres emancipati [c] à patre, adulti [d] curatores acceperunt: hi communes pecunias ex redditibus redactas singulis subministrauerunt: postea ||omne|| patrimonium diuiserunt: & post diuisionem Titia soror Lucio fratri suo cœpit quæstionem mouere, quasi amplius accepisset quàm ipsa acceperat: cum Lucius frater eius non amplius sua portione, immo minus quàm dimidiam [e] consecutus sit: quero, an Titię competat aduersus fratrem actio. Paulus respondit, secundum ea que proponuntur. si Lucius non amplius ex reditu prędiorum communium accepit quàm pro hereditaria portione ei competeret, nullam sorori eius aduersus eum competere actionem. idem respondit, cum ex decretis alimentis à pretore amplius fratrem accepisse diceretur quàm sororem: non tamen vltra partem dimidiam.

c & emancipati

d & adulti

e dimidia

Sumptuum ratio in hoc iudicio.

XXXVIIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum

EX parte heres institutus causam de totis bonis, quam omnes heredes patiebantur || ob inultam [f] mortem ||, suscepit, & optinuit. coheres ab eo partem suam petebat, nec partem sumptuum factorum in litem pręstare volebat: quęsitum est, an doli exceptio noceret. respondi, si idcirco amplius erogatum esset, quòd ipsius quoque causa defensa esset, habendam rationem sumptuum. Sed & si omiserit doli exceptionem, agere potest de recipienda portione sumptuum.

f *Desunt hæc verba, quæ non esse otiosa, nec rectè expūcta puto: continent enim istam causam hæreditatis ab hæredibus auferēdæ. l. hæredem de his, quæ, vt ind. aufer.*

Species, in qua dos non confertur ex voluntate defuncti.

1 Intestatò moriens codicillis prædia sua omnia & patrimonium inter libros diuisit: ita vt longè amplius filio quàm filiæ relinqueret: quæsitum est, an soror fratri dotem conferre deberet. respondi, secundum ea quæ proponerentur, si nihil indiuisum reliquisset, rectius dici ex voluntate defuncti

2 collationem dotis cessare. Seruo [g] libertatem dedit qui erat annorum quindecim, cum erit annorum triginta: eidem ex die mortis suæ quoad viueret ciVariorum nomine denarios denos, vestiarij, denarios vigintiquinque [h] præstari se velle significauit. quæsitum est, an vtile esset ciVariorum & vestiariorum legatum, cum Stichus ante libertatis tempus decesserit. & an si non est vtile, heres qui prestiterat, à coherede

g Sticho

h vicenos quinos

repetere posſit, apud quem morabatur. reſpondi, non quidem debita fuiſſe: ſed ſi id quod datum eſt in alimenta, conſumptum ſit, repeti non poſſe.

Frater fratri cohæredi debita non imputat.

Filius reipublicæ debita quæ poſt mortem patris contraxit, fratri ſuo pro parte hereditaria reputare non poteſt, ſi non in omnibus ſocij eſſent: licet hereditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria magiſtratu [a] functus deceſsit. 3

a magiſtratũ nactus

De prælegato.

Duos filios ſcripſit heredes, & certos homines vnicuique eorum prælegauit, in quibus vni Stephanum cum peculio: is viuo teſtatore manumiſſus deceſsit: deinde pater: quæſitum eſt, an id quod in peculio habuit Stephanus prius quàm manumitteretur, ad vtroſque filios pertineat, an verò ad eum ſolum cui cum peculio prelegatus fuerat. reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, ad vtroſque[b]. Pater † in filios diuiſit bona, & eam diuiſionem teſtamento confirmauit: & cauit vt es alienum quod vnuſquiſque eorum habet ſiue habebit, ſolus ſuſtineret: poſtea vnus ex filiis cum pecunia Mutuaretur, interuenit pater: eiuſque cõſenſu prædia que filio adſignauerat, pignori data ſunt: poſt mortẽ patris eadẽ predia idem filius poſsedit: vſuras ſoluit: quero an familię erciſcunde iudicio, ſi predia pignori data diſtrahat creditor, aliquid ei à coherede præſtandum ſit: reſpondi, ſecũdum ea quæ proponerentur, non [c] eſſe præſtandum. 4 5

b ad vtroſque pertinere: *gloſſema eſt, pertinere.*

† inter

c nihil eſſe

De fidei commiſſario.

XL. GAIVS libro ſecundo Fideicommiſſorum

SI ex aſſe heres inſtitutus rogatus ſit mihi partem aliquam reſtituere, veluti dimidiam, vtile familiæ erciſcundæ iudicium rectè inter nos agetur.

Diuiſio alimentorum nulla.

XLI. PAVLVS libro primo Decretorum

QVædam mulier [d] ab iudice appellauerat, quòd diceret eum de [e] diuidenda hereditate inter ſe & coheredem non tantùm res, ſed ‖&‖ libertos diuiſiſſe: & alimenta quæ dari teſtator certis libertis iuſsiſſet: nullo enim iure id cum feciſſe. Ex diuerſo reſpondebatur, conſenſiſſe eos diuiſioni: & multis annis alimenta ſecũdum diuiſionem præſtitiſſe. Placuit ſtandum eſſe alimentorum præſtationi. ſed & illud adiecit, nullam eſſe libertorum diuiſionem.

d *Camelia Pia ab Hermogene, vt cõſtat ex l. vlt. de iur. patr. inſcriptio enim et res ipſa oſtendit, eandem ſpeciem vtroque loco tractari.*

e in diuidenda

XLII. POMPONIVS libro ſexto ad Sabinum

SI ita legatum fuerit vni ex heredibus, QVOD MIHI DEBET, PRAECIPITO, officio iudicis familiæ erciſcundæ continetur, ne ab eo coheredes exigant. nam & ſi quod alius deberet,

deberet, præcipere vnus iussus fuerit, officio iudicis actiones ei præstari debebunt pro portione coheredis.

Vnus heredum rectè prouocat alios ad diuisionem.

XLIII. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

ARbitrum[a] familiæ erciscundæ vel vnus petere potest. nam prouocare apud[b] iudicem vel vnum heredem posse palam est. igitur & præsentibus ceteris & inuitis poterit vel vnus arbitrum[c] poscere.

a arbitrium
b ad iudicem
c arbitrium

Communi diuidundo.

XLIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

INter coheredes etiam communi diuidundo[d] agi potest, vt res[e] dumtaxat quæ eorum communes sint, & causæ ex his rebus pendentes in iudicium veniant. de ceteris verò in integro[f] sit familiæ erciscundæ iudicium.

d diuidundo iudicio
e vt eæ res
f integrè sit: *hæc lectio vitiosa est. itaque nonnulli legunt* integrum sit, *mihi placet Florent. quòd in vetustissimo libro reperiatur.*

Adiudicatio.

1 Si familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo actum sit, adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando.
2 Si coheredes absente vno coherede rem vendiderunt, & in ea re dolo malo fecerunt quo plus ad eos perueniret, vel familiæ erciscundæ iudicio præstabunt ei qui afuit, vel hereditatis petitione.

De fructibus.

3 Fructus quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciscundæ iudicio[g] prestare cum Iulianus ait, quàm si cum sciret hereditarium fundum esse ceperit[h].

g Directo: *nam vtili præstare debet exemplo eius, qui bona fide hæreditatem possedit l. sed & si lege. §. pen. & vlt. supra de pet. hære. Azo.*
h esse eos perceperit. *Sequere Flor. quòd paulò antè ita locutus sit Paulus.*

Iudicium duplex.

4 Qui familiæ erciscundæ, & communi diuidundo, & finiũ regundorum agunt, & actores sunt & rei. ‖&‖ ideo iurare debent non calumniæ causa litem intendere, ‖&‖ non calumniæ causa ad[i] infitias ire.

i Deest, *& rectè: vix enim latini auctores hanc præpositionẽ addunt.*

An aduersus cohæredem detur repetitio.

5 Quod ex facto suo vnus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria præstat, à coherede non repetet: veluti si à se heredéque suo dolum malum afuturum defunctus spopondit: vel neque per se neque per heredem suum fore quominus quis eat agat. immo & si[k] reliqui propter factum vnius teneri cœperint, quasi[l] condicio stipulationis hereditariæ exstiterit, habebunt familiæ erciscundæ iudicium cum eo propter quẽ
6 commissa sit stipulatio. Si quis stipulatus fuerit, Titium heredémque eius ratum habiturum, & Titius pluribus heredibus relictis decesserit, eum solum teneri qui non habuit ratum. &[m] solum ex heredibus stipulatoris acturum à quo
7 fuerit petitum. Vsufructu vxori legato donec ei dos soluatur, per arbitrum familiæ erciscundæ tam id quod cohere-

k imo si
l quia conditio
m & eum solum

a recuperari

dis nomine ex dote solutum sit reciperare [a]‖potest‖, quàm vt coheres soluat, effici posse Cassius ait. & verum est.

Si duo coheredes damnati sint statuam ponere, & altero 8
cessante alter eam fecerit, non esse iniquum Iulianus ait, familiæ erciscundæ iudicium dare [b], vt pars impendiorum boni viri arbitratu præstetur.

b dari

XLV. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

c si id quod

SI [c] quid contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in familiæ erciscundæ iudicium non venit. Dolus quem seruus heredis admisit, in iudicium familiæ erciscundæ non venit [d]: nisi si domini culpa in hoc erat, quod [e] non idoneum seruum rei communi applicuerit.

d Hoc enim iudicio cō uenitur quis de eo, quod gessit: ergo nō de dolo serui sine vlla sua culpa commisso. l. qui heres erat, infrà.

e qui non

Præceptio dotis.

XLVI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum

f actio pendet

SI maritus sub condicione à patre ‖heres‖ institutus sit, interim vxoris de dote actionē [f] pēdere. Planè si post mortē soceri diuortiū factū sit, quamuis pendente condicione institutionis, dicendum est præceptioni ‖dotis‖ locum esse: quia mortuo patre quædam filios sequuntur, etiam antequam fiant heredes: vt matrimonium, vt liberi, vt tutela. igitur & dotē precipere debet qui onus matrimonij post mortem patris sustinuit: & ita Scæuolæ quoque nostro visum est.

Pendente hoc iudicio, hæredes agunt pro sua quisque parte.

XLVII. POMPONIVS libro vicensimo primo ad Sabinum

IN iudicio familiæ erciscundæ vel communi diuidundo, si dum res in arbitrio sit, de iure prædij controuersia sit, placet omnes eos inter quos arbiter sumptus sit, & agere & opus nouum nuntiare pro sua quemque parte posse. & cum adiudicationes ab arbitro fiant, si vni adiudicetur totus fundus, caueri oportet vt quæ ex his actionibus recepta fuerint reddantur: aut quæ in eas impensæ factæ fuerint præstentur. & si cum res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum

g consequi

sequi [g] integram actionem, cui totus fundus ‖adiudicatus fuerit: ‖aut pro quacumque parte adiudicatus erit. Item quæ 1
res moueri possint, & in ea iudicia veniant, si interea subrepte sint, furti agere eos quorum istæ res periculo fuerunt posse.

De pluribus hæredibus vnius ex litigatoribus mortui.

XLVIII. PAVLVS libro duodecimo ad Sabinum

SI familiæ erciscundæ vel communi diuidundo vel finium regundorum actum sit, & vnus ex litigatoribus decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudiciū scindi. sed aut omnes heredes accipere id debent, aut dare vnū pro cura-

curatorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.

De alienatione necessaria.

XLVIIII. VLPIANVS libro secundo Disputationum

QVi erat heres ex parte institutus, testatorem[a] iussus à prętore sepelire, seruum cui erat testamento data libertas, ideo distraxit, duplámque promisit: & ex ea cautione cōuentus præstitit. quæsitum est an familiæ erciscundę iudiciò consequatur quod ex duplæ stipulatione abest. primò videamus an hic debuerit duplam[b] cauere. & mihi videtur non debuisse. hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahunt. ceterum si officio distrahentis fungitur[c], non debet[d] adstringi. non magis quàm si quis ad exsequendā sententiam à prætore datus distrahat. nam & hic in ea condicione est, ne cogatur implere quod coguntur hi qui suo arbitrio distrahunt. nam inter officium suscipientis[e] & voluntatem distrahentis multū interest. quapropter re quidem integra stipulationem duplæ interponere non debuit. sed decernere prætor debet, esse †actori aduersus heredem existentem actionem ex empto, si res distracta fuisset euicta. si autem heres errauit, & cauit, & seruus perueniat ad libertatem, stipulatio committetur. quæ si fuerit commissa, æquum erit vtilem actionem ei aduersus coheredem dari, defecto[f] iudicio familiæ erciscundæ, ne in damno moretur. nam vt familiæ erciscundæ iudicio[g] agere quis posit, non tantùm heredem esse oportet, verùm ex ea causa, agere || vel conueniri, || quam gesit, quódque[h] admisit posteaquam heres effectus sit. ceterum cessat familiæ erciscundæ actio. & ideo si antequā quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familię erciscundæ iudicio non erit locus: quia non animo heredis gesisse videtur. Quare qui ante aditam hereditatē quid gesit, veluti si testatorem sepeliuit, familiæ erciscundæ iudicium non habet. sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus, familiæ erciscundæ iudicio consequi eum posse sumptum quem fecit in funus.

a à testatore, iussus à prætore distrahere, *cùm hæc verba exponāt causam, cur coactus fuerit hæres seruum distrahere: & in vetustißimis quibusque exemplaribus reperiantur, nihil video fuisse, cur expungerētur. itaq; sequere Florent.*

b de dupla

c funguntur.

d non debent

e officium suscipiētes, & voluntate distrahentes

† emptori

f directo

g iudicio cessante: *additum est ab iis, qui loco, defecto, legerūt,* directo.

h quámque

De eo, quod pater impendit pro filio studiorum causa.

L. IDEM libro sexto Opinionum

QVæ pater filio emancipato studiorum causa peregre agēti subministrauit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur[i].

i *Nou. de trien. & semis. §. illud. pertinere ad ea quæ simpliciter, non autem ob causam data sunt, plurium cōsensu receptum est: atque proinde hoc caput per eam non emendari.*

Præ-

Præceptio dotis.

LI. IVLIANVS libro octauo Digestorum

FVndus qui dotis nomine socero traditus fuerit, cum socer
filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum [a]
familiæ erciscundæ præcipi ita debet, vt ea causa filij sit, in
qua [b] futura esset, si dos per præceptionem legata fuisset. qua-
re fructus post litem contestatam percepti ad eum redigen-
di sunt, habita ratione impensarum. qui verò ante litem con-
testatam percepti fuerint, æqualiter ad omnes heredes perti-
nebunt. & [c] impensarum ratio haberi debet: quia nullus ca-
sus interuenire potest, qui hoc genus deductionis impediat.

a arbitrium
b quæ futura
c Sed & impensarū

Concursus iudicii familiæ erciscundæ, & petitionis hæreditatis.

Si ego à te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ 1
erciscundæ agere, ex causa vtrique nostrum mos gerendus est.
nam si ego totam hereditatem possideo, & te ex parte dimi-
dia heredem esse confiteor, sed à communione discedere vo-
lo, impetrare debeo familiæ erciscundæ iudicium: quia aliter
diuidi inter nos hereditas non potest. Item si tu iustam cau-
sam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius
quàm familiæ erciscundæ iudicium negotium distrahere ve-
lis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere. nam
quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ
erciscundæ iudicio [d] non deducuntur. veluti si ego debitor he
reditarius sim, iudicio familiæ erciscundæ non consequeris id
quod defuncto debui. per hereditatis petitionem cōsequeris.

d iudicium

Quod fuit defuncti, vel eius occasione obuenit, in hoc iudicium venit.

LII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem

MAeuius qui nos heredes fecit, rem communem habuit
cum Attio: si cum Attio communi diuidundo egisse-
mus, & nobis ea res adiudicata esset, venturam eam in fami-
liæ erciscundæ iudicio [e] Proculus ait. Seruus liber & he- 1
res esse iussus, id quod ex rationibus quas patrifamilias ges-
sisset, || & || penes se retineret, iudicio familiæ erciscundæ [f] cohe-
redibus suis præstabit.

e iudicium

f *Dummodo gessisset ante mortem testatoris: quæ enim post mortem eius gessit, iudicio negotiorum gestorum præstat. l. eius qui. in princ. infrà si cert. pet.*

Adiudicatio.

Arbiter familiæ erciscundæ inter me & te sumptus quæ- 2
dam mihi quædam tibi adiudicare volebat: pro his rebus al-
terum alteri condemnandos [g] esse intellegebat: quæsitum est
an possit pensatione vltro citróque condemnationis [h] facta
eum solum cuius summa excederet, eius dumtaxat summæ
quæ ita excederet, damnare. & placuit posse id arbitrum
facere.

g condemnandum
h vltro citroque facta condemnatione

Aestimatio.

Cum familiæ erciscundæ vel communi diuidundo agitur, 3
vniuersæ res æstimari debent: non singularum rerum partes.

LIII.

LIII. VLPIANVS libro secundo Responsorum

PEcuniam quam filius emancipatus ita credidit vt patri sol ueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri aduersus filium eiusdem quantitatis nomine actio competebat.

Pars alienata ab vno hærede desinit esse hæreditaria.

LIIII. NERATIVS libro tertio Membranarum

EX hereditate Lucij Titii quæ mihi & tibi cōmunis erat, fundi partem meam alienaui: deinde familiæ erciscundæ iudicium inter nos acceptum est. neq; ea pars quæ mea fuit, in iudicio veniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua: quia etiam si remanet in pristino iure, hereditariáque est, tamen alienatione meæ partis exit de communione. vtrum autem vnus heres partem suam non alienauerit, an plures, nihil interest: si modò aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria esse desiit.

Difficultas diuisionis.

LV. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

SI familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo iudicium [a] agatur, & diuisio tam difficilis sit, vt pænè iNpossibilis esse videatur, potest iudex in vnius personam totam condemnationem conferre, & adiudicare omnes [b] res.

a iudicio

b ei omnes

Fructus.

LVI. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

NOn solum in finium regundorum, sed & [c] familiæ erciscundæ iudicio præteriti quoq; temporis fructus veniunt.

c in familiæ

Diuisio facta pendente iudicio.

LVII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum

ARbitro quoque accepto fratres communem hereditatem consensu diuidentes, pietatis officio funguntur. quam reuocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat ætatis auxilium.

COMMVNI DIVIDVNDO TIT. III.

Causa huius actionis.

PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

COMMVNI diuidundo iudicium ideo necessariũ fuit, quòd pro socio actio magis ad personalis inuicem præstationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisionem. Denique cessat communi diuidundo iudicium, si res communis non sit. [d]

d *Neque fuit, quòd si fuit, non tamen sit, vtile communi diui. iudicium competit, l. si quis putans in prin. infra eo.*

II. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

NIhil autem interest, cum societate an sine societate res inter aliquos communis sit: nam vtroque casu locus est communi diuidundo iudicio. cum societate res communis est,

est, ‖veluti‖ inter eos qui pariter eandem rem emerunt. sine societate communis est, ‖veluti‖ inter eos quibus eadem res testamento legata est. In tribus [a] duplicibus iudiciis, familiæ erciscundæ, cōmuni diuidundo, finium regundorū, quæritur quis actor intellegatur, quia par causa omnium videtur. sed magis placuit eum videri actorē qui ad iudiciū prouocasset. 1

a in tribus istis

Quid veniat in hoc iudicium.

III. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

IN communi diuidundo iudicio nihil peruenit [b] vltra diuisionem rerum ipsarum quæ communes sint: [c] & si quid in his damni datum factúmve est, siue [d] quid eo nomine aut abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis & familiæ erciscundæ & cōmuni diuidūdo iudex seruare debet.

b venit vltra
c quàm si quid
d vel quid eo

IIII. IDEM libro nonodecimo ad Edictum

PEr hoc iudicium corporalium rerum fit diuisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis. De puteo quæritur, an communi diuidundo iudicio agi possit. & ait Mela ita demum posse, si solum eius commune sit. 1

Hoc iudicium bonæ fidei est. quare si vna res indiuisa relicta sit, valeVit vtique ‖&‖ ceterarum diuisio. & poterit iterū communi diuidundo agi de ea quæ indiuisa mansit. Sicut autem ipsius rei diuisio venit in communi diuidūdo iudicio, ita etiam præstationes veniunt. & ideo si quis impensas fecerit, consequatur [e]. sed [f] si non cum ipso socio agat, sed cum herede socij, Labeo rectè existimat impensas & fructus à defuncto perceptos venire. Planè fructus antè percepti quàm res communis esset, vel sumptus ante facti in communi diuidundo iudicium non veniunt. Ea propter scribit Iulianus, si missi in possessionem damni infecti simus, & antequam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi diuidundo iudicio consequi [g] me non posse. 2 3

e consequetur
f sed & si

g Summo iure: suadet tamen æquitas, vt consequar: ne euidenti iniuria adficiar. l. si seruus communis, in fi. sup. de noxa. act.

V. IVLIANVS libro secundo ad Vrseium Ferocem

SEd si res non defenderetur, & ideo iussi sumus à prætore eas ædes possidere, & ex hoc dominium earum [h] nanciscceremur, respondit Proculus, communi diuidundo iudicio partem eius impensæ me seruaturum esse.

h eorum nanciscerer mur,

VI. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum

SI quis putans sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, cum esset cum alio cōmunis, agi poterit ‖vtili‖ [i] cōmuni diuidundo iudicio. quare & si fundū Titius alienauerit, licet hic cōmuni diuidundo iudicio locus non sit, quia à cōmunione discessum est, vtili tamen locum futurū, quod datur de præstationibus, quotiens cōmunis [k] esse desiit. Siue autem locādo fundū cōmunem siue 1

i Deest, non rectè: ex eo enim quòd res communis non est, apparet vtile iudicium competere, non directum.
k communio

ſiue colendo, de fundo communi quid ſocius conſecutus ſit, communi diuidundo iudicio tenebitur. & ſi quidem cõmuni nomine id fecit, neque lucrum neque damnum ſentire eum oportet. ſi verò non communi nomine, ſed vt lucretur ſolus, magis eſſe oportet vt & damnum ad ipſum reſpiciat. Hoc autem ideo præſtat communi diuidundo iudicio, quia videtur

2 partem ſuam non potuiſſe expeditè locare. Ceterum non aliàs communi diuidundo iudicio locus erit, vt & Papinianus ſcribit, niſi id demum geſsit [a], ſine quo partem ſuam rectè adminiſtrare non potuit. alioquin ſi potuit, habet negotiorũ

a geſsit aliquis.

3 geſtorum actionem: eáq; tenetur. Siquid poſt acceptum cõmuni diuidundo iudicium fuerit impenſum: Nerua rectè exiſtimat etiam hoc venire. ſed & partem venire Sabinus & Atilicinus reſponderunt. ſed & acceſsionem & deceſsionem

4 hoc iudicium accipere Idem exiſtimauerunt. Si quis in cõmunem locum mortuum intulerit, an religioſum fecerit videndum ‖eſt.‖ ſanè ius quidem inferendi in ſepulchrum vnicuique inſolidum competit. locum autem purum alter non poteſt facere religioſum. Trebatius autem & Labeo quamquam putant non eſſe locum religioſum factum, tamen pu-

5 tant in factum agendum. Si damni infecti inſolidũ † prædibus caueris, Labeo ait communi diuidundo iudicium tibi non eſſe: cum neceſſe tibi non fuerit inſolidum cauere: ſed ſuf-

† pro ædibus

6 ficere [b] pro parte tua. quæ ſententia vera eſt. Si fundus cõmunis nobis ſit, ſed pignori datus à me, venit quidem in cõmuni diuidundo, ſed ius pignoris creditori manebit etiam ſi adiudicatus fuerit. nam & ſi pars ſocio tradita fuiſſet, integrũ maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris partem æſtimare debere, quòd ex pacto vendere eam rem

b ſed ſufficeris

7 creditor poteſt, Iulianus ait. Idem ‖Iulianus‖ ſcribit, ſi is cũ quo ſeruum communem habebam, partem ſuã mihi pignori dederit, & communi diuidundo agere cœperit, pigneratitia exceptione eum ſummoueri debere. ſed ſi exceptione vſus non fuero, officium iudicis erit, vt cũ debitori totum hominẽ adiudicauerit, partis [c] æſtimatione eum condemnet. manere enim integrum ius pignoris. quòd ſi adiudicauerit iudex mihi, tanti dumtaxat me condemnet, quanto pluris pignus ſit quàm pecunia credita. & debitorem à me iubeat liberari.

c in partis æſtimationem

8 Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri poteſt, vt alteri fundum alteri vſumfructum adiudicet. Cetera eadem [d] ſunt,

9 quæ in familiæ erciſcundæ iudicio tractauimus. Vrſeius ait, cum in communi ædificij vicinus nuntiauit ne quid operis fieret, ſi vnus ex ſociis ex hac cauſa damnatus fuiſſet, poſſe eã pœnam à ſocio pro parte ſeruare. Iulianus autem rectè notat, ita demum hoc verum eſſe, ſi interfuit ædium hoc fieri.

d *Eadem eſt enim ratio hæreditatis, & cuiuslibet alterius rei communis: vt eleganter Cice. in Ora. pro Roſc. Comœdo, circa finem oſtendit.*

Ve-

Vectigalis fundus.

a lib. 30. ad Sab.

VII. IDEM libro vicensimo [a] ad Edictum

COmmuni diuidundo iudicium locum habet & in vectigali agro. Vectigalis [b] ager an regionibus diuidi posſit, videndum: magis autem debet iudex abſtinere huiuſmodi diuiſione. alioquin præſtatio vectigalis confũdetur. Neratius ſcribit, arbitrum, ſi regionibus fundum non vectigalem diuiſum duobus adiudicauerit, poſſe quaſi in duobus fundis ſeruitutem imponere. Qui in rem Publicianam habent, etiam communi diuidundo iudicium poſſunt exercere. Ex [c] quibuſdam autem cauſis vindicatio ceſſat. ſi tamen iuſta cauſa eſt poſsidendi, vtile communi diuidundo cõpetit, vtputa ſi ex cauſa indebiti ſoluti res poſsideatur.

b Si vectigalis

1 · 2

c De quibus etiam

Inter quos detur hoc iudicium.

Inter prædones autem hoc iudicium locum non habet. nec ſi precario poſsideant, locum habebit. nec ſi clam [d]. quia iniuſta eſt poſſeſsio iſta. precaria verò iuſta quidem, ſed quæ non pergat ad iudicij vigorem. 3 Iulianus ſcribit, ſi alter poſſeſſor prouocet, alter dicat eum vi poſsidere, non debere hoc iudicium dari, nec poſt annum quidem: quia placuit etiã poſt annum in eum qui vi deiecit, interdictum reddi. & ſi precario, inquit, dicat eum poſsidere, adhuc ceſſabit hoc iudiciũ: quia & de precario interdictum datur. Sed & ſi clam dicatur poſſidere qui prouocat, dicendum eſſe ait, ceſſare hoc iudicium: nam de clandeſtina poſſeſsione competere interdictum inquit. 4 Si duo ſint qui rem pignori acceperunt, æquiſsimum eſſe vtile communi diuidundo iudicium dari. Sed & ſi de vſufructu ſit inter duos controuerſia, dari debet. Item ſi duo à prætore miſsi ſint in poſſeſsionem legatorum: eſt enim iuſta cauſa poſsidendi cuſtodiæ gratia. Ergo & ſi duo ventres, idẽ erit dicendum. quod habet rationem. Planè ſi iam [e] damni infecti miſſus iuſſus ſit poſsidere, non erit huic vtili iudicio locus, cum vindicationem habere poſsit. 5 Cum de vſufructu communi diuidundo iudicium [f] agitur, iudex officium ſuũ ita diriget, vt vel regionibus eis vti frui permittat, vel locet vſumfructum vni ex illis, vel tertiæ perſonæ, vt hi penſiones ſine vlla controuerſia percipiant: vel, ſi res mobiles ſint, etiam ſic poterit, vt inter eos [g] cõueniat, caueántque per tempora ſe vſuros & fruituros: hoc eſt vt apud ſingulos mutua vice certo tempore ſit vſusfructus. 6 Neq; colonis neque eis qui depoſitum ſuſceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter poſsideant. 7 Inter eos qui pignori acceperunt, talis diuiſio fieri debet, vt non vero pretio æſtimetur pars, ſed in tantum dumtaxat, quantum pro ea parte debetur. & [h] adſignetur quidem pignus vni ex creditoribus, licentia tamen nõ dene-

d nec ſi vi, aut clã.

e cauſa damni

f iudicio agitur,

g inter ſe conueniant

h & ſi adſignetur

denegetur debitori debitum offeRe, & pignus suum luere.
Idémque dicitur & [li] possessor pignoris litis æstimationẽ
8 pigneraticiam [a] in rem agenti offerat. Si debitor [b] com-
munis prædij partem pignori dedit, & à domino alterius par
tis prouocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius de-
bitoris, licendo [c] superauit, & debitor eius cui res fuit adiu-
dicata, velit partem suam prædij reciperare soluto eo quod
ipse debuit, eleganter dicitur non esse audiendum, nisi & eam
partem paratus sit reciperare quam creditor per adiudicatio-
nem emit. Nam & si partem vendideris rei, & prius quàm
traderes emptori, communi diuidundo iudicio prouocatus
fueris, aliáque [d] pars tibi adiudicata sit, consequenter dicitur
ex empto agi non posse: nisi totam rem suscipere fuerit para-
tus: quia hæc pars beneficio alterius venditori accessit. quin-
immo etiam ex vendito posse conueniri emptorem, vt reci-
piat totum. solum illud spectandum erit, num fortè fraus ali-
qua venditoris interuenit. Sed & si distracta parte cesserit vi-
ctus licitatione venditor, æquè pretium vt restituat, ex em-
pto tenebitur. Hæc eadem & in mandato, ceterísque huius
generis iudiciis seruantur [e].

a Pignoraticia propriè in personam competit. Itaq; pignoraticia pro hypothecaria hic posita est, vt & l. 3. §. est autẽ. infrà ad exhib.
b Idem visum est Celso, in eadem specie. l. idem Iulianus. §. idẽ Celsus. de act. emp.
c licitando
d alteráque
e seruabuntur.

VIII. PAVLVS libro vicensimo tertio ad Edictum

ET si non omnes qui rem communem habent, sed certi ex
his diuidere desiderant, hoc iudicium inter eos accipi po-
1 test. Si incertum sit an lex Falcidia locum habeat, inter le-
gatarium & heredem communi diuidundo agi potest, aut
incertæ partis vindicatio datur. Similiter fit & si peculium le-
gatum sit: quia in quantum res peculiares deminuit id quod
domino debetur incertum est.

Quid veniat in hoc iudicium.

2 Venit in communi diuidundo iudicium etiam si quis rem
communem deteriorem fecerit: fortè seruum vulnerando, aut
animum eius corrumpendo, aut arbores ex fundo exciden-
3 do. Si communis serui gratia noxæ nomine plus præstite-
4 rit [f], æstimabitur seruus, & eius partem consequetur. Item
si vnus insolidum de peculio conuentus & damnatus sit, est
cum socio communi diuidundo actio, vt partem peculij con-
sequatur.

f plus præstitit socius,

VIIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum

SEd [g] postquam socius serui communis nomine de pecu-
lio insolidum damnatus esset, si apud socium res peculares
intercidant, nihilo minus vtile erit iudicium communi di-
uidundo ad reciperandam partem pecuniæ. alioquin iniquũ
fore, si tota [h] ea res ad damnum eius qui iudicium acceperit,
pertineat. cum vtriusque [i] domini periculum in rebus pecu-
liaribus esse debeat. Nã & eum qui mandatu domini defen-

g Sed & postquam
h vt tota res
i neutrius: sed melior est Florent. Aug. lib. 1. c. 3.

sio-

ſionem ſerui ſuſcepit, omne quod bona fide præſtiterit, ſeruaturum: quãuis peculiũ poſtea interciderit. Hæc ita, ſi neutrius culpa interuenerit. Etenim dominũ cum quo de peculio agitur, ſi paratus ſit rebus peculiaribus petitori cedere, ex cauſa audiendum putauit. ſcilicet ſi ſine [a] dolo malo & fruſtratione id faciat.

a non dolo

X. PAVLVS libro vicenſimo tertio ad Edictum

ITem quamuis legis Aquiliæ actio in heredem non competat, tamen hoc iudicio heres ſocij præſtet [b], ſi quid defunctus in re cõmuni admiſit quo nomine legis Aquiliæ actio naſcitur. 1 Si vſus tantùm noſter ſit, qui neq; venire neq; locari poteſt [c], quemadmodum diuiſio poteſt fieri in cõmuni diuidundo iudicio, videamus. ſed prætor interueniet, & rem emẽdauit: vt ſi iudex alteri vſum adiudicauerit, non videatur alter qui mercedem accepit, non vti: quaſi plus faciat qui [d] videtur frui. quia hoc propter neceſsitatem fit. 2 In communi diuidundo iudicio iuſto pretio rem æſtimare debebit iudex. & de euictione quoque cauendum erit.

b præſtat.

c debeat.

d quia videtur

XI. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum prouinciale

IN ſumma admonendi ſumus, quòd ſi poſt interitum rei cõmunis is cui aliquid ex communione præſtari oportet, eo nomine agere velit, cõmuni diuidundo iudiciũ vtile datur. veluti ſi actor impenſas aliquas in rem communem fecit: ſiue ſocius eius ſolus aliquid ex ea re lucratus eſt, velut operas ſerui mercedésve, hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

XII. VLPIANVS libro ſeptuagenſimo primo ad Edictum

SI ædes communes ſint, aut paries communis, & eum reficere vel demolire [e] vel in eum immittere quid opus ſit, cõmuni diuidũdo iudicio erit agendum [f], aut interdicto vti poſſidetis experimur.

e demoliri

f *Quòd ſi non egerit, id iure ſuo illi non licet. l. parietem. de ſeruitut. vrbr. præd.*

XIII. IDEM libro ſeptuagenſimo quinto ad Edictum

IN iudiciũ cõmuni diuidũdo omnes res veniũt: niſi ſi quid fuerit ex cõmuni conſenſu exceptũ nominatim ne veniat.

XIIII. PAVLVS libro tertio ad Plautium

IN hoc iudiciũ ‖hoc‖ venit quod cõmuni nomine actum eſt, aut agi debuit ab eo qui ſcit ſe ſocium habere. 1 Impendia autem quæ dum proprium meum fundũ exiſtimo feci, quæ ſcilicet ſi vindicaretur fundi pars, per exceptionẽ doli retinere poſſem, an etiã ſi communi diuidundo iudicio mecum agetur, æquitate ipſius iudicij retinere poſsim conſiderandũ eſt. quod quidẽ magis puto: quia bonæ fidei iudicium eſt cõmuni diuidundo. ſed hoc ita, ſi mecũ agatur. Ceterum ſi alienauero partẽ meam, non erit vnde retinere poſsim. ſed is qui à me emerit an retinere poſsit, videndum eſt. nam ‖&‖ ſi vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine quæ ego feciſſem, ita vt

ego

ego, poterat retentionem facere. & verius est, vt & in hac specie expensæ retineantur. Quæ cum ita sint, rectissimè dicitur, etiam impendiorum nomine vtile[a] iudiciũ dari debere mihi in sociũ etiam manente rei communione. diuersum est enim cum quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena aut communis: hoc enim casu vbi quasi in rem meã impendo, tantùm retentionẽ habeo: quia neminẽ mihi obligare volui. at cum puto rem Titij esse quæ sit Meuij, aut esse mihi communẽ cum alio quàm est, id ago vt alium mihi obligem. & sicut negotiorum gestorum actio datur aduersus eum cuius negotia curaui, cum putarem alterius ea esse, ita & in proposito. igitur & si abalienauero prædiũ, quia in ea causa fuit, vt mihi actio dari deberet, danda mihi erit, vt Iulianus quoque scribit, negotiorum gestorum actio. Si conueniat ne omnino diuisio fiat, huiusmodi pactum nullas vires habere manifestissimum est. Sin[b] autem intra certum tempus, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet.

a *Rectè, vtile: quia ita species proponitur, vt impẽdia facta sint ab eo, qui proprium suum esse fundum tantùm existimabat, ac proinde verus dominus non erat. id quod indicant quoque sequentia, diuersũ &c.*

b Si autem ne intra

2 Si inter socios conuenisset, ne intra certum tempus societas diuideretur, quin vendere liceat ei qui tali conuentione tenetur, non est dubiũ. quare emptor quoq; communi diuidundo agendo, eadem exceptione summouebitur qua auctor eius summoueretur.

3 Si paciscatur socius ne partem suam petat, effectu tollitur societas.

XV. IDEM libro quinto ad Plautium

SI socius serui communis nomine conuentus & condemnatus sit, aget communi diuidundo & antequam[c] prestet. nam & si noxali iudicio cum vno actum sit, statim aget cũ socio vt ei pars traderetur: cautionibus interpositis, vt si non dederit, reddet.

c etiam antequàm

XVI. IDEM libro sexto ad Plautium

CVm socij diuidunt societatem, de eo quod sub condicione deberetur, cautiones interuenire solent.

XVII. MODESTINVS libro nono Regularum

QVi coheredes habet, si fundum pignori datum à testatore suo, comparauerit à creditore, non debet à coheredibus iudicio communi diuidundo conueniri.

Officium iudicis.

XVIII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum

VT fundus hereditarius fundo non hereditario seruiat, arbiter disponere non potest: quia vltra id quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest.

Differentia rei quæ duorum est pro parte certa, & quæ communis est pro indiuiso.

XVIIII. PAVLVS libro sexto ad Sabinum

ARbor quæ in confinio nata est, item lapis qui per vtrumque fundum extenditur, quamdiu coheret[d] fundo, è re-

d cohærent

gione cuiusque finium vtriusque sunt: nec in communi diuidundo iudicium veniunt. sed cum aut lapis exemptus, aut arbor eruta vel succisa est, communis pro indiuiso fiet: & veniet in communi diuidundo iudicium. nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare[a] duabus maſsis duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, etiam si aliquid ex prima specie separatum maneat. ita arbor & lapis separatus à fundo, confundit ius dominij.

a Quare ſicut

Quæ res non veniunt in hoc iudicium.

De vestibulo [b] communi binarum ædium arbiter commu 1
ni diuidundo inuito vtrolibet dari non debet: quia qui de vestibulo liceri cogatur, necesse habeat interdum totarum ædiũ
pretium facere, si aliàs aditum non habet. Si per eundem 2
locum via nobis debeatur, & in eam [c] impensa facta sit, durius ait Pomponius, communi diuidundo vel pro socio agi posse: quæ enim communio iuris separatim intellegi potest?
sed negotiorum gestorum agendum. Iudex communi di- 3
uidundo, item familiæ erciscundæ, de seruo qui in fuga est, iubere debet[d] liceri eos inter quos iudex est. & tunc eum adiudicare[e] penes quem licitatio remansit. nec erit periculum ne ex senatusconsulto pœna legis Fauiæ coNmittatur.

b *Iniquum autem esset iam vilis acceßionis nomine, scilicet, vestibuli cogi totas ædes distrahere. itaque contra regulã. l. arbitriũ suprà. fam. ercis. vetitum est etiam vno poscente dari arbitrum.*
c in ea impensa
d poteſt licere
e adiudicare ei

Aquarum iter in iudicium communi diuidundo non ve- 4
nire Labeo ait. nam aut ipsius fundi est, & ideo in iudicium non venit: aut separatum à fundo, diuisum tamen aut mensura aut temporibus. Sed possunt iura interdum & separata à fundo esse, || & || nec mensura nec temporibus diuisa. veluti cum is cuius fuerunt, plures heredes reliquit. quod cum accidit, consentaneum est & ea in arbitrio familiæ erciscundæ venire. nec videre[f] inquit Pomponius, quare minus in communi diuidundo, quàm familiæ erciscundæ iudicium veniat. Igitur in huiusmodi[g] speciebus || etiam || in communi diuidundo iudicio venit, vt præfata iura aut mensura aut temporibus diuidantur.

f nec videre ſe, nec videtur
g in omnibus huiuſmodi

XX. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI is cum quo fundum communem habes, ad delictum[h] nõ respondit, & ob id motu iudicis villa diruta est, aut arbusta succisa sunt, præstabitur tibi detrimentum iudicio communi diuidundo. quidquid enim culpa socij amissum[i] est, eo iudicio continetur.

h ad edictũ, *vel* delectum: *quo modo loquutus est Arrianus. l. 4. de re milit.* Dua. 1. *disp. c.* 4.
i admiſſum

Officium iudicis.

XXI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum

IVdicem in prædiis diuidundis, quod omnibus vtiliſsimum est, vel quod malint litigatores, sequi conuenit.

XXII.

XXII. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

SI meo & vicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia, communis fiet paries.

XXIII. VLPIANVS libro trigensimo secundo ad Edictum

SI [a] conuenerit inter te & socium tuum, vt alternis annis fructum perciperetis, & non patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndū vtrum ex conducto sit actio, an verò communi diuidundo. Eadem quæstio est, & si socius qui conuenerat vt alternis annis frueretur, pecus immisit [b], & effecit vt futuri anni fructus quos sociū percipere oportuit, corrūperentur. & puto magis communi diuidundo iudicium quàm ex cōducto locū habere: quæ enim locatio est, cū merces nō intercesserit? aut certè actionē incerti ciuilē reddēdam.

a Ex tita. pro soc.

b admisit, &

XXIIII. IVLIANVS libro octauo Digestorum

COmmunis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit. sed is ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidūdo iudicio eam summam percipere [c] potest: quia fidei bonæ conuenit, vt vnusquisque præcipuum [d] habeat quod ex re eius seruus adquisierit.

c præcipere potest:

d pretium habeat,

De alienatione iudicii mutandi causa.

1 Cum agere tecum communi diuidundo vellem, partem tuam Titio tradidisti mutandi iudicij causa. teneris mihi pretoria actione, quòd [e] fecisses ne tecum communi diuidundo ageretur.

e eò, quòd

XXV. IDEM libro duodecimo Digestorum

SI Stichus cōmunis meus & tuus seruus habuerit Pamphilum vicariū aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatúsque decē præstitero, quamuis postea Pamphilus decesserit, nihilo minus actione communi diuidundo, vel pro socio quinque {milia} præstare debebis: quia te hoc ære alieno liberaui. longè magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium vicarium adquisierat [f].

f adquisierit.

XXVI. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum

COmmunis seruus cum apud alterum esset, crus fregit in opere. quærebatur, alter dominus quid cū eo penes quem fuisset, ageret. respōdi, si † quidem culpa illius magis quàm casu res communis damni cepisset, per arbitrum [g] communi diuidundo posse reciperare [h].

† quid

g arbitrium

h recuperari.

Quæstio.

XXVII. PAVLVS libro tertio Epitomarum Alfeni digestorum

DE communi seruo vnus ex sociis quæstionem habere nisi communis negotij causa iure non potest.

Potior causa prohibentis.

XXVIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum

SAbinus [a],in re communi neminem dominorum iure facere quicquam inuito altero posse. vnde manifestũ est prohibendi ius esse:in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat. Sed etsi in communi prohiberi socius à socio ne quid faciat potest, vt tamen factum opus tollat cogi non potest,si cum prohibere poterat, hoc prætermisit. & ideo per communi diuidundo actionem damnum sarciri [b] poterit. sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem. quòd si quid absente socio ad læsionem eius fecit,tunc etiam tollere cogitur.

a Sabinus ait

b resarciri

Sumptuum repetitio.

XXVIIII. PAVLVS libro secundo Quæstionum

SI quis cum existimauerit fundum communem sibi cum Mæuio esse,quem cum Titio communem habebat, impendisset, rectè dicitur etiam communi diuidundo iudicium ei sufficere.hoc enim est, si sciam rem communem esse, ignorem autem cuius socij. neque enim negotia socij gero, sed propriã rem tueor. & magis ex re in quam impenditur, quàm ex persona socij actio nascitur. Denique ea actione pupillum [c] teneri dicimus,vt impendia restituat officio iudicis. Diuersa causa est eius qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis:huic enim nec communi diuidundo iudicium cõpetit,nec vtile dandum est.ille enim qui scit rem esse communem,vel aliena [d] negotia,eo animo gerit vt aliquem sibi obliget,& [e] in persona labitur. Pomponius scripsit, posci iudicẽ posse à quolibet sociorum . sed etiam si vnus ex sociis mutus erit [f],rectè cum eo communi diuidundo agi.

c & pupillum

d vel alienam

e licet in persona

f inuitus erit . Rectius mutus : *hic enim,vt pupillus, vbi ex re actio venit,obligatur.l. furiosus . de obl. & act.*

XXX. SCAEVOLA libro primo Responsorum

COmmuni diuidundo iudicio rectè agi [g], siue neuter possideat,siue alter sociorum fundum [h] non possideat.

g rectè agi potest,

h tantùm non possideat. *Vtraque lectio eãdem habet sententiam.*

XXXI. PAVLVS libro quintodecimo Responsorum

BIna mancipia quæ ex hereditate paterna iussu prætoris pupillis ministerij causa reseruata [i] essent diuisa non videri: sed omnium communia permansisse.

i seruata

AD EXHIBENDVM TIT. IIII.

Causa huius actionis.

VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

HAEC actio perquam necessaria est, & vis eius in vsu cottidiano est. & maximè propter vindicationes inducta [k] est.

k introducta

II. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

EXhibere est facere in publico potestatem, vt ei qui agat, experiundi sit copia.

III. VL-

III. PAVLVS libro vicensimo quarto ad Edictum

IN hac actione actor omnia nosse debet & dicere argumẽ-
1 ta rei de qua agitur. Qui ad exhibendum agit, non vtiq; dominum se dicit, nec debet ostendere: cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi.

Iusiurandum in litem.

2 Præterea in hac actione notandum est, quòd reus contumax per in litem iusiurandum petitoris damnari possit ei, iu
3 dice quantitatem taxante. Est autẽ personalis [a] hæc actio: & ei competit qui in rem acturus est qualicumque in rem actione: etiam pigneraticia Seruiana, siue hypothecaria, quæ creditoribus competunt [b]. Sed & vsumfructum petituro cõpetere ad exhibendum Pomponius ait. Sed & si quis inter-
4 dicturus, rem exhiberi desideret, audietur. Item si optare velim seruum vel quam aliam rem cuius optio mihi relicta est, ad exhibendum me agere posse constat, vt exhibitis [c] pos-
5 sim vindicare. Si quis noxali iudicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est necessaria. quid enim si dominus quidem paratus sit defendere, actor verò destinare [d] non possit nisi ex præsentibus, quia aut seruum non recognoscit, aut nomen non tenet? nónne æquum est ei familiam exhibere, vt noxium [e] seruum adgnoscat? quod ex causa debet fieri, ad designandum eum cuius nomine noxali quis agit, recensitione [f]
6 seruorum facta. Si quis extra heredem tabulas testamenti vel codicillos vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cum sufficiunt ‖sibi‖ interdicta in hanc rem competentia: & ita Pomponius.

Actio ad exhibendum competit ei cuius interest.

7 Sciendum est autem non solùm eis quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verùm ei quoque cuius interest exhiberi. iudex igitur summatim debebit cognoscere an eius intersit, non an [g] eius res sit, & sic iubere vel exhiberi:
8 vel non, quia nihil [h] interest. Plus dicit Iulianus, etsi [i] vindicationem non habeam, interim posse me agere ad exhibendum, quia [k] mea interest exhiberi. vtputa si mihi seruus legatus sit quem Titius optasset: agam enim ad exhibendum, ‖quia mea interest exhiberi‖ vt Titius optet, & sic vin-
9 dicem: quamuis exhibitum ego optare non possim. Si mecum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc quòd conuentus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamuis videatur interesse mea ob hoc quòd teneor ad restituendum. sed hoc non sufficit. alioquin & qui dolo fecit quo minus possideret, poterit ad exhibendũ agere, cũ [l] neq; vindicaturus neq; interdicturus sit: & fur vel [m] ra-

a *Quòd facere eum oportеat, hoc est exhibere, vel dare quanti ea res erit.* Baro in *manualib.*
b competit.
c exhibitum
d designare, *destinare i. designare: qui ignorarunt hanc significationem, expunxerunt* destinare, *& interpretationem contextus inseruerunt, ita accipitur in l. triticum. infrà. de verb. oblig.*
e noxium suum. *Rectius est* seruũ: *quàm* suum. *Sic. notauit Gouea. in l. obseruare. supra. de off. proc.* pro suos *legendũ* seruos.
f recensione
g non autem & an
h nihil illius
i etiam si
k si mea interest
l quanquam
m & raptor

ptor poterit. quod nequaquam verum est. Elegãter igitur definit Neratius, iudicem ad exhibẽdum hactenus cognoscere, an iustam & probabilem causam habeat[a] ||actionis|| propter quam exhiberi[b] sibi desideret. Pomponius scribit, eiusdem 10
[c] hominis nomine rectè plures ad exhibendum agere posse: fortè si homo primi sit, secundi in eo vsusfructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pigneratum sibi eum adfirmet. omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest exhiberi hominem.

a habeat actor
b eum exhiberi
c eiusdem hominis, *vel*, vnius rei nomine

De exceptionibus.

11 Ibidem subiungit, iudicẽ per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiã exceptiones æstimare, quas possessor obIcit: & si qua tam euidens sit, vt facilè repellat agentẽ, debere possessorem absolui. si[d] obscurior, vel quæ habeat altiorem quæstionem, differendã in directum iudicium, re exhiberi iussa. de quibusdam *tamen* exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui ad exhibendũ[e] actionI iudicat. veluti pacti conuenti, doli mali, iurisiurandi, rei ||quæ|| iudicata[f] est.

d si verò
e qui in ad exhibendum actione
f iudicatæ

Actio in factum.

12 Interdum æquitas exhibitionis efficit, vt quamuis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, vt Iulianus tractat. Seruus, inquit, vxoris meæ rationes meas conscripsit: hæ rationes à te possidentur: desidero eas exhiberi. ait Iulianus si quidem mea charta scriptæ sint, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum. nam cùm charta mea sit, & quod scriptum est, meum est. sed si charta mea nõ fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. in factum igitur mihi actionem coNpetere.

Contra quem.

13 Sciendum est, aduersus possessorem hac actione agendum: non solùm eum qui ciuiliter, sed & eum qui naturaliter incumbat possessioni. Denique creditorem qui pignori rem accipit, ad exhibendum teneri placet.

IIII. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

NAm & cum eo apud quem deposita, vel cui commodata vel locata res sit, agi potest.

V. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

CElsus scribit, si quis merces quas exuehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest. item si mortuo conductore heres existat, cum herede agendum. sed si nemo heres sit, cum horreario agendum. nam si à nullo, inquit, possidentur, verum est aut horreariũ possidere, aut certè ille est qui possit exhibere. Idem ait, quomodo autem possidet qui vehendas conduxit? an quia pignus[g] tenet? quæ species ostendit etiam eos qui facultatem exhi-

g pignori tenet? *pignori autem obligata sunt, nomine vectura. l. huius, infr. qui pot. in pign. hab.*

1 exhibendi habent, ad exhibendum teneri. Iulianus autem ita ſcribit, ad exhibendum actione teneri eum qui rerum vel legatorum ſeruandorum cauſa in poſſeſsione ſit. ſed & eum qui vſusfructus nomine rem teneat[a]: quamuis nec hic vtiq; poſsideat. Inde[b] Iulianus quærit, quatenus hos oporteat exhibere. & ait priorem quidem ſic, vt actor poſſeſsionem habeat: is autem cum quo agetur, rei ſeruandæ cauſa ſit in poſſeſsione. eum vero qui vſumfructum habeat, ſic vt actor rem
2 poſsideat: is eum quo agetur, vtaturfruatur. Idem Iulianus ſcribit, emptorem qui ruta cæſa non reſtituit, ad exhibendum teneri in quantum in litem iurauero. ſed ibi adIcit, ſi emptor poſsideat, aut dolo fecit quo minus poſsideat.

3 Item Celſus ſcribit, ſtercus quod in aream meam congeſſiſti, per ad exhibendum actionem poſſe te conſequi vt tol-
4 las. ſic tamen vt totum tollas. ceterum aliàs non poſſe. Sed & ſi ratis delata ſit vi fluminis in agrum alterius, poſſe eum conueniri ad exhibendum Neratius ſcribit. Vnde quærit Neratius, vtrum de futuro dumtaxat damno, an & de præterito domino agri cauendum ſit. & ait etiam de præterito caueri oportere. Sed & ſi de ruina aliquid in tuā aream vel in tuas ædes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non poſsideas.

5 Item ſi quis facultatem reſtituendi non habeat, licet poſsideat, tamen ad exhibendum non tenebitur. vtputa ſi in fuga ſeruus ſit. ad hoc planè ſolum tenebitur, vt caueat ſe exhibiturum ſi in poteſtatem eius peruenerit. ſed & ſi non ſit in fuga, permiſeris autem ei vbi velit morari, idem erit dicendum. aut peregrè à te miſſus ſit, vel in prædiis tuis agat, ad hoc ſolum teneberis, vt caueas.

VI. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum

GEmma incluſa auro alieno, vel ſigillum candelabro, vindicari non poteſt. ſed vt excludatur, ad exhibendū agi poteſt. Aliter atque in tigno iuncto ædibus[c]: de quo nec ad exhibendum agi poteſt, quia lex duodecim tabularum ſolui vetaret: ſed actione de tigno iūcto ex eadē lege in duplū agitur.

VII. VLPIANVS libro vicenſimo quarto ad Edictum

TIgni appellatione omnem materiā in lege duodecim tabularum accipimus, vt quibuſdam[d] rectè videtur. Sed ſi rotam meam vehiculo[e] aptaueris, teneberis ad exhibendum. & ita Pomponius ſcribit: quamuis tunc ciuiliter non poſsideas. Idem & ſi armario vel naui tabulā meam, vel anſam ſcypho iunxeris, vel emblemata[f] phialę vel purpuram veſtimento in-
1 texeris, aut bracchium ſtatuæ coadunaueris. Itē municipes ad exhibendū conueniri poſſunt: quia facultas eſt reſtituēdi. nam & poſsidere & vſucapere eos poſſe conſtat. idem ||&|| in
2 collegiis, ceteriſq; corporibus dicendū erit. Si quis non poſ-

a remaneat: rē teneat, *multò rectius eſt quā* remaneat.
b Idem Iulianus
c ædibus alienis,
d *Caio. l. adeò. §. cum in ſuo. de adq. rer. dom. & l. Tigni. de verb. ſignifi.*
e vehiculo tuo
f *Inſita, & iniuncta ornamenta, quæ eximi poterant cum libitum erat. Bud. hic,*

sideat litis contestatæ tempore, ||sed|| postea ante sententiam possidere cœperit, oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. Si quis cum iudicij accepti tempore possi- 3
deret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolui eum oportet. quãuis sit, inquit Põponius, quod ei imputetur, cur non statim restituit: sed passus est secũ litẽ contestari. Idem 4
scribit, si quis litis cõtestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox cœperit siue ex eadẽ causa siue ex alia, condemnari eum oportere, nisi restituat. Ibidẽ nõ malè Pom- 5
ponius iungit [a], eius qui ad exhibendum egit, vtroque tempore interfuisse oportere rem ei restitui: hoc est & quo lis contestatur, & quo fit condemnatio. & ita Labeoni placet.

a Pomponius scribit,

VIII. IVLIANVS libro nono Digestorum

SI ad exhibendum actum est cum eo qui neq; possidebat, neque dolo malo fecerat quo minus possideret, deinde eo defuncto heres eius possidet rem, exhibere eam cogẽdus erit. Nam si [b] fundum vel hominem petiero, & heres ex eadem causa possidere cœperit, resti tuere cogitur.

b Nam & si

VIIII. VLPIANVS libro vicensimoquarto ad Edictum

IVlianus scribit, si quis hominẽ quem possidebat, occiderit, siue ad alium transtulerit possessionẽ, siue ita rem corruperit ne haberi possit, ad exhibendũ tenebitur: quia dolo [c] fecit quo minus possideret. Proinde & si vinum vel oleũ vel quid aliud effuderit, vel confregerit, ad exhibendum tenebitur.

c dolo malo

Glans ex arbore tua in fundũ meum incidit [d]: eam ego im- 1
missio pecore depasco: qua actione possum teneri? Põponius scribit, competere actionem ad exhibendũ, si dolo pecus immisi vt glandem comederet. Nam & si glans extaret, nec patieris me tollere, ad exhibendum teneberis. quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponij sententia, siue glans extet, siue consumpta sit. sed si extet, etiam interdicto de glande legenda, vt mihi tertio quoque die legendæ glandis facultas esset, vti potero, si damni infecti cauero. Si quis rem fecit 2
ad alium peruenire, videtur dolo fecisse quo minus possideat: si modò hoc dolosè fecerit. Sed si quis rem deteriorem exhibuerit, æquè ad exhibendum eum teneri Sabinus ait. sed hoc ||ibi|| vtique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata: veluti si ex scypho massa facta sit. quamquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur: nam mutata forma propè interemit substantiam rei. Marcellus [e] scribit, 3
si tibi decem nomismata sint sub condicione legata, & mihi decem vsufructus purè, deinde heres pendente [f] condicione non exacta cautione decem fructuario soluerit, ad exhibendum eum actione teneri, quasi dolo fecerit quo minus possideret.

d decidit:

e vt Marcellus scribit, si

f pendente eorum

deret. dolus autem in eo est, quòd cautionem exigere super-
sedit à fructuario: effectumque vt legatum tuum euanesce-
ret, cum iam nummos vindicare non possis. Ita demum au-
tem locum habebit ad exhibendum actio, si condicio extite-
rit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legato-
rum. ||&|| si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhiben-
dum actio. Si tamen ignarus legati tui à fructuario satis
non exegit, dicit Marcellus cessare ad exhibendum: scilicet
quia nullus [a] dolus est. succurrendum tamen legatario in fa-
ctum aduersus fructuarium actione ait.

a nullus hic

Quid sit exhibere.

4 Quantum ||autem|| ad hanc actionem attinet, exhibere est
in eadem causa prestare in qua fuit cum iudiciũ acciperetur,
vt quis copiam rei habens possit exsequi actione [b] quam de-
stinauit, in nullo [c] casu quam intendit, læsa: quamuis non de
5 restituendo, sed de exhibendo agatur. Proinde si post litem
contestatam vsucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse:
cum petitor intentionem suã perdiderit, & ideo absolui eum
non oportere, nisi paratus sit repetita [d] die intentionem susci-
pere: ita vt fructus secundum legem æstimentur.

b actionem
c in nullo causa: *Bud. vt sit caussa, quam intẽdit, in nullo læsa, id est, nullo modo.*
d *Id est, retrorsum petita. Bud. hic.*

Quid veniat in hoc iudicium.

Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sa-
binus putauit partum quoque restituendum: siue prægnas
fuerit mulier, siue postea conceperit. quam sententiam &
7 Pomponius probat. Præterea vtilitates, si quę amissæ sunt
ob hoc quòd non exhibetur, vel tardius ||quid|| exhibetur, æ-
stimãdę à iudice sunt. & ideo Neratius ait vtilitatem actoris
venire in æstimationem, non quanti res [e] sit. quæ vtilitas, in-
quit, interdum minoris erit quam res || erit||.

e ea res sit, sed quãti eius intersit.

X. PAVLVS libro vicensimo sexto ad Edictum

SI optione intra certum tempus data, iudicium in id tem-
pus extractum est quo frustra exhibetur, vtilitas petitoris
conseruetur. quòd si per heredem non stetit quominus exhi-
beret tempore iudicij accipiendi, absoluendus est heres.

XI. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

SEd & si hereditas amissa sit ob hoc quòd seruus non ex-
hibeatur, æquissimum est æstimari officio iudicis damnũ
hereditatis.

De sumptibus.

Quo autem loco exhiberi rem oporteat, vel cuius sumptibus,
videamus. & Labeo ait, ibi exhibendum vbi fuerit cum lis
contestaretur, periculo [f] & iNpendiis actoris perferendã, per
ducẽdámve eò loci vbi actum sit. Pascere planè seruũ, vestire,
curare [g], possessorem oportere ait. ego autem arbitror inter-
dum etiã hæc actorem agnoscere oportere: si fortè ipse seruus

f periculo autem
g *Hæc omnia visus est Paulus complecti nomine cibariorũ. l. si res. supr. de rei vind. exemplo Vlpiani, qui victus nomine contineri ait. l. verbo victus. de verb. sign.*

ex

ex operis vel artificio suo solebat se exhibere, nunc verò cogitur vacare. Proinde & si apud officium fuerit depositus exhibendus, ciVaria debebit adgnoscere qui exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruum pascere. nam si solebat, sicuti pascit, ita & ciVaria potest non recusare. Interdum tamen eo loci † exhiberi debet suis sumptibus. si fortè proponas [a] data opera eum in locum abditum res contulisse, vt actori incommodior esset exhibitio. nam in hunc casum suis sumptibus & periculo debebit exhibere in eũ locum vbi agatur: ne ei calliditas sua prosit. Si de pluribus rebus quis conueniatur, & litis contestatæ tempore omnes possedit, licet postea quasdam desierit quamuis sine dolo ‖malo‖ posſidere, dãnandum, nisi exhibeat eas quas potest.

† exhibere
a proponatur

XII. PAVLVS libro vicensimo sexto ad Edictum

DE eo exhibendo quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest. Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendæ habet.

De exceptione rei iudicatæ.

Sæpius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstaturam exceptionem Iulianus ait. nouam autem causam interuenire, si is qui vindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit. & ideo exceptionem ei non officere. Item si ei qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. Denique si quis optandi gratia ad exhibendum egisset, & post litem contestatam alterius testamento [b] optio data sit, ad exhibendum agere potest. Si quis ex vuis meis mustum fecerit vel ex oliuis oleum, vel ex lana vestimenta, cum sciret hæc aliena esse, vtriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia quod ex re [c] nostra fit, nostrum esse verius est. Si post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamuis sine dolo malo & culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum nõ effectũ quo minus tũc cum iudicium acciperetur [d], homo exhiberetur. tanto magis si apparebit eo casu mortuũ esse, qui non incidisset si tum exhibitus fuisset. Si iusta ex causa statim exhiberi res non posſit, iussu iudicis cauere debebit, se illo die exhibiturum.

1

b testimonio

c *Ab eo qui sciebat aliena esse: alioqui si ignorabat, species ex his materiis effecta eius est, qui fecit. l. Idem Pomponius. §. Idem scribit. suprà de rei vind.*

d acciperet,

2

Contra quem detur.

Heres non quasi heres, sed suo nomine hac actione vti potest. Item heres possessoris suo nomine tenetur. Igitur non procedit quærere, an heredi & in heredem danda sit. Planè ex dolo defuncti danda est in heredem hæc actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit. veluti quòd pretium rei consecutus sit.

3

Causa

Causa actionis.

XIII. GAIVS libro ad Edictū pretoris vrbani titulo de liberali causa

SI liber homo detineri ab aliquo dicatur, interdictum[a] aduersus eū qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere. nam ad exhibendū actio in eā rē inutilis videtur: quia hæc actio ei creditur competere, cuius peculiariter[b] interest.

a interdum
b pecuniariter

XIIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Sabinum

SI vir nummos ab vxore sibi donatos sciens suos factos non esse, pro re empta dederit, dolo malo fecit quo minus possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

Species, in qua datur actio ei, qui iurat de calumnia.

XV. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum

THensaurus meus in tuo fundo est, nec eū pateris me effodere: cum eum loco non moueris, furti quidem aut[c] ad exhibendum eo nomine agere rectè non posse me Labeo ait: quia neq; possideres eum, neque dolo feceris quo minus possideres. vtpote cum fieri posit, vt nescias ||eum|| thensaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum, iurāti mihi non calumniæ causa id postulare, vel interdictum vel iudicium[d] ita dari, vt si per me non stetit quo minus damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne vim facias mihi quo minus eum thensaurum effodiam, tollam, exportem. Quòd si etiam furtiuus iste thensaurus est, etiam furti agi potest.

c & ad exhibendū
d vel exhibitionē

XVI. PAVLVS libro decimo ad Sabinum

CVm seruus tenet aliquid, dominus ad exhibendum suo nomine tenetur. si autem seruus citra scientiam domini dolo fecit quo minus habeat, vel furti actio[e], vel de dolo malo noxalis serui nomine danda est. ad exhibendum autem vtilis nulla constituenda est.

e furti actione

Exhibere quid sit.

XVII. VLPIANVS libro nono de Omnibus tribunalibus

SI quis hominem debilitatum exhibeat vel eluscatum, ad exhibendum[f] quidem absolui debet: exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio. poterit tamen[g] agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

f ad exhibendum actione
g autem agere

Exhibitio instrumentorum.

XVIII. IDEM libro sexto Opinionum

SOlutione chirographo inani[h] facto, & pignoribus liberatis, nihilo minus creditor, vt instrumēta ad eū contractum pertinētia[i] ab alio quàm debitore exhibeantur, agere potest.

h *Id est, obligatione sublati.*
i tam ab alio

Interesse hic accipimus, ex iusta aliqua & probabili causa.

XVIIII. PAVLVS libro quarto Epitomarum Alfeni

AD exhibendum possunt agere omnes quorum interest. Sed quidam consuluit, an posit efficere hæc actio[k], vt rationes

k hoc edicto, hæc actio, hoc dicto: *Flor. lectio aptam sententiam cōtinet: nec absurda est hæc,* hoc edicto, *reliquæ minus conueniunt.*

rationes aduerſarij ſibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius intereſſet. reſpondit, non oportere ius ciuile calumniari: neque verba captari [a]. ſed qua mente quid diceretur, animaduertere conuenire. nam illa ratione etiam ſtudioſum alicuius doctrinæ poſſe dicere, ſua intereſſe, illos aut illos libros ſibi exhiberi: quia ſi, eſſent exhibiti, cum eos legiſſet, doctior & melior futurus eſſet.

XX. VLPIANVS libro ſecundo Regularum

QVæſtionis habendæ cauſa ad exhibendum agitur ex delictis ſeruorum ad vindicandos [b] conſcios ſuos.

LIBER VNDECIMVS.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS ET INTERROGATORIIS [c] ACTIONIBVS. [d]

Cauſa edicti.

CALLISTRATVS libro ſecundo Edicti monitorij

TOTIENS heres ||in iure|| interrogādus eſt qua ex parte heres ſit, quotiens aduerſus eum actio inſtituitur, & dubitat actor qua ex parte is cū quo agere velit, heres ſit. Eſt autē interrogatio tunc neceſſaria, cum in perſonam ſit actio, & ita ſi certum petetur. ne dū ignoret actor qua ex parte aduerſarius defuncto heres exſtiterit, interdū plus petendo aliquid damni ſentiat. Interrogatoriis [e] autē actionibus hodie nō 1
vtimur: quia nemo cogitur ante iudiciū de ſuo iure aliquid reſpondere. ideoq; minus frequētantur, & in deſuetudinē abierunt: ſed [f] tantūmodo ad probationes litigatoribus ſufficiunt ea quæ ab aduerſa parte expreſſa fuerint apud iudices vel in hereditatibus, vel in aliis rebus quæ in cauſis vertuntur.

II. VLPIANVS libro viceſimo ſecundo ad Edictum

EDictum de interrogationibus ideo prætor propoſuit, quia ſciebat difficile eſſe ei qui heredem bonorúmue poſſeſſorem conuenit, probare aliquē eſſe heredem bonorúmue poſſeſſorem.

III. PAVLVS libro ſeptimodecimo ad Edictum

QVia plerumq; difficilis probatio ||aditæ [g]|| hereditatis eſt.

IIII. VLPIANVS libro viceſimo ſecundo ad Edictum

VOluit prætor adſtringere eum qui conuenitur, ex ſua in iudicio reſponſione, vt vel confitendo vel mentiendo ſeſe oneret. ſimul etiam portionis [h] pro qua quiſque heres extitit, ex interrogatione certioretur. Quod ait prætor, QVI IN 1
IVRE INTERROGATVS RESPONDERIT,

a *Verba captari dicimus, cùm torquentur in aliam ſignificationē, quàm is, qui pronuntiauit, voluit. Augu. 1. emēd. ca. 15.*

b iudicandos, indicandos: *quouis modo legas conuenientē ſenſum elicies.*

c Interrogatoria *dicitur, quæ ex interrogati reſpōſione datur, perinde ac ſi obligatus eſſet. l. de ætate. l. vlt. infr. eo. & hæc etiam actio confeſſoria dicitur, l. proinde. ſup. ad l. Aquil. Duar. 1. diſput. cap. 43. quo loco multa ad hunc locum pertinētia traduntur.*

d actionibus ſublatis.

e *Fortè hæc verba ſunt Triboniani vſq; ad fin. Hotom. in orat. pro Cæc.*

f & tantum modò

g Deeſt aditæ: *quod tamen non rectè ſublatum eſt.*

h vt de portione

RIT, ſic accipiendum eſt, apud magiſtratus populi Romani, vel præſides prouinciarum, vel alios iudices. ius enim eum ſolum locum eſſe, vbi iuris dicendi, vel iudicandi gratia conſiſtat: vel ſi domi, vel itinere hoc agat.

Tempus ad deliberandum.

V. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale

QVi interrogatur, an heres vel quota ex parte ſit, vel an in poteſtate habeat eum cuius nomine noxali iudicio agitur, ad deliberandum tempus impetrare debet. quia ſi perperam confeſſus fuerit, incommodo adficitur:

VI. VLPIANVS libro viceſimo ſecundo ad Edictum

ET quia hoc defunctorum intereſt, vt habeant ſucceſſores: intereſt & viuentium, ne præcipitentur, quamdiu iuſtè deliberant.
1 Interdum interrogatus quis an heres ſit, non cogitur reſpŏdere: vtputa ſi controuerſiam hereditatis ab alio patiatur. & ita Diuus Hadrianus conſtituit: ne aut negando ||ſe|| heredem, præiudicet ſibi: aut dicendo heredem, illigetur etiam ablata ſibi hereditate.

VII. IDEM libro octauodecimo ad Edictum

SI [a] quis in iure interrogatus [b], an quadrupes quæ pauperiem fecit eius ſit, reſponderit [c], tenetur.

VIII. PAVLVS libro viceſimo ſecundo ad Edictum

SI [d] quis interrogatus de ſeruo qui damnum dedit, reſpondit ſuum eſſe ſeruũ, tenebitur lege Aquilia quaſi dominus. & ſi cum eo actũ ſit qui reſpŏdit, dominus ea actione [e] liberatur.

VIIII. VLPIANVS libro viceſimo ſecundo ad Edictum

SI ſine interrogatione quis reſponderit ſe heredem, pro interrogato habetur.
1 Interrogatũ nŏ ſolùm à prętore accipere debemus, ſed & ab aduerſario. Sed ſi ſeruus interrogetur, nulla erit interrogatio: non magis quàm ſi ſeruus interroget.
2 Alius pro alio nŏ debet reſpŏdere cogi, an heres ſit: de ſe enim debet quis in iudicio interrogari: hoc eſt cũ ipſe cŏuenitur.
3 Celſus libro quinto digeſtorũ ſcribit, ſi defenſor in iudicio interrogatus, an is quẽ defendit, heres, vel quota ex parte ſit, falsò reſponderit, ipſe quidẽ defenſor aduerſario tenebitur: ipſi autem quem defendit, nullum facit præiudicium. veram itaque eſſe Celſi ſententiam dubiũ non eſt. An ergo non videatur defendere ſi non reſponderit, videndum. quod vtique & conſequens erit dicere: quia non plenè defendit.
4 Qui interrogatus heredem ſe reſponderit, nec adiecerit ex qua parte, ex aſſe [f] reſpondiſſe dicendum eſt. niſi fortè ita interrogatur, an ex dimidia parte heres ſit, & reſponderit heres ſum: hic enim magis ||eum|| puto ad interrogatum reſpŏdiſſe.
5 Illud quæritur, an quis cogatur reſpŏdere vtrum ex teſtamento heres ſit: & vtrum ſuo nomine ei quęſita ſit hereditas,

am

a *Ex tit. ſi pauper. quadrup. fec. dic.*
b interrogatur,
c reſpondere tenetur. *Sequere Flor. vt conueniat hoc caput cum l. 1. §. interdum. ſupr. ſi quadr. paup. fec. dic. coniunctos autem fuiſſe apud Vlpian. hos locos ſimilis inſcriptio arguit.*
d *Ex tit. ad leg. Aquil.*
e ratione
f ex aſſe

an [a] per eos quos suo iuri subiectos habet, vel per eum cui
heres extitit. Summatim igitur prætor cognoscere debebit,
cum quæratur [b], an quis respondere debeat quo iure heres sit:
vt si valde interesse compererit, plenius responderi [c] iubeat.
quæ optinere debent non solùm in heredibus, sed etiã in ho-
norariis successoribus. Denique Iulianus scribit, eum quo- 6
que cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatũ re-
spondere, an ei hereditas sit restituta. Si [d] de peculio agatur,
non oportere responderi à patre, vel domino, an in potestate
habeat filium, vel seruum: quia hoc solum quæritur, an pe-
culium apud eum cum quo agitur est.

a an verò per
b quæretur,
c respondere
d Et si de

X. PAVLVS libro quadragensimo octauo ad Edictum

NOn alienum est, eum à quo damni infecti stipulari veli-
mus, interrogare in iure, an ædes eius vel locus sit, ex quo
damnum timeatur: & pro qua parte, vt si neget suum prædiũ
esse, nec caueat damni infecti, aut cedere, aut [e] resistendum
putauerit, quasi dolo versatus tradere compellatur.

e aut si resistendum

XI. VLPIANVS libro vicensimo secundo ad Edictum

DE ætate quoque *interdum* interrogatus [f] respondere
debebit.

f interrogatus interdum: planior est hæc lectio.

Falsa responsio.

Si quis cum heres non esset, interrogatus responderit ex 1
parte heredem esse, sic conuenietur atque si ex ea parte heres
esset: fides enim ei contra se habebitur. Qui ex quadrante he-
res, vel omnino cum heres non esset, responderit se heredem
ex asse, in assem instituta actione conuenietur. Si cum esset 2
quis ex semisse heres, dixerit se ex quadrante, mendacij hanc
pœnam feret, quòd insolidum conuenitur: non enim debuit
mentiri, dum se minoris portionis heredem adseuerat. Inter-
dum tamen iusta ratione potest opinari esse heredem ex mi-
nore parte. quid enim si nescit sibi partẽ adcreuisse, vel ex in-
certa parte fuit institutus? cur ei responsum noceat?

Contumaciæ pœna.

Qui tacuit ‖quoque‖ apud prætorem, in ea causa est, vt in- 3
stituta actione insolidum conueniatur, quasi [g] negauit se he-
redem esse. nam qui omnino non respondit, contumax est.
contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, vt insolidum
conueniatur, quemadmodum si negasset: quia prætorem cõ-
temnere videtur. Quod autẽ ait prætor, OMNINO NON 4
RESPONDISSE, posteriores sic exceperunt, vt omnino
non respondisse videatur qui ad interrogatum non respon-
dit, id est ΠΡΟΣ [h] ΕΠΟΣ. Si interrogatus quis an ex asse 5
heres esset, responderit ex parte [i]: si ex dimidia esset, nihil ei
nocere responsum. quæ sententia humana est.

h quia quasi

h *Quasi dixerit, ad verbum: Accur. ait græca significare, pro se poscit, & hic planè delirat. Alc. li. 2. disp. ca. 10.*
i responderit se ex parte hæredem esse.

Ob-

Obscura responsio.

6 Nihil interest, neget quis, an taceat interrogatus an obscurè respondeat, vt incertum dimittat interrogatorem.

Interdum ex suo responso non tenetur.

7 Ex causa succurri ei qui interrogatus respondit, non dubitamus. nam & si quis interrogatus an patri heres esset, responderit, mox † probato testamento inuentus sit exheredatus, equissimum est succurri ei. & ita Celsus scribit. hic quidem & alia ratione, quòd ea quæ postea emergunt, auxilio indigent: quid enim si occultæ tabulæ & remotæ postea prolatæ sunt? cur noceat ei qui id responderit quod in præsentiarum videbatur? Idem dico & si qui heredem se responderit, mox [a] falsum vel inofficiosum vel irritum testamentum fuerit pronuntiatũ: non enim improbè respondit, sed scriptura ductus.

† prolato

a & mox falsum

Obligatio ex responsione.

8 Qui interrogatus responderit, sic tenetur quasi ex contractu[b] obligatus pro quo pulsabitur, dum ab aduersario interrogatur. sed & si à prætore fuerit interrogatus, nihil facit pretoris auctoritas: sed ipsius responsum siue mendacium.

b contractu eius

Iustus error.

9 Qui iusto errore ductus negauerit se heredẽ, venia dignus est. sed & si quis sine dolo malo, culpa tamen responderit, dicendum erit absolui eum debere: nisi culpa dolo proxima sit.

Pœnitentia.

10 Celsus scribit, licere responsi[c] pænitere, si nulla captio ex eius pænitentia [d] sit actoris. quod verissimum mihi videtur. maximè si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumentis vel epistulis amicorum iuris[e] sui edoctus.

c respondenti

d præsentia, *in libris Noricis est scriptum, sed librariorũ error esse videtur. Augu.lib.emend.ca.6.*

e de iure suo

XII. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum

SI filius qui abstinuit se paterna hereditate, in iure interrogatus responderit se heredem ‖esse, ‖ tenebitur: nam ita respondendo, pro herede gessisse videtur. sin autem filius qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrendum est ei: quia hunc qui abstinuit, prætor non habet heredis loco.

De exceptionibus.

1 Exceptionibus quæ institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is vti potest qui ex sua responsione conuenitur. veluti pacti conuenti, rei iudicatę, & ceteris.

Obligatio ex confessione.

XIII. IDEM libro secundo ad Plautium

COnfessionibus falsis respondentes ita obligantur, si eius nomine de quo quis interrogatus sit, cũ aliquo sit actio: quia quæ cum alio actio esset, si dominus esset in nosmet coMfessione nostra conferemus. Et si eum qui in potestate patris esset, respondissem filium meum esse ita me obligari, si

ætas eius pateretur, vt filius meus esse posit: quia falsæ con-
fessiones naturalibus conuenire deberent. propter quæ fiat,

a Aetas enim eius non patitur, vt filius meus esse poßit. Itaque non est hinc tollenda negatio, vt quidam fecerũt. Au. lib.1. emen. c.3.

vt patrisfamilias nomine respondendo non [a] obliget. Eum 1
qui patremfamilias suum esse responderit serui, non teneri
noxali actione, ac ne si bona fide liber homo mihi seruiat,
mecum noxali iudicio agi potest: & si actum fuerit, manebit
integra actio cum ipso qui admisit.

XIIII. IAVOLENVS libro nono ex Cassio

b noxale iudicium

SI is cuius nomine noxæ [b] iudicium acceptum est, manente
iudicio liber iudicatus est, reus absolui debet: nec quicquam
interrogatio in iure facta proderit. quia eius personæ cuius
nomine quis cum alio actionem habet, obligationem trans-
ferre non potest in eum qui in iure suum esse coMfitetur: ve-
lut alienum seruum suum esse confitendo. liberi autem homi-
nis nomine, quia cum alio actio non est, ne per interrogatio-
nem quidẽ aut confessionem transferri poterit. quo casu eue-
niet, vt nõ rectè hominis liberi nomine actum sit cum eo qui
confessus est. In totum autẽ confessiones ita ratæ sunt, si id 1
quod in confessionẽ [c] venit & ius & naturã [d] recipere potest.

c confessione
d natura

XV. POMPONIVS libro octauodecimo ad Sabinum

SI ante aditam hereditatem seruum hereditarium meũ esse
respondeam, teneor: quia domini loco habetur hereditas.
Mortuo seruo quem in iure interrogatus suum esse confes- 1
sus sit, non tenetur is qui respondit. quemadmodum si [e] pro-
prius eius fuisset, post mortem eius non teneretur.

e & si proprius

XVI. VLPIANVS libro trigensimo septimo ad Edictum

SI seruus ab hostibus captus sit, de quo quis in iure inter-
rogatus responderit in sua potestate esse, quamuis iura
postliminiorum posint efficere [f] dubitare nos, aDtamen
non puto locum esse noxali actione [g]: quia non est in nostra
potestate. Quamquam autem placet etiam eum teneri qui 1
alienum seruum suum falsus esset, aDtamen rectisimè pla-
cuit eum demum teneri qui suum [h] potuit habere. ceterum si
dominium quærere non potuit, non teneri.

f Corruptus est hic locus apud Accur. qui legit reficere: nec habet dubitare, ex quo mẽdo factum est, vt hic hæsitarit. temerè quoque addidit hic negationem Heruagius. Aug. lib.1. emen. c.2.
g actioni: quia
h qui eum seruum

XVII. IDEM libro trigensimo octauo ad Edictum

SI seruus non sit vnius sed plurium, & omnes mentiti sunt
eum in sua potestate non esse, vel quidam ex illis, aut do-
lo fecerunt quo minus sit in potestate, vnusquisque illorum
tenebitur in solidum. quemadmodum tenerentur si [i] habe-
rent in potestate. Is verò qui nihil dolo fecerit quo minus in
potestate haberet, vel non negauit, non tenebitur.

i & si haberent

Confeßio vnius an liberet alium.

XVIII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem

QVi ex parte dimidia heres erit [k], cum absentẽ coheredem
suum defendere vellet, vt satisdationis onus euitare
posit,

k erat, cum vel

posit, respondit se solum heredem esse, & condemnatus est. querebat actor, cū ipse soluendo non esset, an resciso superiore iudicio, in eum qui re vera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit, resciso iudicio posse agi:idq; est verum.

XVIIII. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

SI filius, cum pro[a] patre suo ageret, taceat[b] interrogatus, omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus.

a qui cum patre
b tacuit

An confessio vnius alium liberet.

XX. PAVLVS libro secundo Quæstionum

QVi seruum alienum responderit suum esse, si noxali iudicio conuentus sit, dominum liberat. aliter atque si quis confessus sit se occidisse seruum quem alius occidit: vel si quis responderit se heredem. nam his[c] casibus non liberatur qui fecit, vel qui heres est. Nec hæc inter se contraria sunt. nam superiore casu ex persona serui duo[d] tenentur, sicut in seruo communi dicimus, vbi altero conuento alter quoque liberatur. at is qui confitetur se occidisse vel vulnerasse, suo nomine tenetur. nec debet impunitum esse delictum eius qui fecit, propter eum qui respondit: nisi quasi defensor eius qui admisit, vel heredis, litem subiit hoc genere. tunc enim in factum exceptione data[e] summouendus est actor: quia ille negotiorum gestorum vel mandati actione recepturus est quod præstitit[f]. Idem est in eo qui mandatu heredis heredem se esse respondit, vel cum eum aliàs defendere vellet.

c his duobus casibus
d duo non
e danda
f Non est æquum, vt bis de eadem re idem conueniatur. l. 3. §. inde quæritur. de tabul. exhib. & l. quòd si possessor. in fin. de petit. hæred.

1 In iure interrogatus an fundum posideat, quæro an respondere cogendus sit & quota ex parte fundum posideat. respondi, Iauolenus scribit, possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum posideat, vt si minore ex parte posidere se dicat, in aliam partem quæ non defenderetur, in possesionem actor mittatur. Idem[g] & si damni infecti caueamus. nam & hic respondere debet, quota ex parte eius sit prædium: vt ad eam partē stipulationem accommodemus. Pœna autem non repromittentis hæc est, vt in possesionem eamus. & ideo ||eo|| pertinet scire an posideat[h].

g Idem est
h posideant.

XXI. VLPIANVS libro vicensimo secundo ad Edictum

VBicumque iudicem æquitas mouerit, æquè oportere fieri interrogationem, dubium non est.

Effectus falsæ responsionis.

XXII. SCAEVOLA libro quarto Digestorum

PRocuratore Cæsaris ob debitum fiscale interrogante, vnus ex filiis qui nec bonorum possesionem acceperat, nec heres erat, respondit se heredem esse. an quasi interrogatoria creditoribus ceteris teneatur? respōdit, ab his qui in iure non interrogassent, ex[i] responso suo conueniri non posse.

i eum ex responso

De qvibvs rebvs ad evndem ivdicem eatvr titvlvs II.

POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum

SI inter plures familiæ erciſcundæ agetur, & inter eoſdem communi diuidundo, aut finium regundorum, eundem iudicem[a] ſumendum[b]. præterea quo facilius coire coheredes vel ſocij †poſſunt, in eundem locum omnium præſentiam[c] fieri oportet.

II. PAPINIANVS libro ſecundo Quæſtionum

CVm ex pluribus tutoribus vnus, quòd ceteri non ſint idonei, conuenitur, poſtulante eo omnes ad eundem iudicem mittuntur. & hoc reſcriptis principum continetur.

a Qui cognouit de iudicio fam. erciſc. ne alium iudicē rurſus eādem rem docere neceſſe ſit, Baro in manualib.
b ſumi.
† poſsiut
c præſentia

De servo corrvpto titvlvs III.

Edictum & eius interpretatio.

VLPIANVS libro vicenſimo tertio ad Edictum

AIt prætor, QVI SERVVM SERVAM ALIENVM ALIENAM[d] RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM EAM[e] DETERIOREM FACERET, IN EVM QVANTI EA RES ERIT IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Qui bona fide ſeruum emit, hoc edicto non tenebitur: quia nec ipſe poterit ſerui corrupti agere. quia nihil eius intereſt ſeruum non corrumpi. & ſanè ſi quis hoc admiſerit, eueniet vt duobus actio ſerui corrupti cōpetat. quod eſt abſurdum. Sed nec eum cui bona fide homo liber ſeruit, hanc actionem poſſe exercere opinamur. Quod autem pretor ait, 1
RECEPISSE, ita accipimus, ſi ſuſceperit ſeruum alienum ad ſe. & eſt propriè recipere refugium abſcondendi cauſa ſeruo præſtare vel in ſuo agro vel in alieno loco ædificióue.
Perſuadere autem eſt plus quàm compelli, atque cogi ſibi 2
parere. ſed perſuadere ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ[f] ΕΣΤΙΝ: nam & bonum conſilium quis dando poteſt ſuadere, & malum. & ideo prætor adiecit, DOLO MALO, QVO EVM DETERIOREM FACERET. neque enim delinquit niſi qui tale aliquid ſeruo perſuadet, ex quo eū faciat deteriorem. qui igitur ſeruum ſollicitat ad aliquid vel faciendum vel cogitandum improbè, hic videtur hoc edicto notari. Sed vtrum ita 3
demum tenetur, ſi bonæ[g] frugi ſeruum perpulit[h] ad delinquendum, an verò & ſi malum ortatus eſt, vel malo monſtrauit queādmodum faceret[i]? & eſt verius, etiā ſi malo monſtrauit in quem[k] modum delinqueret[l], teneri eum. immo & ſi[m] erat ſeruus omnimodo fugiturus[n], vel furtum facturus, hic verò laudator huius propoſiti extitit, tenetur: nō enim oportet lau-

d alienámue
e eámue
f Non rectè fuerat reſtitutus hic locus à Catelliano Cotta, et Alc. li.2. præterm. ac ne à Bud. quidē hic.
g His verbis, probum officioſumq; conſummatè ſignificabant: apud Gell. legitur bonæ frugis. Bud. hic.
h pepulit
i delinqueret?
k quemadmodum
l delinqueretur.
m etiam ſi
n fugitiuus.

tet laudando augeri malitiam. Siue ergo bonum seruum fecerit malum, siue malum fecerit deteriorem, corrupisse videbitur.
4 Is quoque deteriorem facit, qui seruo persuadet vt iniuriam faceret vel furtum, vel fugeret, vel alienum seruum vt sollicitaret, vel vt peculium intricaret, aut amator existeret vel erro [a], vel malis artibus esset deditus, vel in spectaculis nimius, vel seditiosus, vel si actori suasit [b] verbis siue pretio, vt rationes dominicas intercideret, adulteraret, vel etiam vt rationem sibi commissam turbaret.

a vel errori, b suasit, siue

II. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VEl [c] luxoriosum [d] vel contumacem fecit: quiue vt stuprum pateretur [e] persuadet.

c vel si d luxuriosum e perpetraret, patereturue

III. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

DOlo malo adiecto calliditatem notat prætor eius qui persuadet. ceterum si quis sine dolo deteriorem fecerit ||non notatur. || & [f] si lusus gratia fecit non tenetur. Vnde quæritur, si quis seruo alieno suaserit in tectum ascendere, vel in puteum descendere, & ille parens ascenderit vel descenderit, & ceciderit, crusque vel quid aliud fregerit, vel perierit, an teneatur. & siquidem sine dolo malo fecerit, non tenetur. si dolo malo, tenebitur.

f fecerit (vt si lusus gratia fecerit) non tenetur.

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd commodius est vtili lege Aquilia eum teneri.

V. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

DOli verbum etiam ad eum qui recepit, referendum est: vt non alius teneatur, nisi qui dolo malo †fecerit. ceterum si quis vt domino custodiret, recepit vel humanitate vel misericordia ductus vel [g] adprobata atque iusta ratione, non tenebitur.
1 Si quis dolo malo persuaserit quid seruo quem liberum putabat, mihi videtur teneri eum oportere: maius [h] enim delinquit qui liberum [i] putans corrumpit. & ideo si seruus fuerit, tenebitur.
2 Hæc actio etiam aduersus fatentem in duplum est: quamuis Aquilia infitiantem dumtaxat coërceat.
3 Si seruus seruáue fecisse dicetur, iudicium cum noxæ deditione redditur.
4 Hæc actio refertur ad tempus serui corrupti, vel recepti: non ad præsens. & ideo || & || si decesserit, vel alienatus sit, vel manumissus, nihilo minus locum habebit actio. nec [k] extinguitur manumissione semel nata actio.

† recepit

g vel alia probata

h magis enim i qui liberũ putat corrumpere, qui liberum corruperit. *Flor. lectio recta est. prior harum ferri potest, posterior reijcienda est.*

k nec enim

VI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

PRæteritæ enim vtilitatis æstimatio in hoc iudicium versatur.

VII. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

NAm & mali serui forsitan consequuntur libertatem: & posterior causa interdum tribuit manumissionis iustam rationem.

VIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SEd & heres eius cuius ſeruus corruptus eſt, habet hanc actionem non ſolùm ſi manſerit in hereditate ſeruus, ſed & ſi exierit: fortè legatus.

VIIII. VLPIANVS libro vicenſimo tertio ad Edictum

SI quis ſeruum communem meũ & ſuum corruperit, apud Iulianum libro nono digeſtorum quæritur, an hac actione teneri poſsit. & ait teneri eum ſocio[a]. præterea poterit & communi diuidundo ‖ & pro ſocio, ſi ſocij ſint, ‖ teneri, vt Iulianus ait. Sed cur deteriorem facit Iulianus condicionem ſocij, ſi cum ſocio agat, quàm ſi cum extraneo agit? nã qui cum extraneo egit, ſiue recepit ſiue corruperit, agere poteſt. qui cum ſocio, ſine alternatione, id eſt ſi corrupit. niſi fortè non putauit Iulianus hoc[b] cadere in ſocium. nemo enim ſuum recipit. Sed ſi celandi animo recipit, poteſt defendi, teneri eum.

a pro ſocio, ſi ſocii ſint.

b hæc cadere

Si in ſeruo ego habeam vſumfructum, tu proprietatem, ſi 1
quidem à me ſit deterior factus, poteris mecum experiri. ſi tu
id feceris, ego agere vtili actione poſſum. ad omnes enim corruptelas
hec actio pertinet: & intereſſe fructuarij videtur, bonæ
frugi ſeruum eſſe in quo vſumfructum habet.

Quid veniat in hanc actionem.

Et ſi forte alius eum receperit, vel corruperit, vtilis actio fru-
ctuario competit. Datur autem actio, quanti ea res erit 2
eius [c] dupli. Sed quæſtionis eſt, æſtimatio vtrum eius dumtaxat
fieri debeat quod ſeruus in corpore vel in animo damni
ſenſerit, hoc eſt quanto vilior ſeruus factus ſit: an verò & ceterorum.
& Neratius ait, tanti condemnandum corruptorem,
quanti [d] ſeruus ob id quod ſubreptus ſit, minoris ſit.

c in duplum.

d quantò ſeruus

X. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

IN hoc iudicium etiam rerum æſtimatio venit, quas ſecum ſeruus abſtulit: quia omne damnum duplatur. neque intererit, ad [e] eum perlatæ fuerint res, an ad alium: ſiue etiam conſumptæ ſint[f]. etenim iuſtius eſt eum teneri qui princeps fuerit delicti, quàm eum quæri ad quem res perlatæ ſunt.

e an ad eum
f ſint ſiue non

XI. VLPIANVS libro vicenſimo * tertio * ad Edictum

NEratius ait, poſtea furta facta in æſtimationẽ non venire: quam ſententiam veram puto. nam & verba edicti, QVANTI EA RES ERIT, omne detrimentum recipiunt.

Seruo perſuaſi, vt chirograFa debitorum corrũpat: vide- 1
licet tenebor. ſed ſi conſuetudine peccãdi poſtea & rationes
ceteraque ſimilia inſtrumenta ſubtraxerit, vel interleuerit, de-
leuerit, dicendum erit, corruptorem horum nomine non te-
neri. Quamuis autem rerum ſubtractarum nomine ſerui 2
corrupti competat actio, tamen & furti agere poſſumus: ope
enim conſilio ſollicitatoris videntur res abeſſe. nec ſufficiet

alterutra

alterutra actione egisse : quia altera alteram non minuit.
Idem & in eo qui seruum recepit, & celauit, & deteriorem
fecit, Iulianus scribit. sunt enim diuersa[a] maleficia furis, &
eius qui deteriorem seruum facit. Hoc amplius & condictio-
nis nomine tenebitur. quamuis enim condictione hominem,
pœnam autem furti actione consecutus sit, tamen & quod
interest, debebit consequi actione serui corrupti:

XII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

QVia manet reus obligatus etiam rebus redditis.

XIII. VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

HAec actio perpetua est, non temporaria. & heredi cete-
risque successoribus competit. in heredem non dabitur,
1 quia pœnalis est. Sed & si quis seruum hereditarium cor-
ruperit, hac actione tenebitur. sed & petitione hereditatis
quasi prædo tenebitur.

XIIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

VT tantum veniat in hereditatis petitionem, quantum in
hanc actionem.

De filio corrupto.

1 De filio filiáue familias corruptis huic edicto locus nō est:
quia serui corrupti cōstituta actio est, qui in patrimonio no-
stro esset. & pauperiorē se factū esse dominus probare potest,
dignitate & fama domus integra[b] manente. sed vtilis cōpetit,
officio iudicis æstimāda. quoniam interest nostra animū libe-
2 rorum nostrorū non corrūpi. Si seruus communis meus &
tuus propriū meum seruū corruperit, Sabinus, non posse agi
cū socio: perinde atq; si proprius meus seruus corrupisset con
seruum. Itē si seruus cōmunis extraneū corruperit, videndum
est vtrū cum duobus agi debeat, an & cū singulis, exēplo ce-
terarum noxarū. & magis est vt vnusquisq; in solidum tenea
3 tur. altero autē soluente alterū liberari. Si is in quo vsum-
fructum habeo, seruū meum corruperit, erit mihi actio cum
domino proprietatis. Pignoris[c] dati nomine debitor habet
4 hanc actionē. In hac actione non[d] extra rem duplum est: id
5 enim quod damni datū est duplatur. His consequenter &
illud probatur, ‖vt‖ si seruo meo persuaseris vt Titio furtum
faciat, nō solum in id teneris quo deterior seruus effectus est,
6 sed & in id quod Titio præstaturus sim. Item non solùm
si mihi damnum dederit[e] cōsilio tuo, sed etiam si extraneo, eo
quoque nomine mihi teneris, quòd ego lege Aquilia obno-
xius sim. aut si ex conducto teneor alicui, quòd ei seruum lo-
caui, & propter[f] te deterior factus sit, teneberis & hoc nomi-
7 ne. & si qua talia sint. Aestimatio autem habetur in hac a-
ctione, quanti seruus vilior[g] factus sit. quod officio iudicis
expedietur. Interdum tamen &[h] inutilis fit, vt non expediat

a diuisa inter se

b integra ei

c Pignori dati

d *Malè detraxit hāc negationem Haloander: nam cùm damnū duplari dicatur, non duplum extra res à seruo corrupto ablatas, est: sed alterum tantùm soluit quanti damnū æstimabitur.* Augu. I emend. c. 2.

e dederis

f per te deterior

g inutilior

h & si inutilis

talem seruum habere. vtrum ergo & pretium cogitur dare sollicitator, & seruum dominus lucrifaciat? an verò cogi debet dominus restituere seruum, & pretium serui accipere? & verius est, electionem domino dari: siue seruũ detinere cupit, & damnum quãti[a] deterior seruus factus est, in duplum accipere: vel seruo restituto, si copiam huius rei habeat, pretium consequi. quòd si non habeat, pretiũ quidem simili modo accipere debet. cedere[b] autem sollicitatori periculo eius[1] de dominio serui actionibus[c]. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cum[d] homine viuo agitur. quòd autem si manumisso[e] eo agatur, non facilè apud iudicem audietur, dicendo ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: vt & pretium habeat & libertum.

a quanto
b cedi autem
c eiusdem à domino serui, eiusdẽ dominus
d actionibus debet.
e de homine
f de manumisso

XV. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

CОrrumpitur animus serui & si persuadeatur ei vt dominum contemneret.

XVI. ALFENVS ||Varus|| libro secundo Digestorum

DOminus seruum dispensatorem manumisit, postea rationes ab eo accepit: & cùm eis[g] non constaret, coNperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse. quærebatur, possétne agere serui corrupti cum ea muliere, cum is seruus iam liber esset. respondi, posse. sed etiam furti de pecuniis, quas seruus ad eam detulisset.

g de eis non

XVII. MARCIANVS libro quarto Regularum

SErui corrupti nomine & constante matrimonio marito in mulierem datur actio: sed fauore nuptiarum in simplum.

DE FVGITIVIS TIT. IIII.

VLPIANVS libro primo ad Edictum

IS QVI [h]fugitiuum celauit[i], fur est. Senatus censuit, ne fugitiui admittantur in saltus: neque protegantur à vilicis vel procuratoribus possessorum[k]: ||&|| multam statuit. his autem qui intra viginti dies fugitiuos vel dominis reddidissent, vel apud magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit. Sed & deinceps eodem senatusconsulto impunitas datur ei qui intra præstituta tempora quàm repperit fugitiuos in agro suo, domino vel magistratibus tradiderit.

h Ex l. I. vbi de iurisdictione, & potestate magistratuum.
i celauit seruũ, fur est.
k possessionum:

Hoc autem senatusconsultum[l] aditum etiam dedit militi vel pagano ad inuestigandum fugitiuum in prædia senatorum vel paganorum. cui rei etiam lex Fauia prospexerat, & senatusconsultum Modesto consule factum, vt fugitiuos inquirere volentibus litteræ ad magistratus detur. multa etiam centum solidorum in magistratus statuta, si litteris acceptis inquirentes non adiuuent. Sed & in eum qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta[m] est etiam generalis epistula 1

2

l senatusconsulto
m statuta est etiã generali

ſtula Diuorum Marci & Commodi, qua declaratur & præ-
ſides & magiſtratus & milites ſtationarios [a] dominum ad-
iuBare debere inquirendis [b] fugitiuis: & vt inuentos redde-
rent: & vt hi apud quos deliteſcant, puniantur, ſi crimine cō-
3 tingantur. Vnuſquiſque eorum qui fugitiuum adpræhen-
dit, in publicum deducere debet. & meritò monentur magi-
4 ſtratus eos diligenter cuſtodire, ne euadāt. Fugitiuum ac-
cipe & ſi quis erro ſit. Fugitiui autem appellatione ex fugi-
tiua natum non contineri Labeo libro primo ad edictum ſcri
5 bit. In publicum deduci intelleguntur qui magiſtratibus
6 municipalibus traditi ſunt, vel publicis miniſteriis. Diligēs
cuſtodia etiam vincire permittit. Tamdiu autem cuſtodiun-
tur quamdiu ad præfectum vigilum vel ad præſidem [c] dedu-
cantur. eorúmque nomina, & notæ, & cuius ſe quis eſſe di-
cat, ad magiſtratus deferantur: vt facilius adgnoſci & percipi
7 fugitiui poſsint. Notæ autem verbo etiam cicatrices con-
tinentur. Idem iuris eſt, ſi hæc in ſcriptis publicè, vel in ædes
proponas.

a Stationarij milites, præſidiarij ſunt, quos ordinarios appellam⁹, qui in locis hoſtium finitimis ſtationes agitare ſolent, ad repentinos hoſtium incurſus intenti. Bud. hic.

b in inquirendis

c præſidem prouinciæ

II. CALLISTRATVS libro ſexto cognitionum

FVgitiui [d] ſimplices dominis reddendi ſunt. ſed ſi pro libero ſe geſſerint, grauius coërceri ſolent.

d Coniunge l. 6. ad l. Flau. de plagi.

III. VLPIANVS libro ſeptimo de Officio proconſulis

DIuus Pius reſcripſit, eum qui fugitiuum vult requirere in prædiis alienis, poſſe adire præſidem litteras ei daturum: & ſi ita res exegerit apparitorem quoque vt ei permittatur ingredi & inquirere. & pœnam eundem præſidem in eum conſtituere qui inquiri [e] non permiſſerit. Sed & Diuus Marcus oratione quam in ſenatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæſaris quàm ſenatorum & paganorum prædia volentibus fugitiuos inquirere: ſcrutarique [f] cubilia atque veſtigia occultantium.

e inquirere

f ſcrutandique

IIII. PAVLVS libro primo Sententiarum

LImenarchæ [g] & ſtationarij fugitiuos deprehenſos rectè in cuſtodiam retinent. Magiſtratus [h] municipales ad officium præſidis prouinciæ vel proconſulis coNpræhenſos fugitiuos rectè tranſmittunt.

g Non à limine dicuntur, vt placuit Accurſ. ſed à λιμὴν, quod Latinè portus dicitur, & ἀρχὴ. Sunt autem qui locis maritimis præſunt, vnde traiectus eſt ad exteras nationes.

h Nam & magiſtratus

V. TRYPHONINVS libro primo Diſputationum

SI in harenam fugitiuus ſeruus ſe dederit, ne iſto quidem periculo diſcriminis vitæ tantùm [i] ſibi irrogato poteſtatem domini euitare poterit. nam Diuus Pius reſcripſit, omnimodo eos dominis ſuis reddere [k]: ſiue ante pugnam ad Veſtias, ſiue poſt ‖ pugnam. ‖ quoniam interdum aut pecunia interuerſa, aut commiſſo aliquo maiore maleficio, ad fugiendā inquiſitionem vel iuſtitiam animaduerſionis, in harenam ſe dare mallent. reddi ergo eos oportet.

i vitæ, quod ſibi irrogauit,

k reddendos:

a Sen malis vetita legibus alea. Hora. lib. 3. Carm. ode 24.

DE ALEATORIBVS[a] TIT. V.

VLPIANVS libro vicensimo tertio ad Edictum

PRAETOR ait, SI QVIS EVM APVD QVEM ALEA[b] LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE DOLO[c] EIVS SVBTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO. IN EVM QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM.

b in alea

c domo

1 Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio: susceptorem enim dũtaxat prohibuit vindicari, non & collusores: quamuis & hi indigni videantur. 2 Item notandum, quòd[d] susceptorem verberatum quidem, & damnum passum, vbicumque & quandocumque non vindicat. verùm furtum factum domi, & eo tempore quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit quiquid[e] eorum fecerit, iNpunè fit. Domum autem pro habitatione & domicilio nos accipere debere certum est. 3 Quod autem prætor negat se furti actionem daturum, videamus vtrum ad poenalem actionem solam pertineat, an & si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere. & est relatum apud Pomponium, solummodo pœnalem actionem denegatam. quod non[f] puto verum: prætor enim simpliciter ait, SI QVID SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON DABO. IN EVM, inquit, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. hæc clausula pertinet ad animaduersionem eius qui coNpulit ludere. vt aut multa multetur, aut in lautumias vel in vincula publica ducatur:[g]

d quòd prætor

e quidquid

f Temere sublatam esse hanc negationẽ ratio sequens indicat. Aug. li. 4. emend. c. 17

g detur:

II. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

SOlent enim quidam & cogere ad lusum vel ab initio, vel victi, dum retinent. Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere: præterquam si quis certet hasta[h] vel pilo iaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando: quòd virtutis causa fiat.

h disco

III. MARCIANVS libro quinto Regularum

||IN||quibus rebus ex lege Titia|| & Publicia|| & Cornelia c etiam sponsionem facere licet. sed ex aliis vbi pro virtute ertamen non fit, non licet.

IIII. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum

QVod in comBiBio vescendi causa ponitur, in eam rem familia ludere permittitur. 1 Si seruus vel filiusfamilias victus fuerit, patri vel domino competit repetitio. Item si seruus acceperit pecuniã dabitur in dominũ de peculio actio. non noxalis: quia ex negotio gesto agitur. sed non amplius

co-

cogendus est præstare, quam id quod ex ea re in peculio sit.

2 Aduersus parentes & patronos repetitio eius quod in alea lusum est, vtilis ex hoc edicto danda est.[a]

a Cum his enim personis famosa actione nõ experimur, sed in factum, quæ & vtilis dicitur. l. quoties. inf. de præsc. verb.

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT

TITVLVS VI.

VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

ADVERSVS mensorem agrorum prætor in factum actionem proposuit, à quo falli nos non oportet. nam interest nostra ne fallamur in modi[b] renuntiatione: si fortè vel de finibus contentio sit, vel emptor scire velit vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter talem[c] personam locationem || & conductionem || esse: sed magis operam beneficij loco præberi: & id quod datur, ei ad remunerandum dari: & inde honorarium appellari. si autem ex locato ||conducto|| fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem.

b Modus spatium significat, vt Iulius Paulus, & Aggenus interpretantur.

c tales personas

1 Hæc actio dolum malum dumtaxat exigit. visum est enim satis abundéque coërceri mensorem, si dolus malus *solus* conueniatur[d] eius hominis qui ciuiliter obligatus non est. proinde si imperitè versatus est, sibi imputare debet qui eum adhibuit. sed & si neglegenter, æquè mensor securus erit. lata culpa planè dolo comparabitur. Sed etsi mercedem accepit, non omnem culpam eum præstare propter verba edicti. vtique enim scit pretor & mercede eos interuenire.[e]

2 Is autem tenetur hac actione qui renuntiauit. sed renuntiasse & eum accipere debemus, qui per alium renuntiauit:

d puniatur

e & mercedem interuenire

II. PAVLVS libro vicensimo quinto ad Edictum

VEl per litteras. Sed si ego tibi, cum esses mensor, mandauerim vt mensuram agri ageres, & tu id Titio delegaueris, & ille dolo ||malo|| quid in ea re fecerit, tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti.

III. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

SI duobus mandauero, & ambo dolosè fecerint, aduersus singulos insolidum agi poterit. sed altero conuento, si satisfecerit,[f] in alterum actionem denegari oportebit.

1 Competit autem hæc actio ei cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse: hoc est vel emptori vel venditori cui renuntiato offuit. Põponius tamẽ scribit, si emptor plus dederit venditori propter renuntiationẽ, quia condicere potest quod plus dedit, agi cũ mẽsore nõ posse: nihil enim emptoris interesse, cũ possit cõdicere. nisi soluẽdo vẽditor nõ fuit: tunc enim mẽsor tenebitur.

2 Sed si vẽditor maiorẽ modũ tradiderit frau-

f si satisfactum erit.

fraudatus à mensore, consequenter dicit Pomponius, non esse actionem aduersus mensorem: quia est ex vendito actio aduersus emptorem. nisi & hic emptor soluendo non sit.

Idem Pomponius scribit, si propter iudicium adhibitus 3
mensor fraudauerit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli. planè si à iudice adhibitus, cõtra me renuntiauerit dolo malo, dubitat an teneri mihi debeat. quod magis admittit. Hãc actionem heredi, similibúsque 4
personis dandam Pomponius scribit. sed in heredem, similésque personas denegandam ait. Serui autem nomine ma- 5
gis noxale,[a] quàm de peculio competere ait: quamuis ciuilis actio de peculio competat.

a noxalem.

IIII. PAVLVS libro vicensimo quinto ad Edictum

HAec actio perpetua est: quia initium rei non à circumscriptione,[b] sed à suscepto negotio originem accepit.

b ad circũscriptionem,

V. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

SI mensor non falsum modum renuntiauerit, sed traxerit renuntiationẽ, & ob hoc euenerit vt vẽditor liberetur, qui[c] adsignaturum se modum intra certum diem promisit, hæc actio locum non habet. sed nec dari vtilem debere Pomponius ait. erit ergo ad actionem de dolo decurrendum. Si 1
cum falsus modus renuntiatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset, agere poterit etiam cum mensore. sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quòd si non de toto modo qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore, consequenter scribit Pomponius de residuo cum mensore agi posse. Hoc iudicium latius prætor porrexit. nam 2
& si cuius[d] alterius rei mensuram falsam renuntiasse dicetur, hæc actio competit. proinde si[e] in ædificij mensura fefellit, vel ||in|| frumenti, vel ||in|| vini:

c quia assignaturũ

d cuiusuis
e siue in

VI. PAVLVS libro vicensimo quarto ad Edictum

SIue de itineris latitudine,[f] siue de seruitute[g] inmittendi proiciendique quæratur: siue aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit,

VII. VLPIANVS libro vicensimo quarto ad Edictum

VEl cuius[h] alterius rei, tenebitur. & si mensor machinarius[i] fefellerit, hæc actio dabitur. necnon illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem, hoc exemplo etiã aduersus architectum ||actio|| dari debet qui fefellit. nam & Diuus Seuerus aduersus architectum, & redemptorẽ actiones dandas decreuit. ego etiam aduersus tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

f Officium mensorum non solum in eo versabatur, vt agros metirẽtur: sed etiam vt pronunciarent, & non de mensuris tantùm, sed etiam de seruitutibus Agennius Vrbicus in lib. de constitut. agr. Alc. lib. 3. disp. c. 15.

g seruitutum

h cuiusuis

i Ita dictus est agri mensor, à machinula qua vtitur: eius formam copiosè describit Bud. quẽ vide: ad hoc tempus pertinet quod Vitr. in prefatione l. 10. scribit.

De

DE[a] RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERVM ET VT FVNVS DVCERE LICEAT TITVLVS VII.

a In hunc titulum Cælius Rhodoginus, lib.9.c.44.

VLPIANVS libro decimo ad Edictum

QVI[b] propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede. b Ex tit.de neg.gest.

II. IDEM libro vicesimo quinto ad Edictum

LOcum in quo seruus sepultus est, religiosum esse Aristo ait. Qui mortuum in locum alienum intulit, vel inferre curauit, tenebitur in factum actione. In locum alterius accipere debemus, siue in agro siue in ædificio. sed hic sermo domino dat actionem, nō bonæ fidei possessori. nam cum dicat, IN LOCVM ALTERIVS, apparet de domino eum sentire, id est eo cuius locus est. sed & fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. An & socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest. est tamen verius, familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo conueniri eum posse.

Actio in factum aduersus eum, qui intulit mortuum &c.

2 Prætor ait, SIVE[c] HOMO MORTVVS, OSSAVE HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRVM ALTERIVS, AVT IN ‖ID‖ SEPVLCHRVM, IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECIT, IN FACTVM ACTIONE TENETVR, ET POENA[d] PECVNIARIA SVBICIETVR. De ea autem illatione prætor sensit, quæ sepulturæ causa fit. Purus[e] autem locus dicitur, qui neque sacer neque sanctus ‖est‖ neq; religiosus: sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur. Sepulchrum est, vbi corpus ossáue hominis condita sunt. Celsus[f] autem ait, non totus qui sepulturæ destinatus est, locus religiosus fit: sed quatenus corpus humatum est. Monumentum est, quod memoriæ seruandæ gratia existat.

c Si homo
d poenæ pecuniariæ
e Vide Macrob.lib.3. Satur.ca.3.
f Vt autem Celsus ait.

3 Si vsumfructum quis habeat religiosum locum non facit. Sed & si alius proprietatem alius vsumfructum habuit, non faciet locum religiosum: nec proprietarius. nisi fortè ipsū qui vsumfructum legauerit, intulerit: cum in alium locum inferri tam oportunè non posset. & ita Iulianus scriVit. aliàs autē inuito fructuario locus religiosus non fiet. sed si consentiat fructuarius, magis est vt locus religiosus fiat.
4 Locum qui seruit, nemo religiosum facit: nisi consentiat is cui seruitus deberetur. Sed si non minus commode per alium locum seruitute vti potest, non videtur seruitutis impediendæ causa id fieri. & ideo religiosus fit. & sanè habet hoc rationem.

5 Is qui pignori dedit agrum, si in eum suorum[g] mortuum intulerit, religiosum eum facit. sed & si ipse inferatur, idem est. ceterum alij concedere non potest.

h suum, hæc ratio est.

II. PAV-

III. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

EX consensu tamen omnium, vtilius est dicere, religiosum posse fieri. idque Pomponius scribit.

IIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SCriptus heres prius quàm hereditatem adeat, patrem familias mortuum inferendo locum facit religiosum. nec quis putet hoc ipso pro herede eum gerere. finge enim adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. ego [a] etiam si non heres eum intulerit, sed quiuis alius herede vel cessante vel absente [b] vel verente [c] ne pro herede gerere videatur, tamen locũ religiosum facere puto. plerũq; enim defuncti ante sepeliũtur quàm quis heres *eis* existet. sed tunc locus fit religiosus, cũ defuncti fuit: naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus in quem infertur: præsertim si in eum locum inferatur || in || quem ipse destinauit. vsqueadeo, vt etiam si in legatũ locum sit illatus ab herede, inlatione tamen testatoris fit religiosus: si modò in aliũ locũ tam oportunè inferri non potuit.

a Hoc ego etiam puto, si non
b absente, vel ignorante,
c vel vetante: *vtraq; lectio ferri potest, dũmodò intelligas: vel vetante inferri &c.*

V. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

FAmiliaria sepulchra dicuntur, quæ quis sibi familiæq; suæ constituit. hereditaria autem, quæ quis sibi heredibúsque suis constituit:

VI. VLPIANVS libro vincensimo quinto ad Edictum [d]

VEl quod paterfamilias iure hereditario adquisit. Sed in vtroque heredibus quidem ceterisque successoribus qualescumque fuerint licet sepeliri, & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint: licet non consentiant alij. Liberis autem cuiuscumque sexus vel gradus, etiam [e] filiisfamilias & emancipatis, idem ius concessum est: siue extiterint heredes siue sese abstineant. exheredatis autem, nisi specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantùm sepeliri, non etiã alios præter suam posteritatem inferre licet. Liberti autem nec sepeliri nec alios inferre poterunt, nisi heredes exstiterint patrono: quamuis quidam inscripserint, monumentum sibi libertisque suis fecisse. & ita Papinianus respondit, & sæpissime idem constitutum est. 1 Si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc & vendere & donare. si cenotaphiũ sit, posse hoc venire dicendum est: nec enim esse hoc religiosum Diui fratres rescripserunt.

d *Inscriptio monet hãc l. & l. Sed diui. sup. de re. diuis. fuisse olim coniunctas.*

e & filiisfamilias

VII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

IS qui intulit mortuum in alienũm locum, aut tollere id quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur per in factum actionem. quæ tam heredi quàm in heredem competit, & perpetua est. 1 Aduersus eum qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intu-

intulerit, vtilem actionem in factum pro consul dat: quia non propriè vel in sepuchrum vel in locum alterius intulisse dici potest.

VIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

OSsa quæ ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto [a] pontificum seu iussu principis, quæstionis est. & ait Labeo exspectandum vel [b] permissum pontificale seu iussionem principis. alioquin iniuriarum fore actionem aduersus eum qui eiecit.

a Singulare ius est in fauorem religionis & mortuorum introductum: nam quod in alieno factum est, licet domino iure suo intercidere & tollere. l. quemadmodum. in princ. sup. ad l. Aquil.
b seu permissum

Alia actio aduersus eum, qui religiosum locum pro puro vendidit.

1 Si locus religiosus pro puro venisse dicetur, prætor in factum actionē in eum dat ei ad quem ea res pertinet. quæ actio & in heredem competit, cum quasi ex empto actionem
2 contineat. Si in locum publicis vsibus destinatum intulerit quis mortuum, prætor in eum iudicium dat, si dolo fecerit: ‖& ‖erit extra ordinem plectendus, modica tamen coërci-
3 tione. sed si sine dolo, absoluendus est. In hac [c] autem actione loci puri appellatio & ad ædificium producenda est. Nec solum domino hæc actio competit, verùm ei quoq; qui eiusdem loci habet vsumfructum, vel aliquam seruitutem: quia ius prohibendi etiam hi habent.

c hanc autem actionem

Alia actio aduersus eum, qui prohibuit inferre.

Ei qui prohibitus est inferre in eum locum quò ei ius inferendi esset, in factum actio competit, & interdictum: [d] etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator eius: quia intellectu aliquo ipse prohibitus videtur.

d interdum etiamsi

VIIII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

LIberum est ei qui prohibetur mortuum ‖ossáue mortui‖ inferre, aut statim interdicto vti, quo prohibetur ei vis fieri: aut aliò inferre, & postea in factum agere. per quam consequitur actor quanti eius interfuerit prohibitum non esse. in quam computationem cadit loci empti pretium: aut conducti [e] merces. item sui loci pretium, quem quis nisi coactus ‖est‖ religiosum facturus non esset. vnde miror quare constare videatur, neque heredi neque in heredem dandam hanc actionem. nam, [f] vt apparet, pecuniariæ quantitatis ratio in eam deducitur. certè perpetuò ea inter ipsos competit.

e aut (si conduxerit) conducti
f nam cum

X. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SI venditor fundi exceperit locum sepulchri ad hoc vt ipse posterique eius illò inferentur, si via vti prohibeatur, vt mortuum suum inferret, agere potest. videtur enim etiā hoc exceptum inter ementem & vendentem, vt ei per fundum sepulturæ causa ire liceret.

XI. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

QVod [a] si locus monumenti hac lege venierit, ne in eum inseRentur [b] quos ius est inferri, pactum quidem ad hoc non sufficit: sed stipulatione id caueri oportet.

a Diuersa est species l.vlt.C.de pact. inter empt.& vẽd. ea enim vetat, ne in loco, puro vendito monumentum ædificetur: hic verò nudi pacti ea vis esse non dicitur, vt in locũ iam religiosum nõ inferantur, quos ibi inferri ius est. Accurs.

b ne in eum inferatur, quo sibi ius est inferendi:

XII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SI quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrum nõ habeat, & à Bicino ire prohibeatur, Imperator Antoninus cum patre rescripsit, iter ad sepulchrum peti precario & concedi solere: vt quotiens non debetur, impetretur ab eo qui fundum adiunctum habeat. non tamen hoc rescriptum quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem ciuilem inducit: sed extra ordinem interpelletur. præses etiam compellere debet iusto pretio iter ei præstari. ita tamen vt iudex etiam de oportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum. Senatusconsulto [c] cauetur, ne vsus sepulchrorum 1
permutationibus polluatur: id est ne sepulchrum aliæ [d] conuersationis vsum accipiat.

c Hoc magis pertinet ad edictum de sepulchro violato, Baro in Manualib.

d alienæ, alterius

Alia actio, quæ dicitur funeraria.

Prætor ait, QVOD FVNERIS CAVSA SVMPTVS 2
FACTVS [e] ERIT, EIVS RECIPERANDI NOMINE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. hoc edictum iusta ex causa propositum est: vt qui funerauit, persequatur id quod impendit. sic enim fieri, [f] ne insepulta corpora iacerent: néue quis de alieno funeretur. Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit. sed si non ille fecit, nullam esse huius rei pœnam, [g] nisi aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin autem de hac re defunctus non cauit, nec vlli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit. si nemo scriptus est, legitimos vel cognatos, quosque suo ordine quo succedunt. Sumptus 3
funeris arbitrantur pro facultatibus vel dignitate defuncti.

e factum

f fiet,

g pœnam constat,

Prætor vel magistratus municipalis ad funus sumptus de- 4
cernere debet: [h] si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia. si non est, distrahere debet ea quæ tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem. si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit, [i] vt pecunia expediatur:

h Idem cõstituit Plato de legibus dialogo xi. & alia multaque ad hunc tractatũ pertinent.

i iubetur,

XIII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

VEl à debitoribus, si facilè exigi possit.

XIIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

ET [k] si quis impediat eum qui emit, quo minus ei res tradantur, prætorem interuenire oportere, tuerique huiusmodi

k At si quis

modi factum, si quid impediat quo minus ei res venditæ tra-
1 dantur. Si colonus [a] vel inquilinus sit is qui mortuus est,
nec sit vnde funeretur, ex inuectis illatis eum funerandum
Pomponius scribit. & si quid superfluum remãserit, hoc pro
debita pensione teneri. Sed & si res legatæ sint à testatore de
cuius funere agitur, nec sit vnde funeretur, ad eas quoque
manuMittere [b] oportet: satius est enim de suo testatorem fu-
nerari, quàm aliquos legata consequi. Sed si adita fuerit po-
stea hereditas, res emptori auferenda non est: quia bonæ fidei
possessor est: & dominium habet qui auctore iudice compa-
rauit. legatarium tamen legato carere non oportet, si potest
indemnis ab herede præstari. quòd si non potest, melius est
2 legatarium non lucrari, quàm emptorem damnò adfici. Si
cui funeris sui curam testator mandauerit, & ille accepta pe-
cunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam
Mela scripsit. credo tamen & extra ordinem eum à prætore
3 compellendum funus ducere. Funeris causa sumptus factus
videtur is demum; qui ideo fuit [c] vt funus ducatur, sine quo
funus duci non possit. vtputa si quid impensum est in † de-
lationem mortui. sed & si quid in locum fuerit erogatum in
quem mortuus inferetur, funeris causa videri impensum La-
beo scribit: quia necessariò locus paratur, in quo corpus con-
4 ditur. Impensa peregrè mortui, quæ facta est vt corpus per-
feRetur, funeris est, licet nondum homo funeretur. Idemque
& si quid ad corpus custodiendum vel etiam commendan-
dum [c] factum sit, vel si quid in marmor, vel vestem collocan-
dam. non autem oportet ornamenta cum corporibus condi:
nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores fa-
5 ciunt. Hæc actio quæ funeraria dicitur, ex bono & æquo
oritur. continet autem funeris causa tantùm impensam, non
etiam cetero rũ [e] sumptuum. Aequum autem accipitur ex di-
gnitate eius qui funeratus est, ex causa, ex tempore, & ex bo-
na fide: vt neq; plus imputetur sumptus nomine quàm factũ
est: neq; tantum quantum factum est, si immodicè factũ est.
deberet [f] enim haberi ratio facultatium eius in quem factum
est: & ipsius rei quę vltra modum sine causa cõsumitur. quid
ergo si ex voluntate testatoris impensum est? sciendũ est nec
voluntatem sequendam si res egrediatur iustam sumptus ra-
6 tionem. pro modo autem [g] facultatium sumptum fieri. Sed
interdum is qui sumptum [h] in funus fecit, sumptum non re-
cipit [i] si pietatis gratia fecit, non hoc animo quasi recepturus
sumptum quem fecit. & [k] ‖ita‖ Imperator noster rescripsit. igi
tur æstimandum erit arbitro & perpendendum quo animo
sumptus factus sit: vtrum negotium quis vel defuncti vel he-
redis gerit, vel ipsius humanitatis: an verò misericordiæ vel

a *Imputare sibi debet creditor, cur non iusserit ante ea inuecta includi: quod si fecisset, viuo creditore non potuissent ea inuito eo sumptibus funerariis imputari. l. 6. & pen. Ex quibus causs. pign. vel hypot.*
b manumittere
c fit, vt funus
† elationem
d *Cõmendare, est curæ alicuius committere: qod cum rectè cohæreat cum custodia, & maxime vbi corpus aliquò perferendum st, ac in omnibus exemplaribus ita legatur, non mutandam lectionẽ hanc esse censeo.* Monuit me Duar. *possè legi* condendum, *vt l. Lucius Titius. 88. §. à te peto. de leg. 2.*
e cæteros sumptus.
f debet
g enim facultatũ
h debet sumptus
i veluti si
k hoc & Imperator

pietati tribuens vel affectioni. potest tamen distingui & misericordiæ modus:[a] vt in hoc fuerit misericors vel pius qui funerauit, vt eum sepeliret, ne insepultus iaceret: non etiam vt suo [b] sumptu fecerit. quod si iudici liqueat, nō debeat eum qui conuenitur absoluere: quis enim sine pietatis intentione alienum cadauer funerat? oportebit igitur testari quem[c] quo animo funerat: ne postea patiatur quæstionem. Plerique filij 7
cum parentes suos funerant, vel alij qui heredes fieri possunt, licet ex hoc ipso neque pro herede gestio [d] neque aditio presumitur, tamen ne vel miscuisse [e] necessarij, vel ceteri pro herede gessisse videantur, solēt testari pietatis gratia facere se sepulturam. quid si superuacuò fuerit factum? ad illud se munire videntur, ne miscuisse se credantur: ad illud[f] non, vt sumptum consequātur. quippe protestantur pietatis gratia id se facere. plenius igitur eos testari oportet, vt & sumptū possint seruare. Fortassis quis possit dicere interdum partem sum- 8
ptus facti posse reciperari: vt quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat. quod est verius. partem igitur sumptus consequetur, quem non donandi animo fecit. Iudicē qui de ea æquitate cognoscit, interdum sum- 9
ptum omnino non debere admittere modicum factum, si fortè in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit: nam non debet huius rationem habere, cum contumeliam defuncto fecisse videatur ita eum funerādo. Si quis 10
dum se heredem putat, patremfamilias funerauerit, funeraria actione vti non poterit: quia non hoc animo fecit, quasi alienum negotium gerens. & ita Trebatius & Proculus putat. puto tamen & ei ex causa dandam actionem funerariam.

Labeo ait, quotiēs quis aliam actionē habet de funeris im- 11
pensa consequenda, funeraria eum agere non posse. & ideò si familiæ erciscundæ agere possit, funeraria non acturum. planè si iam familiæ erciscūdæ iudicio[g] actū sit, posse agi. Idem 12
Labeo ait, si prohibente herede funeraueris testatorē, ex causa competere tibi funerariam.[h] quid enim si filiū testatoris heres eius prohibuit? huic contradici potest. ergo pietatis gratia funerasti. sed pone me testatum: habiturū me funerariam actionem: de suo enim expedit mortuos funerari. & quid si testator quidem funus mihi mandauit, heres prohibet, ego tamen nihilo minus funeraui? nónne æquum est mihi funerariam competere? & generaliter puto iudicem ||iustum|| non meram negotiorum gestorū actionē imitari, sed solutius [i] æquitatem sequi, cum hoc ei & actionis natura indulget. Diuus autem 13
Marcus rescripsit, eum heredem qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit, non rectè facere, pœnam tamen in eum statutā non esse. Qui mandatu alterius funerauit, nō habet 14
fune-

a motus, vt si in

b vt de suo sumptum faceret.

c quemque quo

d gestio

e miscuisse se

f non ad illud,

g iudicium

h funerariam, *vel*, negotiorum gestorum: *hæc rectè absunt à Flor.*

i solicitiùs, solutiùs. *l. liberius æquitate impellente recedere à natura actionis negotiorum gestorū, quæ prohibita rerū administratione non competit. l. vlt. C. de negot. gest.*

funerariam actionem. sed[a] is scilicet qui mandauit funerandum, ‖siue‖ soluit ei cui mandauit, siue debet. quòd si pupillus mandauit sine tutore auctore, vtilem funerariam dandam aduersus heredem ei qui impendit: lucrari enim heredem iniquum est: si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris auctoritate mãdauit, dandã in eum actionẽ arbitror, si & heres extitit ei qui funeratus est, soluẽdoq; hereditas est. Cõtra si quis mãdatu heredis funerauit, nõ posse eũ funeraria agere Labeo scribit: quia habet mãdati actionẽ. si tamẽ quasi negotium heredis gerẽs funerauit, licet ratũ non habeat, tamẽ funeraria eũ agere posse Labeo scribit.
15 Datur autẽ hæc actio aduersus eos ad quos funus pertinet: vtputa aduersus heredem bonorúmue possessorem ceterosque successores.

a siue is qui

XV. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum

FVneris impẽsam & patronus qui bonorum possessionem petit contra tabulas, præstat.

XVI. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

IN eum ad quem dotis nomine quid[b] peruenerit, dat prætor funerariam actionem: æquissimum enim visum est veteribus, mulieres quasi de patrimoniis suis, ita de dotibus funerari: & eum qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere: siue pater mulieris est siue maritus.

b aliquid

XVII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum

SEd si nondum pater dotem reciperauerit, vir solus conuenietur, reputaturus patri quod eo nomine præstiterit.

XVIII. IVLIANVS libro decimo Digestorum

IMpensa enim funeris æs alienum dotis est:

XVIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum

IDeoque etiam dos sentire hoc æs alienum debet.

XX. IDEM libro vicensimo quinto ad Edictum

NEratius quærit, si is qui dotẽ [c]dederat pro muliere, stipulatus est duas partes dotis reddi, tertiã apud maritũ remanere, pactus sit ne quid maritus in funus cõferret, an funeraria maritus teneatur. & ait, si quidẽ ipse stipulator mulierem funerauit, locũ esse pacto, & inutilẽ ei funerariã fore. si verò alius funerauit, posse eum maritũ conuenire: quia pacto hoc publicum ius infringi non possit. quid tamẽ si quis dotẽ hac lege dederit pro muliere, vt ad ipsum rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio? numquid hic in funus nõ conferat? sed cũ dos morte mulieris
1 ad eum peruenerit, potest dici conferre eũ. Si maritus lucratur dotẽ, conuenietur funeraria: pater autem non. Sed [d]in hunc casum puto, si dos quia permodica fuit, in funus non
2 sufficit, in [e]superfluũ in patrem debere, actionẽ dari. Cum materfamilias decedit, nec est ‖eius‖ soluendo hereditas, fu-

c qui cum dotem

d Sed & in

e & in superfluum

nerari eam ex dote tantùm oportet. & ita Celsus scribit.

XXI. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

IN patrem cuius in potestate fuerit is cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate & facultatibus.

XXII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

CElsus scribit, quotiens mulier decedit, ex dote quæ penes virum remanet, & ceteris mulieris [a] bonis pro portione funeranda est.

a muliebribus

XXIII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

VEluti si in dotem centum sint, in hereditate ducenta, duas partes heres, vnam vir conferet.

XXIIII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

IVlianus scribit, non deductus legatis,

XXV. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

NEc pretiis manumissorum, [b]

b manumissorum seruorum: rectè abest seruorum à Flor.

XXVI. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinū

NEc ære alieno deducto.

XXVII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SIc [c] pro rata & maritum & heredem conferre in funus oportet. Maritus funeraria non conuenietur, si mulieri in matrimonio dotem soluerit, vt Marcellus scribit. quæ sententia vera est. in his tamen casibus in quibus hoc ei facere legi-
bus permissum est. Præterea maritum puto funeraria in id 1
demum teneri quod facere potest: id enim lucrari videtur quod præstaret mulieri si conueniretur.

c & sic pro rata

XXVIII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

QVod si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem præstare debere Atilicinus ait: aut heredes eius mulieris, puta emancipatæ. quod si neque heredes habeant, [d] neque pater soluendo sit, maritum in quantū facere potest pro hoc conueniri: ne iniuria eius videretur, quondam vxorem eius insepultam relinqui.

d habeat, neque

XXVIIII. GAIVS libro nonodecimo ad Edictum Prouinciale

SI mulier post diuortium alij nupta decesserit, nō putat Fulcinius priorem maritum, licet lucri dotem faciat, funeris
impensam præstare. Is qui filiamfamilias funerauit, ante 1
quàm dos patri reddatur, cum marito rectè agit. reddita dote patrē obligatum habet. vtique autem si cum marito actū fuerit, is eo minus patri mulieris restituturus est.

XXX. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum

COntra quoque quod pater in funus filiæ iNpendit, aut alio agente secū funeraticia [e] præstitit, ipse actione de dote à marito recipit. [f] Sed si emācipata in matrimonio decedat, collaturos heredes bonorúmue possessores, & patrem [g] pro por-

d funeraria iam
e recuperant.

portione [a] dotis quam recipit: & virum‖pro portione dotis, quam lucratus est.

a Hæc desunt in multis exemplaribus, sed male: nam pater dotē non dicitur lucrari, sed maritus. l. Neratius §. si maritus sup. eo.

XXXI. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Edictum

SI filiusfamilias miles sit, & habeat castrense peculium, puto successores eius ante teneri: sic deinde ad patrē venire. [b]

b patrem veniri.

1 Qui seruum alienum vel ancillam sepeliuit, habet aduersus dominum funerariam actionem. 2 Hæc actio non est annua: sed perpetua. & heredi ceterisque successoribus, & in successores datur.

XXXII. PAVLVS libro vicensimo septimo ad Edictum

SI possessor hereditatis funus fecerit, deinde victus in restitutione nō deduxerit quod impenderit, vtilem esse ei funerariam. 1 Si eodem momento temporis vir & vxor decesserit, Labeo ait in heredem viri pro portione dotis dandam hāc actionē: quoniam idipsum dotis nomine ad eum peruenit.

XXXIII. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictū

SI quis fuit heres, deinde hereditas ablata sit ei quasi indigno, magis est vt penes eum iura sepulchrorū remaneant.

XXXIIII. PAVLVS libro sexagensimo quarto ad Edictū

SI [c] locus sub condicione legatus sit, interim heres inferendo mortuum non facit locum religiosum.

c Ex titul. nequid in l. sa. cōiunge l. 11. de manumis.

De luctu.

XXXV. MARCELLVS libro quinto Digestorum

MInime maiores lugendum putauerunt eū qui ad patriā delendam & parentes & liberos interficiendos venerit, quem si filius patrem aut pater filium occidisset, sine scelere, etiam præmio adficiendum omnes constituerunt.

XXXVI. POMPONIVS libro vicensimo sexto ad Quintū Muciū

CVm loca capta sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa vel sacra esse, sicut [d] homines liberi in seruitutem perueniunt. quòd si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi‖quodam‖postliminio reuersa pristino statui restituuntur.

d & sicut

XXXVII. MACER libro primo ad Legē vicensimā hereditatiū

FVneris sumptus accipitur quidquid corporis causa, veluti vnguentorum, erogatum est: & pretium loci in quo defunctus humatus est, & si qua vectigalia [e] sunt, vel sarcophagi, & vectura: & quidquid corporis causa antequā sepeliatur cō sumptū est, funeris impēsam esse existimo. 1 Monumentū [f] autē sepulchri id esse Diuus Hadrianus rescripsit, quod monumēti, [g] id est causa muniēdi eius loci factū sit, in quo corpus impositū sit. itaq; si amplū quid ædificari testator iusserit, veluti in † circū porticationes, eos sūptus funeris causa nō esse.

e vestiaria: Accursius quoque hanc varietatem notauit.

f Munimentum

g munimenti, munimentū: & munimēti legendum esse declarant hæc verba, id est, & c. & l. 2. §. monumentum. sup.

† circuitum

XXXVIII. VLPIANVS libro nono de Omnibus tribunalibus

NE corpora aut ossa mortuorū detinerētur, aut vexarentur, néue prohibertéur quo minús via publica transfeRē

tur, aut quo minus sepeliretur, præsidis prouinciæ officiũ est.

XXXVIIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum

DIui fratres edicto admonuerunt, ne iustæ sepulturæ traditum, id est terra conditum corpus inquietetur. videtur autem terra conditum & si in arcula conditũ hoc animo sit, vt non alibi [a] transferatur. sed arculã ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere trãsferre non est denegandum.

a aliò transferatur.

XL. PAVLVS libro tertio Quæstionum

SI quis ‖ enim ‖ eo animo corpus intulerit, quòd cogitaret inde aliò postea transferre magisque temporis gratia deponere, quam quòd ibi sepeliret mortuum, & quasi æterna [b] sede dare destinauerit, manebit locus profanus.

b æternam sedem

XLI. CALLISTRATVS libro secundo Institutionum

SI plures sint domini eius loci vbi mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei inferantur. nã ex ipsis dominis quemlibet rectè ibi sepeliri constat etiam sine ceterorũ consensu: maximè cũ alius [c] non sit locus in quo sepeliretur.

c aliàs non sit

XLII. FLORENTINVS libro septimo Institutionum

MOnumentum generaliter res est memoriæ causa in posterum prodita: in qua si corpus vel reliquæ inferantur, fiet sepulchrũ: si verò nihil eorũ inferatur, erit monumentum memoriæ causa factũ, quòd Græci ΚΕΝΟΤΑΦΙΟΝ appellant.

XLIII. PAPINIANVS libro octauo Quæstionum

SVnt personæ, quæ quamquã religiosũm locũ facere nõ possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo vtiliter agũt. vtputa dominus proprietatis si in fundũ cuius fructus alienus est, mortuũ inferat, aut inferre velit. nam si intulerit, non faciet iustum sepulchrũ. sed si prohibeatur, vtiliter interdicto qui [d] de iure dominij queritur aget. eadémq; sunt in socio qui in fundum communẽ inuito socio mortuũ inferre vult. nam propter [e] publicã vtilitatẽ ne insepulta cadauera iacerẽt, strictã rationẽ insuper habemus: [f] quæ nõnumquam [g] in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet. nam summam esse rationem quæ pro religione facit.

d quo de iure
e præter publicam
f *Insuperhabere, negligere est & reiicere, ita accipitur in l. hæredem. de iis quæ vt ind.* Hoc *me docuit.* Duar. *& ita accipi à* Gellio *li.1. c. 19. Notaui quoque postea in eadem significatione apud* Simmachum *epist.338. lib.2.*
g numquam, *melius est* nonnumquam

XLIIII. PAVLVS libro tertio Quæstionum

CVm in diuersis locis sepultũ [h] est, vterq; quidẽ locus religiosus nõ fit: quia vna [i] sepultura plura sepulchra efficere nõ potest. mihi autẽ videtur, illũ religiosũ [k] esse, vbi quod est principale conditum est: id est caput, cuius imago fit, inde [l] cognoscimur. cum autem impetratur vt reliquæ transferantur, desinit locus religiosus esse.

h sepultus
i vnius
k religiosum locũ esse
l vnde qualis cuiusque imago sit, cognoscitur

XLV. MARCIANVS libro octauo Fideicommissorum

IMpensa [m] funeris semper ex hereditate deducitur, quæ etiam omne creditum solet præcedere, cum bona soluendo non sint.

m Ex tit. *ad* le. fal. *vide* l.30. *iuncta.* l.1. *eo. tit.*

XLVI. SCAEVOLA libro secundo Quæstionum

SI plura prædia quis habuit, & omniũ vsumfructũ separatim legauerit, poterit in vnũ inferri. & electio erit heredis, & gratificationi locus. sed fructuario vtilẽ actionem in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionẽ
1 minutus est vsufructus. Si heres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum, à marito qui debet in funus confer-
2 re, pro æstimatione loci consequatur. Ei cui vestimenta legantur, si in funus erogata sint, vtilem actionem in heredem dandam placuit: & priuilegium funerarium.

DE MORTVO INFERENDO ET SEPVLCHRO AEDIFICANDO TIT. VIII.

Interdicta duo prohibitoria.

VLPIANVS libro sexagensimo *octauo* ad Edictum

PRAETOR[a] ait, QVO QVAVE ILLI MORTVVM INFERRE INVITO TE[b] IVS EST, QVO MINVS ILLI EO EAVE MORTVVM INFERRE ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. Qui inferẽdi mortuũ ius habet, nõ prohibetur inferre. prohiberi autem inferre videtur, siue in locũ inferre prohibeatur, siue itinere arceatur. Hoc[c] interdicto de mortuo inferendo dominus proprietatis vti potest. quod etiã de loco puro competit. Itẽ si mihi in fundũ via debeatur, in quẽ fundum inferre volo, & via prohibear,[d] hoc interdicto posse me experiri placuit: quia[e] inferre prohibeor qui[f] via vti prohibeor. idq; erit probandũ & si alia seruitus debeatur. Hoc interdictũ prohibitorium esse
1 palam est. Prætor ait, QVO ILLI IVS EST INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI IN EO LOCO SEPVLCHRVM SINE DOLO MALO AEDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. Interdictũ hoc propterea propositum est, quia religionis interest monumẽta extrui & exornari. Facere sepulchrũ siue monumentũ in loco in quo ei ius est, nemo prohibetur. Aedificare videtur prohibere & qui prohibet eã materiam conuehi, quæ ædificio[g] necessaria sit. proinde & si operi necessarios prohibuit quis venire, interdictum locũ habet. & si machinã alligare quis prohibeat: si tamen eo loci prohibeat, qui seruitutem debeat. Ceterum si in meo solo velis machinã ponere,[h] non tenebor interdicto, si iure[i] te non patiar. Aedificare autẽ nõ solùm qui nouũ opus molitur intellegẽdus est, verùm is quoque qui vult reficere. Is qui id agit vt labatur sepulchrum, hoc interdicto tenetur.

De prægnante.

II. MARCELLVS libro vicensimo octauo Digestorum

NEgat lex regia mulierem quæ prægnas mortua sit, humari antequam partus ei excidatur. qui contra fecerit, spem animantis cum grauida peremisse videtur.[k]

a Ex tit. ne quid in loco sacro.
b te ei ius est
c Hoc verò interdicto
d prohibeatur
e & quia
f & quia via
g ædificationi
h imponere,
i si ire: *Rectius est iure, vt sensus sit, si iure prohibeam te machinam imponere.*
i *Qui igitur vetuerit eam inferri, priusquã partus ei excidatur, non committit in hoc dictum.*

III. POMPONIVS libro nono ad Sabinum

a Coniunge l.5. de act. empt.

SI [a] propius ædes tuas quis ædificet {&} sepulchrũ, opus nouũ ‖tu‖ nuntiare poteris. sed facto opere nullam habebis actionem, nisi quod vi aut clam. Si propius ędificiũ alienũ intra legitimũ modũ mortuus illatus sit, postea eum prohibere non poterit ædificij dominus quominus aliũ mortuũ eò inferat, vel monumentũ ædificet, si ab initio dño sciẽte hoc fecerit.

De vsucapione.

IIII. VLPIANVS libro secundo Responsorum

b possessio c tribuit

LOnga possessione [b] ius sepulchri non tribui [c] ei cui iure non competit.

V. IDEM libro primo Opinionum

d reliquiæ

e explorari

SI in eo monumẽto quod imperfectũ esse dicitur, reliquæ [d] hominis cõditæ sunt, nihil impedit quo minus id perficiatur. Sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices explorare [e] debent quatenus salua religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

INTERPRETATIO GRAECORVM EX LIBRO V. DIGESTORVM.

Tit. 1. l. xix. §. ij. παρεπλει. prӕternauigabat. Tit. eod. l. xxxvij. τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν, communi siue reipublicæ Thessalorũ. Tit. cod. l. xlviij. τοὺς ἄρχοντας. Magistratus quo anno cũ imperio sunt, neq; propriam, neq. eorũ quorum tutelam vel curam gerunt, causam in iudicio vel agendo vel defendẽdo sustinento. simulac verò magistratus dies exierit, non ipsis tantùm aduersus reos suos, sed etiam aliis aduersus ipsos litẽ intẽtare, ius fásq. esto. Tit. iij. l. xxv. §. viij. ἀντίδωρα, remunerationes. Tit. iiij. l. iij. τὸ γὰρ ἅπαξ. quod enim semel tantùm aut iterum extitit, id prӕtereunt legum latores.

Ex LIB. VII. Tit. viij. l. x. §. j. χρῆσις. vsus. Ex LIB. VIII. Tit ij. l. xvij κατὰ ἀντανάκλασιν. per repercussionem seu refractionem. Titul. iij. l. xvj. οὐκ ἔστιν εὔλογον. non est consentaneum rationi, vt per aliena prædia inuitis dominis aucupium faciatis. Tit. eod. l. xxxvij. Λούκιος Τίτιος. Lucius Titius Gaio Seio fratri plurimam salutem. De aqua fluente in fontẽ, quem pater meus in isthmo instruxit, do cõcedóq. tibi gratuitò digitum, siue ad domum quam in isthmo tenes, siue quocumque tandem volueris.

Ex LIB. IX. Tit. j. l. xiij. Ἐάν τις αἱμασιὰν. Si quis sepem ad alienũ prædiũ fixerit, infoderitq.: terminũ ne excedito, si maceriã, pedẽ relinquito. si verò domũ, pedes duos. si sepulchrũ aut scrobẽ foderit, quantum profunditatis habuerint, tantũ spatij relinquito. si puteum, passus latitudinẽ. at verò oleã aut ficũ ab alieno ad nouẽ pedes plantato: ceteras arbores ad pedes quinq. Tit. ij. l. xx. §. v. ἀγωνοθεσίαν. constituendi designandiq. certaminis munus. Ex LIB. XI. Tit. j. l. xj. §. iiij. πρὸς ἔπος ad dictũ, aut potius, vt ostendũt verba iuriscõsulti, ad interrogatũ. vnde & prouerbiũ οὐδὲν πρὸς ἔπος de ineptè respondentibus. neque enim sonat, nihil ad versum, vt quidã reddunt. Tit. iij. l. j. §. ij. τῶν μέσων ἐστί, ex mediis, scilicet verbis est. Tit. vij. l. xlij. κενοτάφιον. cenotaphium, quasi diceres inane sepulchrum, quod sine corpore sit.

Bibliotheka Uniwersytecka Stamdtaki Toruń